TEOHARI ANTONESCU
JURNAL
(1893 – 1908)
Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de
Lucian Nastasă
Cuprins
Studiu introductiv
Notă asupra ediţiei
Jurnal
Anexă
Note
STUDIU INTRODUCTIV

Posteritatea lui Teohari Antonescu pare să fi avut un destin nefericit atât prin poziţia deţinută în ierarhia arheologilor şi profesioniştilor antichităţii, cât şi prin trecerea sa mult prea grăbită din această viaţă, la numai 44 de ani. Situat între eforturile magistrale ale lui Al. Odobescu şi Gr. G. Tocilescu de la finele secolului XIX, pe de o parte, şi cele ale lui Vasile Pârvan, I. Andrieşescu, D. Berciu, R. Vulpe şi mulţi alţii care au ilustrat cercetarea arheologică în prima jumătate a veacului XX, pe de altă parte, Teohari Antonescu aproape că s-a pierdut în anonimat, neoferind nimic senzaţional sub aspectul descoperirilor de teren. A fost perceput mereu ca un profesor universitar bine informat, cu oarecare şarm şi capabil a stârni entuziasme, însă totdeauna rezervat şi la locul său, prea puţin socialmente activ în câmpul culturii sau al politicii. Aşa cum vor sugera şi paginile *Jurnalului* de faţa, Teohari Antonescu pare să fi trăit o viaţă plină de complexe, începând cu originea sa familială şi până la „nedumerirea” acceptării lui în rândurile *maiorescienilor* şi a *Junimii* politice, cu o carieră rapid ascendentă în mediul universitar, cu un mariaj de asemenea „preţios”, cu alte cuvinte copleşit de un statut social prea puţin imaginat în adolescenţă şi care i s-a oferit aproape de la sine. Şi totul pe un fond sufletesc plin de ambiţie, dar mereu timorat de o boală sâcâitoare şi pretenţioasă, precum diabetul.

Aşadar o personalitate complexă şi anevoie de

surprins în doar câteva rânduri. Şi totuşi, câteva repere biobibliografice se cuvin a fi recompuse, cu atât mai mult cu cât *Jurnalul* de faţă se cere a fi înţeles atât într-un context cultural mai larg, cât şi în particularităţile sale, intim personale. Născut în Bucureşti, la 1 septembrie 1866, în familia micului negustor Petru Antonescu, Teohari nu şi-a cunoscut niciodată tatăl, anul decesului acestuia (decembrie 1865) indicând chiar serioase îndoieli asupra paternităţii[1]. Recăsătorită aproape imediat, mama sa Alexandrina (Lucsiţa) Antonescu devine Petrescu, iar din mărturiile lui Teohari s-ar părea că n-a avut o copilărie tocmai fericită în noua formulă familială. De altfel, deşi în anii debutului ca profesor la Universitatea din Iaşi încă mai frecventa locurile copilăriei în timpul vacanţelor, mereu şederea la Giurgiu – chiar pe scurtă durată – îi pricinuia adevărate stări depresive, sursă de rememorări tragice din „istoria familiei”, mereu înconjurat de amintirea unor rude mai mult sau mai puţin apropiate, dar a căror înlănţuire genealogică este aproape imposibil de recompus. Întotdeauna a evitat orice discuţie asupra descendenţilor, manifestând permanent jenă şi evidente reţineri în faţa curiozităţilor pe această temă.

Studiile secundare şi cele universitare le-a făcut la Bucureşti. La Universitatea de aici urmează cursurile lui Gr. G. Tocilescu, Bogdan P. Haşdeu, V.A. Urechea, Al. Odobescu, T. Maiorescu, G.L. Frollo ş.a., o pleiadă de cărturari care au imprimat principalele direcţii de evoluţie a culturii române din a doua jumătate a secolului XIX şi începutul celui următor. Dar mai cu seamă a fost atras de Alexandru Odobescu şi Titu Maiorescu. Sub îndrumarea

---

1C f. procesului-verbal de reconstituire pe bază de martori a datei de naştere, T. Antonescu a văzut lumina zilei la Iaşi, în decembrie 1864 (Arh.St.Iaşi, Stare civilă-căsătorii, 13632/1899, f.5). Evident, afirmaţia era menită a simplifica lucrurile, prin evitarea unui drum la Giurgiu, localitate în care locuia mama sa. Cât priveşte tatăl, Petru Antonescu, în acelaşi fond arhivistic apare ca decedat în decembrie 1865 (f. 6), ceea ce ar explica „întinerirea” lui Teohari cu aproape doi ani. În actul de deces al lui T. Antonescu, din 1910, tatăl apare sub numele de Vasile Antonescu ('Arh.St.Iaşi, Stare civilă-decese, doc. 92/1910).

celui dintâi va elabora în 1889 o interesantă lucrare de licenţă despre *Cultul cabirilor în Dacia*, pe care o va şi publica în acelaşi an[2]. Calităţile manifestate în direcţia studiilor asupra lumii antice şi arheologiei au făcut ca Titu Maiorescu să şi-l apropie, la recomandarea lui Odobescu, şi să-l includă în cercul „protejaţilor" săi, într-o strategie îndelung probată şi exersată în cadrul Junimii. A fost, de altfel, marea şansă a lui Teohari Antonescu. Anii săi de formaţie au coincis cu influenţa covârşitoare exercitată, încă, în societatea românească de *junimism*, a cărei figură centrală era Titu Maiorescu. Evident, nu mai este vorba de acea *junime* ieşeană, al cărei ethos comunitar căpătase o nouă semnificaţie spre 1890, mult diferită de cea anterioară. Căzută într-un con de umbră în anii '80 ai secolului XIX, junimismul afişa în deceniul următor o altă relaţie între politică şi cultură, o nouă strategie în catalizarea aspiraţiilor tinerilor intelectuali, mai multă coerenţă în acţiune prin acel *spiritus rector* care a fost Titu Maiorescu[3]. Perioada contestatară trecuse, îşi împlinise misiunea; urma etapa organizării, prin care junimiştii – politizaţi – căutau noi semnificaţii acţiunii lor de grup, a cărei temă preferată a rămas „regenerarea culturală".

Mai degrabă putem vorbi acum de *maiorescianism* decât de junimism. Maiorescu este cel ce se adaptează din mers noilor exigenţe, el pune în lucru un nou tip de acţiune socială şi culturală, promovând o nouă forţă – intelectocraţia[4]. Abia de acum, din deceniul nouă, Junimea exercită o dominaţie simbolică şi reală, furnizând multe

---

2 T. Antonescu, Cultul Cabirilor în Dacia. Studiu arheologic şi mitologic asupra unor monumente antice în mare parte inedite şi descoperite în regiunile Istrului, cu XII tabele litografiate. Teză de licenţă, Bucureşti, 1889, 260 p.

3 Pentru evoluţia Junimii vezi Z. Ornea, Junimea şi junimismul, Bucureşti, Edit. Eminescu, 1978.

4 S orin Alexandrescu, „Junimea": discours politique et discours culturel, în vol. Libra. Etudes roumaines offertes à Willem Noomen à l'occasion de son soixantième anniversaire, éd.par I.P. Culianu, Groningen, Presses de l'Université, 1983, p. 47-79.

din cadrele înalte ale naţiunii, nenumăraţi fondatori şi aderenţi deţinând deja privilegii şi pârghii decisive în gestionarea diverselor paliere ale societăţii, reunind membri cu veritabile puteri politice, economice şi mai ales intelectuale. Este un grup socialmente recunoscut, care a produs şi protejat o elită ce a utilizat strategii diverse de reproducere şi impunere în cadrul societăţii româneşti.

Aşadar, în primul rând, Titu Maiorescu este atent în selecţia tinerilor: le canalizează energiile în direcţia concepută de el; supraveghează lecturile acestora; îi invită acasă, făcându-le intrarea în lumea influentă; îi poartă în călătorii de vacanţă pe cheltuială proprie, iar unora chiar le găseşte soţii din familii bune; profită de poziţia sa politică şi socială, oferindu-le cu generozitate burse, posturi, şanse de afirmare etc etc[5]. Era deci firesc ca adolescenţii să fie atraşi de Maiorescu, găsind protecţie şi sprijin în ascensiunea socială. În felul acesta s-au adunat în jurul său tineri de mare valoare, precum C. Rădulescu-Motru, Pompiliu Eliade, Mihai Dragomirescu, P.P. Negulescu, Simion Mehedinţi, I. Atanasescu (I.S. Floru), I. Al. Rădulescu (-Pogoneanu), François Rubin, G. Bogdan-Duică, I. Al. Brătescu-Voineşti, C. Lizica, N. Basilescu, I. Dianu, G. Murnu, Ch. Drouhet, Al. Philippide, D. Evolceanu, N. Săveanu, Em. Pangrati, Al. Tzigara-Samurcaş, D. Onciul, I. Bogdan, C. Giurescu şi mulţi alţii, printre care şi Teohari Antonescu. Îi vom regăsi de altfel în volumul *Lui Titu Maiorescu omagiu, XV februarie MCM* (Bucureşti, Socec, 1900, 663 p.), semnul tinerilor de preţuire a magistrului, ce a reunit peste 50 de autori şi care i-a fost oferit de o delegaţie în frunte cu I. Bogdan, M. Dragomirescu şi D. Onciul, volum în care Teohari Antonescu oferă o sinteză – printre primele – asupra

5 Sorin Alexandrescu apreciază Junimea ca o „şcoală de cadre ce produce partizani şi îi distribuie sistematic în toate domeniile vieţii publice, o infrastructură socială sau, cu alte cuvinte, o mafie care asigură membrilor ei funcţii şi promovări sociale” (op. cit., p. 51). Vezi şi studiul lui Mihai Dim. Sturdza, Junimea societate secretă, in „Ethos”, Paris, 1973, p. 81-110.

evoluţiei arheologiei şi a descoperirilor ce au deschis noi perspective în cunoaşterea istoriei nescrise a umanităţii[6].

Că maiorescianismul a însemnat ceva, dovadă este tocmai perpetuarea cultului său de-a lungul întregii perioade interbelice, discipolii fiind mereu atenţi să organizeze comemorări, aniversări, să-i reediteze opera, să-i scrie biografia etc. Aşa cum va rememora mult mai târziu C. Rădulescu-Motru, Titu Maiorescu „era un iscoditor de talente. De îndată ce le afla, le încuraja, le îndemna, le ridica la suprafaţă"; „acolo unde vedea că mijeşte un talent, îşi îndrepta toată atenţia şi aducea tot sprijinul său"[7]. Chiar dacă opera lui scrisă nu cunoaşte o întindere semnificativă, Maiorescu s-a realizat însă mai mult prin alţii. Marea lui *creaţie* a fost grupul de intelectuali de la finele secolului XIX, pe care i-a format, selectat, cultivat şi înălţat. În acest context, studentul Teohari Antonescu intră în grupul maiorescienilor, găsind protecţie şi facilităţi pentru împlinirea unei vocaţii căreia i se va dedica până la sfârşitul vieţii. De altfel, el este conştient de rolul benefic jucat de Maiorescu în biografia sa, invocând adeseori în paginile jurnalului de faţă faptul că datorează mentorului absolut toate realizările sale umane şi intelectuale; mai mult chiar, este copleşit adeseori de apartenenţa lui la grupul „junimiştilor" şi nu pierde nicio ocazie pentru a înregistra în notaţiile lui zilnice tot ceea ce putea recupera din memoria junimiştilor din prima generaţie. Anticipând, am putea zice că dintre discipolii lui Maiorescu, el a fost unul din cei puţini care au manifestat loialitate până la sfârşitul vieţii, fără sincope sau momente de tensiune în relaţia cu mentorul său.

După terminarea studiilor la Universitatea din Bucureşti, Teohari Antonescu obţine la intervenţia lui Titu Maiorescu o generoasă bursă pentru specializare în apusul

---

6 T . Antonescu este prezent cu texul: Un veac de cercetări arheologice, în vol. Lui Titu Maiorescu omagiu, Bucureşti, Socec, 1900, p. 169187.

7 C. Rădulescu-Motru, Mărturisiri, ed. Valeriu şi Sanda Râpeanu, Bucureşti, Edit. Minerva, 1990, p. 28.

Europei. Protectorul său spera astfel ca discipolul să se iniţieze temeinic şi să profeseze apoi în domeniul arheologiei şi al istoriei vechi, poate şi cu gândul nemărturisit de a găsi un înlocuitor, cândva, pentru Gr. G. Tocilescu, profesorul de la Universitatea din Bucureşti, deloc preţuit în cercul Junimii şi, totodată, un oponent înverşunat, catalogat ca aparţinător al „vechii şcoli" istoriografice, alături de Haşdeu şi Urechea. Pe de altă parte, în România acelor vremuri, trecerea printr-o universitate occidentală a fost mereu considerată ca un bun indice de formaţie ambiţioasă şi de calitate. Obţinerea unei diplome de licenţă sau de doctorat în străinătate, ca instrument al carierei, a devenit astfel obiectivul esenţial al tinerilor cu aspiraţii elevate, atestatul indiscutabil al competenţelor intelectuale şi garantul reuşitei sociale. Iată de ce şi pentru Teohari Antonescu studiile în Occident au devenit nu numai un mijloc de a se forma, de a se instrui, cât mai ales o modalitate de a se afirma, de a dobândi atuurile principale în aspiraţia spre poziţii sociale înalte. Corespondenţa lui Antonescu cu Titu Maiorescu şi cu ceilalţi congeneri ai săi, rămaşi în ţară sau aflaţi prin diversele centre universitare europene, reflectă cu prisosinţă aceste convingeri, instituindu-se între tinerii maiorescieni o veritabilă competiţie în planul acumulărilor celor mai moderne şi spectaculoase metode ştiinţifice în variate discipline.

În acest context, Antonescu audiază la École des Hautes Études din Paris (din noiembrie 1889 până în februarie 1890) cursurile de epigrafie latină ale lui H. de Villefosse şi Cagnat, pe cele de epigrafie greacă ale lui Th. Homolle, cursurile de paleografie ale lui M. Chatelain, precum şi diverse alte prelegeri susţinute de M. Collignon (despre ceremoniile funerare în epoca clasică), Girard (Instituţii judiciare în Grecia), B. Haussoullier ş.a[8]. După acest scurt stagiu, Teohari Antonescu s-a îndreptat spre

8V ezi însemnările lui T. Antonescu la Muzeul de literatură a Moldovei din Iaşi, caiet 8569/1 (66 p.). Cuprinde însemnări luate la cursuri, în perioada 1889-1890.

universităţile germane care ofereau înainte de toate o abundenţă de cursuri şi de catedre, garanţie – în opinia tinerilor români – a unei activităţi intelectuale intense. Era, firește, şi dorinţa lui Maiorescu, pentru care Germania constituia, în primul rând, un model pedagogic. Acesta apărea în epocă ca singura alternativă eficientă la sistemul napoleonian sclerozat, lucru recunoscut de altfel şi de francezi. Ocupând o poziţie dominantă în domeniul cercetării europene încă de la finele secolului XIX, cu remarcabile inovaţii pedagogice – prin instituirea seminariilor şi laboratoarelor –, prin propunerea a noi şi noi domenii de interes didactic, învăţământul superior german devenise în primul rând un spaţiu al concurenţei între diverse stabilimente universitare. Este, poate, explicaţia pentru care asemeni multora din colegii săi Teohari Antonescu părăseşte Parisul şi peregrinează prin mai multe universităţi germane. Un congener al acestuia, istoricul Nicolae Iorga, care asemeni lui Teohari Antonescu se desparte de capitala Franţei pentru a merge la Berlin, relatează că a luat această decizie „fără o mărturisire de recunoştinţă faţă de profesorii mei [parizieni]”[9]. „Toate erau aşa de bine rânduite în această Germanie wilhelmiană – mărturisea el aproape trei decenii mai târziu – încât se făceau de la sine, fără să ai nevoie a intra numaidecât în legături cu oamenii”[10]. Cam la fel s-au petrecut lucrurile şi cu alţi studioşi români care au dorit iniţial să-şi desăvârşească formaţia intelectuală în capitala Franţei. Unul din prietenii lui Antonescu, cu care plecase de altfel împreună la Paris în toamna lui 1889 – e vorba de C. Rădulescu-Motru –, mărturiseşte într-unul din fragmentele sale memorialistice că „anul cât am stat la Paris a fost dezordonat în ceea ce priveşte programul studiilor. (…) Am trăit un an de viaţă cosmopolită”. Abia din toamna următoare, când va merge în Germania, mai

9
N. Iorga, Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost, ed. Valeriu şi Sanda Râpeanu, Bucureşti, Edit. Minerva, 1984, p. 141.
10 Ibidem, p. 144.

întâi la Heidelberg, apoi la München – aidoma lui T. Antonescu –, va „începe o altă viaţă”, cu frecventarea regulată a cursurilor şi bibliotecii, cu vizitarea teatrelor şi pinacotecilor etc, totul „după un plan regulat”[11].

Aşadar, mult mai elogioşi şi deplin ataşaţi de modelul intelectual german s-au dovedit a fi cei ce căutau să scoată câmpul lor propriu de studiu de sub dominaţia exclusivă a tradiţionalelor întocmiri aşa-zis „literare” şi de a găsi o alternativă în modelul ştiinţific implantat mai puternic în Germania. Este tocmai ceea ce a urmărit şi T. Antonescu, sub impulsurile venite din partea lui Maiorescu. La Heidelberg a audiat în mod deosebit cursurile lui von Duhn asupra antichităţilor etrusce, iar la Berlin a fost atras de prelegerile lui Furtwängler şi Kekule. În mod deosebit însă, Teohari Antonescu va afla stimuli în noile propuneri şi deschideri spre civilizaţia indiană, textele sanscrite şi studiul comparativ al limbilor indo-europene şi al diverselor religii, domenii care vor constitui punctul de plecare al multora din studiile lui ulterioare. Din acest punct de vedere, şederea în Germania a coincis cu o extraordinară ascensiune a interesului faţă de problematica idiomurilor şi a filiaţiilor indo-europene, îndeosebi universitarii filologi punând bazele unei veritabile «şcoli» în domeniu.

După un scurt stagiu la Universitatea din München – şi nu înainte de a călători prin mai multe centre culturale germane, precum Dresda – T. Antonescu se îndreaptă spre Grecia, pentru a participa la activităţile Institutului arheologic german, sub conducerea lui W. Dörpfeld, care ţinea cursuri direct în incinta Acropolei ateniene, şi cu dorinţa de a studia antichităţile miceniene, de a călători în Asia Mică (la Troia), pe ţărmul Mării Egee şi prin insule. Experienţa dobândită aici este fascinantă, iar notaţiile sale jurnaliere referitoare la spaţiul elen în general, şi la cel atenian în special, sunt unice în literatura noastră. Totodată, însemnările referitoare la acest stagiu atenian oferă un portret cât se poate de sugestiv al lui Dörpfeld,

11 C. Rădulescu-Motru, Op. cit., p. 23-30, 44-47.

încununat cu prestigiul de a fi fost asistentul lui Schliemann la Troia şi cel care a impus lucrări sistematice şi moderne în cadrul descoperirilor de la Hissarlik. Teohari Antonescu participă la prelegerile acestuia pe tema teatrului grec, prelegeri ţinute în chiar incinta aşa-numitului „Teatru al lui Bacchus" şi care oferea puncte de sprijin în stabilirea unei noi teorii asupra reprezentărilor dramei antice. Este încântat, de asemenea, de explicaţiile acestuia asupra vechilor zidiri care înconjurau Acropole, numite „pelasgice", reconstituirile propuse pentru planul original al Propyleelor ş.a. Aflat în preajma lui Dörpfeld, istoricul român are şansa să cunoască o sumă de savanţi străini, atraşi cu toţii de profesionalismul, şarmul şi bunăvoinţa magistrului, care le organizează excursii mai pe la toate ruinele şi monumentele antice din Pelopones şi de pe insulele Mării Egee, până la Creta. Nu este o întâmplare că într-o asemenea companie T. Antonescu va cunoaşte pe Arthur Evans – cu studii la Harrow, Oxford şi Göttingen –, pasionat de hieroglife şi care, după 1900, va face una din cele mai senzaţionale descoperiri arheologice, palatul de la Cnossos.

Perioada stagiului atenian coincide şi cu debuturile lui Teohari Antonescu la revista „Convorbiri literare". Pentru mulţi din tânăra generaţie, „Convorbirile" au constituit poarta de intrare în mediul intelectual, antecamera unde de cele mai multe ori se elaborează şi prin care, întotdeauna, se difuzează modelele culturale şi ideologice cele mai durabile. În impunerea unui tânăr – iar Teohari Antonescu este foarte conştient de acest aspect – revista constituie un compartiment strategic major: pe de o parte ea reprezintă o instanţă de legitimare, dar şi un factor de adeziune sau de excludere; pe de alta, prin periodicitate, este mijlocul cel mai util şi adaptat prin care se poate interveni în domeniile culturii şi ideologiei. Astfel, revista „Convorbiri literare" a servit tânărului istoric pătrunderea în reţeaua „specialiştilor", a celor de la vârf. Teohari Antonescu elaborează în perioada sejurului său atenian o sumă de descrieri şi reflecţii asupra civilizaţiei

elene, expediate lui Maiorescu la 16 decembrie 1893, şi care vor apărea în „Convorbiri literare” sub titlul *o scrisoare cu cuprins antiquaricn*. Este doar începutul unei activităţi publicistice intense şi variate, din care o mare parte se regăseşte în paginile acestei prestigioase reviste. Numai parcurgând filele *Jurnalului* de faţă se poate constata atmosfera stimulativă şi efervescentă din jurul „Convorbirilor”, convingerea că, alături de congenerii săi maiorescieni, participă la un act major de cultură. Dorinţa de a urma modelul junimiştilor din prima generaţie constituie obsesia lui Antonescu, cu convingerea fermă – după cum îi va mărturisi lui M. Dragomirescu – că „în curând şi noi, epigonii, vom fi pentru generaţia noastră şi cea europeană ceea ce generaţia lui Maiorescu şi Carp a fost pentru timpurile lor”[1213].

Revenit în ţară în 1894, va fi numit profesor de limba greacă la Liceul „Sfântu Sava” din Bucureşti, pentru ca din toamna aceluiaşi an – sub ministeriatul junimistului C. Meisner şi prin intervenţia lui Maiorescu – să se creeze la Iaşi, special pentru el şi P.P. Negulescu, două conferinţe, una de *Arheologie* şi cealaltă de *Istoria filosofiei contemporane*, în care se vor ţine cursuri şi seminarii, cu frecvenţă obligatorie, dar fără note, doar cu certificate[14]. Numirea lui T. Antonescu şi a lui P.P. Negulescu la Universitatea din Iaşi i-a fost anunţată lui Al. Philippide cu mare bucurie de Iacob Negruzzi, în epistola din 5 octombrie 1894: „Vă vin doi băieţi foarte buni ca

---

12 *

131 2 În „Convorbiri literare”, XXVII, 1894, nr. 11 (1 mart.), p. 913-935; nr. 12 (1 apr.), p. 1040-1058; XXVIII, 1894, nr. 2 (1 iun.), p. 111130; nr. 3 (1 iul.), p. 235-257. Într-o epistolă adresată lui Duiliu Zamfirescu, din 7 februarie 1894, T. Maiorescu aprecia textul ca pe un „studiu interesant” (D. Zamfirescu, Opere, VII, Corespondenţă, ed. Al. Săndulescu, Bucureşti, Edit.Minerva, 1984, p. 687).
T. Maiorescu şi prima generaţia de maiorescieni. Corespondenţă, ed. Z.Ornea, Bucureşti, Edit. Minerva, 1978, p. 503.

14C f. adresa Ministerului Instrucţiunii nr. 7348/1 oct. 1894 (Arh.St.Iaşi, Rectoratul Universităţii „Al.I Cuza”, dos. 621/1894, f. 64-65).

conferenţiari la Universitatea din Iaşi, domnii Negulescu şi Teohar Antonescu. Sunt tineri, harnici, învăţaţi, deprinşi să cugete prin ei înşii, iubitori de învăţătură şi în tot felul recomandabili. Să vedem ce va ieşi din ei acolo şi dacă şi caracterele sunt la înălţimea învăţăturii lor”[15]. De ce la Iaşi şi nu în Bucureşti, cu atât mai mult cu cât niciunul din cei doi nu agreau iniţial ideea de a se stabili în fosta capitală a Moldovei? A făcut şi aceasta parte din strategia lui T. Maiorescu de a „controla” mai bine Universitatea de acolo, fapt ce fusese discutat de altfel, în prealabil, cu P.P. Negulescu. Adresându-se mentorului său, încă de la 8 februarie 1894, tânărul filosof îi dădea dreptate, considerând că „o concentrare a forţelor tinere [la Iaşi] – a tuturor – ar fi poate foarte necesară, atât pentru propagarea şi întărirea direcţiei noastre literare, cât şi pentru însănătoşirea mediului în general”; „Iaşii sunt – continua el –, în ţara noastră, un centru socialist [...]. Şi ceea ce agravează încă importanţa Iaşilor, ca centru socialist, e că posedă şi o universitate, din care se răspândesc apoi în ţară, ca profesori, adepţii acestei direcţii. Iată pentru ce cred că o concentrare a tinerilor la Iaşi, ar putea fi foarte necesară”[16]. De altfel, universitatea de aici a fost mai întotdeauna considerată ca un soi de antecameră pentru Bucureşti, mulţi din profesori titularizându-se aici, pentru ca mai apoi, când împrejurările erau favorabile, să se transfere în capitală, aşa cum se va întâmpla şi cu P.P. Negulescu.

Pentru moment însă, cei doi proaspeţi numiţi la Universitate şi-au luat menirea în serios, iar junimiştii de aici i-au primit cu entuziasm şi speranţe în revigorarea societăţii în locul unde aceasta se născuse. Adresându-se lui Hermann Suchier (profesor de romanistică la Universitatea din Halle), la 19 iulie 1895, Al. Philippide îl informa asupra noilor numiri la Facultatea de litere şi

15 Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii, II, ed.I. Oprişan, Bucureşti, Edit. Minerva, 1987, p. 78.

16T . Maiorescu şi prima generaţie de maiorescieni. Corespondenţă, p. 285.

filosofie: „Am căpătat la Universitatea din Iaşi doi noi profesori, unul de filosofie şi altul de arheologie […]. Sunt doi băieţi tineri şi harnici şi, natural, foarte încrezători într-înşii […]. Ce va face arheologul însă, deocamdată eu nu înţeleg, pentru că toate colecţiile trebuitoare lipsesc universităţii noastre”[17]. Era un adevăr anevoie de escamotat, dotările materiale pentru o astfel de disciplină, arheologia, lipsind întru totul. Mai mult chiar, cercetările din această parte a Moldovei fuseseră mereu sub conducerea unor amatori, a unor diletanţi care lucrau la întâmplare, fără metodă şi mai mult pricinuind stricăciuni. În ce priveşte conservarea, lucrurile se prezentau mai rău chiar, neexistând spaţii adecvate. De pildă, cele peste 600 de obiecte arheologice adunate de la Cucuteni-Băiceni (jud. Iaşi), poate una din cele mai celebre staţiuni arheologice neolitice, erau depuse – în lipsa unui muzeu arheologic – în pivniţa Institutului de geologie condus de Gr. Cobălcescu, alături de diverse fosile şi resturi străvechi din alte staţiuni, fără minime indicaţii de identificare.

Ajuns la Universitatea din Iaşi, Teohari Antonescu devine coleg cu prestigioase figuri ale culturii române de la finele secolului XIX, cu care va avea relaţii cordiale şi profitabile vreme de un deceniu şi jumătate, până la stingerea sa prematură. Întâlnim în paginile *Jurnalui* portrete şi amănunte inedite despre Al. Philippide, A.D. Xenopol, P. Răşcanu (cu care a fost în excelente raporturi), Ioan Caragiani, Anton Naum, C. Leonardescu, Ed. Gruber, Ar. Densuşianu, I. Găvănescul, N. Culianu, C. Climescu, V. Buţureanu, P. Poni ş.a.

În 1895, situaţia oarecum provizorie a lui Teohari Antonescu şi a disciplinei ce o profesa se va schimba prin includerea materiei în bugetul Universităţii din Iaşi, cu începere de la 1 octombrie, conferinţele mai sus amintite fiind înlocuite cu două catedre, una de *Logica şi istoria filosofiei moderne* (ocupată de P.P. Negulescu) şi alta de *Arheologie şi antichităţi*, pentru autorul jurnalului de

17

faţă[18]. Suplinitor în primul an al acestei catedre, în urma concursului susţinut la Universitatea din Bucureşti, Teohari Antonescu a fost numit pe 1 noiembrie 1896 *profesor cu titluprovizor 19*, iar prin decretul regal nr. 366 din 22 ianuarie 1899 i se recunoaşte calitatea de titular. Totodată, din 1895 şi până prin 1902 va suplini adeseori şi catedra lui Petru Răşcanu, de „Istoria antică, epigrafie şi geografie”, cât timp acesta ocupa funcţia de inspector general al învăţământului secundar[1920]. Toate aceste evenimente sunt amplu redate în *Jurnalul* ce-l punem acum la dispoziţia cititorilor, constituind un document de prim ordin în ceea ce priveşte reconstituirea strategiilor numirilor universitare în acea epocă. Însemnările lui Teohari Antonescu oferă o multitudine de elemente privitoare la *procedurile electorale* în mediul universitar românesc, putând astfel să înţelegem mai bine, din interior, dinamica facultăţilor de litere, pentru a sesiza criteriile de apreciere implicite şi explicite ce fondează ierarhia legitimităţilor. Rezultă cât se poate de clar cum ritualurile de cooptare devin o gigantică maşinărie în care se implică veritabile clici, grupuri sudate care se întreţin şi se autocooptează în funcţie de afinităţile ideologice sau intelectuale.

Deşi puţine, amintirile foştilor studenţi scot în evidenţă rafinamentul cursurilor lui, cantitatea de informaţie nouă şi diversitatea abordărilor[21], fapt

---

18 A lexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii, I, ed. I. Oprişan, Bucureşti, Edit. Minerva, 1986, p. 124.
Cf. adresei ministerului, nr. 6540 din 23 sept. 1895; Arh.St.Iaşi, Facultatea de litere-corespondenţă, dos. 918/1895-1896, f.1.

19 A dresa ministerului nr. 8927 din 23 octombrie 1896; cf. Arh.St.Iaşi, Facultatea de litere-corespondenţă, 890/1896, f. 10.

20 Arh.St.Iaşi, Facultatea de litere-corespondenţă, 918/1895-1896, f.20; 886/1891, f. 180. Suplinitorul primea 80% din salariul titularului.

21 Vezi I. Andrieşescu, Câteva consideraţiuni şi îndemnuri de început cu privire la istoria veche şi ştiinţele ei ajutătoare. Cu o introducere despre Petru Răşcanu şi Teohari Antonescu. O lecţiune de deschidere

confirmat atât de programele Facultăţii de litere, cât şi de caietele sale de curs rămase inedite[22]. Pentru epoca aceea rămânem surprinşi de conţinutul lecţiilor predate de el, care abordau chestiuni de-a dreptul provocatoare: Descoperirile arheologice din Asiria şi Babilonia; Scrierea cuneiformă şi încercările făcute pentru descifrarea ei; Religia popoarelor asiatice; Legenda potopului la diferite popoare ale globului; Poezia popoarelor preistorice; Arta omului cuaternar; Monumentele megalitice; Dacia, leagănul popoarelor ariene; Filosofia Upanişadelor; Definiţiunea istoriei culturale; Istoria şi critica sistemului celor trei perioade de cultură; Priviri generale asupra scopului şi metodei estetice; Tragedia greacă; Ceramografia – sunt doar câteva din temele mai des abordate, cu fiecare generaţie de studenţi. Şi totul temeinic documentat, cu trimiteri la cele mai recente lucrări şi în deplină cunoştinţă a noilor teorii şi descoperiri arheologice[23].

De altfel, activitatea sa de profesor a fost minunat întregită cu cea ştiinţifică, fiind autorul a mai multor studii publicate în „Convorbiri literare" şi a cinci volume (*Cultul Cabirilor*, 1889; *Lumi uitate*, 1901; *Le Trophée d'Adamclisi. Étude archéologique*, 1905; *Cetatea Sarmizegetusa reconstituită*, 1906; *Columna traiană studiată din punct de vedere arheologic, geografic şi artistic*, 1910), excelent primite de critica istoriografică a

---

la Facultatea de litere şi filosofie din Iaşi, Bucureşti, Tip. Cultura neamului românesc, 1920, 48 p. ; A. Naum, Notiţă despre Teohari Antonescu, în „Convorbiri literare", 72, 1939, nr. 3, p. 251-253.

22 Arhiva Muzeului de literatură a Moldovei, Iaşi: caietele 8569/4, 107 f. şi 8569/8, 218 f. (însemnările aparţin Eugeniei Muşata şi au fost oferite Adinei Antonescu, fiica arheologului); caietele 8569/5, 40 f. şi 8569/6, 40 f. (aparţin Loricăi Gheorghiu); caiet 8569/10; caiet 8569/11.

23 Vezi M. Vasilescu, Primii profesori de istorie antică ai Universităţii din Iaşi: Petru Răşcanu şi Teohari Antonescu, în vol. Universitatea din Iaşi, 1860-1985. Pagini din istoria învăţământului românesc, Iaşi, 1987 (supliment AŞUI, ist., t.XXXII), p. 115-132<126-132>.

epocii. A.D. Xenopol afirma, de pildă, referindu-se la volumul *Lumi uitate*, că ea depăşeşte modul obişnuit de a se trata problemele istorice la noi şi, în consecinţă, este de aşteptat ca receptarea ei să se facă anevoie, publicul cititor fiind mai curând avid de a îngurgita tratările uşoare, dar neinteresante[24]. Prolificitatea sa a coincis şi a fost favorizată în primul rând de climatul cultural efervescent de la cumpăna secolelor XIX-XX[25], climat instaurat în bună măsură de revista „Convorbirilor". Dominată între 1893 – 1898 mai ales de estetism, la începutul veacului următor revista acordă tot mai mult prioritate ştiinţelor sociale şi naturale, dar şi problemelor de interes mai larg menite a schimba spiritul public (chestiunea proprietăţii funciare, a muncitorilor, a naţionalităţilor, a evreilor, a reformelor administrative şi şcolare etc) [26], devenind împreună cu „Noua revistă română" a lui C. Rădulescu-Motru un levier ideologic de primă mărime şi cu o reală autoritate. Schimbarea se datorează poate şi constatării lui T. Maiorescu, din 1898, că „societatea română, cu unicul ei interes literar, a ajuns astăzi mai jos de nivelul mijlociu, e în *cadenţe domo*, cum se zicea în astrologia medievală"[27]. Şi nu întâmplător, în ce priveşte istoriografia, tot Maiorescu este acela care, într-o scrisoare adresată lui Simion Mehedinţi, observa la 1893: „E un scandal cultural ca după începuturile *Magazinului istoric* al lui Şincai, după publicarea *Documentelor Hurmuzachi* şi a *Arhivei* lui Haşdeu… stă toată tinerimea universitară cu limba scoasă după apa din izvoarele istorice şi, în loc de apă îmbelşugată, ne dau picături dintr-un pahar mic de

24 În „Arhiva", XII, 1902, p. 79-82.

25 Vezi Lucian Nastasă, Generaţie şi schimbare în istoriografia română (Sfârşitul secolului XIX-începutul secolului XX), Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1999.

26 Vezi şi N. Petrescu, Critica societăţii româneşti la „Junimea", în „Convorbiri literare", LXX, 1937, p. 103-131.

27 T. Maiorescu, Critice, II, ed. P. Georgescu, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1967, p. 357.

epigrafie à la Tocilescu şi din sticla de doftorii sifilitice ale lui Xenopol şi din ţucalul lui Ureche. Niciun tânăr de valoare de la noi din ţară n-are să se destine istoriei naţionale? E numai Onciul din Cernăuţi! Pentru Dumnezeu, numai unul?! *Unus este nullus*". Iar intenţia sa era ca unul din prietenii lui Antonescu, Simion Mehedinţi, să se specializeze în acest domeniu, devenind „profesorul profesorilor": „Asta ne lipseşte în prima linie [...], dar o istorie în sensul şcolii lui Ranke, nu fantasmagorii à la Haşdeu, Xenopol, N. Densuşianu"; „Cultura tinerimii noastre e atrofiată, are foamete de istoria naţională mai ales. Aici e punctul principal al viitorului universitar"[28]. Este şi explicaţia pentru care Titu Maiorescu a căutat mereu să stimuleze pe profesorul ieşean în a scrie şi a tipări cât mai mult, dar mai ales de a începe ample anchete de teren pentru depistarea în spaţiul moldav a diverselor urme arheologice, atât de lacunare până la vremea aceea. Şi totul după metode moderne, ştiinţifice, iar nu ca în cazul „vandalismelor" lui Gr. C. Buţureanu şi Neculai Beldiceanu cu staţiunea de la Cucuteni-Băiceni.

Teohari Antonescu şi congenerii săi au găsit deci în Titu Maiorescu şi revista ce o patrona un veritabil bagaj genetic care putea exercita forţa coagulantă a celor mai multe din aspiraţii, „Convorbirile literare" constituind totodată un excelent debuşeu pentru ceea ce se dorea: o „nouă" istoriografie. De altfel, Antonescu îi sugera lui T. Maiorescu – în noiembrie 1896 – că „împrejurul revistei trebuie să se alcătuiască o grupare care, deşi cu o sumă de idei împărtăşite mai de toţi, să nu fie tocmai exclusivistă sau să pară cel puţin"; trebuie neapărat să atragă în jurul ei celelalte „elemente străine şi nesigure" ce pot servi intereselor de grup[29][30]. Sub directoratul lui I. Bogdan şi cu un comitet redacţional din care făcea parte şi Teohari

---

28 T. Maiorescu şi prima generaţie de maiorescieni. Corespondenţă, p. 458-459.

29 Ibidem, p. 13.

30 Ibidem, p. 129.

Antonescu, revista a devenit o publicaţie destinată mai ales istoriei, fapt remarcat cu mult mai devreme şi nu fără invidie de M. Dragomirescu, încă din 1899, într-o epistolă către Maiorescu: „Hotărât, activitatea istorică devine copleşitoare, precum altă dată devenise cea estetico-filosofică. Acest fapt se datorează cred, în primul rând, activităţii asidue a tinerilor istorici, a căror dragoste de adevăr le indică un loc în jurul *Convorbirilor*" *30*. De altfel, *Jurnalul* de faţă constituie o mărturie directă a prefacerilor suferite de revista amintită, începând cu alegerea noului colectiv de redacţie, de după retragerea lui Iacob Negruzi, şi până la atmosfera în care se desfăşurau la Bucureşti şedinţele noului colegiu director.

Se împlinea astfel o aspiraţie mai veche a lui Maiorescu, de a crea o *şcoală istoriografică*, în jurul unui program coerent, care să combată superficialitatea ştiinţifică născută din entuziasmul epocii revoluţionare, care să pună în lucru – aidoma istoricilor germani – examenul riguros al surselor scrise, expunerea clară şi sistematică a faptelor, aspiraţie mult înăbuşită după eşecul avut cu A.D. Xenopol şi G. Panu. Iar spiritul combativ manifestat de tinerii istorici cerea în mod evident schimbări la „Convorbiri literare", chiar o „reformă", întrucât era revitalizat criticismul mentorului, ce conferise atâta prestigiu publicaţiei. Nu întâmplător, Vasile Pârvan va constata în 1906 că: „singura revistă enciclopedică, mai veche, existentă azi la noi, *Convorbiri literare*, a devenit sub ameninţarea de a muri în timpul din urmă, aproape o revistă de specialitate. Ea reprezintă şcoala nouă istorică română, a cărei dezvoltare a fost dintre cele mai înfloritoare şi productive pe terenul cercetărilor ştiinţifice din ultimii 15 ani"[31]. În această publicaţie, în afara *Scrisorii*, menţionată mai sus, Teohari Antonescu a mai tipărit: *Dacia, patria primitivă a popoarelor ariane* (1895

31 V. Pârvan, Este nevoie la noi de o revistă istorică?, în „Viaţa românească", I, 1906, nr. 10, p. 591 (reprodus în vol. V.Pârvan, Scrieri, ed.
Al. Zub, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, p. 130).

nr. 5); *Manifestările artistice în raport cu rasa*, (1895, nr. 10); *Descoperirile din Troia*, (1895, nr. 12); *Activitatea ştiinţifică a lui Alexandru Odobescu* (1897, nr. 3 – 4); *Originea egiptenilor şi semiţilor* (1897, nr. 11 şi 12); *Din lumea Chaldee* (1898, nr. 4); *Epopeea lui Izdubar* (1898, nr. 5); *Priviri asupra filosofiei Upanişadelor* (1899); *Din literatura egipteană* (1901, nr. 3); *Cum s-a format Preistoria* (1901, nr. 11); *Originile omului* (1902, nr. 6); *Buddhismul şi Nirvāṇa* (1903, nr. 9); *Trofeul de la Adamclisi* (1906, nr. 3 – 5); *Culele sunt sau nu naţionale*? (1907, nr. 5) ş.a.

Pe de altă parte, Teohari Antonescu a fost deosebit de activ în a remobiliza pe vechii junimişti rămaşi la Iaşi, intraţi într-un soi de letargie, mulţumiţi cu palide şi solitare activităţi intelectuale. S-a autolegitimat în această acţiune atât prin strânsele relaţii ce le avea cu T. Maiorescu, cât şi prin căsătoria cu Eugenia Vârgolici, fiica universitarului şi junimistului Ştefan Vârgolici[32]. Încearcă să refacă vechea tradiţie junimistă a întâlnirilor săptămânale, la el sau la cineva mai înstărit acasă, organizează conferinţe şi provoacă la dezbateri ştiinţifice, convoacă noi membri etc. Într-o scrisoare adresată lui Maiorescu, din 12 decembrie 1898, Al. Philippide îi descrie acestuia cam cum se înfăţişau lucrurile în noua formulă: „Teohari Antonescu a adunat de mai multe ori, în saloanele lui, supt patronajul lui [Petru] Missir, tot felul de caracudă, şi tânără, şi bătrână, cu gândul ca adică să reînnoiască Junimea”; „Şedinţele literare din saloanele lui Teohari au fost însă curioase prin exagerarea calităţilor Junimei:

32

Căsătorit cu Eugenia Vârgolici, la Iaşi, la 24 iunie 1899. Martori: P.P. Negulescu, Chiriac Corban, C.Maisner şi G.Roiu. Prin procesul-verbal din 10 mai 1899, sfatul de familie al minorei Eugenia Vârgolici, sub preşedenţia lui C. Climescu (din sfat mai făceau parte: G. Roiu, G.D. Buţureanu, C. Coroi, M. Vârgolici, P. Culianu, P. Poni şi I.G. Stravolca), a consimţit la acest mariaj (vezi dosar căsătorie, Arh.St.Iaşi,
Căsătorii, nr. vechi 13632/1899)

gluma devenea bufonerie, spiritul-nebunie, libertatea-anarhie. În aer nicio idee – nicio noţiune, cum ziceţi d-voastă psihologiei de astăzi. […]. Missir e prea fin şi prea diplomat pentru ca să poată patrona o societate aşa din topor, precum a fost şi este Junimea”[33]. Sunt realităţi ce se regăsesc şi în paginile *Jurnalului*, insatisfacţia lui T. Antonescu de a nu mai putea reface atmosfera Junimii de odinioară fiind anevoie reprimabilă. A încercat totodată să se apropie de grupul de intelectuali din cadrul „Societăţii ştiinţifice şi literare”, însă şi aici atmosfera de improvizaţe şi incoerenţă îi crea dezamăgire. A rămas totuşi un optimist şi un entuziast, sperând că schimbările bune se vor face din mers şi cu mult tact, activând în paralel în cadrul „Junimii” politice ieşene, aşa cum rezultă din acest *Jurnal*, fără veleităţi de a ieşi prea mult în faţă, rămânând până la moarte omul fidel al lui Maiorescu.

Destinul său nefericit a făcut să treacă în nefiinţă la o vârstă relativ tânără, la numai 43 de ani – în ziua 11 ianuarie 1910, la orele 15.30, răpus de un „cancer al rărunchiului”[34]. Era vârsta când un istoric abia de acum dă măsura valorii sale, domeniul fiind în primul rând unul de acumulare, ceea ce necesită timp şi muncă. Se încheia astfel o existenţă care sub raport social şi intelectual părea să promită mult, într-un domeniu ce se afla în plină căutare a propriei identităţi şi legitimităţi ştiinţifice. Paginile volumului de faţă constituie una din puţinele mărturii jurnaliere ale epocii, ale acelui sfârşit de secol XIX, plin de evenimente majore care au schimbat şi din punct de vedere cultural şi instituţional faţa României.

Notă asupra ediţiei

Ediţia de faţă reproduce integral *Jurnalul* lui Teohari Antonescu, păstrat în manuscris la Arhiva Muzeului de Literatură a Moldovei din Iaşi, fond 8569, alcătuit din trei

---

33 Alexandru I.Philippide în dialog cu contemporanii, I, p. 52-53.

34C f. Arh.St.Iaşi, Decese, 92/1910. A fost înmormântat în cimitirul Eternitatea din Iaşi, miercuri 13 ianuarie 1910, orele amănunte vezi Arh.St.Iaşi, Universitatea „Al.I. Cuza”, Rectorat, dos. 3/1909-1910, f. 14.

caiete ce însumează aproximativ 250 file. Aflat multă vreme în posesia fiicei lui Teohari Antonescu, Adina, căsătorită în 1944 cu Alexandru Naum, manuscrisul de faţă, împreună cu alte caiete ce conţineau note de curs, însemnări de lectură etc, a fost încredinţat spre păstrare doamnei Victoria Lascu (născută Borza) din Cluj care, acum două decenii, le-a încredinţat muzeului mai sus amintit. Deşi scris cu cerneală, pe suport de hârtie, trecând prin două războaie mondiale şi tot atâtea refugii, *Jurnalul* se păstrează în condiţii excelente, fără a ridica probleme de lectură.

Acum şase decenii, Alexandru Naum a publicat doar câteva fragmente în revista „Convorbiri literare", aproximativ o zecime, deşi pe alocuri cu lecţiuni eronate: Teohari Antonescu, *însemnări*, în „Convorbiri literare", LXXII, 1939, p.253 – 267 (cu o prezentare de Alex. Naum, *Notiţă despre Teohari Antonescu*, p.251 – 253), 406 – 416, 546 – 552, 1838 – 1842; LXXIII, 1940, p.48 – 53, 160 – 164, 248 – 250, 361 – 363, 457 – 459, 578 – 582, 768 – 773; LXXIV, 1941, p.46 – 49, 178 – 182, 355 – 358, 505 – 510, 635 – 641, 771 – 773.

În reproducerea textului, intervenţiile noastre au fost minime, interpolând însemnările marginale ale autorului, corectând tacit erorile de limbă şi unele inadvertenţe nesemnificative, dar păstrând cât mai mult din caracteristicile scrisului său. Notele explicative au fost marcate în text prin croşete şi se află desfăşurate la sfârşitul volumului. Am inclus totodată în Anexă un memoriu al lui Teohari Antonescu, adresat decanului Facultăţii de litere şi filosofie din Iaşi, în vederea întemeierii unui Muzeu Etnografic, care să adăpostească obiectele arheologice descoperite până atunci în regiune.

Exprim aici recunoştinţa faţă de Lucian Vasiliu, directorul Muzeului Literaturii din Iaşi, şi Dan Jumară, care mi-au facilitat accesul la manuscrisele lui Teohari Antonescu fără rezerve şi cu o prietenie de invidiat. Şi nu în ultimul rând, gratitudinea noastră se îndreaptă spre acad. Camil Mureşan, care ne-a pus la dispoziţie toate

însemnările lui adunate de-a lungul timpului din corespondenţa lui Teohari Antonescu.

14. Pentru

1893 noiembrie 7

Marţi, ora 9 seara. Triest

Să aşez pe hârtie câte ceva din plimbările mele de până acum.

La gară am fost petrecut de Evolceanu, în primul rând, pe care l-am luat cu mine în trăsură, de Mehedinţi, Dragomirescu, Negulescu şi Tzigara [1]. Îmi aduc aminte că Mehedinţi căta să facă spirit pe socoteala „adoratei" mele, pentru motivul că seara de mai-nainte, deşi ei se strânseseră pentru mine, îi părăsisem pentru întâlnirea dată englezoaicei. Tzigara – şi cel mai puţin cult din ei toţi şi cel mai puţin măsurându-şi vorba – mi-a spus, crezând că face un spirit cu aceasta: „lasă-ne-o nouă, d-le A [monescu], cucoana dumitale, uite suntem tocmai cinci; prin urmare îi rămâne şi ei două zile pe săptămână de odihnă". M-am uitat la Evolceanu, el cunoaşte şi numele ei şi adresa ei; eu i-am lăsat-o, şi Evolceanu s-a uitat cam întrebător la mine, şi am schimbat vorba repede cu altă parte. La o nerozie nu era alt răspuns, cu toată purtarea lui de a mă conduce la gară. Le-am spus de m-or prinde tâlharii în Grecia, nota de plată o trimit pe adresa lor, să se contribuie, să facă ce-or şti. Şi am râs o grămadă în sensul ăsta. Când a fluierat conductorul, când maşina a pornit-o, eu am salutat, ei au salutat şi am intrat în compartimentul meu. „Bun băieţi, ce e drept, şi lumea largă de acum înainte este a mea şi eu sunt al ei, şi ce o fi ascuns pentru mine are să se dea la lumină şi o să-mi trăiesc traiul!" etc, etc. Şi-mi venea să plâng de nimic…

Trenul s-a ţinut o vreme bună numai pe şes, mai târziu am intrat şi printre coline, ca să nu zic munţi, şi printre păduri frumoase, bine îngrijite. Într-o poiană, îmi aduc aminte, era o căsuţă măruntă, măruntă, şi peretele alb de lângă pământ era mâncat de umezeală şi surpat, şi dinaintea uşii stătea un trup omenesc cu lulea în gură. „La ce-o fi trăind omul ăsta pe pământ? Are el vreo plăcere,

vreo bucurie, că întristare şi mâhnire neapărat are destule?” Fuga trenului înainte nu m-a lăsat să mă mai gândesc asupra fiinţei omului ăluia, şi odată cu schimbul panoramei s-a schimbat şi cursul ideilor mele.

Dresda, după prima impresie, mi se părea un oraş foarte plictisitor, după plecat însă îmi părea rău că o las. Am fost întâi la Iorga. Şade cu nevasta în mansardă [2], o odaie mică şi două paturi, cu un lighean murdar şi negru pervazurile dinăuntru, ar trebui să fie alb, cu o masă lungă şi o masă peste masa roasă ori de molii, ori cârpită ca ciorapii mei de mămiţa. De sofa nu mai vorbesc, că prea era urâtă; mi-era frică să mă aşez pe dânsa de teama unor locuitori foarte puţin comozi; lucrurile aşa de bătrâne, ar fi şi păcat să n-aibă asemeni locatari necuviincioşi şi mărunţi. Gătesc în casă; doamna Iorga a făcut o omletă, pe o tigăiţă încălzită cu spirt. Untul nu la fiert odată cu ouăle, dar mi l-a adus pe un tăleruţ dinainte. Prin urmare, după această sistemă, untul avea să se fiarbă mai întâi şi mai întâi în stomacul meu. Mi s-a părut metoda greşită, deşi era nouă pentru mine; am mâncat numai ouăle, în corpul cărora am avut bucuria să găsesc şi un fir lung, creţ şi gros, de culoare cam roşcată; prin urmare al cui, că d-na Iorga are părul cu totul negru? Plăcerea acestei noi descoperiri m-a silit să mă opresc la drumul jumătate al mesei mele. Ş-apoi era fum şi aer de bucătărie. Cu tot budismul meu, adică în sensul meu, cu toată abnegaţia mea de a-mi opri şi gusturile şi sentimentele mele d-a se exprima în afară, numai pentru ca să nu procur celuilalt neplăcere, totuşi această necuviinţă am făcut-o. Aoleo, şi Iorga ce om!... Cu cât intru în mai de aproape legături cu dânsul şi-l studiez mai cu amănuntul, tot nu mă pot dezbăra de ideile rele ce am asupra lui. Deocamdată câteva note în această direcţie. Vorbeam despre articolul meu trimis lui Xenopol [3] şi încă neapărut, el lăsând vorba care fără îndoială mă interesa mai mult pe mine, începe să mi se plângă că Xenopolul e nemulţumit de articolul lui din *Revue historique*, făcut ca recenzie asupra voluminoasei istorii asupra românilor [4]. Aceasta nu mi-o spunea decât

ca să ştiu că a scris în *Revistă*. „Şi mă mir de ce ar fi supărat contra mea, căci tocmai eu, prin articolul meu (Iorga vorbeşte), i-am făcut să se vândă câteva mii de exemplare; căci ce enormă influenţă n-are un articol, recenzie bună, pentru vinderea cărţii!…” Şi să nu mori de dragul recenziunii?…

O altă observaţie este cea următoare, mai rea pentru sufletul tânărului: Vorbeam despre noile cărţi apărute în limba română. Iorga, cu o insistenţă curioasă, îmi prezenta o *Crestomaţie* de Beldiceanu sau nu ştiu de cine [5], ieşită în ediţia Şaraga cu 1 leu volumul. Era o carte foarte neplăcută şi la aspect şi la cuprins. Autorul nu părea să aibă un gust destul de ales, de fin, în copierea bucăţilor mai de valoare. Am citit pe sărite şi am închis-o foarte în grabă; îmi venise straşnic să casc. Pe la sfârşitul volumului era o dare de seamă, sau scurte notiţe biografice asupra autorilor români. Fiindcă de vreo trei ori mi-a deschis-o, cam tot pe la aceeaşi pagină, de curiozitate am citit, ca să văd la ce ţine el tot mereu în acelaşi loc să fie cartea citită. Era notiţa biografică asupra lui Iorga. Mi-arunc ochii şi după citit nu ştiu de ce mi-a venit în gând proverbul latinesc: „asinus asinum fricat” şi dezgustat, fără să zic pâs, am căscat de vreo două ori, de eram să-mi dezlipesc fălcile şi am schimbat vorba. Ieşea din notiţă că Iorga e un scriitor de o „erudiţie şi fineţe, şi inteligenţă” surprinzătoare. Îmi venea greaţă!…

Fiindcă eram în apele literaturii, am urmat mai departe să „patojez” în asemeni mocirlă. Mi-a vorbit de rău de toţi; pe alocurea însă am prins şi ceva bun. Mi-a spus cum ar vrea el să schimbe genul fabulei. N-am idee bună de capacitatea lui Iorga în a desţeleni cărări noi, şi cu ochii jumătate închişi, am mai căscat de vreo câteva ori, şi tocmai când eram să-l las cu vorba pe drum şi să schimb curentul în altă parte, cătând să atace pe

Dragomirescu îmi face o fabulă cu „albina care face miere culegând din boboc în boboc sucul florilor, iar păianjenul răsucindu-se în juru-şi şi scoţând numai venin”. Aceasta era o aluzie la articolul celuia în care-l înfăţişa ca

un furător din toate direcţiile. Tot Iorga mi-a arătat că fabula este luată din Heine. Prea era frumoasă ca să iasă din „gehirnul” lui Iorga. Am adus atunci din condei: „de ce adică n-ai încerca să faci o dramă, sau o tragedie, poate să reuşeşti minunat”. „Hei! – şi pune mâna la tăietura jiletcei dintre subţioara dreaptă, iar cealaltă mână, cu degetele, scobindu-se în nas – hei, ce crezi că n-am încercat! Am vrut să fac pe Nero un subiect frumos”. Accentul vorbei lui, poza lui neestetică, sau copilăria ideii lui, m-au silit să-mi iau căciula şi cu un bunăseara pe furiş am fugit. Antipatică fiinţă, îmi ziceam mereu pe drum. Şi mă gândeam la ideea lui că „el (Iorga) e cu mult mai frumos decât Nanu” [6]; se poate să fie mai frumos (nu e), dar e prea antipatic din cale afară, şi ce trandafir de femeie!…

Oraşul Dresda este îndestul de frumos pentru cineva venind din Berlin sau dintr-un oraş tot aşa de frumos. Strade drepte, cu case înalte şi mai cu seamă clădiri impunătoare, şi mai cu seamă culoarea pereţilor de la drum cam veche, ceea ce face o impresie mai bună decât uliţele Berlinului; aici prea sunt curate şi noi toate. Palatul, biserica şi piaţa cu muzeele, fluviul Elba, terasa din dreapta podului, turnurile bisericilor, linia suind şi coborând a dealurilor din departe, drumurile tăind în toate chipurile, toate sunt făcute ca într-un oraş de prima mână în frumuseţe. Am fost cu tramvaiul electric până la Blasewitz. Din loc în loc, mai ales când în fugă vagonul se clătina mai tare, scăpărau scântei albastre de pe sârma de sus. Lumina uneori se stingea aproape cu totul, în salturile vagonului; negreşit se întrerupea curentul. Este pentru întâia oară când văd asemeni tramvaiuri. La Blasewitz am trecut podul şi m-am urcat în sus spre dealuri. Cărarea nepavată, cu un şanţ adânc pe dreapta, pe unde picura pe pietricele apa albastră a leşiilor de la rufe, suia încetinel, având pe stânga mai multe prăvălii, pe când pe partea şanţului erau case de locuit. Toate au acelaşi aspect exterior, lădiţe cu un soi de acoperiş în trapez, cu ferăstruie mărunte de tot şi uşi ca portiţe de porumbei ai crede. La una din case erau perdelele nelăsate şi fiindcă

lumina lămpii din fundul odăii din faţă îmi îngăduia să văd totul, m-am uitat mult. Era la dreapta căminului un bărbat rezămându-se pe podul palmei, coatele mâinii fiind înţepenite pe genunchi; se uita la foc, dacă o fi fost foc în cămin, în orice caz privea în jos; în faţa lui o femeie, cu tistimel alb de tot ca şi perdelele pe cap, râdea privind pe omul nostru, sau îi vorbea; în orice caz, lumina gălbuie a lămpii, liniştea din afară şi dinăuntru, şi mai presus contrastul cu vagabondajul meu şi nemulţumirea mea sufletească m-au pătruns tare încât m-am întors îndărăt spre pod, ca nu cumva să mai dau de vreo scenă în acelaşi fel; mi-ar fi sfâşiat sufletul repetiţia aceleiaşi note triste. Uf, d-aş ajunge odată la Atena!…

Am fost la muzeu [7]. Înainte de prânz mă interesau lucrurile aşa de puţin că ori vedeam mutrele de pe uliţă, ori cele din tablouri, mulţumirea mea era aceeaşi. Îmi lipsea stratul de cumpănire, care te face să fii pregătit pentru emoţiuni estetice. Când am ajuns înaintea *Madonnei Sixtine* de Rafael şi înaintea *Heilige Nacht* de Correggio [8], aceeaşi surprindere plăcută am avut ca şi înaintea unui măr după masă. Aşadar, emoţiune aproape deloc. Capul lui Christ şi al Madonnei, nu încape nicio îndoială, este de o frumuseţe neîntrecută. Ochii copilului şi ai îngerului din dreapta de la rampa de jos exprimă, pe lângă inteligenţă supremă, o intensitate de sfinţenie, de seriozitate, de viaţă, neîntâlnită până acum la toate celelalte picturi. Rafael însuşi, cu toată graţia lui, rămâne superior sieşi prin acest tablou. Sixtus, papa, o fi având el multe calităţi în execuţia părului şi bărbii, în culoarea veşmintelor nu m-a atras aproape deloc; am rămas tot aşa de rece în faţă-i ca şi înaintea Sfintei din partea-i opusă. În general mişcare, o pornire adâncă, pronunţată spre plăcere, n-am avut. Am plecat din muzeu afară, cu gândul cum să găsesc un birt mai ieftin şi mai bun; îmi venea să mă dau cu capul de pereţi de necaz; să nu găsesc eu măcar o notă care să mă atingă, să mă facă să vibrez! Ori s-o fi stricat sensibilitatea mea cu totul? Să nu fiu oare în poziţia unei lăute sparte, fără coarde, peste care poţi foarte bine

trage cât pofteşti cu arcuşul, sunet atrăgător n-ai să scoţi. Emoţiuni vii, ca odinioară în Paris [9], sau chiar în Bucureşti, la vederea unui tablou frumos, ori muzici frumoase, aşa de vii că sudoarea mă făcea apă tot, n-am mai avut şi sunt multe probabilităţi că n-o să mai am.

Am vizitat muzeul de plastică. Este, după mărturia tuturor, cel mai frumos şi mai bine orânduit din toate muzeele de asemenea natură în Europa. La intrare, în faţa scării de onoare, stau toate sculpturile care se pot atribui lui Polyclet. În dreapta se întind originile artei, în stânga sculptura greacă mergând spre completa ei dezvoltare şi dezmăţare. În dreapta ei, sculpturile din Olimpia şi cu unii Apolloni Strangford etc. Metopele (?) şi sculpturile din Aegina sunt în sala următoare, cu copiile după basoreliefuri şi stele din epoca anterioară sec. V. În fund ai sculpturile cipriote, egiptene şi asiriene, toate prea puţine ca să mă opresc asupră-le.

În stânga lui Polyclet avem sculpturile, frizele şi metopele parthenonice, toate în sala numită Phidias. Pe partea din fund ai sala sculpturilor praxitelice, cu dependinţe pe uşa alăturată a portretelor de artişti şi filosofi. Mai departe, sala lui Scopas, sala lui Lysip, sala sculpturilor templului cu columne coelate din Ephesos, fotografii după monumentul din Giölbaşi şi după sarcofagiile sidonice, în fine Laocoon având în faţă pe Venera din Millo, sala sculpturilor pergamenice cu dependinţa de „darurile lui Atal” în Atena, Şcoala din Trales şi „taurul”, în fine Juno Lodovisi şi sala lui Zeus Otricoli, ambele cu mai multe alte statui constituind săli aparte.

Am insistat asupra acestor lucruri pentru motivul că în ţara românească, cu modificări în detalii, tot o asemeni orânduire am să dau sculpturilor. Seara am întâlnit o fetiţă care, nu încape nicio îndoială, nu era publică; dovadă că deşi i-am propus parale s-o duc la mine acasă, să merg la ea, n-a vrut cu niciun chip. M-a dus la un fel de teatru, varietăţi. Era un fum de tutun nesuferit, mutre de oameni prea puţin simpatici, deşi bine îmbrăcaţi şi strânşi pe

locuri şi mulţi ca sardelele în cutie, nici să te mişti n-aveai loc. Pe scenă era o scândură care de la mijloc se pleca mult, formând şi pe o parte şi pe alta două planuri foarte înclinate. Pe această planşe era un glob mare colorat, care sub cadenţarea muzicii se plimba când pe o clină, când pe cealaltă, revenea pe clină ca spre înălţimea unui deal, cu balansare regulată. Toţi să mirau, se sculau din locuri ca să vadă mai bine mişcările acestei „bule misterioase”, cum era anunţat pe afiş. Când la urmă, bula mergând cu o repeziciune relativ mare, s-a rostogolit de după scândură pe scenă urmându-şi mai departe dansul ei, un entuziasm curios şi inexplicabil îi cuprinsese pe toţi. Ce foc de aplauze doamne, când deodată, în mijlocul celor mai repezi mişcări, se opreşte bula şi sărindu-i capacul în sus se deşiră un biet clown! Râsete, aplauze, surprinderi de la toţi, le făcea plăcere tare nemţilor asemenea „mistere”. Auzisem că sunt naivi nemţii, dar în aşa grad nu credeam. La dracul, şi un copil ar fi înţeles că imboldul era născut din spiriduşul în carne şi în oase vârât înăuntrul globului. În orice caz, a ridica panta scândurii, era un lucru însemnat şi pentru prima oară întâlnit pentru mine.

Ce m-a mai surprins erau aşa-zisele „Naiade” sau „Nimfe”, care într-un lighean unde nu pot încăpea decât 7 sau 8 oameni, plin cu apă, făceau evoluţiuni curat interesante ca şi nişte nimfe, erau îmbrăcate cu un tricou roşu peste tot corpul, cu pieptare în solzi de peşte pe jumătatea de sus a trupului. Una din ele a făcut mişcări „sub apă” până am numărat 325. Prin urmare putea să-şi ţie respirarea în tot acest timp. Eu d-abia de mă ţin fără respirare până la 35 mult 40. Ca să merg aşa departe ar trebui ori să am o constituţie particulară a plămânilor, sau să fac exerciţiu îndelungat!… Interesant de văzut asemeni lucruri, hai, ce zici?…

1893 noiembrie 13

Luni dimineaţa, 9 ore

(pe mare, între Santa Maura şi Argostoli)

La Viena n-am nimic de raportat, decât scumpete nemăsurată şi o nenorocită lipsă de intimitate pe stradă. În

schimb mersul oamenilor, aerul caselor mai ales pe Ring, culoarea locală dispărută mult, avem semnul unei eleganţe mai mari şi vieţi mai cultivate decât în Berlin. Am fost la muzee şi din toate nu mi-a rămas mai nimic, fără îndoială griji de altă natură mă împiedicau să înţeleg şi să simt arta aşa cum trebuie. Decât un Rubens, *Arythia răpită de către Boreu* şi un Murillo, *Doi copii jucând cu zaruri*. Şi de altă parte un Raphael, *Madonnă cu Iisus şi Iordan Botezătorul* şi câţiva Palma il vecchio, cu femeile lui grase, colorate în vopsea gălbuie, nu am mai văzut nimic, sau dacă am văzut nu mi-a mai rămas în cap nimic. Pe dinaintea ochilor mi-au trecut negreşit nenumărate tablouri, am fixat mult unele pânze cu nume de autori străini, mai ales din şcoala germană modernă sau austriacă, dar nici amintirea nu mi-a mai rămas. Aşadar arta s-o lăsăm în voia întâmplării.

Am pornit cu trenul de noapte spre Triest [10], în clasa mea obişnuită, şi în compartiment cu mine erau două dame. Dar fiindcă mai în urmă a sosit şi un ovrei, cel puţin după cârligătura nasului şi vocea piţigăiată, mâncată ca de sifilitic, care mereu tuşea şi scuipa flegmă cu gâlgâitura caracteristică ofticoşilor, au plecat în alt compartiment, rămânând să mă pliroforisesc cu vecinul meu cel incomod. N-am dormit decât pe furiş, din când în când. Dimineaţa, când am sosit în Triest, îmi venea să cad de oboseală; de altminteri am şi dormit după dejun în hotel. Pe drumul dintre prima staţie anterioară Triestului şi acest oraş, norii uneori cenuşii, alteori albi, s-au crăpat o dată şi surprins am văzut marea, marea albastră, ca havaiul cerului de vară în amiaz la noi.

Pe un colţ de deal intrat în mare era o clădire prea frumoasă, cu turnuri sau turn ca un castel feudal şi din vârful căruia, presupun, s-ar fi putut vedea marea în toată întinderea şi în trei părţi ale orizontului. Era castelul împărătesei Elizabetha din Miramar, mi s-a spus, împărăteasa Austriei, care trecea drept nebună de la moartea lui Rudolf, arhiducele [11]. În Triest ceea ce m-a izbit mult e frumuseţea tipurilor de femei italience – populaţia în imensa majoritate este italiană, mai n-auzi

limba austriacă vorbindu-se. Ziua, când m-am suit în sus spre stradă, mai în tot locul întâlneam italieni cu luleaua în gură, vorbind în grupe de trei sau de patru, mai cu seamă însă atrage numărul femeilor bătrâne.

16 noiembrie, Atena

Miercuri seara, 10 ore

Frate Evolcene, îţi scriu ţie întâi şi întâi [12].

Cum am ajuns ţi-oi spune altă dată. Mare mai vrăjmaşă de la Corfus încoace nici că se putea. Ieri, spre pildă, ajunsesem aproape să plâng de necaz, dar în fine iată-mă. Cum prevăzusem: plouă mereu şi mărunt, cerul acoperit pretutindeni cu nori şi drumul tare noroios. Am făcut calea de la Pireu la Atena pe tovărăşie cu un italian, în trăsură. Tu, în mintea ta, cum ţi-ai închipui vechea cărare? Mizerabil, cum niciodată n-aş fi crezut.

Maidane pustii, ori cu case dărâmate, ori cu uluci fără scânduri, cu pădure foarte rară de măslini şi din loc în loc cu plopi şi cu ulmi pe amândouă părţile. Când am văzut Acropolis era grozav mâhnită şi cât se vedea era neprecis, de ceaţă. Munţii frumoşi ai Atticii, munţii albaştri nu i-am văzut decât rareori şi atunci numai o dungă mai neagră printre ploaie. Mi-am închipuit o intrare tristă în Atena, dar în aşa hal, nu. Îmi vine aşa de urât că mă bat gândurile straşnic s-o pornesc înspre Delfi, poate o fi mai frumos p-acolo.

Grecii, să te ferească sfântul să aibi a face cu dânşii. Ca să-ţi faci o idee, curat neicusorule, să-ţi povestesc venirea mea în Pireu. Vânt şi ploaie, fondul tabloului, talazuri cât casa şi eu slăbănogit ca o stafie, plus barba crescută de o săptămână. N-apucase bine să se apropie vaporul nostru şi de mai-nainte ne ieşiseră ca furnicile bărci de toate culorile. Când s-a ancorat şi s-a lăsat scara vaporului, după cum e obiceiul în toate porturile greceşti, am făcut experienţa şi în Corfu şi în St. Maura şi Argostoli, toţi proprietarii de bărci, îmbrăcaţi şi cu mutre ca de bandiţi au dat năvală pe podeală. Vai de sufletul meu ce am păţit. Eu şi tovarăşul meu, vorbesc de noi şi ai noştri, eram întinşi de mâneci, de pulpana hainei, de guler, din toate

părţile, natural rugându-ne să le luăm barca lor pentru descins. În încurcătura asta se vede treaba că unul venit mai târziu apucase loc sau muşterii. Ceartă, mă rog, grecească, adică pe limba păsărească. Şi-ţi spun pe parola mea de onoare, fără să măresc câtuşi de puţin, s-au luat la bătaie şi s-au bătut, mă înţelegi, cum se cade, cu pumnii, cu picioarele. Şi până n-a venit să-i descleştască, dintre marinarii vaporului, nu s-au despărţit. După păruiala asta zdravănă mă aşteptam, la dracul, ori unul ori altul să treacă mai la spate. Parcă fusese ceva prea natural; căci concurenţa şi-o făceau mai în urmă în acelaşi chip, în detrimentul hainelor şi gulerelor noastre.

La vamă am stat cu lucrurile mai bine de două ceasuri jumătate până să vie vameşul. Noroc că lucrurile nu mi le-a răscolit! Am vrut să mă sui pe Acropolis, să îngenunchez, să admir, să fac în fine şi eu ceva pentru strămoşii grecilor şi pentru dragostea frumosului; până şi călăuza mea m-a sfătuit să las pe altă zi, cu toată iubirea lui pentru „leptale” şi „drahmale”, aşa de mizerabile strade şi noroioase sunt. M-am plimbat prin oraş. Afară de piaţa Constituţiei sau mai exact unde este palatul, nimic şi iar nimic. Giurgiul meu, cu uliţele lui, nu-l dau măcar să ştiu că mă taie. Casele mărunte şi prăvăliile de la drum au ori pastramă spânzurată în cui pe lungul obloanelor, ori fierărie ţigănească de la satele noastre, ori boiangerie, ori goale cu câte o masă puturoasă şi cu un scaun două împrejur, însemnată cu firma „Cafenea”. La poştă însă e mai regulat, pe lângă titlurile de sus la geamuri scrise în greceşte sunt şi cele în franţuzeşte dedesubt; aşa că poţi cere foarte bine ce vrei şi în limbă străină, de regulă în italieneşte mai mult. Dar tot nu mă disperez. Aştept soare frumos ca în Calamata (oraş sub Sparta, în vechea Messenie provincie) şi cu munţii care or mai fi şi cu marea şi cu văzduhul, şi de m-or mai prinde prin casă îţi dau voie să mă spânzuri. Grecii de pe uliţă şi grecoaicele sunt urâţi şi mărunţi, mai mărunţi decât ovreiul, prietenul lui [P.P.] Negulescu, şi toţi cu feţe negre, scofâlcite, păroase şi ticăloase, încât dacă sub astă impresie rămân, atunci e cel

mai degenerat popor din câte cunosc. Astăzi însă, joi noiembrie în 16, fiind un timp splendid, m-am suit pe Acropolis şi dacă frumos există pe pământ, apoi aici trebuie să fie. Teohari.

1893 XII. Atena

Frate Costache [13], am primit scrisoarea ta la masă, adică în vremea cea mai hazlie din zi a omului. Cum vinul era bun şi vremea ultrafrumoasă, am plecat cu scrisoarea ta în dinţi pe munte, pe Ardettos. D-acolo se vede Acropolis cu ruinele, se vede marea, se vede Aegina Salamina, ce mai vrei, toate frumuseţile pământului grec. Am deschis binişor scrisoarea şi trântit pe rână m-am pus pe râs până la sfârşit. Când am citit „bucheriseala" din prima conferinţă a ta leşinasem pe jumătate. Noroc cu a doua conferinţă [14]. Ei, dragă băiete, eu am păţit mai rău decât tine. Mă trimisese dl. [T.] Maiorescu profesor de franţuzeşte la Liceul din Ploieşti [15], pe mine, mă înţelegi, care aveam cunoştinţe în limba asta poate tot atât cât elevii din clasa VI din liceu. Cum s-a întâmplat, prima mea lecţie trebuia s-o fac în a VII-a. Am intrat cu ifos, ochelarii pe nas şi cu mâna dreaptă în buzunar: aşa credeam eu p-atunci că mă pot impune mai bine. Înaintea mea mergea din Romanescu. La uşă primul clenci: a fost cazna mea piramidală să fac să intre directorul înainte. Regula însă cerea să păşesc eu. Când am văzut o sumă de băieţi, lungi, mă rog lungi, de trei ori mai mult decât în realitate, sculându-se în picioare, frica mea instinctivă s-a făcut de 10 ori mai mare. Când într-o bancă laterală am dat şi peste mutre femeieşti, tot curajul meu s-a făcut fum şi praf, ca să zic aşa. Nu mai ştiam nici catedra unde este. Încurcat, plictiseală, de zăpăceala mea am dat să sui treptele şi nenorocul meu să nu calc drept. Alt necaz. După ce Rom [anescu] a spus ce a spus, îmi venea apoplexie; nu ştiam cum să trec de la statul în picioare la aşezatul pe scaun. Am strigat catalogul; speram, cu dânsul, să îmi trec ora şi să scap de nevoie. Dar necazul era că nu ştiam ce motiv să găsesc ca să las sala. Vai de sufletul meu. Am cercat să fac prelegerea, învăţată şi paraânvăţată d-acasă. Ce dracul,

nimic nu-mi mai aduceam aminte. M-am înecat, am cerut apă, mi s-a adus apă. Nu ştiu de câte ori l-or fi trecut pe Maiorescu toate apele. Când a sunat clopotul şi am fost pe uşă afară, părea că se luminase cerul. Şi pe urmă a doua oră, mai puţină ameţeală, a treia şi mai puţină, până când te obişnuieşti.

Aşa şi cu tine. O să te obişnuieşti perfect de bine; la urmă o să-ţi fie nelipsibilă mulţimea auditorilor; când o vei vedea-o mai măruntă, parcă o să ţi se pară trist. Emoţiunile pe care le încerci tu acum am să le gât eu vreodată, fie la anul, fie peste doi ani. Deocamdată mă bucur de soare, de cer albastru, de munţi frumoşi şi mare şi mai frumoasă. Când ne-om întâlni şi om fi împreună tu, eu şi ai noştri, ce mai petrecere avem să-i tragem!

Curaj băiete, că altminteri îţi iau nătărăii înainte; că aşa merge lumea, pe apucate. Cel obraznic şi cel prost ia cu râtul înainte. Şi tu care ai atâta carte şi atâtea cunoştinţe, te vei uita la ei cum se îndeasă. Spui că vrei să popularizezi cursurile. Mă rog nu ceda mulţimii nici cât un fir de păr; dacă ai vreo statistică anevoioasă, plicticoasă de făcut, fă-o înaintea norodului şi sileşte-l să te asculte; de-ţi trânteşte uşa în nas şi pleacă, sau lungeşte mutra cum spui tu, ce-ţi pasă. Cei capabili d-a pricepe te vor urma mai departe şi cei slabi de ruşine vor striga: „ce bine, bravo!”

Aici în Atena o duc ca vai de lume. Tranziţia dintr-o lume cultă în lumea mizerabilă orientală se vede cât de colo. După vapor m-au luat grecii pe repede. Trebuiam din vaporul de mare până la chei să iau barcă. Obiceiul aici, se vede, stă ca toţi proprietarii lăsaţi în libera voie a-şi face concurenţă, intrând pe acoperişul vasului de mare, propune pe fiecare cât îi dă mâna, rămânând ca tu musafirul să alegi. Eu am ascultat unul, am ascultat doi, dar când am văzut că mai sunt alţi 7 ori 8 care mă pândesc să mă ia la întrebare, mă înţelegi, mi s-a făcut frică. Şi pretutindeni aceeaşi apucătură. De te pot înşela, te înşală; îţi cer pe lucruri înzecit de cât face şi te miri şi tu cum de poate lăsa din 15 drahme cerute până la 1 dr. Să-ţi vie dambla, curat.

Natura însă frumoasă, natura a rămas curată, neatinsă de caracterul ticălos al epigonilor grecotei. Am fost pe Acropolis între ruinele Parthenonului şi când am văzut soarele colorând marmura albă şi marea strălucind de albastră şi cerul cel mai atrăgător de pe lume, socotesc zău că uiţi toate şi tot impresie plăcută îţi rămâne. Odaia mea dă într-o grădiniţă şi printr-un noroc neaşteptat, între mine şi Acropolis şi Munţii Eginei nu mai e nicio casă, aşa că pot vedea seara soarele culcându-se dincolo de munţii Peloponesului şi luna prea frumoasă. Sunt încântat, supraîncântat. Cum n-am cunoscut mulţi, adică mai curat nu vrei să mă înham de gât cu alţii, căci sunt trei români aici, un arhimandrit, un protoiereu şi un doctor în teologie bucovinean, toţi veniţi să înveţe greceşte modern, sunt liber să învăţ şi greceşte vechi; am să învăţ cu dragoste.

În curând voi trimite domnului Maiorescu un articol asupra… zău nici eu nu ştiu ce titlu să-i dau; în orice caz, de-o fi bun şi s-o publica l-ai citi tu. Maiorescu îmi dă ghes mereu să trimit articolul. Mă rog, ai spus tu vreun cuvânt despre hotărârea ta d-a scoate o revistă, lui Maiorescu? În orice caz el ştie totul, căci îmi scrie mie că tu te-ai lăsat de părerea d-a scoate un ziar nou, prin urmare să trimit articolul la *Convorbiri*.

Vrăjmaş ai desigur pe [M.] Dragomirescu, din partea lui te poţi aştepta la multe, şi de Maiorescu nu ţi-a dat catedra promisă e că mintea lui o fi fost umplută cu nenumărate şoapte tainice, venite dinspre Berlin [16]. Eu am făcut cunoştinţă tânărului şi mi-a făcut o impresie de om neliniştit. Ştii că am hotărât împreună cu Maiorescu la Paşti să ne întâlnim împreună la C [constantino] pol; prin urmare, voi avea prilej să-l descos bine ce crede el asupra ta în general şi în particular. Toată discuţia ţi-o scriu din fir şi până în aţă. Teoh [ari].

1893 XII 19, Atena

D-le [P.P.] Negulescu, notiţele dumitale mi-au fost d-un folos ultraînchipuit şi-ţi mulţumesc prieteneşte din toată inima. În privinţa rezervelor dumitale aşa de acord am fost încât le-am luat *tale quale* şi le-am pus în studiul

meu. Îţi spun sincer, încadrau minunat cu lucrarea mea şi se potrivea, drept concluzie, să pui notele dumitale. Un alt motiv care m-a silit să fac, după dumneata cred, crima asta, era scrierea plăcută a ideilor, expunerea dumitale frumoasă cu alte cuvinte. Acum, dacă dl. Maiorescu n-a fost „epatat”, păi, drept să-ţi spun, prea e dificil!… În fine, ce să-ţi mai adaug, datoria de creştin mi-am făcut-o în toată puterea cuvântului: am venit şi eu cu pietricica mea la clădirea monumentului românesc, dacă dl. Maiorescu mă dă în lături să-i fie în nas… Am trimis întreg studiul cu drum de fier, adică vaporul, l-am recomandat, m-a costat o groază de parale; de nu-l publică îi trimit nota cu cheltuielile, tot sufăr eu p-aici de oarecare jenă de buzunar [17].

Natura frumoasă tot cum am găsit-o în primele zile: un soare maiestuos, cu cer şi ape şi pământ de să zici halal. În toate dimineţile pe la 11 pornesc din casă, după muzică – şi aici se schimbă garda palatului ca la Berlin – cu pardesiul meu cel sublim şi cu jobenul maltratat de intemperiile mării. De altminteri trec drept un specimen foarte rar prin Atena, care-şi poate plăti luxul unei asemeni pălării!… Cum îţi spuneam, printre pungaşi m-amestec şi eu şi căscând gura şi admirând, merg în rând cu primul cornist la pas cu soldaţii. La palat muzica stă un ceas, unde cântă două-trei cântece. Ieri era marşul din *Tannhäuser* [*18*] la rând, îţi poţi închipui ce entuziasm pe mine! Din locul unde cântă lăutarii (orchestra, în fine) se vede Parnes, cel mai înalt munte al Atticei şi cel mai frumos. Altminteri a căzut pe vârf, dar numai pe vârfu-i, zăpada şi, mă înţelegi, albăstrimea lui închisă cu albul zăpezii şi cu verdele chiparoşilor din curtea palatului fac un contrast, un… tocmai contrar, un tablou superb.

Acropolis, sfântă Acropolis, m-am urcat pe ea de nu ţin minte câte dăţi şi din toate dăţile mă aleg cu o impresie frumoasă. Culcat de soare peste vârfurile Salaminei şi munţilor Peloponesului n-ai văzut, prin urmare apriori nu ştii ce este frumuseţe de amurg. Şi de când luna a început să crească, am lăsat pe seama gândacilor şi teorii estetice

şi istorice şi tot, şi cu pardesiul meu, cu odorul meu vreau să zic, pe umeri pornesc spre munţi singur-singurel şi intru noaptea acasă după 12. Spun poeţii că luna e albă şi că înălbeşte pământul; să poftească d-lor aici în Atena să vadă ce va să zică alb; drumurile parcă sunt de lapte şi casele aşijderea.

Ei, după această descripţiune, ce mai zici? Nu-i aşa că ideea te cuprinde şi te aprinde: „mă, dar ce mai om fericit!”. Ar fi tocmai aşa în realitate dacă n-aş suferi de aceeaşi boală pe care o suferă statul grecesc. Pricupis cu toate ministerele a dat bancrută, semn rău, îmi vine şi mie rândul. Mă rog, pe bancherul meu, pe Rothschild al nostru, da-i-ar dl. D [umne] zeu ani mulţi de sănătate, de-l întâlneşti spune-i că-mi pregătesc bateriile pentru un atac formidabil. Salută pe colegi şi complimente dumitale şi mulţumiri. De-mi poţi să-mi spui şi mie ceva de prin Berlin, noutăţi literare, ştiinţifice, de orice natură, mi-ar schimba din plictiseala în care mă aflu. Ce face Dragomirescu, Mehedinţi? Scrie-mi un cuvânt, te rog, că Evolceanu l-am pierdut de tot de când face articolul lui „Coşbuc” [19].

1893 XII 25/13 Atena

Duminică seara

Întotdeauna să laşi în voia sorţii totul, fiindcă de la sine valul vremii îţi aduce bine sau rău. Rămăsesem câteva zile aşa de singur că mă întrebam uneori serios de nu e mai cuminte să o pornesc aiurea decât în Atena. Ce-i scris în frunte îi pus, a zis filosofia Coranului, de a luat-o proverbul nostru, şi asta este deviza mea de om pe pământ. Când am sosit la Pireu ploua mărunt, foarte mărunt, cu vânt puternic suflând dinspre Aegina. Am debarcat cu Bonali, italianul meu, cu o uşurinţă extraordinară. Acesta mai fusese de câteva ori în Atena şi cunoştea minunat obiceiurile locului. La vamă am aşteptat în ploaie mai bine de o oră 1/2, dacă nu două, până ce mi s-a deschis. Lucrurile nu ni le-a răscolit şi plecat-am repede către Atena în trăsură. Stradă nepavată, cu case mărunte, dărâmate pe alocurea sau cu maidane pe de-margini, cu alee de măslini cu plopi şi ulmi, ploi, vânt şi noroi până în

oraşul sfânt. Acropolis era acoperită de vălul ploii, nu zăream decât nişte umbre mai negre printre picăturile de ploaie. Când m-am trântit în pat mi se părea că lumea toată se mişcă şi pământul, aşa de-mi ameţise capul valurile mării.

A doua zi am fost pe Acropolis, era un soare mândru şi un cer albastru, cum numai în Grecia există. Când am ajuns sub Parthenon şi am văzut marmura înnegrită de pulbere, muşcată de timp şi de ghiulele şi sulurile de marmură ale coloanelor răvăşite pe pământ, m-a cuprins o aşa adevărată dragoste de lumea veche şi de Pericles că pentru prima oară în capul meu cuvintele de entuziasm ale arheologilor şi artiştilor tuturor vremurilor au avut un răsunet serios şi în sufletul meu.

Când vedeam marea nemărginită înaintea mea, liniştită şi poleită de lumina soarelui la prânz, ca o oglindă, şi munţii dinţaţi ai Eginei mai albastru coloraţi decât şira lungă a munţilor înalţi ai Argolidei şi cerul albastru limpede ca o lacrimă printre căscăturile columnelor Parthenonului, mărimea clădirii şi seriozitatea ei religioasă adânc pătrunzătoare, mi-au dat pentru prima oară acea înfiorare vie, adâncă, despre care zicea Maiorescu odată la curs, că străbate măduva şirei spinării din creştet până la tălpi. Nu era nimeni împrejurul meu să-mi strice impresia, să-mi atragă atenţia către alt lucru mai banal. Am stat, cât emoţiunea puternică a durat, sub coloanele din colţul de sud al frontonului vestic parthenonic, cu privirea către mare, şi cum vedeam înainte şi Pireul şi Phaleron şi tot golful Salonic, mă gândeam la nenorociţii de egineţi care, deşi viguroşi, erau un ghimpe în ochiul atenienilor. Fraza citită: „Atenienii au votat să taie degetul cel mare fiecărui eginetian în stare d-a purta armele, pentru ca să poată trage la lopată dar nu şi arunca cu lancea”, mi-a venit des prin minte şi parcă-mi părea rău de Aegina, cu munţii ei frumoşi, să cadă aşa de grozav. Aş putea o zi întreagă să vorbesc despre emoţiunile avute pe Acropolis în aşa scurtă vreme. D-atunci am mai fost de multe ori, dar emoţiunile au zburat; am văzut aceleaşi lucruri, dar inima nu mi-a mai

bătut puternic.

În zilele următoare m-am suit pe Lycabettos, am admirat şi d-acolo ce era de admirat şi dându-mă jos mi-am luat inima în dinţi ca să fac o vizită lui Homolle [20], spre a-i înmâna cartea de vizită a lui Haussoullier [21]. Nu l-am găsit, plecase cu o zi mai-nainte la Delfi tocmai, va să zică, în vremea nesiguranţei mele d-ai face o vizită în ajun. Ce va să zică şi neliniştea mea sufletească! De mă duceam cu o zi înainte puteam să mă prezint lui Homolle şi împreună cu acesta să vizitez Delfi! În locul lui am întâlnit pe Couves şi pe Bourguet; acesta din urmă, colegul meu de odinioară la cursul lui Haussoullier în Paris. M-au primit amândoi cu o dragoste vădită, mi-au arătat biblioteca. La plecare, după cum e obiceiul meu de tutuit, am dat mâna numai lui Couves, nu şi lui Bourguet, ceea ce acesta a ripostat prin a nu mă mai conduce până la poartă, lăsând pe Couves să facă acest serviciu. O meritam.

Peste două săptămâni am fost din nou ca să mă recomand domnului Homolle. M-a surprins baba, portăreasa, când a citit cartea lui Haussoullier de vizită, a început să surâdă, arătându-mi foarte clar singurul dinte din stânga, lung şi galben negricios, atârnând din gingia de sus: „Hei, ce face dl. H., este bine?” „Ce, tot îl mai ţii minte?” „Cum nu. Ce om bun era!”. M-a făcut s-aştept o groază dl. Homolle. Când a venit, poziţia lui degajată, dar mai ales nenorocirea ochiului lui drept m-au adus la adevărata mea poziţie, eu care mă rugasem într-una până să vie dânsul: „Dă Doamne să nu mă emoţionez, să nu mă pierd”.

Am vorbit despre descoperirile lui Tocilescu din Dobrogea [22], i-am spus despre importanţa descoperirilor preistorice de la noi în ţară, menite să explice o mulţime de probleme de primă ordine istorice, teoria „Knotenpunkt” pentru popoarele care au invadat în Europa sudică, venind dinspre Rusia meridională.

Am fost la Şcoala germană, mai întâi [am] vizitat pe Dörpfeld [23], care mi-a permis să vizitez biblioteca şi cursurile lui de pe Acropolis, invitându-mă în acelaşi timp

şi la reuniunea Societăţii germane din 15 în 15 zile. A vorbit el, Dörpfeld, mai întâi, despre un templu din Neandria, pe coastele Troadei. Era vorba de o verificare a unei teorii a lui, care susţinuse existenţa unui templu peripteric, în contra lui Koldewey [24], cel ce condusese săpăturile. Supoziţiile lui au fost adeverite perfect adevărate, căci Koldewey nu săpase mai adânc să vadă în ce constă acest templu. Tot aci a demonstrat Dörpfeld şi existenţa coloanelor, despărţind părţi din columnele desemnate în Winkelmann's Program, 1891, de către Koldewey. Ce inteligenţă şi la arhitectul ăsta Dörpfeld, Doamne!…

Am vorbit şi cu Paul Wolters. Are ochelari de profesor, cu arcuri de aur şi, lucru rar, sub unul din ochiuri mai întrebuinţează în dreapta şi un monoclu legat cu lănţuşi de aur cam grosicior. Mi-a permis să iau cărţi şi acasă chiar, mi-a arătat catalogul şi cum trebuie să caut, precum şi desfăcut unele broşuri ca Hamdy-Bey, *Les sarcophages de Sidon* [*25*].

1893 XII 26, luni

Ieri eram mulţumit în ultimul grad. Astăzi am plâns, nu în sens metaforic, cât adevărat, cu lacrimi. M-am aruncat pe jeţ cu batista la ochi şi am plâns, şi am plâns, căci nu ştiam pentru ce m-apasă gândul şi sufletul. Să reluăm însă firul povestirii.

Am primit o scrisoare de la Rădulescu Costache [26], cu o recomandaţie de la prietenul lui, Georghiadis. Cu spiritul meu de neîncredere în mine însumi m-am dus să fac vizita de rigoare. Mă aşteptam să nu mă primească sau primindu-mă să mă expedieze pe dată… Cu totul altfel: m-au poftit, cucoana mai ales, m-au rugat cu aşa căldură că toată jena mea, stângăcia mea s-a dus, rămânând eu „le bon causeur" ca întotdeauna stăpân pe discuţie. D-l Sp [iridon] Lascaris, om de statură mijlocie, măruntă poţi s-o numeşti, cu barba deasă neagră şi părul negru, un om cu temperamentul liniştit, foarte puţin comunicativ, dar simpatic totuşi prin faptul figurii sale, nu prin vorbire, mi-a adresat la început puţine cuvinte. Cucoana în schimb s-a

purtat cu o bunătate foarte lăudabilă şi îmi făcea o impresie minunată, de femeie deşteaptă. Dar după câte m-am convins nu este tocmai, tocmai. Frumoasă este, nu încape îndoială, scundă şi ea ca toate româncele – este româncă – vorbeşte uneori „à tort et à travers”, dar în marea majoritate a timpului îţi lasă o impresie dulce, bună. Am vorbit politică împreună cu dânşii, despre relaţiile întrerupte cu grecii, despre idealul poporului acestuia, despre situaţia lui culturală faţă de România, despre C. Rădulescu, despre petrecerea mea în Atena şi entuziasmul meu pentru lumea şi mai ales pentru pământul şi clima Atticii. Tocmai cu ocazia asta, în momentul să plec, având mâna pe clanţă, m-am pomenit ca din senin povestind despre farmecul primei seri văzute aici cu luna regină şi cu cărările albe. Nu se potrivea, cum zice românul, ca nuca în perete.

Cum credeam eu că întâlnirea nu va avea urmări, m-am pomenit într-o zi, ieşind de la bibliotecă entuziasmat de teoria mea a temperamentelor în artă şi în critică, faţă în faţă cu d-na Lascaris, tot aşa frumoasă precum am întâlnit-o întâi, numai gătită foarte luxos şi cu gust. M-a oprit în drum, după ce am salutat-o, şi m-a îndemnat să viu la dânsa ca împreună să facem o vizită la m-me Metaxa, „high-lifeul” d-aici din Atena. Am hotărât pentru duminica de ieri. Sâmbătă seara însă, întorcându-mă acasă am dat de o carte de vizită a lui Lascaris cu invitarea următoare: „S.L. prie mr. Antonescu de vouloir bien déjeuner demain à midi 1/2 avec eux”. Greşeala se vede în ce priveşte ortografia şi stilul invitării, dar se desluşeşte şi intenţia bună. M-am culcat vesel. A doua zi, duminică de dimineaţa, am fost cu dr. Găină [27] la plimbare, pe Acropolis. El mi-a povestit obiceiul existând în Austria d-a se premia cei ce au fost „eminenţi” dintre studenţii din primele clase şi până în anii din urmă cu câte un inel în valoare totdeauna superioară 500 fi. Inelul căpătat de dânsul costa cel puţin 900 florini. Plăcut obicei.

Pe Acropolis i-am arătat monumentele rând pe rând, începând de la scară. Bătea un vânt de să te dărâme, dar

cum cerul era cu un soare splendid nu se simţea frigul. Pe Parnes erau nori groşi şi cum el era foarte închis prin faptul norilor negri, îi da muntelui un aer de posomorâre care nu mi-l aduce aminte asemenea decât pe Iezerul, muntele nostru din Muscel sau Dâmboviţa, văzut de pe Păpuşa. Hymettos albastru fără licărire de alb cum obişnuieşte el întotdeauna să fie şi Pentelicul în zadar mă cercam să-i văd forma în timpan de fronton cu acroteriile din colţuri, îmi stătea Lycabettul cu mănăstirea-i albă din vârf mereu în cală, încât n-am putut să văd această asemănare a muntelui ca formă. După multe învârtituri pe Acropolis ne-am dat jos şi eu plin de praf cum eram pe gene, pe mustăţi, m-am dus la masă unde eram invitat. Tot bine m-au primit, numai eu iarăşi *mal à droit* am făcut năzbâtii. Mai întâi şi întâi cravata trasă la o parte, cravată în formă de fundă; prin urmare, partea care trebuia acoperită de dânsa a rămas aproape goală şi adaugă butonul ieşit din gaură, aşa că rămăsese aceasta goală şi mai umflată, plus statul meu cam mutesc o vreme, cu sudori pe frunte şi ochii pierduţi. Când mi s-a dat lista de cărţi în mână aşa eram de zăpăcit că aş fi comandat-o toată de nu prindeam de veste. Am mâncat ce am mâncat, deşi uneori cam zăpăcit. Atunci am învăţat pentru prima oară că perele se despoaie de coajă tăindu-le cu cuţitul, dar furculiţa înţepând totuşi para. În fine, ne-am sculat de la masă şi am intrat în „parloir”. Acolo am fost şi eu de spirit, nu ales, dar în fine am fost. „Sunteţi numeroşi în familie d-le A?” „Ziemlich”. Şi să vezi cum am prezentat lucrul. Eram cu gândul să potrivesc pe lanterna magică un portret cu „Champs Élysées”. Haina desfăcută, aşa că nenorocita de cămaşă cu pieptarii desfăcuţi din pricina bulinului căzut se vedea bine, şi cu un picior peste altul râdeam precum presupuneam că graţios. „Am o soră, spuneam eu, care are 6 copii şi cel d-al şaptelea se grăbeşte să nu rămâie mult în urmă”. „Uu, dar e numeros. Şi e urât lucru, zicea dânsul, să fie aşa de mulţi copii”. „Ce face cu asta, soră-mea e prea bogată. Uite, şi noi suntem numeroşi, sunt 9 copii, din care 7 fete numai”. Mi s-a făcut

curat părul măciucă, 7 fete, la dracul, îţi trebuie un palat şi o prăvălie de rochii. Prin gând îmi trecea ideea: „poate ca să iau vreo fată, surori de-ale ei, de mă tratează aşa de bine”.

Mi-am luat ziua bună şi seara m-am întors la dânşii către 5 pentru ca împreună să facem vizita la Metaxa. În salonul de aşteptare era un domn cu pălăria melon în mână, cu mănuşile scoase dar mototolite cu dreapta, cu o figură energică, vie, prea inteligentă, destul de gros. Când s-a coborât de pe scări Lascaris, s-a sculat şi el de pe scaun şi eu. Eu ca mai ager am dat mâna, dar mi-a fost întinsă numai prin ezitare, căci în acelaşi timp o întinsese şi domnul cu figura energică şi mustăţile *à la Bismarck*, fără barbă şi el. S-au aşezat la masă şi au vorbit pe greceşte fără ca ambii să aibă aerul d-a mă cunoaşte. Drept vorbind nici prea tare nu mă sinchiseam. Când a venit cucoana după câteva minute, prima ei acţiune, cum am zice, a fost să mă recomande domnului cu mustăţi tăiate şi figura energică. „D-l A. şi dl. ministru Tsamados”. Va să zică onorabilul este şeful de stat major în Grecia şi ministrul actual în Grecia. „Veniţi din Bucureşti?” „Nu d-le, din Berlin!” „Va să zică nu cunoşti de curând ţara. Cunoşti dumneata pe Cara-Vasili? Îmi este rudă, are proprietăţi pe lângă Prut, făcea parte din Basarabia luată după război de ruşi de la dumneavoastră”. Până să zic da ori ba a răspuns cucoana, care cunoştea familia. Într-un rând m-am fâstâcit aproape să mă înec cu glasul. M-a întrebat cum îmi pare Atena, cum găsesc lumea. Şi am mototolit vorbele în gură parcă nu mâncasem de un veac.

La Metaxa am făcut cunoştinţă multor persoane, dintre care nu mi-au rămas decât câteva figuri: d-şoara faţa casei, cu dinţii de dinainte plumbuiţi cu aur, prea frumoasă, prea inteligentă şi vorbind ca un potop, aşa de repede. Cucoana m-a întrebat: „come stai”, crezând că e pe româneşte, eu socotind că e pe italieneşte am răspuns „molto bene”. Cine înţelege, vede de departe dobitocia mea. În fine, cât se poate de rău am ieşit şi d-acolo. De m-a mai prinde, să mă spânzure. La ieşire şi cucoana şi domnul

erau nemulţumiţi cu mine, mai întâi fiindcă stătusem ca un mare budist contemplându-mi buricul de faţă cu toată lumea şi al doilea fiindcă nu mă îmbrăcasem în haine negre ca toată lumea. De m-o mai prinde să mă spânzure, o repet. Jos şi cucoana şi Lascaris nu ştiau cum să se despartă de mine: le era teamă că mă duc după ei la hotel să iau iarăşi dejunul cu dânşii. S-au despărţit, cucoana a intrat într-o casă şi eu cu dânsul, pe care tot nu l-am lăsat, ne-am dus în jos. Am tocat moşi pe groşi, mi-am dat ifose că sunt în bună înţelegere cu dl. Maiorescu, că o să-l aduc la Atena, că vine cu vreo afacere politică, „vrea să pipăie terenul”, căci face mult „tort” pentru noi această rupere de relaţii. El m-a ascultat şi n-a zis nimic. Când l-am întrebat din nesiguranţa în care eram d-a-i face sau nu vizita lui Tsamados, mi-a spus: „da de ce nu, ar trebui să-i faci; păcat că nu ştiu adresa”. Am înţeles şi n-am mai insistat. Mi-am exprimat dorinţa d-a vedea Crucera şi nimic n-a zis, nici că e albă nici că e neagră. În fine, compromitere pe toată linia. Să mă satur altă dată.

1894 ianuarie 6, sâmbătă ziua Crăciunului după noi.

9 ore 45 seara

Ce să scriu altceva decât înjurături contra sorţii? Plouă afară cu picături mărunte, dar cum burlanul streaşinei la odaia mea se taie de sus, picăturile adunate căzând din înălţime de sus cu regularitatea lor îmi face impresia, e vorba de zgomot, piftelelor puse pe tigaie cu unt pe foc şi stând să se prăjească. Miros de bucate în memorie, cine a mai văzut!…

Cu toate astea, în altă ordine de idei, am avut oarecare emoţiuni astăzi. După dejun a trebuit să mă sui pe Acropolis, căci era cursul lui Dörpfeld. Am luat drumul meu obişnuit pe strada D [ionisie] Ariopagitul şi apoi pe lângă coasta Odeonului lui Herodes Atticus m-am suit pe prima terasă, cea înainte de poarta lui Beulé. La intrare dau de Dörpfeld însuşi. Îl salut şi, cum voiam să mă sui spre intrarea porţii, acesta mă chemă spunându-mi în nemţeşte că astăzi fiind Crăciunul intrarea pe Acropolis este oprită şi apoi vântul prea tare acolo, sus, îl face să ne

vorbească despre „Pe largicon”, subiect preparat pentru această ocazie. Eram primul sosit la conferinţă, deşi ora de începere era puţin trecută. Am simţit grija lui după întrebarea: „curios, astăzi «scheint» nimeni n-o să vie”. Se vedea o aşa îndoială, disperare în sufletul lui încât mie însumi parcă îmi muşcau şerpi de inimă. Îmi ziceam în gând: „la dracul, iar am ajuns ca în Paris la Haussoullier, Homolle şi Foucart [28] sau la Domaszeski [29] în Heidelberg şi la Furhwängler [30] în Berlin, singur la curs, eu care după figură le păream tuturor că nu mă ocup aproape deloc şi că vin mai mult din sacrificiu decât din dragostea de ştiinţă?”. Am încercat, pe cât limba mea nemţească mă ajuta, să-l asigur că în 10 minute vor veni toţi. Şi precum e obiceiul meu în situaţii disperate că mă rog de D [umne] zeu sau mi-aş da sufletul să văd binele altuia împlinindu-se, m-am rugat şi acum: „te rog Doamne, fă măcar să vie 5 auditori, să nu rămân singur”. M-a auzit D [umne] zeu, căci imediat, peste două minute, a apărut dr. Brucke (?), un cocoşat, dar care pare că se interesează de chestiunile topografice vechi ateniene, considerând întrebările lui, când s-a apropiat şi un domn, desigur mai mult decât un diletant, un individ care trebuie să se priceapă în antichităţi cum mă pricep eu în cele arabe ori chineze. Ăst individ mi-a rămas în minte prin faptul că mai târziu, în mijlocul conferinţei lui Dörpfeld, vrând să se aşeze pe un steni de piatră poligonal, din materie roşcată (stâncă de Acropolis), şi fost făcând parte dintr-un mur cyclopean (pelasgic) vechi care era alături de noi, bolovanul s-a pornit din locul lui şi greu cum era a apucat piciorul personajului nostru dedesubt. Dacă nu erau ceilalţi care să-l scape rămânea cu piciorul său rupt sau strivit sau sluţit. Bietul Dörpfeld, ce om de inimă! Cum să puie el mâna, cum să ajute şi mai ales vu, vu, un ţipăt nedecis, dar sfâşietor de milă, care ne silea să-l scoatem pe cel dedesubt mai repede la lumină, arăta deplin inima acestui ilustru arheolog. După alte două minute au venit alţi trei, elevii Şcolii germane, Noach, Schmidt şi Bulle, şi puţin după au apărut mai mulţi. Făcându-se numărul

respectabil, a pornit cu noi spre partea dreaptă a Acropolei, ceva mai sus de ultimele trepte ale „cavei” odeonului lui Herodes.

Entuziasmul meu aici a avut motivul să se arate. După nişte urme cu desăvârşire şterse, aproape dispărute, a construit un drum care venea dinspre teatrul lui Dionysos pe care îl tăia la mijloc, ocolea după „St [atui] a lui Eumenes” şi peretele sudic al Acropolei, pentru ca la teatrul lui Herodes să se suie în sus spre a-l ocoli pe la spate ş-apoi d-aici suindu-se sau scoborându-se până la templul Eleusinion, unde da în drumul cel mare al procesiunilor mergând spre cetăţuie sus. Urmele în ce crezi că constau? O piatră aici, peste douăzeci de paşi un compozit de mai multe clădiri ruinate până la temelie, dar după felul muşcăturii lor dovedind lărgimea (2 metri 1/2) a drumului, câteva trepte una peste alta, un mur poligonal sau deasupra sau dedesubt, după cum prin dată e anterior sau posterior alcătuirii drumului, iarăşi câteva zeci de paşi cu mormane de pietre de toate mărimile, şi iarăşi o lespede-două sau o dungă de o parte a cotisului sau cealaltă a marginii căii, în fine, într-un cuvânt un amalgam de pietre, de temelii, de clădiri, de dărapuri, că numai un spirit ager şi „ausserordeutlich” pătrunzător şi ştiutor, precum este Dörpfeld numai, putea să-şi dea pe faţă taina. Zău, îmi venea să-l îmbrăţişez, aşa dragoste îmi era de dânsul şi ascultam cu amândouă urechile. Am ieşit la concluzia că murul pelasgic nu mai este murul de pe Acropolis, precum credeam eu, cel „enneapylos”, ci un mur împrejmuitor pe poalele de jos ale stâncii de jur în jur. Murul, după cum arăta Dörpfeld, a existat multă vreme până în secolul IV a. Ch. A făcut şi un spirit, foarte cu gust; deşi nu-l pot reda în toată savoarea lui, consta în ideea că tot aşa de puţin trebuie să credem în scriitorii antici, vorbind despre dărâmările săvârşite pe Acropolis de perşi, precum noi când am auzit de surpăturile cutremurului în Zante. Regele, plecând după indicaţia jurnalelor la Zante şi aşteptând să vadă numai ruine, n-a întâlnit măcar o singură casă care să aibă numai un indiciu cât de mic

despre cutremur. A trebuit să se întoarcă îndărăt râzând singur de credulitatea dată de el gazetelor înfăţişând insula „o ruină fumegândă”. Mă învineţisem de frig şi picioarele desigur îmi erau de lemn. Dinspre Salamina venea un nor ca un balaur să ne ude cu ploaie; nu ne-a apucat decât tocmai când ne arăta puţul din mijlocul teatrului lui Dionysos, un puţ adânc de 15 m şi făcut de către Peisistratos.

Pe luciul mării, acoperit de cerul alburiu plumburatic, era un vapor de mare, mărunt şi negru ca o furnică, iar fumul alergând în urmă în unghi ascuţit, îmi făcea impresia unui cârd de cocori, era numai o dungă dublă, în zigzag (unghi) subţire. Vasul ăla ducea oameni şi în fiecare om era o lume de vise şi de iluzii, îmi venea să plâng!... Când am ajuns acasă şi am cerut să vorbesc lui Stavride, eram abătut cum n-am fost de mult. Noroc cu tânărul acesta, mi-a mai trecut urâtul. Înalt, blond şi cu favorite scurte, ras sub bărbie, băiatul poate să aibă 25 de ani, îţi face impresie bună şi aduce puţin cu Coculescu de la matematici, cel ce a fost prin Senegal.

Am vorbit despre Paris, natural ambii cu entuziasm şi cu un regret sincer despre frumuseţile d-acolo. Am vorbit despre lipsa de femei aici şi din subiect în subiect l-am târât în cercul meu, despre însurătoare, şi am ţinut discuţia toată numai pe terenul ăsta. Am râs, am flecărit, am sfârşit prin a fi eu, în ce mă priveşte, foarte mulţumit de dânsul. Fi-va fi fost şi el de mine? Nu ştiu. În orice caz pot afla dacă mai vine în casă la mine. Cu dânsul am avut afacerea Metaxa pe braţ. Eu fusesem în familia aceasta şi fiindcă băiatul mă asigurase de venirea lui la mine, rămăsesem tare surprins văzând că nu vine două zile apoi. Atunci am înţeles că Stavridi intervenise pe lângă Metaxa, cu care era legat, pentru ca să-şi răzbune pe mine de faptul izgonirii lui Moruzi prin gazdă din odaia lui de mine care o închiriasem aceeaşi cameră. Moruzi, fiindcă tot trebuia să plece, s-a mutat în altă odaie, dar pica mi-a purtat-o bine lăsând lui Stavridi griji să o răzbune, prietenul lui din România. În fine, a venit Stavridi la mine

şi ne-am împăcat imediat. Are maniere şi pare destul de deştept. M-oi înşela? Ştiu eu! Se poate da, se poate nu. În orice caz, e frumuşel şi mie îmi place. Vorbeşte bine franţuzeşte şi ştie româneşte ca şi mine.

Atena, 8 ianuarie 1894 luni, 6 1/2 seara

Astăzi scriu impresiile amestecate de ieri şi de astăzi. Nu ştiu cum uneori, când cerul meu e mai acoperit de nori, mai negru, şi nu văd împrejurul meu nici măcar o rază de bucurie, d-odată pare-se că se sparg norii, sunt fugăriţi de vânt şi pe cerul senin frumos s-arată soarele frumos, toată lumina veseliei, şi îmi încălzeşte sufletul. Trebuia să merg după masă la 5 ceasuri să fac o vizită la familia Metaxa. De dimineaţă, cu gândul mai vrând, mai nevrând, am pornit pe bulevardul Amaliei şi în dreptul bisericii ruseşti mă pomenesc cu un domn foarte bine îmbrăcat, ţinând de mână o copiliţă tare drăgălaşă, că mă salută. Am răspuns la salut mai mult surprins decât cu conştiinţă, deşi vedeam o figură cunoscută înaintea ochilor. „Vous allez-bien?” m-a întrebat dânsul. Foarte bine, mulţumim, şi mi-am scos căciula din cap şi [am] pornit mai departe. Pe urmă, amintindu-mi persoana, am cunoscut-o în Paris, fără să-i fi ştiut vreodată numele. Printr-un instinct curios, ne-am vorbit foarte simpatic atunci, mai cu seamă în tramvai şi de multe ori repetam p-atunci: „Doamne, ce simpatic individ!” M-am întors îndărăt de la muzică pe acelaşi bulevard şi, întâlnindu-l revenind, am dat mâna împreună şi i-am cerut adresa: Miltiades Callogeropulo.

Seara ducându-mă la masă, cum îi spusesem că mănânc la „Minerva”, a venit să-mi facă vizită. Am vorbit împreună foarte intim şi cum sunt eu după băutura câtorva pahare de vin, întreţinerea noastră ajunsese intimă de tot, „Herzlich” ar zice neamţul.

Seara la ora fixată am fost la Metaxa, unde pe lângă stăpâna casei mai erau şi alţi trei domni, dintre care unul un ofiţer. Discuţia a fost asupra „timpului”. Dar eram aşa de emoţionat încât mă trecuseră sudorile pe sub mustaţă şi pe frunte, mai nu ştiam ce spui. N-am fost măcar capabil să refuz ceaşca de ceai şi am băut-o cu o lipsă de manieră

ridicolă. Dar mi-am venit în fire repede şi-am adus discuţia asupra României şi Helladei, eu, negreşit susţinând Grecia, fiindu-ne superiori în cultură, toţi ceilalţi şi mai ales drăguţa domnişoară susţinând contrariul. Au plecat domnişorii, ne-am dat mâinile „charmés” toţi unii de alţii şi eu am rămas în casă cu stăpâna şi fata. Voiam să pui la cale afacerea cu Moruzi şi mi se mâniase ochiul, simţeam bine, şi vocea devenise mai „casantă”, mai brutală, simţeam bine treaba asta, dar pentru un moment nu puteam face nimic. S-au aranjat însă lucrurile îndată începând româneşte să vorbim câteşitrei şi discuţia redevenind monotonă se repeta sub altă formă; susţineam că fetele din Attica sunt mai frumoase ca fiicele din România – of, ce anost trebuie să fi părut! Mi-am luat bună ziua şi am pornit pe drum. Din complezenţă sau din simpatie m-au invitat să mai viu pe la dânşii. Ba deoara, vrând să-mi puie pardesiul şi cum servitorul nu se grăbea mai repede, a vrut să-mi ajute, ceea ce am refuzat energic. Singura dată când n-am fost găgăuţă. M-oi mai duce pe la dânşii, nu m-oi mai duce… oi vedea cum îmi stau acţiunile.

Seara am fost la Găină şi am vorbit cu dânsul până pe la 1 1/2 noaptea; ploua mărunt afară şi trista stare sufletească a bucovineanului m-a silit să-i ridic moralul. Îmi spusese că seara antecedentă plânsese. L-am mai învioşat. Dacă nu e şi pentru mine cine să mă înveselească în amăreala mea!… Ce nu am flecărit! Istorii despre bandiţi, despre prevestirile rele ale viselor, despre progresul ţării noastre pe mersul civilizaţiunii, despre influenţa lui Maiorescu, „cel mai mare om din câţi a avut vreodată ţara românească”, şi el nu părea să mă contrazică, despre poezia noastră română şi am citit „Luceafărul”.

Am dormit cu vise şi cu sufletul obidit, cum se spune, căci am văzut scrisori la sfeşnicul lui Stavridi, venite din România, şi eu, care aştept răspunsul lui Maiorescu la articolul meu trimis, rămăsesem cu buza crăpată.

Astăzi am fost la Callogeropulo; merita să-i fac o vizită pentru că mi-a oferit un bilet „gratis” pentru o

societate filarmonică unde se cântă împrejurul unui arbore de anul nou. În fine, oi vedea ce înseamnă şi asta mâine.

Protoiereul Atanasiu, cel decorat de M. Regele cu Steaua României, mi-a povestit o anecdotă foarte caracteristică, cu prilejul tăierii Bulevardţului], în Bucureşti. „În ultimul timp atacul jurnalelor contra lui Pache [31] ajunsese aşa de rău, urât, că Pache disperat şi dezgustat se dusese la Maiestatea Sa să-şi dea demisia. «Iată Maiestate, vă rog să-mi primiţi demisia». «Dar te ce, ce ai la d-foastră» – şi aici părintele făcea o mimică foarte expresivă, imitând figura lui Carol. «Uite, Maiestate, sunt atacat tare de ziare, mă insultă toţi din toate părţile, m-am dezgustat». Regele, care-i plac oameni gospodari şi lucrători «harnici» l-a îmbărbătat: «Uf, tomnule Pache, ce om şi la t-ta? Te iei după flecăriile unor băieţaşi. Copiii numai unde este un pom roditor aruncă băţul, într-un copac fără roade nu»". Nu ştiu care a fost rezultatul întrevorbirii, dacă Pache şi-a tras sau nu demisia, dar anecdota îmi place şi caracterizează minunat pe Rege.

Tot astăzi am fost la Callogeropulo. M-a primit la uşă el însuşi în persoană, el chiar mi-a deschis uşa. M-a introdus într-o odaie unde vis-à-vis de uşă era un tablou foarte mare, un portret făcut de însuşi un grec, un pictor tânăr care studiază la Paris. Portretul reprezenta însuşi pe Miltiades al meu, cu o figură cam poetic exprimată, cu ochii plecaţi în jos şi fizionomia gânditoare. Nu e rău, fără îndoială, afară de mâna dreaptă care pare neisprăvită. Mi-a arătat apoi o sumă de vase din epoca târzie, cabirionice, cum s-ar numi, şi un lecythos admirabil cu o femeie stând pe un stan de piatră, Boreos, cum se obişnuieşte în general în asemeni ocaziuni. Un tors de femeie tras pe suprafaţa albă a lecythului, cum n-am văzut decât pe reproducţia unui alt lecythin [în opera lui Dumonbet Chaplain, cu înfăţişarea lui Hypnos şi Thanatos culcând o fată. Un lucru curios, ca să-mi arate în ce armonie trăiesc câinele cu pisicile, mi-a aruncat o pisică neagră peste tot, pisică a casei între cei doi câini şi de unde ne aşteptam să se zbârlească pisica şi să miorlăie, care mi-a fost mirarea să

văd pisica şi câinii apucându-se la joc. Va să zică proverbul nostru: „cutare trăieşte cu nevastă-sa ca pisica şi câinele” în casa lui Callogeropulo are sens întors!…

Am vorbit cu el din nou de Paris şi arătându-mi un portret prea frumos de femeie mi-a spus că este iubita lui. Iarăşi, cum e obiceiul meu, am început să scormon cenuşa dragostei depusă peste portretul arătat cu şuviţele de păr şi iarăşi am dat de adâncul nemărginit al întristării, părerii de rău. De astă dată mai dibaci, în loc să sap mai departe vâna, am lăsat lucrurile moarte şi am schimbat discuţia nu fără a-i fi spus că „iluzia ce-şi face omul pe pământ e întâia datorie şi dacă cu «dânsa» poţi să-ţi închipui că vei fi fericit, însoară-te şi ia-o pe dânsa, pe care o iubeşti, şi aruncă-te în valul plăcerii”. Destul am eu necazurile mele, la ce să mai sufăr şi durerile altuia. Nirvāṇa, Nivana, zeul iluziei deşarte învălue-ne în vălul tău himeric şi dă-ne uitarea şi alinarea durerilor, împrospătând şi puterile noastre de răbdare şi dându-ne bucurii mai lungi.

1894 februarie 6

M-am întors de la Laurium [32]. Aşternând pe hârtie regulat totul, iată la ce se reduce întreaga afacere. M-am înţeles cu Taramelli, Tsundas şi Ricci să mergem la Thoricos [33]. Sculat de dimineaţă către 7 ceasuri, când a venit la mine Taramelli. Întâlnirea cu toţii s-a făcut la gara Pelopones. Drumul de o parte Parnas, de alta Hymettos şi-apoi o vale largă cu mai târziu munţi albaştri în dreapta, munţi albaştri în stânga. Am discutat pe drum cu Tsundas asupra faptului deosebirii de îngropare în epoca micenianã şi în epoca de înflorire. Teoria mea asupra influenţei primei rase. Suişul spre cetăţuie. Marea venită în dreapta, cerul venit deasupra şi grămezile de zgură neagră în stânga. Muntele cu cetatea Thoricos, un soi de con dublu, cu dinţii de piatră în vârf a dolmene din Franţa. Lângă poate, teatrul săpat de Şcoala americană. Forma eliptică. Discuţie între noi toţi asupra destinaţiei apartamentelor din dreapta cu cele două trepte tăiate în piatră. De partea opusă *templum în autis* lucrat foarte bine din altă piatră, marmură albă îmi pare şi cu stilobatul pe

stâncă însuşi săpat. Discuţia ia proporţii mai vii când căutăm să dăm o dată acestor clădiri. Înăuntrul teatrului s-au găsit o modetă de la sfârşitul sec. V a. Ch. şi mai multe din prima 1/2 a sec. IV. Eu am susţinut, pe baza unui vas cu figuri negre pe fond roşu şi pe felul pietrelor din care e clădit zidul din spate, că suntem în faţa unei lucrări din sec. VI. Tsundas susţine o dată mai nouă, fiindcă pe când în Atena nu exista un teatru pe la sec. vii de piatră, ar fi curios să se găsească unul în Thoricos. Acum însă cred în greşeala mea, căci nu exista *überhaupt kein Theater* în sec. VI, nefiind piese. Discuţie aprinsă asupra cisternei din spatele teatrului. Este un Tholos, precum susţineam eu, este o cisternă precum zicea Tsundas? Discuţie nesigură. Cred, din pricina identităţii de lucrătură, o dată egală pentru cisternă, ca pentru turnul din faţă şi pentru teatru. Am intrat în caverna dindărătul teatrului poate mai mult de 30 m. Tsundas înainte, eu după şi Taramelli al treilea. Să fi fost tyrintic, să fi fost născut acest drum subteran din alte motive – poate o carieră – nu ştiu. Ne-am suit sus pe muchia muntelui. În vârf pietre în picioare ca nişte dolmene. O primă terasă sprijinita în spate cu un zid ca în Troia, prima cetate. Apoi o a doua terasă, mai spre vale cu mai multe camere şi tot din acelaşi sistem de perete lucrată şi, în fine, a treia cu dimensiuni mai mari; într-una din camere se afla ca un soi de altar cu o vatră în colţul odăii. Numaidecât cioburi de olărie foarte primitivă, troiană şi micenianã – am un exemplar bun – şi rare parcele de vase dipylo-myceniene. În fond un oraş tare sărac şi rău explorat.

[Adăugat „Vineri febr. 9, seara 10 1/2, 1894”] Când ne-am scoborât din vârful dealului spre partea nord-vestică am dat de mai multe *Kuppelgräber*. Unul caracteristic prin forma eliptică a camerei sale. Pereţii formaţi din mai multe şiruri de plăci de piatră puse una peste alta, cele de sus întotdeauna ieşind mai mult înspre înăuntru. Poarta de intrare destul de lată e acoperită cu două lespezi enorme de piatră.

1894 febr [uarie] 8/20, seara

Marţi, frig

Ziua de astăzi merită din toate privinţele să fie notată. Contele Fe d'Ostiani, după invitarea de duminică, mă poftise din nou marţi seara la masă; fiindcă mi se păruse că direct contele nu-mi spusese nimic, am lipsit deşi ştiam bine ce făceam. Ministrul Italiei a fost surprins de faptul nevenirii mele şi, după mai multe trimiteri de invitare, astăzi am fost din nou la dânsul. De dimineaţă am lucrat cu inima la locul ei pentru sfârşirea articolului lui Maiorescu şi când a venit Taramelli la mine eram lângă sobă la foc.

Într-o clipă gata de ducă; am fost la bărbier, m-am ras şi am plătit un abonament pentru o lună. Apoi la ambasadă am fost prezentat lui Cariagdi, principele, cu care am vorbit despre câteva persoane române în ambasade, dintre care şi despre Nedeianu. A promis Cariagdi să ne însoţească şi în Aigina pentru o zi două, îndată ce vreme frumoasă va fi.

Sunând 12 ne-am despărţit repede şi pe uşa laterală am intrat în sală, unde contele Fe d'Ostiani, luându-mă de mână, m-a prezentat foarte vesel doamnei Marini şi contesei Maggi cu bărbatu-său. La masă am fost aşezat la stânga d-şoarei contesa Fe d'Ostiani, în stânga eu având pe individul însurat de curând, vărul contelui, iar în faţă pe nevasta ataşatului militar italian la C [constantino] pol, Marini. O figură rondă, cu rumenă faţă şi cu ochii albaştri, vorbea cu o dragoste infinită. Povestea ea într-un rând cum i se furase nişte rochii care le-a găsit purtate pe scena „Operei" din Bucureşti. A mai vorbit dânsa despre scopiţii noştri şi mânatul lor repede prin capitală şi mai ales cu un umor infinit ne-a povestit tocmirea unui spân ca fecior căruia i-a plătit mai mult pentru ca să nu-şi lase mustăţile să crească!… Am mai vorbit despre plimbările pe apă şi pe drumurile de fier austriece – aici m-am încurcat eu puţin – şi despre cavalcadele doamnei Marini. Femeia asta mi-a rămas în minte cu ochii ei jumătate albaştri, 1/2 cenuşii, de statură mijlocie şi cu obrajii rumeni.

După masă am trecut în salon unde am vorbit despre

tot şi toate. Între altele – am făcut rău, am făcut bine? – eu spunând că ştiu să dau cu cărţile, m-au silit să iau cărţile în mână şi să dau contesei Maggi. Mi-aduc aminte, un moment când vorbea doamna Marini, că făceam următoarea reflecţie: „iată, scumpul meu, e pentru prima oară de când eşti pe pământ şi te afli în sânul unei familii mai ridicate decât ai văzut până acum”.

A venit mai în urmă ministrul reprezentant al Turciei cu un individ grec cu favorite albe lungi şi care tot timpul, unul cu fesul, celălalt cu pălăria, au stat cu ele pe cap. Mi-aduc aminte că nu m-am oprit să zic: „Doamne, domnului îi e teamă de ploaie în casă, d-aşa nu-şi leapădă pălăria”. Observaţia a trecut din gură în gură până ce a auzit-o şi contele Fe d’Ostiani. Tocmai târziu, când eram împreună în trăsură, mi-a spus ministrul că individul cu pălăria în cap era personajul cel mai influent în Atena. Ministrul Turciei, când m-am apropiat să-l întreb despre faptul de a fost prin România, am observat că nasul îi era de carton. Doamne, curioase cunoştinţe poate face omul în viaţa lui!… Când m-am dat jos din trăsură n-am găsit alt cuvânt, eu imbecilul, decât să spun: „bonsoir” în mijlocul zilei. A fost asta singura „gaffe” care am săvârşit-o sau nu? Le-au rămas opinie bună despre mine? Când m-am despărţit de dame mi-au dat mâna cu o aşa simpatie şi intimitate încât aş crede tocmai în bine pentru mine!… M-au invitat pentru mâine seară să petrecem în intimitate, să jucăm cărţi, iar pentru joi de dimineaţă, numai dacă timpul este frumos, să le conduc la Acropolis pe dame şi să le explic frumuseţile artei!…

Revenind la vizita pe dealul Thoricos, după ce am văzut minele, ne-am scoborât în vale să mâncăm; aveam o foame de lupi. Ni s-a dat nişte ouă fierte şi un fel de brânză, îngrozitor de tare; mi-aduc aminte că Tsundas vrând să taie o bucăţică, eu mă sfiam să nu-mi sară fragmentul de os în faţă. Vin negru bun şi ridichi de lună adorabile. Alături cu odaia noastră era o nuntă, din care n-am văzut decât o fată plângând care venise în sala noastră; din nefericire, tatăl nuntaşilor, stăpânul caselor unde ne

aflam, ne-a rugat să trecem alături şi să felicităm pe miri. „KaZro pip Ka” trebuiam să spunem, nu mai mult, şi am fi băut până a doua zi, dar nu ştiu cum s-a făcut şi niciunul n-a vrut să spuie. Ce rău mi-a părut, căci nu gândeam câtă plăcere adâncă le-ar fi făcut lor să ne vadă pe noi străinii, altă lume decât dânşii, aducând asemenea oraţie. Mai înainte însă d-a ajunge în această cârciumă am uitat să spun că Tsundas, vrând să strângă la un loc cu umbrela mărăcinii aruncaţi în gura unei galerii căscate în stânca muntelui, i-a rămas în mână numai mânerul umbrelei, restul azvârlise în foc! Ce am mai râs, Doamne, ne ţineam cu mâna de pântece. După ajungere la haltă în Thoricos noi am pornit spre Laurion pe jos şi întrebând mereu pe drumeţi unde stă Serpieri, şeful Societăţii franceze, am găsit casa acestuia dar pe dânsul ba, era în Atena. Ne-a condus servitorul lui din Romagna până la fabrică unde Moull, directorul general al Societăţii, în grad după Serpieri, ne-a dat toate înlesnirile posibile şi imaginare; ne-a dat sfaturi pentru călătoria noastră şi pentru probabile resturi de zidiri cyclopice – ceea ce căutăm – şi pentru antichităţi greceşti în general. Ne-a convins că trecerea în insula Macronisia, unde hotărâsem să trecem, e periculoasă din pricina schimbării în timp repede.

Noaptea, în mijlocul umbrelor crescânde ale nopţii şi luminilor rare aprinzându-se mereu la fabrică, am vizitat pe dibuite atelierele de lucrătură a pietrelor din care se scotea argintul, adică specialmente plumbul. Cum eram singuri pentru a doua zi, noi căutam să vedem încă fabrica aşa precum se putea. Din totul nu-mi aduc aminte decât de cererea ceasornicelor noastre pentru pus la magazie odată ce intram în atelierul de electricitate, căci altminteri ceasornicele s-ar fi stricat complet, şi de curgerea plumbului în chip de lichid aprins cu coloraţii minunate. Când am intrat spre hotel noaptea, umbrele oamenilor puţini de pe uliţi, umbrele lungi şi negre ale coşurilor care păreau din pricina suelarului departe la infinit, şi zgomotul regulat al maşinii cu răsuflarea ei regulată ca de bestie rănită de moarte, oboseala grozavă şi mai ales

temperatura friguroasă cu vântul straşnic, îmi dădeau o aşa impresie vie încât, întorcându-mă spre hotel şi simţindu-mă aproape cu totul izolat, am plâns fără să ştiu de ce, cu paltonul pe cap. Taramelli care m-a văzut a început să râdă, pe urmă m-a lăsat liniştit să plâng. Sculându-mă liniştit a doua zi, am văzut ce înseamnă izolarea pentru mine şi că eu nu-s născut ca să mă schimb din loc în loc; cu ce foc doream eu atunci patul meu din Atena şi cât n-aş fi dat să mă întorc mai repede!…

A doua zi, după cum era convenit – căci Moull, belgianul, dăduse ordin pretutindeni şi telefonase –, ni se pusese trenul la dispoziţie pentru Camarza, trebuiam să fim gata pentru 6. De unde? Eu personal m-am sculat, dar văzând că Taramelli nu se scoală, m-am mai tăvălit de vreo două-trei ori prin pat şi apoi după câteva căscături am sfârşit prin a mă îmbrăca. Când am ajuns la tren, acelaşi vânt şi noaptea tot adâncă. Înaintea noastră mergeau doi indivizi cu basmale legaţi pe sub bărbie şi cu şapcă pe cap. Unde-i vedeam din pricina nopţii şi întunericului, oamenii mi se păreau negri şi gândindu-mă la *Germinal* de Zola, mi se făcuse o frică neînţeleasă. Urla maşina şi fluierele, cu zgomotul răguşit, şi fumul negru dus de vânturi în sus şi în jos, şi revărsatul zorilor cu nori alergând spre apus, mi-au dat una din cele mai pline zile de emoţiune. În tren am fost primiţi la maşină, căci pe vagoanele deschise, pentru transportul materialului, am fi fost de mult în sânul coconului Sarsailă.

Când am ajuns ni s-a arătat calea, ceea ce ne-a dus la un fel de canton unde un inginer pus din poruncă mai mare avea să se scoboare cu noi şi să ne conducă pe dinăuntrul pământului. Am luat o cafea fiecare şi apoi ne-am pregătit de scoborâre. Întâi a trebuit să luăm îmbrăcămintea minerilor, care constă din pantaloni şi hăinuţă de dril albastră cu o şapcă de pompieri în curea lucrată pe cap. Ne-am scoborât cu ascensorul. Eram patru, fiecare cu feştilele caracteristice minerilor în mână.

12/24 febr [uarie] 1894
Sâmbătă, 1 1/2 noaptea

Astăzi multe lucruri noi. Au îngropat pe Lolling, german venit din bruma nordului, atras de dragostea lumii vechi şi de farmecul cerului de Attica şi a dat trupul acestui pământ sacru. Când m-am uitat din balcon la coşciug purtat pe mâini şi urmat de toţi cunoscuţii lui, germani, englezi sau francezi, mi-a venit în minte ideea că mort repede n-a avut măcar un câine al lui, din casa lui, ca să-l vadă, să-l mângâie, să-l înveselească. Îmi spunea Tarramelli că la îngropare Cabbadias plângând cu hohot i-a zis: „iată-te cufundat în pământul sacru, pământul care l-ai iubit ca sufletul tău" şi nemaiputând urma a lăsat locul lui Walter, care şi el n-a zis nimic fără să nu-l podidească plânsul. Dörpfeld îşi muşca mustaţa ca să nu ţipe, iar ceilalţi plângeau. Cununele puse pe mormântul lui au să se veştejească, căci nu-i un suflet pe pământul ăsta larg care să-l mai vadă după câteva zile. „Aş vrea mai bine cel din urmă muritor să fiu pe pământul cel negru, decât rege în umbrele morţii" zice Achile. Bietul Lolling, care nu l-am cunoscut, care nu l-am văzut, s-a pogorât în sânul mamei comune, în pământul cel negru, în umbrele reci ale morţii. Se spune că a fugit din ţara sa mai întâi fiindcă n-avea pe nimeni acolo scump, ş-apoi ideile lui socialiste îl sileau să caute un codru de pâine acolo unde era cu putinţă. Dragostea lumii vechi, artei cele vechi l-a cuprins până să-i înghită şi trupul şi sufletul. De ce omul ăsta m-a făcut să fiu trist?…

După masă am fost cu Contessina şi cu contesa Maggi-Guacinieri pe Acropolis. Un cer splendid albastru, cu marea cenuşie şi munţii schimbându-şi culorile după poziţia soarelui, către seară Hymettos, cel albastru închis în faptul zilei, era violet roş din pricina soarelui la culcare. Am explicat ce puteam şi noi cu focul care se cuvenea; dar nefiind comunicare de suflete, de emoţiuni, cuvintele erau reci şi fără răsunet. Până şi figura lui Hissos, zeul Hissos cu frumuseţea lui cerească, mi se părea rece, mă lăsa rece; căutam în van să mă îmbăt cu cuvinte; iluzia şi focul frumuseţii nu era. Când am ajuns înaintea statuii Nike Apteros, care-şi leagă sandalele, pieptul ei cu sânul parcă

să mişte şi cu draperia încutată pe corp în chipul să o poţi smulge de [pe] trupul zânei şi să-i laşi acesteia pielea în toată goliciunea ei, emoţiunea D [umn] zeiască, emoţiunea vie d-abia de m-a atins, dar aşa de in clipă, aşa de slab, parcă era raza unei scântei să piară. Judecă situaţia. Contessina, fata de 35 de ani poate, obrajii au început să se ofilească, se vede singură, izolată cu părintele ei numai, aruncată în lumea asta nemărginită, ea născută în mijlocul Braziliei, unde pădurile sunt virgine şi furtunile dese. Toată speranţa ei, toată dragostea ei de viaţă s-a dus, n-o interesează nimic, nu o înveseleşte nimic. Când surâde, surâsul ei pe buzele galbene şi pe obrajii ofiliţi parcă e surâsul unui soare învăluit de toate părţile cu nori pe o natură îngheţată, rece, împietrită. Când jucam cu dânsa „Sette e mezzo" vorbeam că sufletul e tânăr, îi place să iubească; ea răspunde: „mon âme est vieille". Cine înţelege câtă deznădejde cuprindea cuvintele astea înţelege câtă impresie a putut să-mi facă. Ce nebun sunt sau ce nebună e inima mea; mă interesez la suferinţele altuia, mă doare nenorocirea altuia şi eu sunt mai fericit? Cu toate astea Lolling, aşternut cu faţa în sus în groapa neagră, departe de pământul lui, este mai nefericit. Îmi pare rău, foarte rău că nu pot exprima îndestul toată mâhnirea mea, toată disperarea mea pentru omul ăsta. Şi eu care visasem noaptea trecută, în urma impresiei avută cu vorba lui Taramelli, „cred că Lolling e în agonie", că el se va însănătoşi! Cel puţin aşa îmi spusese femeia aceea râzând în vis: „Lolling este în afară de orice primejdie". Adevărat, e în afară de orice primejdie.

Am făcut cunoştinţa contelui de Revel – iarăşi conte? că întrebam chiar pe Tărâmelli de sunt mulţi conţi în Italia –, cel cu copiii frumoşi cu figura de engleji care stăteau înaintea mea la masă, la Minerva. A surâs, căci m-a recunoscut îndată. Principele Cariagdi, cel care vorbeşte perfect franţuzeşte, a fost foarte gentil marţea trecută când m-am dus să-i fac cunoştinţă. A hotărât împreună cu mine şi cu Taramelli să viziteze Aegina, el cu puşca la vânătoare, noi cu ochii la antichităţi. Cred că doamna

Cariagdi vrea să facă cunoştinţa mea. Oi vedea, probabil voi merge să fac o vizită, după petrecerea în Aegina. Afacerea cu contele Fe d'Ostiani nu trebuie s-o uit. Mă invitase după prânzul de 12 să viu seara la „Sette e mezzo". Eu înţelegând că la 7 1/2, eram furios contra lui Taramelli care a venit la masă la mine tocmai la 8 1/4. Mâniat ne-am pus pe drum certându-ne. Adevărul că mă invitase la jocul de „mezzo" şi nu la 7 1/2. Ajungând la Legaţiunea italiană nimeni la uşă. Am tot bătut ciocanele fără să putem pătrunde, căci soneria electrică n-o găseam. Eu, mâniat, am pornit-o îndărăt acasă foc şi ajuns am scris rândurile astea: „Monsieur le Ministre, je regrette vivement la manque de politesse don't je me suis rendu coupable hier envers vous, ce don't je vous demande mille fois pardon. Mais vraiment la chose este arrivée sans que je puisse în en rendre compte. M. Taramelli avait compris autrement l'invitation que moi, et je me suis laissé aller après să manière de voir. Lorsque à 8 1/4 nous sommes arrivés chez vous, la porte était fermée de telle sorte qu'il n'y avait pas moyen d'entrer. Alors je suis revenu chez moi, avec l'intention de vous presenter avec mes excuses, mes sentiments de profonde et respectueuse sympathie. T.A., 1894 febr.21, Athènes, miercuri".

Când astăzi, sâmbătă, m-am dus să-i fac vizita, el era în grădiniţă, unde m-a primit cu fie-sa şi rudele lui cont [ele] Maggi. „Îţi mulţumesc pentru scrisoarea amabilă a dumitale"... Ce a vrut să zică mai departe nu ştiu, că i-am tăiat cuvântul şi schimbat şirul discuţiei. Mi-a mai promis încă o dată că va îngriji despre mulajele ce vrea să dăruiască muzeului nostru din Bucureşti [34]. „Nimic nu ne grăbeşte" i-am zis când ne-am despărţit. M-o mai chema, nu m-o mai chema?... Am fost după jucat la cafeneaua chantantă din piaţa Concordiei. Infect, fum de ţigară, muzică proastă şi dezgust infinit.

1894 febr [uarie] 21, sâmbătă seara, Atena 10 1/2

De unde eram mulţumit în ultimul grad pentru plimbarea mea pe Acropolis cu domnişoara Ostiani şi contesa Maggi, şi de „Sette e mezzo" jucat seara cu toţi

marţea trecută, astăzi sunt mâhnit până dincolo de margine. De dimineaţă un capitol tradus din „Phaidon” [35] şi apoi de la 10 1/2 la Caftangioglu, pentru lecţia de greceşte. Ce pot spune de dânsul nu ştiu, rămâne o enigmă; nu-l cunosc destul de bine. Judecăţile lui nu par tocmai în afară de ordinea comună. Va face diplomaţie; cărei ocupaţiuni îmi pot explica ştirile lui „ultrasenzaţionale”. Anume mi-a spus că austriecii cheltuiesc pentru şcolile române din Macedonia mai mult de 1 milion de lei… Cu ce scop? Nu mi-a spus. Poate crezând că eu ducându-mă în Macedonia, precum i-am zis, să fac un raport către guvern, că este inutil pentru noi d-a da bani pentru şcoli când austriecii sunt dispuşi a cheltui atât de mult. Prin urmare, statul ascultând de raportul meu, să nu mai ajute pe românii d-acolo. Altă idee la care ţine: „ar fi constituirea unui stat confederat balcanic”. Cum am arătat însă că elementul românesc şi hellen ar fi înghiţit de cel slavon de sud din pricina numărului imens al acestuia, părea că argumentul meu are o tărie necontestabilă. În fine, nimic nu pot afirma decât că este un băiat „charmant”. Sora lui cea bogată, cea frumoasă şi mult sărbătorită, am văzut-o azi cu totul de aproape. Nu mi s-a părut nici aşa de frumoasă, nici… aşa de simpatică. Cu dânsa, ce e drept, n-am vorbit.

După dejun la cursul lui Dörpfeld. Bunul nostru arheolog a vorbit, el, cu acelaşi foc ca întotdeauna. Era cam frig şi vânt. Am degerat puţin.

Ce mă aşteptam nu s-a întâmplat cu contele Fe d’Ostiani. Rândul trecut fusesem invitat de domnişoară la petrecerea de seară, unde întâlnisem pe lângă alte personaje şi pe drăguţa Marini, femeia ataşatului italian. Azi mergând să-i facem vizită, găsim eu şi Taramelli pe conte în odaie, cancelaria lui, unde ne primeşte fără să ne dea mâna, dar cam râzând. Printre uşa deschisă întâlnind şi pe contesa Maggi, am salutat-o şi apoi întrebând-o de mai rămâne în Atena, mi-a răspuns că marţi ce vine pleacă. „Şi n-aveţi să plângeţi?” „Da, dacă n-ar fi aşa praf”. Contele ne-a spus să mergem şi noi la Observator… pe jos,

însă pe când el în trăsură… Am ajuns acolo ca nişte câini cu limba scoasă. Mai nu era să ne lase înăuntru. În fine, după ce am văzut „totul” (?!) am scoborât spre uşa de ieşire. Contele şi toţi ai săi s-au urcat în trăsură; iar noi ca lacheii am închis uşa landoului. Dacă mi-a fost vreodată ruşine pe pământ şi să fi simţit mai viu urcându-mi-se sângele la cap, am fost când să întoarcă trăsura. Am fugit la vale şi tocmai ca struţii când sunt în primejdie pun capul în nisip ca să nu vadă prinderea lor, am întors spatele la latul drumului şi am întors privirea ca să nu fiu „văzut” şi să nu văd. Am mai vorbit cu Taramelli asupra lucrului. El zicea că „am fost trataţi ca nişte servitori!” Cred că metafora e prea dulce: mai exact ca nişte doar „gemius”. Dacă nici acum nu mă învăţ minte, atunci merit lecţiile care mi se dă.

1894 febr [uarie] st.v.27 martie 10, sâmbătă seara, 9 1/4

Rău. Uneori se grămădesc mai multe deodată, îţi vin pe cap necazurile care ar face mai bine de veneau rând pe rând. Cerul tău se strâmtează, se întunecă, parcă ar fi grămădit de nori şi în aşteptarea asta ticăloasă crezi că are să-ţi crape d-asupra şi cine ştie ce nenorocire mare să te izbească: o dată bate vânt bun, risipeşte norii şi noaptea şi lumina, cerul albastru îţi bucură sufletul. De altminteri m-am convins: fiecare îşi merită soarta să fie bună, fie rea. Nu există nici nedreptate îngerească, nici nedreptate omenească. Toate îşi merg cursul lor. Te izbeşte un rău astăzi când s-ar fi putut prea bine să te lovească un bine. Nu mă mai plâng, „aştept învierea morţilor” precum spune Biblia.

Săptămâna asta nimic nou, absolut nimic. Aştept răspuns la scrisoarea mea din partea lui von Dulos şi nu mai vine; aştept să văd Maiorescu ce face cu articolul meu şi nu mai primesc nimic. Azi am întâlnit [pe] domnişoara Metaxa, în negru şi frumoasă cum este ea în general. Toată lumea îmi spune că e prea frumoasă; credeam lucrul încă mai demult. Am salutat-o. Dar nu ştiu prin ce iluzie dânsa vrând să-mi surâdă mi s-a părut dinţii ei de dinainte şi în

general figura ei că ia aspectul unei figuri de cal când cearcă să muşte sau să scarpine pe tovarăşul de alături. Parcă mi-a fript inima. Seara la masă Taramelli a venit la restaurant unde mănânc, a salutat pe colegii franţuzi şi s-a aşezat alături cu Evens [36], cel cu articolul din „Journal of Hellenic Studies" asupra *Comorii myceniene din Aegina* şi la mine care eram alături nici măcar să-mi zică noapte bună. Franţujii, când sau sculat, trecând pe dinaintea mea, nimeni din ei măcar… să mă atingă pe umeri; la Taramelli însă s-au abătut şi l-au… salutat… Ce e omul? În afacerea asta la mine nu e un semn de pizmă? Nu sunt oare în cazul unui negustor de piaţă care văzând intrare continuă de muşterii la vecini începe să clevetească pe socoteala celui mai norocos?

Duminica trecută era vorba să mă duc la protopopul Atanasiu pentru ascultat muzică între 3 şi 4 de la el din casă. Ducându-mă pe la două, n-aveam ce face, mi se spune că e dus din casă. Cum ceva mai înainte fusesem la Găină, unde aflasem că era pornit de mult încă cu cei doi preoţi, am înţeles că este inutil să mă mai duc la 3 precum făgăduisem popei, socotindu-i plecaţi spre Paler, aşa cum auzisem de la protopop. Care fu mirarea mea, ca să întrebuinţez expresii romantice à la Rocambole, să-i văd venind la mine seara între 5 şi 6. Am vorbit cu dânşii, adică propriu-zis am monologat eu, despre starea financiară a unor state. Am arătat pentru ce acţiunile ruseşti cresc, pe când cele italiene cad întruna. Fenomenele sunt legate între ele prin dorinţa franţujilor d-a-şi răzbuna pe italieni. Părea că-i interesează foarte mult, apoi nu m-au întrerupt, sau întreruperile lor s-au mărginit în cerere de explicaţii asupra unor fapte în acelaşi şir de idei. După ce au plecat ei, aşa eram de vesel, de mulţumit, că tot necazul meu se transformase într-o bucurie fără margini.

Nu ştiu cum aş face să ajung omul cel mai bun posibil; aş dori şi vrăjmaşul meu cel mai neîmpăcat să nu fie totuşi lipsit de oarecare dragoste pentru mine… Totuşi aceasta atârnă de educaţia părintească avută şi de frumuseţea corporală: o figură simpatică pune-i pe

socoteală toate gândurile rele şi tot atrăgătoare este şi tot pe vino încoace are. Săptămâna asta Evolceanu a vrut să facă un spirit, al cărui aticism nu l-am putut tocmai bine prinde. Mi-a trimis un plic imens cu câteva bilete de loterie şi prospecte de trăsuri, cu cărţile lor de vizită. Aceasta din pricină că-i scrisesem mai-nainte despre bogăţia imensă a „contessinei" Fe d'Ostiani şi de „gropiţele" ce le face dânsa când râde. De ar şti el cât e de bătrână şi cât de lipsită de inteligenţă şi de vino încoace este, nu mai m-ar fi felicitat. Iluzie, scumpă iluzie, dă-i aripi imaginaţiei mele şi încălzeşte-mi inima şi sufletului dă-i viaţă de bucurie, că sunt tare mâhnit şi mă simt prea izolat.

Ieşind, îmi pare, alaltăieri din casă, lângă colţ între Lycabetto şi strada mea am văzut o fată tânără, de 14 ani cel mult, îmbrăcată foarte simplu dar elegant în gradul suprem şi cu culoarea pălăriei albastră. Îi şedea extraordinar de bine. Linia frunţii şi profilul nasului stătea dreaptă, precum statuile cele mai frumoase grece n-au izbutit niciodată să prezinte. Ochii negri şi mari. Am rămas în loc, am aşteptat să treacă pe dinainte. Dacă permis ar mai fi ca în vremea veche ephebilor să scrie pe ziduri şi pe uluci: „frumoasă e cutare, sau cutare e mai frumoasă, dar ca X niciuna nu e", eu aş fi scris cu dragă inimă pe toţi pereţii şi aş fi spus-o tuturor. Uitându-mă prea lung la dânsa, biata fetiţă s-a făcut roşie ca o naramză, de-ţi era mai mare dragul s-o priveşti. Pentru un cuvânt al ei aş fi dat o lume întreagă… Numai frumuseţea mă atinge şi mă scoate din întristare. Dar la ce folos, ca să mă recufunde iar mai adânc; fiindcă orice sentiment de plăcere pentru mine, dacă este legat de ideea că eu nu pot ajunge niciodată la posedarea unui asemenea lucru, mă face să fiu trist. Sunt urât ca fizic şi nu ştiu de pe pământul acesta larg se va găsi vreodată o fiinţă frumoasă care să-mi zică, din propriul impuls, „mi-eşti drag". Amor visat şi citit aşa de des prin romane va rămâne pentru mine în cercul dorinţelor irealizabile.

Febr [uarie] 27 (ieri am greşit) 1894
Atena, duminică 4 seara

Acropolis e cenuşie ca o umbră slabă pe cerul alburiu. O frumuseţe de timp cum rareori am văzut. Dedesubt în grădină cânta o pasăre, probabil cintezoiul gazdei. Deşi cu amenințare de dureri de cap, sunt mulţumit. De dimineaţă am pornit spre cimitirul oraşului, trecând prin curtea lui Zeus Olympion. Drumul pe o cărare şi pe alta, voi să zic trotuar, este cu chiparoşi aproape negri, şi mai mărunţi, şi mai înalţi plantaţi; umbra lor, deşi şoseaua e albă ca laptele şi soarele în toată puterea, nu e neagră, nu e plină. Pe drum se jucau o fetiţă frumuşică, mică şi prostuţ îmbrăcată, cu un băieţaş şchiop, în orice caz umblând cu cârje (două ciomege sub subţioare). Fetiţa ţinea un zmeu din hârtie albastră de băcănie fără speteze, simplu, de coadă, iar băiatul cu dinţii sfoara, adică firul de aţă; şi cum nu putea să fugă prea repede din pricina cârjelor, zmeul se târa mai mult pe pământ; când din întâmplare nu era d-andoaselea şi bătea vreo adiere de vânt, se mai înălţa zmeul cam la o 1/2 metru. De era aşa minune, râdeau amândoi şi cu atâta poftă, mai ales fetiţa cu râsetul ei metalic şi drăgălaş, îmi făceau aşa plăcere că mi-am mai lăsat de o parte mersul repede şi mă uitam la zmeul lor şi bucuria lor. Probabil ei simţiseră – copiii sunt destul de şireţi ca să bage de seamă – că nu s-au întors, ci au mers drumul spre cimitir. La urmă aşa bucurie mi-a făcut că nemaiputându-mă ţine i-am chemat şi dat la fiecare câte 10 bani. Curios, spiritul de concurenţă se vedea şi la ei. Băieţaşul cu piciorul şchiop îmi tot spunea, dând fetiţei 10 bani, că ei nu [îi] trebuie, ea nu cerşeşte; ca şi cum el, prin infirmitatea lui, avea în moştenire dreptul d-a primi numai dânsul. De altminteri îmi pare rău că le-am dat, căci veselia lor au uitat-o amândoi, dorinţa câştigului i-a apucat; copilul, trecând doi popi şi un domn, a întins mâna. N-au căpătat nimica. Dar jucăria lor nevinovată, mulţumirea sufletească de mai-nainte n-am mai văzut-o la ei. Au lăsat zmeul cu aţa în drum şi s-au aşezat pe o piatră de marmură în curtea cimitirului şi numărau se vede banii. Băiatul făcea negoţ cu infirmitatea lui. Când m-am întors îndărăt, copiii m-au chemat, erau iarăşi prieteni, să mă

întrebe „câte parale sunt aici” arătându-mi trei monede de nichel albe, din cele de curând puse în circulaţie. „Icosi ke icosi thesaraconti” făceam eu socoteala; ke... „nu saranda vrei să zici”, el da saranda şi lua „peninta”. A închis mânuşiţa mulţumind. Ce-mi pare rău că le-am stricat jocul. Timpul când ei alergau cu zmeul era timpul bun pentru dânşii, nu trecea lume, nu aveau gândul spre „materialitate” întors.

În cimitir m-am oprit la monumentul lui Schliemann. Un templu mititel pus pe o bază de marmură de Hymettos, cam albăstruie, cu coloane mărunte de patru în faţă, patru în spate. Poarta de intrare în bronz are desenele cimentului sau pietrei descoperite în „comoara lui Mynias” în Ovehomene. Deasupra stă şi bustul arheologului însuşi, îndreptat cu faţa spre Pireu şi Salamina. M-am uitat şi eu într-acolo şi marea era albastră închis ca ochii unei femei blonde mâniate. Munţii Eginei şi mai departe ai Peloponesului erau brumaţi şi înţepuşaţi cu totul, parcă i-ai fi văzut în vis. O friză îngustă de basoreliefuri era de jur în jurul stilobatului la templul monumentului lui Schliemann [37]. Pe partea de nord, mortul însuşi cu o pălărie englezească pe cap asistă la nişte săpături, probabil o alegorie la descoperirile lui. Pe faţa sudică aveam o friză cu conţinut iarăşi alegoric: nişte lucrători cărând blocuri imense de marmură şi asistaţi de Zeus şi alte divinităţi. La est avem pe Ulyse săgetând nişte Amazoane (?!) iar mai departe acelaşi erou homeric, bătrân, stând pe o muchie de piatră cu un câine la picioare. Deşi lucrătura era greoaie, nu e lipsită de oarecare frumuseţe. Iată unde a încăput bietul Schliemann al cărui nume a fost zburat de faimă în cele patru colţuri ale pământului.

Pe uliţă astăzi este mascaradă cum se zice. Adică grecii se îmbracă travestiţi şi se plimbă pe uliţă. Nu poţi face pe stadion 080’s nici în cinci minute o distanţă de 10 metri. Am văzut într-un car imaginea morţii cu faţa de hârtie, hârca ei cel puţin. Apoi un chinez cu o copiliţă ţinând în mână o umbrelă chinezească. 3 grecotei înalţi mult erau costumaţi în haine de paşale turceşti. Unul mai

ales dintr-înşii atrăgea atenţia tuturor într-o răspântie împrejurul unei prăjini învelite cu hârtie colorată cu diverse chipuri, jucau ţinând de capătul unei sfori agăţate de vârful prăjinii vreo 12 oameni. Desigur, erau toţi bărbaţi, deşi unii cu măşti pe faţă erau cu fuste. Sistemul lor de joc, după cât am putut să-mi dau seama, consta prin învârtiturile lor împrejurul unuia şi celuilalt, se făcea din sforile lor care se micşorau tot mai mult odată ce se încolăceau împrejurul lemnului, un fel de horbată cu ochiuri şi laturi mărunte. Desfacerea horbatei, care se împlinea prin dansul lor d-andoaselea întors de cum au fost de la început, era tema cu care se sfârşea şi dansul şi muzica. Uf, ce muzică! Şi toţi ascultau şi se bucurau. Am observat că paiaţele numai de-i chema cineva primeau bani, de întins mâna nu întindeau. Grecul e mândru fie luat chiar din populaţia de jos, de rând.

1894, martie 8/20 marţi seara 1 şi 10

Evolceanu mi-a trimis o scrisoare din cuprinsul căreia mi-a dat aşa disperare încât m-am lovit de mai multe ori cu pumnii în cap şi cu toate astea citind că Costache e deznădăjduit şi nesigur de ziua de mâine m-am pus să-i scriu:

„Eu peste curând am să plec cu studenţii germani şi englezi prin Peloponez, unde munţii sunt mai mari şi cerul mai frumos. Ce oi putea să-ţi spun sub impresia momentului ţi-oi scrie în fugă. P-aici cald ca-n luna lui mai, au înflorit pomii, naramzii şi portocalii, nu ştiu care neam de pom. Nor pe cer nici de sămânţă; ş-artă de un veac, mă rog. Vino, măi omule, vino să ne mai sfătuim, să-ţi mai dau eu niţică nădejde, că cu scrisoarea ta mi-ai făcut o impresie de om trist. Cu ce dragă inimă nu te-aş conduce, d-ai vrea să vii. Am cutreiera pământul clasic ş-am face planuri formidabile; încolo, sănătate şi băjenie. Cu catedra li s-a făcut loc, după cum spunea Maiorescu, sau aşteaptă murgule? Ei, ce vrei, «înţeleptul făgăduieşte şi nebunul trage nădejde». De câte ori n-am făcut experienţa lucrului şi convins de câtă filosofie adevărată e plin proverbul. Dar făcând şi dregând, dând din mâini şi din picioare, ajungi la

liman. Numai se cere în toate trăinicie în scopul hotărât şi mers înainte ca un lunatec. Azi e rău, dar mâine poate să fie bine, dacă nu mâine, poimâine, şi tot o să crape dracul. Uite, aşa energie am în momentul de faţă şi o aşa hotărâre nestrămutată de luptă că să fie nu ştiu ce înaintea mea ca piedică şi l-aş da d-a tumba. Când te laşi, te disperezi singur, cine vrei să te îmbărbătească?... Înainte nom d-un Crocodile..."

1894 martie 9/21.

Miercuri, seara 11 şi 40

Ieri m-am bătut cu pumnii în cap, astăzi însă am părut mai vesel. În timpul zilei nimic nou, muncă din nou pentru pregătirea studiului meu. După dejun cu Taramelli, am citit câteva poezii din Eminescu: *Criticilor mei*, *Ce e amorul*? şi-apoi am adăstat venirea lui Caftangioglu. N-a fost niciodată mai fermecător. O noapte pe Acropolis cine a văzut? Impresiile rămân în suflet precum rămân în ureche notele unei muzici frumoase. În primul moment, când auzi cântecul pentru prima oară, notele ţi se par reci, fără viaţă, şi-apoi puţin câte puţin frumuseţea lor ţi se desluşeşte şi se arată cu cât mai des se repetă. Când am ajuns acasă după cum era vorba, ca să iau pe proprietara odăii mele şi pe ceilalţi, îmi ziceam, deşi e lună splendidă, fără îndoială niciun pic de emoţiune n-o să am. Ne-am suit în trăsură şi sus pe Acropolis. Cerul, ca să încep cu dânsul, era verde şi nu albastru, curioasă iluzie, marea din care nu puteam să văd precis nimic era doar o umbră albastră-verzuie, cu peretele munţilor Aeginei din care nu vedeam decât un cocoloş cenuşiu, ceva nehotărât. Peste tot luna frumoasă, mai frumoasă decât în zilele de vară la noi în România şi cu stele vii. Kephala, îmi aduc aminte, căutând constelaţiile pe cer, mi-a arătat încântătoarea albastră stea Sirius, „cea mai frumoasă" zicea dânsul, şi dincolo, alături, arătându-mi cele cinci stele, trei la mijloc şi câte una sus şi jos, ale lui Orione, e constelaţia cu borul format din speranţă, amor şi prietenie, sau aşa ceva, mai departe planeta Jupiter, Luceafărul lui Eminescu. Când am ridicat capul în sus şi îndoind ochelarii am privit. Ursa mare, mi-

am amintit de cuvântul poeţilor, „şi stelele sunt cuie de diamant înfipte pe largul bolţii”.

Marmura Parthenonului, mai cu seamă dinspre partea lunii, era albă, ninsă şi umbrele negre ale columnelor pe pereţi sau pe caldarâm jos erau negre, ai zice nişte dungi groase de cerneală neagră trase pe un pachet de lapte. Fiecare piatră, fiecare steni de marmură era albit, am spus de lună, şi îndărătul lor umbra mai mare sau mai mică. Mai splendid mi s-au părut Cariathidele. Ele sunt aşezate cu faţa la lună şi afară de cea în teracotă, toate erau albe, plăcute. Nelămurită lumina mai ales, umbrele architravei de pe creştetul Nymphelor dădeau un fond închis acestor statui frumoase. Mi s-a părut un moment, tocmai când arătam domnişoarei Alberti „vezi ce artă a întrebuinţat artistul ca să dea iluzia mersului acestor figuri, cum a înţepenit rigid cu cute drepte la colţuri şoldul şi piciorul drept într-o parte, cel stâng în alta, iar la mijloc ca răspunzător în sens invers şoldul stâng şi cel drept, acestea rigide pe când celălalt picior îndoit la mijlocul genunchiului” – mi s-a părut că figura unei cariathide surâde şi că pleacă din locul său şi înaintează înspre mine. Ruinele vremii nu se vedeau noaptea, dar raza lunii împreună cu adaosele minţii mele făceau să văd statuile de „nymphe” în toată splendoarea lor. Mă gândeam să explic, să spui şi celorlalţi emoţiunea mea, dar mai la urmă îmi ziceam: orice expunere de emoţiune este o slăbire a acesteia. Nu e chip acelaşi lucru care în profunzime procură o plăcere adâncă să procure o sumă egală fiindu-i dată şi o întindere mai mare. Când am trecut la bordul dinspre nord al Acropolei, la murul lui Themistocle, m-au întrebat „ce sunt d-le A. acele turle imense albe de marmură acolo jos în zid?” „Când perşii au răsturnat tot, încât aici pe Acropolis nu rămăsese nici piatră peste piatră, o jale pentru ochii minţii şi o jale pentru ochii de carne, grecii fie de frica unei alte invazii, fie de frica unui vrăjmaş mai tare a lacedomonienilor, şi-au reclădit mai întâi murii de apărare şi apoi au adunat în scopul ăsta tot ce le cădea la îndemână; prin urmare, în

muri au clădit şi bucăţi din marmura templelor de odinioară”. În timpul ăsta oraşul Atenei era înaintea mea la picioare, mare, mândru şi cu mii de lumini, scânteile lămpilor. Privind lungul stradelor Aeolos şi Patisia, care-i formează prelungirea departe spre munţii Parnes, şi linia dreaptă de lumini, ş-apoi la dreapta, la stânga numai furnici de lămpi, îmi recitam versul lui Eminescu „Stele-n cer şi stele în valuri”. Deasupra Lycabetului lumina farului d-acolo, misterioasă, mică şi roşie îmi făcea o plăcere s-o văd luptându-se cu stelele roşii ale firmamentului. O mândreţe de noapte îmi ziceam. Când am trecut la colţul Belvederii, domnişoara mă întreabă unde sunt bombele şi gura de tun de altă dată. Atunci doctorul lor, dl. X – i-am uitat numele, a trăit în România, ştie româneşte ca şi mine, a fost în Paris, vorbeşte franţuzeşte mai bine decât mine –, a început el mai-nainte decât mine să vorbească. La întrebare direct n-a dat răspuns, dar totuşi a dat. Uitându-se prin urmare dinspre răsărit la Parthenon şi făcând gesturi formidabile cu mâna în toate părţile văzduhului: „uite, uite, vedeţi – zicea el – acolo în frunte unde se mai vede calul Selenei – evident cunoştea bine antichităţile neamului său – era la mijloc părintele Zeus stând mândru pe tron, cu barbă mare şi recitând versul din Homer, «el făcu semn cu sprâncenele sale şi se cutremură pământul şi Uranos albastru» privea la zeiţa Atena, mândra Atena răsărită înarmată din creierul părintelui său şi la stânga scaunului Hephaestos, aşa precum aţi văzut pe frontonul clădirii de la Academie”. Luna, aş putea zice soarele învăluit de nori, lumina viu negrul căscat în partea aceasta a frontonului, iar în altele erau stelele mici licărind pe bolta verde, am mai spus. Armăsarii lui Helios, ieşind din valurile oceanului, păreau că se mişcă şi vor să necheze, aşa de viu erau scăldaţi de lună. Atunci am înţeles ce frumuseţe sfântă Parthenonul a putut să fie când era întreg şi necioplit. Mă uitam la locul unde probabil au trebuit să stea pe fronton Herakles în poza lui elegantă, nesilită şi frumoasă, cu vecinele sale Demeter şi Core, şi îmi închipuiam cu ochii şi cu sufletul locul prins de statuile

din British Museum, le împlineam lipsurile, le vedeam culorile şi cum îmi scobeam mintea şi impresiunile, o plăcere, o dragoste infinită mă prindea pentru vechea Hellada, pentru poporul care a smuls din necunoscut o bucată de frumuseţe. Am trecut de partea templului spre coasta din faţa mării şi trecând prin locul unde domnişoara Fe d'Ostiani culesese flori galbene, *marguerittes* în franţuzeşte, mă cuprinsese mila şi dragostea de dânsa. Este o turlă de columnă rămasă singură în partea asta, mare, mare de ţi se face frică s-o vezi atârnată în spaţiu. „Cum a rămas numai ea singură aici, d-le A., mă întreabă domnişoara Alberti, dacă tovarăşele sunt răsturnate ca un fâşie uriaş de monede de argint acolo pe coasta de jos", şi-mi arăta în josul treptelor pe pământ? Frumoasă comparaţie ce e drept, îmi ziceam. „De cutremur domnişoară". La colţul sud-vest, unde e zidul lucrat de turci pentru foişorul giamiei lor, templul Athenei a fost transformat întâi de creştini în biserică şi apoi de turci în giamie, era de o statură de doi oameni o columnă ruptă dar neagră pe o parte, albă dinspre partea lunii. „De ce şi neagră şi albă d-le A., căci negrul aici nu este de umbră făcut?" „De pulbere, când a căzut bomba lui Morosini înăuntru". Am explicat cum turcii, în speranţa că veneţienii nu vor trage cu ghiulele în templu – creştinii iubesc frumuseţile artei, îşi ziceau ei –, puseseră prăfăria lor înăuntru. Ce splendid tablou n-a trebuit să fie Panthenonul în momentul când izbucnind flacăra până la ceruri a cuprins cu fumul şi cu limbile negre şi roşii toată construcţia sfântă şi cum apoi ca un fulger trecut pe limita orizontului, când licăreşte departe, fără nori pe cer, fulgerul, Parthenonul spart, negrit şi albit şi cu pântecele sfâşiate, rupte. „Din cei trei vrăjmaşi ai artei vechi, englezii, turcii şi timpul, tot turcii, îmi spuneam eu mereu, au fost cei mai teribili distrugători". „Aici, iacă, în punctul ăsta, vedeţi, zicea d-şoara arătându-ne colţul din S-V [-ul] templului, a căzut din înălţime, de deasupra architravei, germanea venită în tovărăşie cu principesa moştenitoare a Greciei. Când a văzut că nu mai vine ofiţerul, amantul ei,

pe care-l adăsta de mult, de cu seară, din sus s-a azvârlit". „A trebuit să fi stropit cu sânge totul p-aici", zicea soră-sa, cealaltă domnişoară. „Nu, când a căzut contele şi şoldul s-a rupt iar bărbia – şi apucă de dânsa parcă s-o rupă – s-a îndoit şi intrat în coaste. Sângele nici n-a avut timpul să curgă. Vedeţi – şi în momentul ăsta ne-a adus între columne în faţă, făcându-ne să ne uităm spre Pireu – acolo unde se zăresc luminile alea, era amantul ei la fereastră. Când a văzut că dânsa se azvârle de pe Acropolis (Parthenon, vrea să zică) şi-a tras un revolver în cap. Şi în aceeaşi zi, în acelaşi loc, i-au îngropat p-amândoi. Plângeau toţi la coşciug". N-am putut să reproduc cu tot farmecul vorba domnişoarei, cu greşelile ei de franţuzească şi cu unele cuvinte şi cu accentul de italiancă.

Toată seara apoi am stat lângă templul „Nikei Apteros" şi am privit ruinele teatrului lui Herodes Atticus. Printre ferestrele cu praguri în formă de arc se vedea cerul alburiu de partea ceea, şi cum e grandios tot ce a rămas ca ruină de la romani, mă uitam printre ele, mă uitam fără să cuget, fără să vorbesc. Dar ca prin vis auzeam ce spunea Kefala: „aici a stat bătrânul Aegeu, uite pe locul ăsta, şi a aşteptat zile şi luni întregi întoarcerea fiului său Thescu, de la Creta, cu fetele trimise peşcheş Minotaurului. Dacă va birui, pânzele vasului vor fi albe, dacă va muri nava se va întoarce cu ele negre. Şi dinspre marea cea largă nava a răsărit cu pânzele negre. Şi Aegeu bătrânul s-a azvârlit de pe muchie jos, acolo în fund". M-am uitat şi eu ca toţi jos, dar n-am văzut decât lumina lunii albind stânca ori înţepuşând-o. M-am întors acasă şi m-am culcat. Noapte bună!

1894 martie 16/28, Neuplora

Miercuri seara

Frate Evolcene, de unde crezi că-ţi scriu? Uită-te pe hartă şi vezi.

Ce frumuseţi am văzut astăzi, de când sunt pe lumea asta n-am mai văzut. Mai întâi să-ţi spun cum m-am înhăitat. Aurul meu l-am schimbat până într-o para, aşa că de nu-mi vine bursa la ziua cuvenită fluier din buză. Am

hârtii, leptale de să mă îngropi. Suntem la număr vreo 40 tot unul şi unul: eu, Dörpfeld, Fränkel, Loeschcke, White, profesor univers [itar la] Philadelphia, Bulle, Lange etc., în fine toate celebrităţile pământului [38]. Am luat sardele, limbă fiartă, şuncă la cutie, două perechi izmene, nădragi pe deasupra – scuză că prea intru în multe detalii, dar tu ştii, eu sunt scrofulos la datorie – şi am pornit cu toţii în clasa două, mai jos nu se poate. Cerul acoperit şi marea albastră cu munţii ca în picturile „primitivilor" ţi le spun acum ca să nu mai repet mereu. Ei, ce socoteşti că am văzut? Trenul din Atena până la Corint merge numai pe lângă malul mării, căci drum posibil aiurea nu e. Munţii cei frumoşi ai Atticii, cum de intri în Pelopones, pier, sunt turmentaţi aceştia, neicusorule, şi ninşi de zăpadă; nu vezi vârf de munte mai de ispravă care să nu fie albit. Când am ajuns la canalul Corint mă aşteptam cu gura căscată cine ştie ce minunăţii să mai văd. Închipuieşte-ţi o linie dreaptă, albastru havaie, trasă de la o mare la cealaltă în fundul unor pereţi drepţi înalţi de mai bine de 20 m presupun, în jur de-or fi şi mai mari şi mai mici. Corabie la vad, ori cum s-ar zice, pe apa canalului nici de sămânţă, la gura lui în cele două mări aşijderea, nici măcar pe largul mării; sărăcie, sărăcie şi iar sărăcie. Maşinile, casele şi toate instalaţiile făcute prin prejurul canalului s-au ruginit care au fost de ruginit, s-au dărăpănat care erau de dărăpănat. Oameni măcar de dăochi n-am zărit, golul şi pustiul în toată puterea cuvântului. De unde provine cauza o să mă întrebi? Cere-o de la Samsonescu al nostru. Ţi-o spune că există canal dar corăbii care să care şi să se plimbe pe apă nu există. Prin urmare mă întreb, da, mă întreb, ce naiba Okeanos albastru are, mă înţelegi ce vreau să spun…

De la Corint am trecut la Aerocorint. Oi fi auzit şi tu ce mâncare de peşte este asta. O muchie de munte de 600 m care răsare peste câmpie dintre cele două mări, ca din palmă. Din vârful cetăţii apărată cu tunuri şi cu metereze, ar zice [Al.] Odobescu, se pot vedea următoarele lucruri: muntele Hymettos cu vârful lui ascuţit, pe pântecele căruia stă lipit, parcă ar fi scris cu condeiul, dintele de munte

Lycabettos, cu biserica din vârf şi sfânta Acropolis, toate din Attica; apoi de cealaltă parte, vrei să zic despre golful Corintic, ai şiruri câmpii până dincolo de Sikyon şi Mycene şi de munţi peste care în fund tocmai, la marginea lumii ai zice tu, munţii Parnas. Cât i-am privit erau negri pe vârf din pricina norilor şi cenuşii albastru şters pe poale până la marea havaie. De atâta frumuseţe, mă înţelegi, îmi venea să plâng ca o vacă… Comparaţia este în defavorul meu, văd bine, dar ce să fac; nu te uita şi tu prea scurt.

Am mâncat o portocală, din fericire avea seminţe foarte multe, aşa că am putut opri şi pentru tine. Vezi ce băiat bun sunt eu? Totuşi îţi trimit un „nu mă uita” cules de pe muchia Aerocorintului de lângă poalele unor ruine care se spun a fi ale unui templu Afroditesc. Înţelegi unde vrei să bat: tu eşti amorezat de fata babei şi fata babei e amorezată de Samson şi eu îţi trimit plocon „un nu mă uita” (?!) ca să-l dai fetei babii şi Rennfeldoaei, cu un surâs graţios din parte-mi şi cu multe plecăciuni. Iar de-oi vrea să ţii pentru tine floricelele bine, mă împac şi cu asta.

Despre rânduirea mesei ţi-am cântat în versul de mai sus. Adaugă portocalele ale căror roluri este din cele mai mari. Dăşelat cât pofteşti, mi-a ieşit limba de un cot. Dar mă mai bucur că împrejurul meu văd alţii care o duc rău la drum. Aşa, eu am suit vârful de pe Aerocorint pe picioruşele mele, alţii s-au suit pe yaiôapos [măgar] – aşa se numeşte p-aici nobilul animal asinul – şi tot se plângeau de ruptul şalelor. În drum la o spălătorie am văzut nişte fete, grecoaice, dar mă pricepi ce fel de fete. De când grăeşti tu pe fărâmiţa asta de pământ şi de când ochişorii tăi aleargă după mutre de fetiţe n-ai păpat aşa bujori de (fată) obraji şi aşa ochi mari şi negri. De ruşine şi-au ascuns faţa în năframă şi ne-au lăsat cu inimioara friptă. Am cumpărat şi un vas cu desenuri, vrei să zic fără desenuri, dar vechi, vechi de trece peste sec. VI a. Ch., numai cu 70 leptale. Toţi câţi se uită la vas – fiindcă în buzunar nu-l pot pune, îl ţin în mâini – mi-l deoache. De l-oi duce cu bine la Atena îl vând cu siguranţă [cu] mai bine de 60 drahme. Avere apoi?

De la Corint am descins la tren – avem unul la dispoziţia noastră – şi suindu-ne binişor am pornit-o spre Nauplora şi mai binişor – merge trenul ca eu boii – unde ajunşi, o spălătură şi apoi repede la masă. Vrei meniul poate: ciorbă de fidea, peşte cu lămâie, apra Kia (miel) şi kalzikakra, un fel de ceva dulce, nu ştiu ce, şi apoi o portocală. Şi iată-mă în odaie unde îţi scriu ţie, eu la un colţ de masă, Taramelli la celălalt. Toţi arheologii suntem împărţiţi în grupe de cinci: eu sunt cu un italian, Taramelli şi cu 3 muscali. Politică nu facem. De altminteri politică n-am mai făcut de când am pornit din Berlin. Socialist, regalist, aristocraţi, sună fals în ţara Atenei cu ochii verzi.

1894 aprilie 10/22 Duminică seara 11. Atena

Cum aş putea să-mi exprim emoţiunile mele la auzul imnului lui Apollo descoperit la Delphi şi cântat în cor şi cu muzică de o societate hellenă? Mi se pare ceva cu totul straniu şi în afară de cunoştinţele mele muzicale. În trăsături largi putem spune că o maiestate negreşit cuprinde. Sunetele sunt rare şi merg grave una după alta. Diferenţă de caracterul sculpturii nu se vede; ca şi la această din urmă artă, notele sunt aşezate în vederea totului cu o simetrie şi o ordine infinită; sentimentul e serios, e plin de gravitate şi expresiunea lui se face liniştit şi cu întocmirea: gradaţie de emoţiuni culminante până într-un punct şi apoi descreştere continuă până la completa liniştire. Imnul se compune din trei părţi: una, cea dintâi, cântată în cor, se deschide cu o invocaţie către muză şi pare a pregăti adevăratul imn care constituie a doua parte şi se cântă singur de o voce numai; sfârşitul pare că e reluarea primei părţi. În orice caz, deşi orchestra lasă mult de dorit, imnul rămâne o manifestaţie sfântă, o expresiune artistică muzicală cu un caracter religios înalt. De altminteri voi vedea mai târziu ce impresie îmi va face repetiţia aceluiaşi imn.

1894 aprilie 11/23

Luni seara 10, Atena

Ieri, trecând din strada Lykabeltov în cea Stadion, am dat peste caldarâmul din faţă de nişte copii ducând un

vultur. Era nostim modul cum duceau pasărea. Un copil de vreo 12 ani ţinea vulturul cam sfiicios de o aripă, un altul de partea cealaltă, de aripa a doua. Fiindcă băieţaşilor le era frică, se ţineau cât mai departe de vultur, ceea ce-i întinsese acestuia straşnic aripile, ocupând tot caldarâmul cât e el de lat. Vulturul însuşi mergea aproape mândru, cu ochii se uita parcă resemnat, dar totuşi neobosiţi, neînchişi. Se lăsa mai mult a fi târât. Un gardian – probabil ducea pasărea la secţie – ţinea sforicica strâns cu amândouă mâinile, căci legaseră prinzătorii picioarele vulturului. În acest hal, cu o droaie de copii după dânşii, cei trei spânzurători ai nobilului înaripat mergeau mândri la secţie, iar lumea împrejur se oprea ca să vadă sau pornea după grămada de copii şi de oameni. Din clipa când am văzut vulturul, ochii lui – despre care ziceam văzându-i că sunt în adevăr regeşti – mi-au rămas fixaţi în minte. Ce n-aş fi dat să-l văd din nou zburând în văzduhuri şi din înălţimea lui mare bătându-şi joc de agresorii pământeni.

Tot ieri am fost după prânz la Kolonos cu protopopul Athanasiu şi cu voinicul nostru bucovinean. Cu acesta avusesem o seară mai înainte o straşnică discuţie asupra stării relative a celor două state România şi Austria. M-am convins că românii puşi în poziţia d-a alege între aceste două state cu toată fanfaronada lor, cu toată presupusa lor iubire pentru patria mumă, gustul şi plecările lor sunt pentru Austria. Am avut ocazia să ascult motivele lor – zic „lor” fiindcă presupun pe Găină foarte cult, prin urmare argumentele lor sunt argumentele românilor în general de sub monarhia vecină. Am prezentat situaţia în chipul următor: deşi este iluzoriu şi irealizabil faptul, am susţinut „dacă hotărându-se un «plebicist» (sic) printre românii bucovineni, de trebuie să rămâie la Austria sau să treacă la noi”, mi-a exprimat clar ideea că niciodată românii n-au să dorească – cel puţin actualmente – trecerea aceasta dintr-o parte într-alta. „De ce?” am întrebat. Pentru că „România este o ţară de jaf” sau aşa cred ţăranii noştri care trec în Moldova să „lucre”. Acolo dacă ajung, în loc boierul să se ţină de vorbă şi să-i dea de arat numai cât are învoială,

contractul făcut, îl încarcă de multe ori cu 1/2 mai mult. Dacă se duc să se plângă sunt bătuţi, închişi şi la nevoie aruncaţi peste graniţă cu nimic. Prin urmare justiţie nu există. Dar nici administraţie nu se află: cine poate şi cine vrea dintre autorităţi se scoală şi jefuieşte, pradă şi pedepseşte. Îmi spunea cazul cu un bucovinean care venit cu trenul în România greşise o staţie şi fiindcă nu mai avea parale să plătească diferenţa în plusul mers cu trenul, a fost luat în palme şi bătut în aşa chip că întors în Bucovina a murit. Instrucţie nu avem, şcoli lipsesc pretutindeni, căi de comunicaţie aşijderea. „Numai când veţi avea o administraţie mai bună, numai când justiţia va fi ce este în Austria şi instrucţia înaintată, atunci să putem spera o venire de bunăvoie cu dumneavoastră”.

Mă uitam la dânsul şi mă gândeam ce să-i răspund. „Fără îndoială că vă lipseşte noţiunea înaltă de unitate, idealul frumos care e aşa de frumos sădit la noi”. Desigur, ţăranul nostru este inferior celui din Austria, dar afară de faptul că explicaţia se poate găsi repede, dar aceasta nu împiedică întru nimica ca orăşeanul nostru să fie harnic, energic şi patriot. Intrând în detalii am susţinut această idee a superiorităţii orăşeanului nostru faţă de cel din Austria. Burghezul nostru este un individ prin el însuşi, este un element de viaţă care ştie să se supună unei autorităţi, dar nu înţelege să abdice de la toate drepturile sale şi de la personalitatea sa. Simţul de libertate e mai viu la noi, prin urmare şi speranţa unui progres mai repede decât în Austria este foarte adânc la toţi imprimată. De ce dumneavoastră albăstrimea nu faceţi nimic pentru dezvoltarea patriotică a ţăranului român de peste hotare şi-l lăsaţi în ignoranţă de tot ce e românesc, de tot ce este sacru naţional? Pentru ce în fiecare duminică nu faceţi fiecare dintre dumneavoastră întruniri la sate, ori să puneţi pe popi ca să predice în biserică şi să înveţe pe creştinii noştri că în România este un popor de acelaşi sânge şi cu aceeaşi limbă, care poate fi rău guvernat şi cu rea justiţie, dar acesta e rezultatul unei rele stări şi unei rele administraţiuni fanariote? Pentru ce nu le citesc

românilor în biserică autori români, ceva din istoria naţională, din literatura noastră, din trecutul nostru? Astfel aţi pregătit tărâmul pentru o viitoare acţiune comună. „Dar cum se poate să facem noi asemenea lucru, să ne compromitem? Cum crezi dumneata că mareşalul Lupu şi ceilalţi ar face ei vreun pas în sensul ăsta?” „Lucrul – am răspuns – nu pare tocmai anormal; cum lucrează părintele Lucaciu [39]? Iată un om nobil în accepţia curată a cuvântului, iată o figură frumoasă. De ce nu luaţi exemplul de la dânsul?” „Păi el pare unic în Austria toată?” Adică dl. Găină are aerul să-l considere pe Lucaciu ca un netrebnic, un agitator.

Atunci m-am mâniat şi aprins am început să spun şi cuvinte care nu se cuvin... „Păi venerabile, ia să vedem cine ar câştiga mai mult din această împreunare, ce tot îmi vorbeşti într-una de drăguţu-vă de împărat! D-voastră acolo aveţi libertate, aveţi o bună stare economică, financiară, de tot îmi strâmbaţi din nas când vorbiţi de Moldova sau Muntenia? Păi, onorabile, unde se plăteşte mai bine birul? Nu e în Austria, unde impozitul e dublu faţă de cel din România? Şi acolo nu vă ia la miliţie şi mai al dracului decât la noi? Ş-apoi un ţăran român care nu ştie un cuvânt nemţeşte măcar, ce dreptate poate el să ceară, ce putere poate să aibă el faţă de o administraţie, ce e drept regulată, civilizată, dar care ştie minunat să-l umilească, să-l calce în picioare. Apoi justiţia dumneavoastră cu care te făleşti, ce poate folosi unui sărman ţăran care nu înţelege nici pe cel care-l apără, nici pe cel care îl condamnă. Îmi spui de onestitatea funcţionarului austriac ca de o halima. Mă rog, nu în Bucovina s-a întâmplat acea renumită hoţie de la vamă, în care era implicat pe lângă o imensă mulţime de amploiaţi până şi ministrul de finanţe Dunajewski. În această privinţă nu ştiu, zău, de nu sunteţi iarăşi în progres. Dumneata te uiţi numai la defectele care s-ar naşte din unire; dar pentru ce nu te uiţi şi la foloasele care ar ieşi? Mai întâi, toate fabricile dumneavoastră de lemnărie, săpunării, frânghii, hârtie etc. etc. ne-ar umple ţara cu

mărfurile lor, ne-ar face o concurenţă înfiorătoare fabricilor similare ale noastre. Ţăranii şi în general poporaţiunea de la ţară ne-ar umple ogoarele noastre, ne-ar distruge pe bietul câmpean al nostru. Iar cât despre justiţie şi administraţie mi s-ar părea că în dreptul cum noi ăştia trăim tot aşa ar putea şi ei trăi, fără să mai ofteze lung şi grozav după progresata administraţie habsburgică. După toate câte îţi spusem, mie mi s-ar părea că ar fi o infamie din punctul de vedere naţional, românesc, să mai tot urlu că în România nu-i cultură, nu-i administraţie, nu-i gospodărie bună şi că dacă nu vreţi să veniţi la noi. Mai bine zi că sunteţi interesaţi, ambiţioşi şi că vi se pare mai greu a pătrunde în partea cultă a României decât într-un imperiu unde viaţa provincială e aşa de puternic dezvoltată”… M-am convins că idealul după care alegăm noi muntenii ne este propriu numai nouă şi că românii subjugaţi nu văd în toată această afacere a sentimentelor noastre decât un mijloc frumos, nobil de exploatare a noastră.

1894 mai 10/22

Luni seara

Lucru nou nimic; scriu ca să nu pierd obiceiul. Totuşi de notat.

Arhimandritul nostru, fiindcă sunt în Sinodul din ţară vreo 4 locuri goale, a vrut să-i dea zor cu examenul de licenţă. „Mă rog, zicea dânsul, în ţară sunt atâtea locuri libere şi în Sinodul românesc nu-s decât foarte puţini care au ieşit d-aici din facultatea teologică grecească. Ar fi un bine pentru cauza hellenismului să mai iasă în această sfântă adunare românească un om care să fi fost nutrit cu simpatia şi educaţia hellenă. De altminteri am o scrisoare de la I.P.S. Mitropolitul românesc, în care mă sileşte să dau zor mai repede şi să mă prezint ca obţinând titlul să mă puie drept candidat al său”. Kiriakos, unul din profesorii de la facultate, cu multă delicateţe: „bine, foarte bine, deşi e contra legii d-a nu aştepta sfârşitul cursurilor, noi îţi vom face concesia cu condiţia ca să alături scrisoarea P. În [altului] Prelat din România la suplica dumitale”. „Păi n-am

scrisoarea la mine, am rupt-o, era prea importantă ca să o păstrez”... şi a mototolit cuvintele în gură. Dar fiindcă intrat în horă trebuie să joci, a telegrafiat lui Olănescu, fostul ministru aici în Atena, ca să intervină în acest sens, rugând pe p [rea] Sfântul să intervie. O telegramă imensă prin lungime. Guvernul nostru a intervenit prin mijlocirea celui italian. Rezultatul: hârtia ambasadei italiene a fost făcută în termeni foarte] vagi aşa că profesorii de teologie au luat-o *ad acta* şi nu i-au dat nicio urmărire. Acesta este un fapt constatat, negreşit un eşec displăcut pentru arhimandritul meu; dar nu în el stă toată savoarea. Protoiereul Athanasiu, un moldovean, înainte de a da telegrama lui Olănescu, arhimandritul îi spunea într-una: „bine face prea sfinţia voastră că face dar prin barbă; căci şi mie o să îmi folosească afacerea asta; poate şi eu peste patru ani să cer aceeaşi scutire de timp”. După nereuşire mi-a spus moldoveanul că întâlnind pe arhimandritul îi zisese: „Doamne, prea sfinţia Voastră, dar la ce vă grăbeaţi aşa de tare, parcă nu o să mai găsiţi altă dată prilej de ocupat un loc în Sfântul Sinod. Că mare greşeală aţi făcut şi cu puţină chibzuială aţi umblat! Nu era mai bine să nu vă mai fi încurcat în toată mizeria asta? Dacă acum are să influenţeze şi asupra examenului dumitale?” Straşnic, nene, mă disperasem să văd o giruetă mişcându-se aşa repede după suflarea vântului. Când am fost ieri la arhimandritul meu, acesta era abătut într-un chip curios. Nu i-am spus nimic; numai pe drum, amintindu-mi de cuvintele lui Athanasiu, îmi ziceam: „vezi, să fi reuşit, toţi ar fi zis ce bine s-a gândit, şi acum la mirt Iuda, ce copilăreşte a lucrat!”

Am fost tot ieri la Phaleron şi m-am plimbat cu barca pe mare; am tras ceva la lopată şi apoi seara acasă.

Afacerea transilvană a ajuns, în fine, la o notorietate curat europeană. Ungurii au dat în judecată pe toţi (24) din comitetul executiv român din Ungaria [40]. În ţară la noi s-au făcut mitinguri monstre în cele două oraşe, Bucureşti şi Iaşi, şi cu trei zile mai înainte în toate oraşele şi comunele unde există o ramificaţie a „Ligii” [41].

Telegrame îndoit expediate din aceste diverse întruniri: una către Rege şi alta către Raţiu [42]. Oratori din toate partidele au luat cuvântul în aceste adunări, care fuseseră precedate de rugăminte (Te Deum) calde în toate bisericile din ţară. La Bârlad părintele Antonovici [43] a zis ruga în genunchi şi mulţimea din biserică a căzut în genunchi „pentru izbânda cauzei drepte a românismului asuprit". În Transilvania, dr. Raţiu şi Lucaciu au fost duşi în triumf de la Sibiu până la Cluj unde li se va da osânda. Ţăranii cu flori, cu cunune şi cântând *Deşteaptă-te române* veneau din toate unghiurile şi satele ca să-i vadă p-aceşti „martiri". În Cluj sunt adunaţi şi jurnalişti francezi şi germani şi din România de la mai toate jurnalele. Pe fiece zi se strâng români ca să vadă rezultatul procesului. Fierberea de netăgăduit e mare, căci spiritele, şi ungurilor şi românilor, sunt ridicate la un diapazon foarte urcat. O mică aţâţare, o mică încăierare, născută cine ştie din ce, va aduce rezultate incalculabile. Şi desigur, precum lucrurile se înveninează, nu-i mirare să vedem războiul civil în Ungaria cu toate ororile şi mizeriile lui. Cauza în faţa Europei pare câştigată, spiritele tuturor par simpatice românilor şi vrăjmaşe ungurilor; adică tocmai ceea ce voiam. Dacă prevederea se poate aplica în fenomenele sociologice, iată ce se poate spune pentru viitoarele faze de luptă ale românilor din Transilvania: Comitetul, cu oarecare mici variaţii de ani, va fi pe de-a-ntregul condamnat la puşcărie. Raţiu poate mai puţin, Lucaciu cel mai mult. Dar va avea drept efect o teribilă mişcare de indignare între românii din toate părţile unde se vorbeşte româneşte şi o creştere de simpatie printre europeni pentru cauza transilvană. Lucrurile înveninându-se, la noi se va da un avânt „Ligii" foarte puternic, va produce un însemnat curent de luptă şi rezistenţă, iar cei din Transilvania nu vor uita niciodată că şefii lor au fost condamnaţi. O vreme vor sta lucrurile în această stare, până când alţi şefi vor ieşi mai energici, mai activi şi mai puţini scrupuloşi decât cei actuali. Războiul civil mai întâi şi apoi trecerea peste graniţe a armatelor noastre vor fi

rezultatul inevitabil al acestor ciocniri; afară numai dacă ungurii la urmă nu vor ceda faţă cu această presiune puternică a elementului român. Şi sfânta unire, unirea cea mare va veni de la sine, căci este în firea lucrurilor fraţii să se iubească şi vrăjmaşii să verse venin. Orice rasă a cărei cultură superioară a ajuns în punctul culminant de manifestaţie al poporului, dar relativul grad de înălţime culturală al popoarelor mărginaşe, trebuie să-şi formeze unitatea dacă în timp are vlagă şi o idee în creierul său, negreşit o idee mai înaltă.

1894 VI, 5/17. Duminică

Plecat d-acasă tunând şi fulgerând, fiindcă nu-mi venise gazda după cererea de dimineaţă să ne înţelegem asupra plecării mele. Tren şi Pireu au mers strună şi când am intrat în corabie parcă scăpasem de toate grijile. Marea minunată şi liniştită, agitată de valuri numai cât s-o încreţească, iar albăstrimea ei „ca ochii albaştri de blondă iritată" îmi ziceam singur în minte. Pe vapor erau două fetiţe drăguţe cu frăţiorii lor. Una era brunetă, cealaltă blondă şi ambele mici de vârstă, probabil între 10 şi 12 ani. Am vorbit cu amândouă, căci veneau mereu împrejurul meu ca să-şi facă jocul. Una se aşezase la dreapta, cealaltă la stânga mea pe bancă şi mă întrebau şi se lăsau a fi întrebate. La intrare în canalul de Corint s-a făcut o manevră care n-am înţeles-o nicidecum. Când am trecut printre cei doi pereţi, la un moment mi se părea că stau să cadă; pe alocurea pe unde zidul pare măcinat, este sprijinit cu un mur de piatră, legate cuburile prin ciment. Podul aruncat pe deasupra canalului şi pe unde trece trenul e aşa de sus încât fiarele cele imens de groase par mici sfori subţiri iar vagoanele ca nişte cutiuţe mărunte. Linia canalului e dreaptă fără păcat şi leagă apele celor două mări albastre cu o şuviţă de apă havaie. Altceva însemnat până după trecerea canalului n-a fost alt decât că am mâncat la masă, fără să ştiu, cu un „român". Şi era, Doamne, comeseanul meu un individ a cărui inteligenţă părea mult depăşită ca s-ajungă media umană. Mi-a dat „mărunt" la o drahmă tocmai când birtaşul se încerca să-

mi ia două drahme drept bacşiş, făcându-se că nu pricepe întrebarea mea d-a-mi da restul.

Copilaşii de mai sus veniţi pe puntea căpitanului s-au jucat împreună până ce au fost pe aproape de „Zutraki”. Îmi spuseseră cum se cheamă – cea mai mare, Marie, fetiţa mai mică, blonda, Sula de la Ansthula, floricică, şi băiatul cel mic Demetrius –, vorbeau foarte bine franţuzeşte. Au o profesoară din Paris – mi-o spuneau ambele cu un fel de mândrie – numită Platten şi că se duc numai pentru o zi (duminică) să vadă pe „maman” care face băi la satul numit. Când ne-am apropiat de mai ne-a ieşit înainte o barcă dungată cu vergi havaii, cârmită de o doamnă, la înfăţişare perfect Cernovodeanca; tot aşa de grăsulie, rotunjită, şi la înălţime identică. Alături de dânsa era o altă damă îmbrăcată în negru cu voal gros pe faţă. Când doamna grăsulie şi-a văzut copii nu mai putea de plăcere, vedeai toată veselia pe faţă. Râdea la copii şi-i întreba de sunt bine. Cuvântul „mal de mer” l-a pronunţat perfect cu aceeaşi voce cu care sunt obişnuit să aud la Cernovodeanca. Aşa perfectă asemănare între două persoane foarte depărtate în spaţiu e rar. Când copilaşii s-au scoborât în barcă am surprins [pe] cine iubeau şi cine era mai iubit de „maman”. A cerut să fie coborâtă mai întâi pe Sula, care a şi venit cu braţele întinse, cu guriţa deschisă să-şi sărute „mama” pe obraz. După dânsa băiatul cel mic, cam tot cu aceeaşi grabă şi dragoste, poate ceva mai puţin fierbinte în ce priveşte îmbrăţişarea acestuia; a treia la rând a fost fetiţa cea mare şi tocmai al patrulea şi fără să s-apropie de mama sa a venit băiatul cel mare. Sărutul a fost mai rece la băiatul acesta – era poate de 14 ani –, cel puţin din partea băiatului se vedea clar. Tatăl copiilor, care venise şi el cu noi, a întins mâna către doamna cam în vârstă de lângă „maman” şi apoi s-a aşezat în rând lângă copii ca şi cum n-ar fi văzut măcar pe nevasta sa, care din parte-i nu s-a purtat mai altfel. O intimitate prea mare între amândoi soţii mi s-a părut că lipseşte. Motivul? D [umne] zeu îl ştie şi ei!…

Ceea ce mă interesează a fost afecţiunea infinită a

mamei pentru copilaşi şi de asemenea plăcerea vie a acestora d-a-şi vedea mama lor. Sula îmi spunea „că-i pare foarte rău s-o lase pe maman şi să se ducă la

Trebizonda unde se află mama mare”. Atâta plăcere intimă mi-au făcut aceste fiinţe şi iubirea reciprocă şi dulcea înţelegere între dânşii că fără voie m-au silit să scriu atât despre dânşii. Când au plecat spre barcă, băiatul cel mare s-a uitat în sus şi m-a salutat şi eu am salutat cu o părere de rău adâncă de ducerea lor. Se pornise vasul pe marea albastră, familia ajunsese de mult pe uscat şi m-am uitat după dânşii până au dispărut şi coasta şi casele de pe lângă malul mării. Ce iluzie mi-a deşteptat această viaţă de familie şi câtă dragoste nemărginită pentru o viaţă identică o poate spune numai sufletul meu, nu şi cuvântul, iar gândul şi dorul pentru aceste fiinţe cunoscute în aceste câteva ceasuri m-au frământat îndelung.

Drumul până la Delphi nu prezintă tocmai multe importante lucruri de notat. Ajuns la Itaca a trebuit să mă urc cu ceilalţi într-o barcă; parcă eram un bagaj printre ceilalţi oameni. Un han pustiu cu pereţii murdari şi paturile şi mai murdare, cu multe vietăţi, îşi poate face cineva idee de ceea ce poate fi o noapte în Itaca. Am avut prilejul să văd o nuntă ţărănească după felul grecesc făcută. Mireasa fără beteală, călare d-a femeia pe cal, mergea şi înaintea bărbatului şi înaintea tuturor. Bărbatul în rând cu popa. La urmă alai şi lume şi cortegiul se încheia cu zestrea miresei pusă pe spatele cailor. Am văzut perne şi plăpumi mai pe toţi caii şi cearşafuri; din restul zestrei am mai văzut numai o căldare imensă de aramă cu alte tigăi şi obiecte de metal înăuntru. Toţi pe unde trecea mireasa aruncau în cale orez, aşa că drumul tot era cu totul albit de boabele de orez. Am luat şi eu şi cei doi tovarăşi ai mei veniţi din Austria o mână de orez şi am azvârlit-o pe mireasă. Când am aruncat eu din cerdac, unde mă aflam, mireasa simţind că suntem străini s-a uitat mai întâi în sus ş-apoi închizând ochii a aşteptat să arunc darul meu. Nu era frumoasă.

Luna răsărise de după deal şi roşie, precum era,

părea ca un „glob de aur” cum zice Bolintineanu [44]. Când s-a mai întunecat, luna era curat de argint şi razele ei lăsau o cărare lată pe imensul mării, care se întindea de la cerdac doi paşi mai departe; şi cu atât mai misterioasă era această dungă, cu cât spre fundul zării lăţindu-se părea că se pierde în infinit. Am stat pe cerdac până ce io gyyapi (luna) a trecut cu şuviţa ei pe ape dincolo de puntea aruncată drept în faţa casei miresei spre adâncul mării şi până ce singura corabie mai mare şi legănată blând de valuri a fost învelită de drumul de lapte, dunga de peste apă a lunii. Am adormit apoi în pat cu ochii pe frumuseţea asta.

[18]94 VII 10/22 Atena

Duminică

„Azi am să încrestez în grindă” cum zice Coşbuc, fiindcă şi însemnată e împrejurarea, iese din ordinea comună a celorlalte zile: era să mă înec. Am plecat de dimineaţă împreună cu cei doi popi, Athanasiu şi Stefano, întovărăşiţi de Solomonides, un grec, care ştie româneşte. Noaptea aproape mai de loc n-am dormit şi cât m-a furat somnul am avut vise rele: continuu mi se părea că plutesc pe ape late fără sfârşit şi cu valuri negre puse să mă înghită. Când mă îmbrăcam îmi ziceam singur în mine: „mare minune să scap de primejdie”.

Ajuns fără cafea la cei doi părinţi, am cerut la hotelul lor o cafea cu speranţa că băiatul îmi va aduce una cu lapte. Prima supărare, dacă las deoparte cea a nedormirii, m-a luat d-aici. Am pornit la tren şi apoi la Pireu mai înainte de vreme. Experienţele în cunoaşterea sufletului la prieteni sau în general la alţii dimprejurul tău, oricât de numeroase ar fi, niciodată nu vor fi suficiente. Din fapte mărunte, ba cine să plătească mai mult peste împărţeală la trăsură, ba cine dă bacşişurile la barcagiu, ba cine cumpără din banii „proprii” pentru „companie”, însă lucruri de mâncare sau alte asemenea, se cunoaşte ce s-ascunde dincolo de oscioarele şi pieliţa omului cu carne. Când nu te potriveşti în gusturi, în aplecări, şi mai ales în educaţiune cu un om, sfatul cel mai bun ce l-aş da cuiva ar

fi să nu se înhame cu dânşii la petreceri. O probă pentru asemenea lipsă de creştere o pot arăta cu vorba lui Stefano, cumnatul lui Athanasiu protopopul. Ne scoborâşem în cabină ca să luăm prânzul şi era un zăduf fără seamăn. Fiindcă mai erau şi alte persoane, între care şi dame, natural am ţinut haina pe mine. Preotul nostru, un om înalt şi pântecos, cu o barbă neagră şi părul ca negrul de catran cu un număr respectabil de peri albi presărat, şi-a desfăcut îmbrăcămintea preoţească, şi-a aruncat jiletca şi în cămaşă până la brâu şi cu picioarele, mi se pare, fără ghete – le lepădase – se întinsese pe o bancă pusă paralel cu paturile din cabină, în faţa cucoanelor care se aşezaseră la masă. Plecaserăm tocmai din Methana şi îndoind capul ce duce spre Poros, valurile izbind în pântece corabia o clătina într-o parte într-alta aşa că era cum nu se poate mai rău. Stefano, care îşi încărcase stomacul destul de bine, cu vocea lui de barbar şi adâncă de bas, îndreptându-se spre mine: „hei, da ce păcătos lucru, nene, cu clătinatul ăsta, îţi vine să borăşti toată mâncarea”. Înainte nu mi-era rău, dar după ce l-am auzit, parcă stomacul nu-mi stătea liniştit. Şi cumnatul său, dezgustat de felul de vorbă a rudei sale: „dar nu poţi, omule, să întrebuinţezi cuvinte mai parlamentare”. Şi a venit să facă studii la Universitate în Atena! „Doamne, îmi ziceam în mine, e cu putinţă din omul ăsta să iasă ceva bun?” Şi-i măsuram cu ochii grosimea extraordinară a oaselor frunţii şi sălbăticia figurii în general, fără să găsesc nici cea mai mică urmă de inteligenţă. Acum văd eu cât de adevărată e teoria care le-o spuneam eu după masă, că la noi în ţară avântul este aşa de puternic încât acţiunea ei se repercută şi asupra generaţiunii imediat mai-nainte, va să zică are o putere retroactivă. Oameni ca Stefano care au trecut peste 50 de ani şi al căror creier nu poartă niciun germene de înaintare, totuşi prin faptul acestui avânt s-au scuturat aşa de adânc încât nu vede altă scăpare decât studiul.

Venind la plimbarea noastră, marea deşi spuzită şi încreţită, valurile erau mărunte şi albăstrimea cerului şi apei era destul de adâncă. Ajunşi la Poros am debarcat

pentru ca să ne urcăm din nou într-o luntre mică. Vântul în port d-abia se simţea, doar micşora căldura soarelui. Noi patru cu trei marinari ne urcăm înainte şi cu pânzele întinse o pornim spre adâncul mării ca să ajungem la mănăstire. Ţărmul, după ce merge o vreme în linie dreaptă, îndată se mănâncă, dând naştere unui colţ intrat în mare şi unui hău de mare destul de larg. Dincolo de hău vedeam mănăstirea albă răsărind dintre copaci negri şi chiparoşi verzi şi drepţi ca o lumânare. Cum am intrat înspre adânc un vânt straşnic ne umflă pânza s-o crape. Valurile, ceea ce mi se părea straniu, veneau regulat unul după altul, dar la distanţă de 10 metri unul de altul şi mergând aproape paralel unul după altul. Înainte erau destul aceste cute de apă, dar cu cât intram în largul mării cu atât liniile lor se rupeau şi cuta de apă ajungea tot mai groasă. După 10 minute şirul escadroanelor de valuri se rupsese, pentru ca să dea loc la nişte coliniţe de apă cu platouri aproape plane pe vârf, destul de spaţioase aceste planuri ca să cuprindă întreaga barcă. Când au început săltăturile să fie serioase Solomonide murmura. La prima dată când vântul umflând prea mult pânza a înclinat barca p-o parte, l-am văzut galben şi abia respirând că se ruga să întoarcem. Cu cât vântul se înteţea şi valurile ajungeau tot mai adânci, cu atât Solomonide trecând de la rugă la spaimă şi la vorbă: „nu vedeţi că băieţii care ne conduc sunt nişte copii, nu vă uitaţi că marea e umflată şi că mai avem cel puţin 25 minute de mers prin aşa mânie de apă. Aoleu, m-a udat, a intrat apă în barcă”. Şi continuu, cu cât mergeam înainte, se spăimânta mai tare. Preotul Stefano râdea cu hohot, dar precum îi spunea Solomonide: „Dumneata râzi, dar un doctor care te-ar vedea ţi-ar spune îndată că râsul nu este sănătos, nu-i de om întreg la minte”. Ce e drept valurile erau aşa de mari încât uneori când ne aflam în fund, deşi colţul de stâncă era bine scos de deasupra apei şi mănăstirea cea albă dispărea şi apărea după cum eram în fund sau deasupra. Într-un rând vântul, aplecarea bărcii, valul prea mare izbind luntrea în pântece ne-a aruncat o găluşcă de apă aşa că mai toţi eram udaţi

destul de bine. „Încă 10 asemeni găluşti, îmi ziceam, şi barca se va cufunda cu noi”. Acum am înţeles pentru prima oară că luntrea e prea mică pentru 7 inşi, era afară din apă unde şedeam noi la cârmă numai de 4 degete, vâslaşul şi băieţii lopătaşi prea tineri şi marea mâniată. Când vedeam largul mării albastru negru şi foarte iritat, iar în stânga mea ţărmul făcându-se tot mai întins, tot mai repede fugind de noi ca să ne lase între cer şi apă aproape, ş-apoi mănăstirea ce rămânea înaintea noastră tot misterioasă şi tot măruntă şi tot departe, iar în spate-ne colţul de stâncă făcându-se tot mai mic şi mai puţin ieşit din podul valurilor, eu, care mi-era toată scăparea în înot, am văzut şi eu frica, şi dacă-mi aduc aminte emoţiunea mea bine, era pentru prima oară de când sunt în străinătate că doream aprig căsuţa mea la Giurgiu şi mi se făcuse viaţa dragă. Când vedeam preotul de lângă mine că-mi ţine picioarele şi că prin urmare va fi cu neputinţă să mă dezlipesc de dânsul şi că el neştiind să înoate mă va târî cu siguranţă spre fund, mă treceau fiorii de la creştet la tălpi şi nu aveam altă idee în capul meu decât să văd cum vine valul, cum izbeşte pieptul luntrei şi cum se risipeşte. Ideea fixă d-a vedea apa cât mai puţin frământată mă urmărea ca pe un nebun şi ochiul meu parcă ar fi absorbit surplusul de val. „Îndărăt, îndărăt, nu vedeţi că tot mai rău se face şi că nu-i nădejde să ajungem la mănăstire şi că n-am venit aici să mă înec?” striga acelaşi Solomonide; şi parcă tocmai ca să-i întărească vorba, o namilă de dungă groasă de apă se repede peste luntre şi o izbeşte cu o furie de am crezut că o umple de apă. Atunci am zis cu o credinţă pe care rareori o găsesc: „Doamne, te rog, nu mă lăsa; scapă-ne Doamne şi-ţi făgăduiesc să nu mai fac aşa prostie”. „Îndărăt” începuse şi preotul Athanasiu. Şi luntraşul a întors, nu fără a se fi asigurat de mai înainte că-i vom da cele 3 drahme hotărâte, deşi nu am ajuns la mănăstire.

La întoarcere, în mijlocul mării înfuriate era mai periculos decât orice mers înainte. Totuşi cârmaciul a fost bun şi ne-a dus îndărăt la mal. Şi aşa am scăpat de înec; pe când a doua zi o luntre cu 12 oameni tot la Poros s-a

scufundat şi a înecat 8 persoane pe când numai 4 au scăpat. La Pireu însă doamna Buduris şi domnul şi un oarecare Moschakis s-au înecat frumuşel în ziua când noi ne luptam cu marea. Mi s-a zis că nu e bine să mergi cu preot la plimbare; acum am făcut experienţa lucrului.

14/26 [iulie] Atena [18]94

Adaug la cele zise şi scrise cu prilejul plimbării la Poros următoarele:

Întâlnind pe cei doi preoţi am început râzând să fac presupunerea: dacă barca se scufunda cine din noi scăpa? Părintele Athanasiu: „apoi eu scăpam desigur, n-aveam decât să arunc giubeaua după mine, să lapăd şi ce mai aveam pe dedesubt şi ciubotele şi ajungeam la mal desigur”. Părintele Stefanov: „da pe mine cui mă lăsai? Crezi că nu te apucam de gât, de pulpana hainei ori de braţ ca să mă scoţi şi pe mine, ori mueam de gât împreună?” „Ho, ho – celălalt – că nu-ţi trăgeam un ghiont în faţă de te făceam să-ţi pierzi cunoştinţa şi plecam mai departe lăsându-te să faci ce vrei?” Cuvintele astea zise cu o brutalitate şi o convingere aşa de adâncă încât îmi făcea rău să-l mai aud. Apoi eu: „mă rog d-le Stefanov, dacă ne duceam cu luntrea la fund ce era să faci dumneata care nu ştii înota?” „Hei, Doamne, ce să fac? Cum aveam mâinile pe genunchii dumitale apoi te strângeam câtă putere aveam. Ş-apoi să-ţi spun: eram numai de 14 ani şi într-o apă – aici un nume de gârlă în Bacău – mă scăldam cu un prieten de 16 ani. Tare puternic. Când s-a apropiat de mine să mă scoată din apă l-am apucat de gât şi apoi târându-mă spre uscat, neîncetat mă aruncam cu burta pe capul lui; şi pe când el bea apă eu eram minunat deasupra. A trebuit să vie ceilalţi prieteni ca să-l scape. Şi eu eram ca pe luntre”. Şi râdea un râs spart şi puternic de s-ar fi auzit la distanţă. „Tot aşa şi cu dumneata, ai fi vrut sau nu, aş fi sărit aşa cum mă vedeţi mare şi pântecos, cu burta pe capul «matale». Şi când dumneata beai apă, eu poate mai respiram niţeluş”. Noroc că nu ne-am scufundat, că aş fi murit de necaz pe dânsul numai, zău, de scârbă. Şi mai mi-a cerut fotografia, atât să trăiască de i-oi da-o.

[18]94 VII 25/4 [VIII] C [constantino] pol
Duminică, Hotel Byzance

Plecat din Atena cu beleaua după mine, adică târând căţeluşul dăruit de Caftangioglu. La gară şi Pireu am fost condus de către cei doi Prea Sfinţi şi de fostul meu elev şi profesor Lysimach. Griji cu un soi de zăpăceală cum nu obişnuiesc eu niciodată în asemenea stări. Pe vapor căpitanul făcea mutre şi se uita cam strâmb la câine şi la noi toţi. Marea liniştită cum n-am văzut-o de când sunt eu pe lângă mare. A doua zi, mai ales pe la răsăritul soarelui, apa era ca o oglindă cu nişte valuri ca la cutele panglicilor şi culoarea ei era ca o spuză cenuşie cu un reflex de roşeaţă. Privind luciul mării îmi aminteam de cuvântul lui Homer: „şi lopătarii rânduiţi în şir izbeau regulat cu lopeţile marea cenuşie”. Soţii de drum, la început, îmi ziceam eu, sunt tare plicticoşi, la urmă, mai ales ultima seară, erau mai mult decât „charmanţi”.

Era o familie de ovrei compusă din tată (Neumann se cheamă, peste drum de şcoala evanghelică şade în C [constantino] pol), mamă, băiat şi fată. Aceasta din urmă cam de 17 ori 18 ani şi cu băiatul mai mărunt erau cu adevărat frumoşi şi încercam mereu să-mi explic cum din nişte părinţi aşa de urâţi – mama cocoşată, tatăl cam ghebos, barbă roşie şi rară iar dinţii pe dos şi stricaţi – pot ieşi copii frumoşi. Apusese soarele în spatele Eginei şi vârful muntelui Sf. Ilie era înnimbat cu poleială aurie iar văzduhul tot transparent până să facă munţii cei mai depărtaţi străvezii. Băiatul uitându-se cu un ochian lung înspre partea locului, fata venind spre el l-a cuprins cu braţele de gât ş-apoi cum stăteau cu spatele la mine, eu fiind pe scaun după dânşii, şi-au apropiat obrajii unul de altul şi mi se pare că fata l-a sărutat. L-a urmă copilul a rămas îndelung rezămat cu capul de pieptul surorii sale până ce a pierit şi soarele şi lumina lui şi s-a făcut noapte adâncă. M-am coborât la 9 seara pentru „ceaiul” de seară şi nu erau decât băiatul ş-apoi preotul catolic cu barbă roşie venit din Roma şi tatăl cu femeia lui; fata rămăsese pe acoperiş. Eram la masă ca un câine care scăpase de

tărbacă; am mâncat stingherit şi fără să zic un cuvânt.

Soarele la răsărit l-am văzut a doua zi ieşind din mare ca o pavăză sângerie. Nu-mi aduc aminte să-l mai fi văzut în aşa fel. Când am ajuns la Dardanele ne-am aşezat la masa de seară şi acolo am vorbit multe şi despre toate. Mai ales eu când sunt în voia gândului vorbesc în orişice direcţie. Seara pe coperta vasului eram de vorbă cu preotul catolic, cu tatăl – un evreu Neumann, şade vis-à-vis de Şcoala austriacă – şi vorbeam despre ce ne ieşea în gură. În momentul ăsta veni şi fata şi noi, care de la venirea mea pe vapor nu ne zisesem niciun cuvânt, ne-am apropiat aşa de tare că nu mai era nicio posibilitate d-a nu ne spune măcar o vorbă. Ce e drept ea, într-un rând cam pe la două din zi, când mişcările regulate ale vaporului ne împingeau spre somn, fata se culcase îndărătul măsii care citea o carte cu scoarţe negre. La urmă plictisindu-mă de citit Eurypide, *Andromaca*, am închis cartea şi m-am uitat spre vecini. Am surprins ochii negri ai fetei, şi mari şi cu sprâncenele largi ca la zeii egipteni, îndreptaţi spre mine. I-a închis îndată, dar lucrul fusese surprins. În faţa noastră pe coasta asiatică era o lumină mare, ca o masala imensă, aci cu flacără, aci cu roşeaţă şi cu fum negru. Era desigur o vatră de făcut cărbuni – ne-a spus în urmă căpitanul. „Vezi dumneata d-şoară focul cela, este flacăra unui vulcan apărut de curând, de când cu cutremurele din Const [antino] pol”. Şi am lăsat îndată adunarea domnilor noştri, care se mai măriseră, cu mama fetei şi m-am alăturat de bară spre bordul vasului. A surâs, a spus nu ştiu ce a spus şi d-aci înainte am vorbit despre toate. În târziu, venind şi mama, le-am dat câte un scaun la amândouă şi eu la mijloc pe bancă neam amuzat. Fata, fata mi se părea frumoasă şi în realitate era o brunetă rară. Pusese mâna stângă peste spatele scaunului ei, adică pe speteaza de sus, şi ea rezămându-se alene pe acelaşi lucru îmi erau aproape firele de păr ale ei şi gâtul. Cum se uita la mine galeş – sau aşa mi se părea cel puţin – mă prinsesem cu o plăcere nespusă la vorbă cu dânsa. Am adus în discuţie, reginei, luptele agovistice fizice – ea nu le respectă, nu le consideră

– despre toate. I-am promis de vine în România s-o conduc la observator fiindcă ar fi vrut să-l vadă.

Ajuns în C [constantino] pol, primul lucru ce am văzut a fost sărbătoarea şi interesantă şi curioasă a Selamlâcului. Iată ce se vede. Moschee în faţă-ne albă văruită cu ornamente florale arabe pe sprânceana de sub straşină, cu turla iarăşi albă şi ca o lance imensă, îngrădită giamia de toate părţile cu verdeaţă, cu pomi umbroşi. Peste deal în dreapta cum stăm se vede Bosforul în pieziş, prin urmare ai malurile amândouă în faţă, mai departe însă apa făcând o cotitură se vede marea înspre adânc, unde cade cerul peste dânsa. Mai spre dreapta avem un alt turn mai mic decât lancea moscheii, pătrat şi cu cadranul pentru numărătoarea ceasurilor şi pentru temperatură; totul însă scris cu litere arabe. Cadranul pentru ceas e rotund ca şi al nostru, cu divizia în 12 numere ca şi al nostru, cu mersul numărătorii de la stânga spre dreapta, cu diferenţa însă că cifrele sunt cuneiforme – 1 =!, 2 =! °, 7 = îi etc – şi în loc 12, la 12 încep turcii să socotească 12 la căderea soarelui aşa că pe când la noi e ceasul 7 seara la ei e 12 etc.

Un zăduf fără vânt. Suindu-mă cu trăsura spre locul Selamlâcului întâlnisem în drum pâlcuri de soldaţi turci mergând spre defilare. Când am intrat la uşă era un turc, ofiţer negreşit, cu o nenumărată mulţime de decoraţii pe dânsul, frumos, înalt şi purtare foarte elegantă. S-a început ceremonia cu risipirea nisipului dinaintea moscheii, în drumul pe care avea să-l urmeze armata aşezată în rând de toate părţile palatului şi moscheii. În curtea de dincolo de drum, pe maidanul pustiu, era orânduită cavaleria, probabil două regimente sau două escadroane – în orice caz un corp de oameni şi de cai prea mare pentru una şi prea mic pentru cealaltă denumire

— Unul cu cai negri şi altul cu albi. În mijlocul porţilor, care stau căscate în ulucile prejmuind maidanul, călare pe un armăsar negru stătea un comandant mărunt, cu barba albă de tot şi lungă până la brâu aproape şi cu nişte ochi de să te bage în răcori. Înaintea ferestrei

noastre aproape se afla un general turc înalt de statură, cu spatele cam ghebos şi de asemeni alb; primea defilarea trupelor salutând numai steagurile. Împrejurul lui se găseau câţiva alţi ofiţeri şi mai tineri şi mai mici în grad. Trupele, fără îndoială, în imensa majoritate cu totul superioare celor greceşti; şi dacă aş vrea să specializez, superioare celor văzute de mine pe pământul clasic. Mai ales soldaţii cu turbanele verzi răsucite ca o frânghie peste frunte şi josul fesului şi cu găitane roşii peste îmbrăcămintea în formă de le sau vestă acoperind pieptul până aproape de brâu, mergeau ca o masă de bronz la un pas şi în linie dreaptă

— Patru în şir – cu o încredere şi o perfectă „Selbstbeuresst" (?) cum rareori există, cred, aiurea. Oameni înalţi, trupeşi şi culoarea feţei arămie, răpăiau cu picioarele într-un mod admirabil. Entuziasmul meu se comunicase şi americanului, studentul venit cu mine; şi lui părea că-i plăcea extrem de mult aşa maşină omenească compusă din atâtea trupuri şi atâtea capete. Cavaleria frumoasă pentru orânduirea cailor. Fiece corp de armată cum venea îşi lua în ordine locul său de gardă. Câmpul şi grădina totuşi nu păreau „pitoreşti" din pricina dominării prea excesive a culorii roşii, fesurile roşii la toţi, pantalonii roşii la cei mai mulţi şi la alţii costumul tot curat roşu aprins. Mi se pare că din punctul de vedere militar această culoare roşie e foarte nepotrivită, căci prin aprinderea ei atrage mai repede atenţia vrăjmaşului asupră-i; aş zice, culoarea cenuşie sau a prafului ar fi mai bună pentru armată. Decât aceasta este o observaţie care nu priveşte decât pe onorabilii din statul major.

Mai-nainte de aşezarea regulată a armatei trecuseră înspre curtea moscheii două şarete; în prima n-am văzut decât pulpele, negreşit prin costumul cafeniu turcesc, largi ale unei cadâne. Mi s-a spus că era sultana mamă; în cea d-a doua şaretă erau două cadâne, dintre care n-am zărit decât numai o pereche de ochi negri, vii şi mari prin vălul năframelor turceşti. Era sultana, nevasta legiuită. Apoi tăcere oarecare vreme. Muzicile răsunau un marş care

probabil a fost făcut de vreun muzicant european pentru armata turcă sau altfel. Iarăşi un fel de linişte şi dinspre stânga cum stau au înaintat un pluton alcătuit toţi din tineri cam de 14 – 17 ani, pudraţi, îmbrăcaţi în fir şi cu îngrijire şi cu pieliţa fină a mâinilor, a feţei, semn că sunt de viţă; aceştia formau garda copiilor sultanului. Când i-am văzut toţi stând ţepeni pe caii lor şi privind la mişcările celor trei copii ai sultanului, am înţeles îndată că sunt într-un imperiu unde greşeala se pedepseşte nu după normele unei legi, dar după placul unei singure voinţe. Despre cei trei copii nu pot afirma nimic cu precizie. Cel mai mare foarte modest îmbrăcat, cu tesac la coapsă, sta drept neclintit în picioare, cu oarecare cunoştinţă despre ce reprezintă el în stat. Vârsta-i poate fi până la 12 ani. Bronzaţi la faţă, dar cu trăsăturile feţei regulate, fine, pare o natură concentrată în sine însuşi. După mersul figurii puteai conchide că interesul său era aiurea decât trupul. Cei doi fraţi ai săi din contra erau mai zburdalnici; unul din ei, cel mai mic, îşi pusese în neregulă hainele cusute cu fir de argint şi săbioara iarăşi de argint, ceea ce silea pe didascălul său să i le îndrepteze mereu trăgând de pulpana hainei în jos şi răsucindu-i cingătoarea.

Înainte de orice începere de paradă şi la noi ca şi pretutindeni este un fel de zgomot surd, neînţeles, compus din surugii care înjură ori zbiară, din trăsuri mergând, din bragagii cu negoţul ocupaţi, din trecători vorbind între dânşii etc. Acest zgomot nedesluşit era şi aici. Cadranul solar ajunsese aproape de 6 după ora turcă şi soarele trecuse cu umbra dintr-o parte a ferestrei în alta, când deodată ca în „Lohengrinn” un răsunet de corn ascuţit dă alarma. Tot zgomotul a căzut ca un fulger şi din el n-a rămas decât sunetul copitelor de cai izbind pietrele ca să scape de muşte. Porunci pe turceşte spuse şi armatele drept lumânare, cu puştile prezentate ca într-o clipă. Tăcerea ajunsese o limită de maximum. Din vârful suliţei geamiei, un soi de aolăit plângător urla straşnic: cadiul chema lumea la rugăciune. Înaintea peristilului moscheii se adunaseră toţi din curte; între ei mai ales am distins trei

arabi uriaşi îmbrăcaţi cu mantale, giubele lungi de mătase cu coloraţie deosebită, iar de pe cap pe umeri le cădea un văl, o năframă albă. Îmbrăcămintea lor şi mai ales talia lor uriaşă le da un aer de misteriozitate, de taine, că de multe ori m-am uitat acolo. Când a trecut sultanul prima mea atenţie mi-a fost atrasă de tăcerea extraordinară a tuturor asistenţilor civili sau militari. Când…

1894 august 8/20

Marţi, Giurgiu

Ce impresiuni noi am avut în ţara noastră venind după cinci ani de străinătate, nu o pot spune fiindcă în fond nici impresii multe, nici vii n-am avut. Plimbarea de astăzi însă mi-a plăcut. La Rusciuc am fost în companie cu Gogu al lui nenea Ghiţă (Nicolaievici) şi cu Theodor, profesorul bulgar. Drumul fără interes, nefiind nimica nou. Am fost la gimnaziile bulgare (în Bulgaria gimnaziile sunt identice cu liceele noastre). Instalaţia cât se poate de incomodă şi lipsită de curăţenie. Laboratorul de fizică şi chimie în neregulă iar cel de desen şi plastică mai mult decât rudimentar. Nu cred, cu toate că sunt mulţi profesori cehi, să poată fi actualmente un progres în şcolile bulgare asemeni prevăzute.

Interesant în ultimul grad întâlnirea mea cu Paraschiv Stoianovici. Tânărul îl cunosc de mult, poate din clasa V când eram. Surorile lui fiind la noi în pension, la soră-mea, el venea întotdeauna să le aducă şi să le ia de la şcoală. A venit în Paris la mine şi-mi aduc aminte că trecuse din faza „burghezului” în aceea a „socialistului”. Discuţii cu Costache Rădulescu-Motru, asupra organizaţiei viitoare a societăţii, unul privind dintr-un punct de vedere opus celuilalt. La urmă, prin tranziţii probabil uşoare, a ajuns un „anarhist”, nu militant atâta pe cât moral. Franţujii prinzându-l lipind afişe cu declaraţii conforme vederilor marxiste i-au fost izgonit din Paris şi din tot teritoriul francez după ce, precum mi s-a spus, poliţia ar fi tăiat până şi lumânările în două la fosta sa locuinţă ca să vadă unde stă ascunsă ceva dinamită sau hârtii compromiţătoare. Din Elveţia azvârlit în curând a

cutreierat mai toate ţările Europei, Italia şi Grecia, unde după cum zicea astăzi a „rămas încântat şi de frumuseţile naturii şi de resturile mândre ale artei vechi”.

Ne-am aşezat pe malurile Dunării, eu fiind cu tablele dinainte-mi, şi am discutat pe cât era cu putinţă de discutat faţă cu străinii. S-a făcut destul de înalt, spatele are crescut puternic, ochii albaştri de cum erau s-au mai albăstrit şi şi-a lăsat barba să crească. Mi-a făcut impresia unui apostol slav care ar fi în stare să-şi lase mamă, casă şi lumea întreagă pentru o idee. De altminteri am avut întotdeauna o slăbiciune pronunţată pentru oamenii care urmăresc o idee, fie chiar rea din punctul meu de vedere, dar care cred pe pământul acesta larg în ceva. Tânărul acesta are o familie bogată, el însuşi e înzestrat cu inteligenţă; şi dacă ideile anarhiste nu i-ar fi stricat vederile sănătoase în această direcţie, am fi avut o inteligenţă rară aplicată în bine pentru serviciul unei cauze mai serioase. După ce l-am întrebat de surorile sale, Maria, Vena etc, despre mama şi frăţiorul său – care s-a însurat cu o elveţiancă – am intrat în miezul discuţiei, ceea ce doream de mult. „Tu te-ai mai lăsat de ideile tale anarhiste?” „Cum crezi, mi-a zis, că am fost pentru o vreme numai?” „Nu ţi-e teamă că faţă de mişcarea actuală de stârpire a anarhismului poţi fi ameninţat ca şi ceilalţi să fii nimicit?” „Hei, ideile nu se pot stârpi ca şi buruienile”. „Ce speri să faci, scumpul meu?” „Voi trece doctoratul meu în Bucureşti ş-apoi voi cere un loc de doctor de plasă în România, voi intra în serviciul ţării acesteia şi voi avea ocazia să fac mult bine ţăranului care economiceşte e inferior celui bulgar”. „Când veţi începe să urmăriţi acelaşi mod de luptă ca în Occident şi la noi în România?” „Când în România purtarea statului va fi ca şi în Occident”…

[18]94 octombrie 2.

Duminică

Am fost numit după multe peripeţii profesor suplinitor la Iaşi de studiile care le-am făcut [45]. Joi seara am fost invitat la masă de dl. Maiorescu. Curios. Întotdeauna am emoţiuni vii când mă duc la masa cuiva;

acum nici bătaie de inimă, nici prea multă zăpăceală. „Stai d-le Antonescu colea – şi-mi arătă scaunul din capul mesei în sala de primire a lui, unde este şi Venera din Millo; aveam în dreapta pe M., în stânga pe doamna M. – şi să vorbim până or veni ceilalţi asupra chestiunilor despre care ne interesează. Zici că ai căpătat de la ambasadorul Italiei nişte ghipsuri, din care o parte ai adus cu dumneata la Bucureşti, iar altă parte au rămas acolo. Cum s-a făcut ca dl. ministru să-ţi acorde aşa daruri?” Cu ducerea mea în Grecia era necesar, din pricina spaimei de bandiţi, să mă pun sub apărarea reprezentantului nostru. Noi n-aveam acolo acum pe nimeni, locul îl ţine contele Fe d’Ostiani. M-am prezentat şi pus sub autoritatea lui. M-a poftit la masă, iar după dejun am mers împreună cu d-şoara contesina pe Acropolis, unde i-am arătat după dorinţa ei monumentele. Aşa s-a făcut să am gipsurile drept recompensă. Afară de asta, dl. costa Scuzes, consilier comunal, mi-a pus la dispoziţie mie personal ca să dau unei instituţii din ţară un calapod, „le moule”, al bustului lui Eubuleus de Praxiteles [46]. „Prin urmare obiectele îţi aparţin dumitale şi ai putea cu toată dreptatea să le iei la Iaşi. Eu te sfătuiesc să faci o cerere ministrului şi mâine când vei merge la minister pentru hârtia dumitale s-o prezinţi cererea cuiva d-acolo şi, te asigur, vei dobândi şi lucrurile şi bani pentru transportarea lor la Iaşi”. „Dar, d-le Antonescu – mă întrebă cucoana – ai fost dumneata la C [constantino] pol?” „Da”. „Şi ce impresie ţi-a lăsat? „Nu tocmai plăcută: străzile strâmte, murdare, unele case încă şi acum lăsate în starea după cutremur imediat, câini mulţi şi mizerie mare”. Şi spusei cazul cu birjarul dându-se jos după capră ca, trăgând câinele de coadă, să-şi poată face drum mai departe. „Dar există vreo deosebire între natura Helladei şi a Turciei în partea locului. Se văd munţii Ida din C [constantino] pol?” „Nu, căci de jur-împrejur sunt un şir de coline care închide orizontul dinspre uscat. Marea însă de Marmara e minunată şi Bosforul. Şi o deosebire văzută între pământul clasic şi cel turcesc: munţii Atticii, goi, fini şi albaştri, parcă sunt tăiaţi şi cizelaţi de o mână

intenţionată; ai C [constantino] polei graşi, ierboşi şi păduroşi, verzi aproape negri, îţi fac o impresie de bogăţie şi «bien aise»”.

În momentul ăsta intră şi m-me Negruzzi cu dl. N. [47]. Sărutări, îmbrăţişări şi prezentări. D-l Maiorescu vrând să sărute în gură pe m-me Negruzzi, ea s-a scuzat: „Lasă-mă, nu voi să te sărut, ca să nu-ţi dau guturaiul ăsta”. „Ce faci d-le Antonescu, când ai venit dumneata din Hellada? Am mai făcut noi cunoştinţă împreună înainte de plecarea dumneavoastră în străinătate?” „Da, d-le Negruzzi. În sala asta chiar, cu ocazia citirii unei nuvele de Caragiale: *Făclia de Paşti*”. „Ah, da, îmi aduc aminte. Şi eu viu acum din Roma, unde am avut prilejul să mai admir puţin Coliseul şi celelalte lucruri”. D-aci înainte am vorbit despre toate şi despre tot. Alt sunet de clopoţel şi intră dl. Buiucliu de la Curtea de Casaţie, sau de Compturi, nu îmi aduc bine aminte [48], şi iarăşi prezentări. „D-l este profesor la Universitatea din Iaşi, de arheologie”. Iarăşi vorbă, mai ales cu doamna Negruzzi despre Grecia, şi peste puţin intră dl. Florescu, de la Ministerul de externe [49]. Despre ăsta am auzit de la [M.] Dragomirescu că a prins pe nevastă-sa, o brunetă (?!) foarte drăgălaşe şi frumoasă, cu un ofiţer pe butoi într-un stufiş noaptea în Cişmigiu. Şi şi-a lăsat nevasta. Cantacuzino, traducătorul lui Schopenhauer [50], a intrat şi el, scund, cu un cap foarte puţin semnificativ şi cam fudul de ureche. Îşi lăsase barba mică să crească numai sub guşe. „Dar cum d-le Cantacuzino, vă lăsaţi barba să înflorească”. „Ba nu, m-me Maiorescu, dar sunt foarte sensibil de piele, mai ales când mă rad de curând, şi pentru îndreptarea inconvenientului acesta las câteva fire mai mari”. „D-l A., arheolog, a fost la Atena, cunoscător de antichitate” etc, etc. Mai pe urmă veni şi d-şoara Marie Bengescu, sora lui Bengescu de la Paris [51]. „D-şoara, îmi spunea Maiorescu la o parte, şi-a făcut o specialitate dintr-o anumită epocă picturală şi a devenit o autoritate pe acel teren ca şi fratele său în bibliografia lui Voltaire, scrie la revista lui Verín Eug., *l’Art*. La masa din astă sală de primire, până să nu ne cheme la

mâncare, am vorbit eu, împins de Maiorescu, despre importanţa şi seriozitatea lui Thucidides şi arătam cum mai înainte se controla Thucidide prin descoperirile arheologice mai noi şi cum astăzi prin continua examinare s-a ajuns la încrederea cea mai oarbă în acest istoric şi că astăzi datele arheologice sunt explicate prin Th [ucidide].

S-a mai zis ce s-a mai zis şi am trecut la masă. D-l M [aiorescu] a dat braţul d-şoarei Bengescu, Cantacuzino lui m-me Maior [escu] şi Florescu d-nei Negruzzi şi am trecut în sala de mâncare. Bengeasca în dreapta lui M [aiorescu], Cantac [uzino] în dreapta Majoreascei, Negruzzoaia în stânga lui M [aiorescu] şi Buiucliu în stânga doamnei M [aiorescu]; Florescu lângă Negruzzoaia şi eu lângă Cantacuzino. Negruzzi lângă Buiucliu.

S-a vorbit la masă despre clădirile mai frumoase. Cantacuzino susţinea că Banca Naţională este cea mai sănătoasă şi cu gust zidire din Bucureşti [52]. Apoi, vorbind eu despre cutremurul din Atena şi cum fugeau oamenii pe drum, femeile închinându-se şi zicând „Panaghia" şi că văzusem stelele prin crăpătura zidului, mă ascultau toţi cu oarecare atenţie. Mai însemnată a fost ideea că mormântul lui Agamemnon, după d-şoara Bengescu, n-a existat şi după mine – „care e părerea dumitale d-le Antonescu" m-a întrebat Maiorescu de faţă cu toţi la masă – că în realitate a fost descoperit. Această susţinere a luat o parte din timpul petrecut la masă. D-l cantacuzino mă ruga să-i spun lămurit care este opiniunea mea asupra monumentului de la Adamclissi: este din epoca lui Traian sau din aceea a lui Constantin [53]. Eu am presupus că ideea unei epoci mai apropiate de Traian decât de Constantin ar avea mai multe şanse să fie mai adevărată. „Eu îţi spun sincer, d-le A., n-am nicio încredere în cunoştinţele arheologice şi în gustul estetic al domnului Tocilescu. Un om vanitos şi foarte preocupat de alte gânduri pentru ca să poată urmări limpede şi serios problemele arheologice actuale" [54].

Prin tranziţia nesimţită am ajuns să vorbim despre teoria lui Le Bon asupra „influenţei unui popor cult asupra

unui altuia incult” [55]. Rasa incultă este întrucâtva transformată, dar fondul ei primitiv rămâne sub orice schimbări externe. D-aici înainte m-am mărginit numai în a da din cap sau afirma ceea ce celălalt susţinea, fără niciun amestec de păreri de ale mele.

Când ni s-au dat conopidele prăjite, nici eu nici Florescu nemâncând, dispuneam de guriţă. Florescu a început cu: „aş dori mult să ştiu care este forma unei picături de apă în cădere”. Cantacuzino, care se ocupă mult cu asemeni chestiuni de fizică, ne-a scos o fotografie a unei picături în cădere. Decât, aparatul neputând să funcţioneze prea repede, picătura a fost prinsă tocmai în mai multe perioade de trecere, aşa că aveam pe fotografie numai urma mersului picăturii într-o durată de timp, cât ţine deschiderea aparatului şi nu forma picăturii înseşi. Totuşi, explica Maiorescu mai pe urmă: forma picăturii în cădere trebuie să fie a unui cilindru care se contractă sau se umflă la mijloc, după momentul când e prinsă fotografia. D-aici o chestiune de discutat la masă foarte potrivită cu ocazia momentului. Alt subiect de vorbă a fost: dacă un ţâmburuş de sonerie în formă de floare este mai frumos decât unul în formă obişnuită. D-şoara Bengescu susţinea prima părere, Maiorescu p-a doua. Argumentul acestuia era că forma geometrică în sine, goală, este mai frumoasă decât una compusă. Ş-apoi faptul că o petală sau un pistil se va scufunda când voi apăsa cu degetul, pentru dânsul era un non sens, şi-i da un sentiment de neplăcere. [Al.] Odobescu a doua zi, când i-am spus subiectul discuţiei, susţinea tot părerea lui Maiorescu, dar cu argumentul că o floare prin faptul că o dată ruptă se veştejeşte peste puţină vreme, când va părea eternă aceeaşi şi opunând rezistenţă dură degetului îi va da o impresie nu tocmai estetică.

Am trecut în fine de la masă la salon. Pe trecere d-na Negruzzi îmi spunea „numai dl. Antonescu n-are cui da braţul”. Ce era să zic? Am tăcut. În salon am întâlnit pe Carp, cu monoclul lui [56]. Când mă uitam la dânsul păream eu mai înalt. Are un prea frumos craniu cu două capete. Un dolichocephal desigur. „Mă rog, îţi prezint pe

dl. Ani [onescu], arheolog şi profesor la Iaşi". Mă uitam la dânsul cu atenţia care puteam s-o dau momentului. „Dar mă rog Negruzzi, numai pe *zece* zile ai cerut să fii bolnav?" Ce a mai spus mai departe nu ştiu. A venit Maiorescu pe lângă mine şi mai vorbea de una de alta. „Pare foarte serioasă d-şoara Bengescu, d-le M [aiorescu], nu este aşa?" „Da, cred şi eu. Are vederi juste".

După masă ne-am aşezat fiecare după întâmplare. Eram cu Maiorescu în picioare pe lângă doamna Negruzzi care şedea pe scaun. Cantacuzino era cu d-şoara Bengescu, discutau după cât se pare tot despre „picătura de apă şi forma ei în cădere". Maiorescu aşezându-se lângă Negruzzi: „ia vin încoace, d-le A [monescu] să discutăm puţin asupra chestiunii noastre de la masă". M-am răsturnat şi eu pe fotoliu între d-şoara B [engescu] şi d-na Neg [ruzzi]. „Va să zică dumneata, d-le A., crezi în existenţa mormântului lui Agamemnon. Ai putea să ne arăţi şi nouă care sunt motivele de te fac să crezi asemenea lucru?" D-şoara a lăsat îndată discuţia ei cu Cantacuzino şi către Maiorescu: „Doamne, d-le M., de ce ţii dumneata aşa de mult să mă pui în discuţie cu dl. A". Am spus eu că mormintele din Mycene au fost dezgropate în locul şi după indicaţia celor vechi; că există o corespondenţă perfectă între numărul mormintelor şi cadavrelor descoperite de Schliemann şi datele legendelor rămase; că bogăţia obiectelor găsite corespunde cu poziţiunea unor regi din aşa epocă etc etc [57]. „Dar cum se poate demonstra data exactă a acelor obiecte? Cine mă împiedică pe mine să cred că n-au fost din altă perioadă?" Faptul că ducându-te la un arheolog şi îi ceri opiniunea asupra unui obiect şi tot aceluiaşi lucru, un alt arheolog fără convenţă, îi va da o dată aproximativă, arată că nu sunt supuse datările operelor şi artistice şi de uz zilnic la plăcerea arheologului şi a bunului plac. „Nu ştiu datele, dar aş mai discuta" spunea dânsa. „Ţi le prezint eu şi atunci lucrul îl putem lămuri mai uşor". „Cum se face că sunt arheologi care au o părere contrară?" „Natural că sunt cei ce nu vor să vadă nimic". „Dar dl. Perrot ce zice?"

[58] „Nu spune nimic, îi e frică să-şi spuie opiniunea sa”. „Atunci cum dumneata, care eşti mai tânăr, aşa de tânăr, şi ai o părere formată?” „Nu este părerea mea asta, deoară”. Şi aici s-a sfârşit discuţia.

Carp şi Florescu trecuseră de mult în odaia de alături şi au dispărut fără „bună seara” precum, de altminteri, este obiceiul la toţi. Am rămas eu cu Negruzzi şi am vorbit pe sofaua de lângă statuia lui Hermes (Praxiteles) despre Hellada şi situaţiunea ţării. „Dar te rog, d-le A., să-mi spui fără nicio părtinire şi sentimentele dumitale de patriotism să nu le faci să vorbească”. „Grecii, am spus eu, sunt mult mai inteligenţi ca noi, luaţi în particular, dar în totalitate, luaţi în masă, ne sunt inferiori. Puterea noastră de organizaţie, simţul nostru de ordine şi de judecată dreaptă nu-l au. Ca să urmărească cu tenacitatea noastră un ideal, un scop mai înalt, nu pot”. D-aici am arătat lipsa lor de organizaţie, de justiţie; armata lor pe un picior cu totul inferior şi mai presus de toate lipsa lor de vlagă după catastrofa financiară din anul ăsta. D-aici am trecut pe lângă dl. cantacuzino şi ne-am pus la taifas. Eu între el şi Negruzzi. Vorbeam despre menirea rasei albe. Cantacuzino susţinea că întreaga Europă este coruptă, că civilizaţiunea nu mai poate merge înainte, că pericolul cel mare nu este poporul mongol sau chinez, dar însăşi decadenţa morală şi mai cu seamă fizică a raselor albe din continentul nostru. Negruzzi zicea: „cu timpul vom ajunge din pricina locomoţiunii tot mai mari să pierdem utilizarea picioarelor noastre; acestea se vor atrofia şi vom ajunge să nu mai putem nici să ne mişcăm”. Adică, aducându-mi aminte de articolul lui Berthelot, prin mijlocul hapurilor nutritive din secolul viitor şi stomacul nemaifuncţionând decât foarte puţin va dispărea şi dânsul şi vom ajunge deci nişte fiinţe cu un creier colosal aşezat pe două crâmpeie de picioare. „Decât eu sunt de altă părere, noi actualmente suntem în faza când începe să treacă gândacul spre facerea firului de mătase; suntem pe aproape de a ne dezbăra de influenţa rasei grece. Până acum fiecare rasă ulterioară a trebuit să sufere influenţa acestei rase hellene aşa de favorizată de

natură. Sunt convins că fiece rasă trebuie să aducă la civilizaţiunea omenirii nota ei particulară. Rasele şi manifestările lor artistice au aerul d-a se subtiliza, adică producţiunile lor artistice pierd tot mai mult din substratul lor material. În Egipt şi Assur civilizaţiunea s-a manifestat mai caracteristic prin construcţiile arhitectonice; hellenul a creat pe lângă celelalte frumuseţi sculptura, o artă tot cu oarecare substrat material, dar ceva mai puţin brută decât arhitectura; rasa latină a creat pictura şi germanul a adus arta cea mai imaterială, mai volatilizată, muzica". „Păi, crezi dumneata că pictura n-a fost tot aşa de dezvoltată ca şi sculptura la greci, zicea Negruzzi?" „Nu cred aşa de dezvoltată ca în Renaştere. Sculptura este o artă care constă din jocul măsurat al liniilor şi al atitudinilor liniştite: caractere inerente şi date în gradul maxim rasei hellene. La pictură se cer şi atitudini mai violente şi un colorit mai aprins, ceea ce pentru hellen ar fi fost o profanaţie". Părea că mă ascultă şi unul şi altul foarte atent. A doua zi la Universitate îmi spunea Dragomirescu că i-am făcut lui Maiorescu o impresie foarte bună prin purtarea şi cunoştinţele mele arheologice. Probabil acestea provenite din discuţia cu d-şoara Bengescu şi din povestirea mea despre săpăturile lui Dörpfeld la Euneacrounos. Mi-a dăruit şi un mozaic din bulgări de cărămidă din epoca romană, adus din Sarmizegetusa.

La dl. Odobescu a doua zi a fost iarăşi ceva important de spus.

[18]94 oct [ombrie] 2

Luni seara 9 1/2

O noapte splendidă, cu o lună plină şi un cer curat cum n-am văzut de mult. Pe la 7 1/2 era alături de lună Luceafărul, mai roşu şi destul de mare ca să suporte comparaţia cu luna.

Am fost la dl. Odobescu [59] invitat la masă şi am vorbit despre multe. Mi-a spus ce să fac la Universitate în privinţa cursurilor. Am vorbit la masă despre impresia care mi-a lăsat-o poporul englez şi puterea lui pe mare. Am trecut apoi la el în odaie, unde m-a întrebat de sunt de

origine greacă. Am afirmat. Atunci fiindcă eu susţinusem că elementele cele bune în cultura noastră sunt şi străinii care s-au amalgamat cu poporul nostru, atunci a început şi el să zică ceva despre originile lui. „Sunt prin mama mea de spiţă greacă. Caracaş bătrânul, bunicul meu, a fost curat grec care se ţinea dintr-o familie pură atenianǎ [60]. El studiase medicina şi adus în ţară ca specialist, în secolul trecut, se alipise de domn. De multe ori domnul vrusese să-l boierească, dar el nu primise; socotea boieria ca un lucru inferior; el putea vorbi de pe scaun domnului, dar boierul nu. A făcut şi o carte în versuri despre medicină, care tratează în al III-lea cânt despre friguri în ţara noastră. Cartea e tipărită încă din veacul trecut. A lăsat doi feciori, unul mai mare negustor şi altul cu mult mai mic. Acesta a fost chiar bunicul meu, tatăl mamei mele. Celălalt bunic era capanlâu, adică negustor en gros pentru aprovizionarea C [constantino] polei cu alimente. El lua prisosurile de la boieri şi apoi le trecea la schele Turnu Severin, Giurgiu sau Brăila şi acolo da lucrurile în primirea negustorilor din Stambul. Tatăl mamei mele, fiindcă fusese dat în pension de frate-său la Viena, a stat încă din vârstă de şase ani prin străini”.

D-aici înainte confund. Adevărul că şi acesta a mai scris o carte despre medicină, tipărită de [I.] Heliade-[Rădulescu][61]. Dinspre tată, Odobescu mi-a vorbit despre Odobescu cel bătrân, moşul lui, care de fel fusese cazaclâu; adică aducea pe riscul lor marfa de blănuri din Nijni Novgorod prin ţara cazacilor şi d-aici o transporta la C [constantino] pol. De regulă, cei însărcinaţi cu acest fel de negustorie erau din Odobeşti, în Putna. Cu timpul, comerţul luând altă cale, Odobescu moşul a trecut în Bucureşti. Din el avem pe cei 2 fraţi pe care îi confundam mereu mai sus. Unul, cel mai mic, fugind din Viena, unde fusese lăsat în pension de către frate-său, a ajuns pe jos la Braşov. D-acolo a intrat în ţară şi împreună cu armata rusească a făcut campania contra lui Napoleon I. Îmi povestea Odobescu că tată-său a văzut chiar pe Napoleon la Leipzig cum şedea pe un deal şi el cu armata căzăcească

a trecut în şir călare pe sub poalele colinei şi toţi cu capetele întoarse ca să-l vadă mai bine. Într-un rând s-a întors în ţară ca să mai apuce ceva de la frate-său, care toca averea părintească, şi dând procesul în mâna lui Caracaş a făcut cunoştinţă cu una din fetele acestuia, pe care a şi luat-o de nevastă. Mai târziu, venind Kisselef şi vrând să organizeze ţara l-a făcut pe dânsul mai mare peste oaste [62]. „Dar dacă nu era muscal, d-le Odobescu, pentru ce a sugrumat revoluţiunea de la ’48, tocmai făcută contra Rusiei”. „Să-ţi explic şi ai să vezi că n-a fost nici trădător, nici chiar contra revoluţionarilor. Iancu Brătianu a stat în casa noastră vreme îndelungă. Tigveanca, mama lui Brătianu, care făcea parte din protipendada din Piteşti, nu putea să sufere în niciun chip pe Iancu. Îl dăduse încă de ţâţă afară din casă şi când ajunsese în vârstă de 17 ani intrase ca juncăr în armată de urâtul măsei. Trăia în corp cu soldaţii şi mânca din blid cu ceilalţi. O rudă a noastră, un locotenent în armată, a cerut să-l ia cu dânsul şi aşa, cu timpul, a trăit în familia noastră multă vreme. La urmă tată-meu a intervenit pe lângă tatăl lui Iancu şi pe lângă domn ca să-l trimită la Paris [63]. Când s-au întors din străinătate, toţi revoluţionarii ăştia cu lipsă completă de cunoştinţa lucrurilor, cereau tatălui meu, căci ştiau că el trăieşte rău cu Bibescu, domnul, să împingă lucrurile până a declara război ruşilor. Se căznea tată-meu să-i facă să priceapă situaţia, că el nu se putea bate cu «cei 6.000 de mieluşei» cu o armată colosală cum este a muscalilor, toţi tinerii învăpăiaţi nu voiau să înţeleagă nimic. Mai cu seamă colonelul Odobescu nu putea să sufere pe Heliade din pricina unei fapte mârşave a acestuia. Heliade intrase şi trăise în casa lui Iancu Văcărescu şi cum era el tânăr talentat, Văcărescu îl lua cu dânsul pretutindeni. În urma Regulamentului Organic, Kisselef izbind în drepturile boierilor d-a lua biruri, unele, de la ţărani, şi iarăşi nemulţumiţi de faptul că nu mai existau scutelnicii, se înţeleseseră câţiva, Câmpineanu, Filipescu, Băleanu cel bătrân, la Văcărescu acasă, ca să facă o împotrivire straşnică în Obştească Adunare – erau cam 100 la număr,

toţi boierii mari şi câţiva din ăi mai de jos – la toate proiectele muscalului. Heliade care asistase în conciliabulul făcut la Văcărescu acasă şi cunoştea lucrul din fir şi până în aţă, se duce la Kisselef şi spune totul. Odobescu tată-meu a fost de faţă şi a văzut chiar pe Kisselef când scuipând în urma lui Heliade a dat poruncă să-i înmâneze un ceasornic de aur drept răsplată. Tatăl meu era foarte surprins să vadă tocmai pe Heliade între fruntaşii mişcării şi d-aia tocmai se opunea aşa dârz. În mijlocul discuţiei aprinse veni un locotenent din armată, un inferior prin urmare al tatălui meu, şi văzând rostirea din partea revoluţionarilor, neexplicându-şi clar situaţia, se întoarce repede la gardă şi «săriţi măi că ne omoară pe Odobescu». Când au intrat soldaţii înăuntru, tatăl meu era trântit pe o saltea pe jos şi aştepta să vadă ce hotărâri iau tinerii, dar nici nu-i trăsnea prin gând să puie mâna pe dânşii; tocmai lui i-a părut aşa de rău de moartea celor 6 sau 7 care au fost răniţi cu prilejul ăsta încât el a dat familiilor lor câte 50 galbeni la fiecare" [64]. Şi aşa zicând, trăsura ajunsese la Olbrich, căci porniserăm de la Şcoala Normală încă din timpul povestirii cu Heliade, şi eu m-am dat jos cu cuvântul: „la revedere la Hotel Binder la Iaşi".

Iaşi, 1894 oct [ombrie] 19

Miercuri

Sunt în Iaşi de o săptămână şi mai bine şi parcă sunt de mult. Am întâlnit pe Odobescu după o zi la Binder, unde am petrecut împreună. Cu [P.P.] Negulescu îmi dasem întâlnire la Hotel Traian. Schimb repede de dulceţuri şi de noutăţi. Să-mi dau puţin seama de tânărul ăsta. Este puţin afectat sau este natura lui aşa. Imită pe Maiorescu întocmai în gesturi, în vorbă şi în particularităţi; poate să facă impresie bună asupra cui nu aminteşte prototipul; mie, cel puţin, nici la Maiorescu nu le găsesc gesturile etc după plac. Odobescu spunea de [S.] Mehedinţi că dintre foştii elevi ai lui Maiorescu, Mehedinţi i-a luat aidoma şi felul de vorbă şi gesturile, dar eu cred mai mult de Negulescu.

Mi-a spus Negulescu că a învăţat un an la drept, un

altul la ştiinţe şi că la primul concurs de la filosofia contemporană ar fi zis Maiorescu: „În fine, tezei domnului Negulescu i-am dat 10 pentru că înfăţişează scrierea unui om care pe terenul filosofiei va face mult”. Spunea tot dânsul că după sfârşirea examenului, celor cu nota 10 le zisese să ia la dânsul dejunul sau prânzul şi că m-me Maiorescu a fost foarte surprinsă, zicea dânsa, să vadă un filosof care discuta chestiunile cu matematica, vorbind aşa de „delié” şi aşa curat şi „elegant” îmbrăcat. „Bietul Heliade, rupt şi hărtănit cum merge el, cu gulerul murdar şi cu şoşonii în picioare se simţea ca pe jăratec, eu însă eram foarte bine”. Atunci ne-a spus Maiorescu anecdota cu Carp. „Era după [18]74 când Bismark, în culmea puterii, călcase Franţa în picioare şi era arbitrul Europei. Carp fusese trimis să negocieze afacerea drumurilor de fier din Moldova. Cu vreo doi ani mai înainte sau trei, România sub impulsul liberalilor căuta în fiece moment cu scop d-a lovi în prinţul Carol şi indirect în Germania, ba să-şi arate părerea de rău pentru înfrângerea Franţei, ba să insulte consulatul german [65]. Prinţul Bismark era mâniat teribil de asta; şi când Carp s-a anunţat cu afacerea tratatului ca să-l subscrie, Bismark cu figura lui de câine mox l-a primit şezând jos la masă şi privind pe fereastră. Când a intrat Carp, fără să-i spuie să s-aşeze sau să răspundă la salutul său, îl întrebă de ştie nemţeşte să vorbească. „Jawohl”. Atunci a început prinţul să spuie despre impertinenţa micilor state şi că România nu trăieşte decât din graţia lui, că numai o trăsătură de condei i-ar trebui şi ar pieri după harta lumii şi ţara şi neamul românesc, că de ar vrea dânsul ar împărţi-o etc, etc. Carp interlocat şi plictisit fiindcă toate astea prinţul i le spunea ca o furtună de repede şi fără să se uite la dânsul, cum este el cu figura obraznică, uitându-se în tavan, tocmai în momentul când Bismark spunea: „crezi dumneata că România ar fi aşa şi ar fi pe dincolo”, răspunde monoton şi scandând fiece cuvânt: „Das glaube Ich nicht”. Deodată prinţul surprins întoarce capul şi văzându-l: „Na, sprechen wir ein anderes Mal davon”. La urmă, într-o convorbire cu alte persoane,

spunea Bismark că „s-a ţinut foarte bine Carp”.

Să fie invidios Negulescu? Tot mereu îmi vorbeşte cu dispreţ şi cu oarecare ură despre [M.] Dragomirescu. Mi-a spus cazul cum acesta l-a întrerupt la cursul care-l făcuse el la Universitate în Bucureşti în locul lui Maiorescu. Mi-a vorbit de rău despre teza lui Rădulescu-Motru, când tocmai ştiu că Maiorescu i-a făcut nişte elogiuri colosale. Apoi de teza sa proprie a spus că Maiorescu a scris un raport foarte lung şi foarte măgulitor; mai ales în partea care priveşte critica empirismului ar fi declarat că este „splendidă”. În fine, ce mai mult, mi se pare puţin fudul şi se prea încrede în puterile sale. Calităţi bune că are Negulescu nu mă îndoiesc, dar trebuie să iau seama de pot cumva să mai îndrept din apucăturile lui, căci altminteri cum e puţin înfumurat devine vanitos şi atunci este pierdut. Tot el mi-a spus că-i era teamă o vreme să nu cumva băieţii de la Universitate la Iaşi să-i facă vreo manifestaţie ostilă, căci ar fi auzit de la cineva în Bucureşti că s-a răspândit vestea: „eu sunt trimis să fac propagandă anti-socialistă şi să fac adepţi Junimii”. Eu cred că Maiorescu l-a trimis aici la Iaşi nu fiindcă voia să aibă mai mult pe Dragomirescu lângă dânsul şi să nu-l dea în „gura câinilor” aici în Iaşi socialiştilor, dar pentru că depărtându-se de Maiorescu să mai piardă Negulescu din felul lui de a imita în toate gesturile şi vorba rară a lui (Maiorescu) [66]. Negulescu dezbărat de afectaţie rămâne un excelent băiat.

Am fost ieri, marţi, şi i-am făcut o vizită lui Naum [67]. De când sunt pe planeta Pământ n-am văzut o casă mai bine aranjată şi mai cu gust, unde se vede sentimentul de ordine şi ales al poetului, nicio poziţie mai frumoasă pentru văzul laşului şi împrejurimilor. Zicea Naum că venind Maiorescu la dânsul ar fi oftat şi cerut să facă schimb cu căsuţa lui din Bucureşti. „Hei, d-le M [aiorescu], dă-mi şi talentul dumitale oratoric şi schimbăm”. Ne-a vorbit despre cum şedeau cu casele diverşii membri ai Junimii, prin prejurul casei lui Naum, cum după ducă şefilor la Bucureşti [68] tot se mai strângeau la Buiucliu, dar acum cu plecarea şi acestuia s-a stricat totul. „Nu se

mai poate reface d-le Naum Junimea cum a fost?” Dădea din cap şi fuma ţigara şi rar: „Nu cred. S-au dus şi M [aiorescu] şi Carp, nu se mai poate face nimic. Maiorescu dacă ar mai fi s-ar mai înjgheba”. L-am văzut fără vlagă, fără nicio speranţă, fără vreo scânteie de curaj. Suferea de mult şi se simte cam obosit la piept. Lucrarea lui despre „povestea vulpii” n-a isprăvit-o încă, dar 11 cântece le-a dat gata, nu rămâne decât un cânt şi 1/2 şi isprăveşte toată lucrarea [69]. S-apropie de 67 de ani, e albit de tot şi pare „cassé”. Nu cred s-o mai ducă mult. „Numai la ţară, la aer curat, mă mai simt bine, cum mă întorc în oraş şi dau de necazuri, iar mă apasă pe inimă”. E stins fiziceşte şi e stors moraliceşte. Nu cred să mai poată crea ceva de valoare. Totuşi valea Bahluiului văzută de la ochiul de fereastră al odăii lui de lucru spre soare apune este tot ce poate imaginaţiunea închipui mai feeric.

În ce mă priveşte pe mine, nu mă pot deda absolut deloc cu ideea d-a face cursuri la Universitate; de câte ori îmi aduc aminte de lucrul ăsta mi se bate sufletul, aşa că mi-e frică să nu rămâi cu bătăi de inimă din tot mersul meu la Iaşi. Dumnezeule mare, ajută-mă numai astă dată şi dă-mi în schimb orice pe urmă; acum atârnă tot viitorul meu într-o lecţie bine făcută la clasă. Te rog, Doamne, nu mă lăsa!

Iaşi, 1894 oct [ombrie] 20, joi

Tocmai vorbeam într-o seară la Copou despre rolul care-l joacă în viaţa omului norocul. Îi spuneam eu cum luasem subiectul de teză la Frollo [70] şi lucrasem o vreme la dânsul, până când printr-un simplu hazard a dat peste mine la Academie dl. Haşdeu [71] şi m-a sfătuit în chip prea viu să mă las de lucrarea aia. „D-le, profesorul dumitale, Frollo, este un tâmpit şi nu văd cum ţi-ar putea dânsul folosi la ceva la lucrarea dumitale; lasă-l şi te apucă de prima lucrare a *Cabirilor*. Ia-te de Odobescu şi vei vedea ce folos ai să tragi”. Am luat subiectul şi datunci mi s-a tras şi mergerea în străinătate şi situaţia mea de om pe pământul ăsta [72]. Negulescu atunci îmi spune: „eu sunt aşa cum am vrut să fiu; dacă am trecut la filosofie e că nu

mă găseam destul de bine la ştiinţe şi dacă am fost trimis în străinătate e că după învăţătura mea trebuiau să mă trimită; la mine nu are rol deloc norocul, la mine e numai voinţa mea”. Adevărat să fie?

1894 oct [ombrie] 31, Iaşi

Luni seara 9 ore

A venit de dimineaţă la mine P. Răşcanu [73], un om foarte simpatic, şi am stat de vorbă mai mult de 40 minute. Răşcanu este un om de talie mijlocie, mai mult scund decât înalt, cu trupul bine legat, mustăţile şi părul alb. Merge drept, parcă ar căuta totuşi cu gâtul într-o parte. Foarte vioi şi entuziast. A ţinut într-o duminică o conferinţă pe plată şi sala era plină de fete; dovadă că elevele lui sunt toate amice intime, adică ţin mult la profesorul lor. La început Răşcanu, în redingota lui neagră şi gulerul drept alb, părea emoţionat: unele cuvinte erau tremurat pronunţate şi din când în când îşi trecea batista pe frunte, deşi era frig afară; mi-e teamă că şi lui saliva i se încleie de emoţiune în gură, cum mi se întâmplă mie în asemenea circumstanţe. A vorbit despre Bărnuţ, despre rolul acestuia în mişcarea de la ’48 în Transilvania [74]; a căutat să puie în evidenţă patriotismul datunci cu mişcarea socialistă de astăzi în ţară şi să arate câtă superioritate morală şi intelectuală (vrei să zic de sentiment) avea vremea d-atunci asupra celei de astăzi. De altminteri, o slăbiciune aveam de omul ăsta încă din primul moment când am fost la el acasă. La mine am început să vorbesc despre stilul geometric, tocmai cu ceea ce eram eu ocupat pentru lecţia băieţilor (a opta) după cum le-am rânduit. Spuneam că n-au cărţi şi trebuie să mă folosesc de ale mele. „Cărţile le vom avea cu timpul d-le A., nu-ţi fie teamă”. Eu am de gând să întocmesc o reprezentaţie de teatru, cu o trilogie antică în costumele vechi şi cu muzică ad-hoc creată sau cu imnul lui Apollo. „N-aveţi loc acum, teatrul vechi este transformat în circ şi nu ar şedea bine să reprezinţi o operă antică într-o casă nenorocită ca asta, iar teatrul cel nou nu se va zidi decât peste doi ani cel puţin”. Dar în aula Universităţii? „Nu e loc destul. Eu zic ca

dumneata să faci mai bine câteva conferinţe la Societatea ştiinţifică şi literară [75] cu intrare, îţi putem găsi noi un public de vreo câteva sute de persoane, câte 5 lei biletul, iată miişoara de lei”. Am promis să fac aşa.

Am vorbit apoi, prin ce tranziţie nu ştiu, despre cursurile noastre, despre originea elenilor şi [am] spus ceva din teoria mea asupra patriei primitive a arienilor [76]. Părea foarte satisfăcut şi tot el mi-a adăugat ideea „că poporul hellen din epoca de înflorire niciodată n-a uitat ideea unei scoborâri din nordul Helladei, de pe lângă muntele Olympia; acolo au pus chiar patria primitivă a zeilor lor; de ce să aleagă tocmai acest loc, căci Olympos nu este cel mai înalt munte din Grecia?” Eu am susţinut că da, de pe Parnasos muntele Olympos pare un uriaş. „Aici am să adaug ideea lui Caragiani [77] care susţine că patria primitivă a mycenienilor a fost în nord”. Ş-apoi am început să spun eu: „Aş vrea să lucrez acum mult, d-le Răşcanu, aceşti 3 sau 4 ani, cât am focul sacru, când s-o stinge atunci nu mai fac nimic”. „Lasă d-le A. că nu se stinge, eu am 30 de ani de profesorat şi tot nu mi s-a mai stins”. Mi-a propus să intru în Şcoala Normală Superioară ca supraveghetor cu 90 lei pe lună pe lângă masă, casă şi celelalte. M-a înştiinţat că îmi dă un curs de istorie, un loc al lui pe lângă unul din cele două pensionate pe care le suplineşte el acum; dar aceasta de la anul. În fine, foarte încântător şi înflăcărat, cu multă dorinţă să dea suflu şi viaţă mulţimii, să facă o dată un curent de muncă printre normalişti mai ales.

Iată cum îmi închipuiesc eu viitorul meu, presupunând condiţiile de sănătate fizică şi morale şi traiul asigurat în aceleaşi stări ca astăzi: conferinţe minunate la Universitate, iubit de elevi cu entuziasm, dând printraceasta un imbold tinerimii d-aici; apoi prin conferinţe pe la societăţi, intrat în sânul celor mai bune familii d-aici din Iaşi; amorezându-mă de una din fete şi peste doi ani sau trei, după ce mi-oi stabili situaţia, luând-o de nevastă. Ce va rămâne adevărat din toate acestea şi ce se va realiza, timpul o va spune. Se poate ca Odobescu,

căzând de la putere conservatorii, să fugă din Bucureşti din ochii lui Sturdza şi să ceară de la mine schimbarea pe locuri, dacă eu sunt numit definitiv şi după cum mi-a spus-o de mai multe ori înainte de plecarea d-aici.

În fine, mă găsesc minunat de bine aici la Iaşi.

1894 noiembrie 11

seara 10 ore. Vineri

Am ţinut prima conferinţă la Universitate; emoţiuni şi iarăşi emoţiuni. În toată săptămâna anterioară am repetat lecţia de deschidere mai câte două ori pe zi. Mergeam pe fiecare zi pe uliţa sau bulevardul Carol până dincolo de cazarma în formă de castel de lângă grădina Copoului şi gesticulam mereu din mână însoţind astfel cuvintele pronunţate mai tare când eram singur pe caldarâm, cu gura jumătate când vedeam câte un soldat ori vreo fiinţă venind din contra parte. De câte ori am repetat lecţia nu ştiu spune; în orice caz de foarte multe ori. De câte ori îmi aduceam aminte că trebuie să ţin conferinţa sau orice idee care mă ducea în cercul conferinţelor la Universitate mă făcea parcă să mi se mişte ceva la intestine, în orice caz sub stomac, şi mi se lua respirarea. Am trecut alternativ prin această continuă agitare sau liniştire, după cum eram entuziasmat de ideile mele sau eram dezolat.

În ziua de conferinţă, adică la 5 noiembrie, sâmbătă, de dimineaţă, fiindcă cerul era acoperit, ceea ce dorisem, ca să nu mi se vadă mişcările muşchilor la obraz, am mai prins la inimă; chiar la masă, îmi aduc aminte, am făcut spirite pe socoteala lui Negulescu; m-am plimbat pe uliţă foarte liniştit înainte de două. Când însă s-a apropiat momentul să mă duc spre Universitate, ca să-mi ţiu spiritul, mă uitam la toţi trecătorii, femei ori bărbaţi, şi studiam sau mersul lor, sau îmbrăcămintea lor, sau alte particularităţi, ca să nu dau timp gândului să se ocupe cu altceva între răstimp, să intre cu chipul acesta demoralizarea în spiritul meu. În fine, ajuns la uşa cancelariei, tocmai văd cheia întoarsă şi o desfac, intru primul în sală, deziluzionat întrucâtva că nu văd pe Răşcanu şi

Buţureanu [78] care îmi făgăduiseră să asiste la prima conferinţă. Am mai repetat de vreo cinci ori: „D-lor, îmi propun anul acesta să fac istoricul artelor plastice în Hellada”, şi mă uitam în timpul ăsta la colina neagră cenuşie a Repedei din faţă şi la cerul alburiu neguros dinspre răsărit. La ceasornic m-am uitat poate de vreo patru ori şi limba parcă stătuse tot la două fără câteva (2) minute. Pendulul Rectoratului arăta două şi cinci şi tot nu mă înduram să pornesc spre sala studenţilor aşteptând ceva, o salvare, o minune dumnezeiască; de altminteri mă rugasem de sute de ori: „Doamne, dacă mă scapi din pericolul ăsta, de m-ajuţi ţi-oi fi întotdeauna recunoscător”. Şi m-am închinat cum se închină creştineşte. În fine, am mai repetat prima frază dintre uşa Rectoratului şi uşa din faţă a studenţilor şi când am ajuns pe catedră nu era în capul meu nicio idee alta decât „D-lor, îmi propun etc”. Mai ales emoţiunea cea mai vie am avut-o când am pronunţat din fraza: „dar mi se pare a vorbi de manifestările artistice ale unei rase, fără a cunoaşte substratul primitiv, fundamental al oricărei *productivităţi* artistice”; la cuvântul *productivitate* am pronunţat greşit şi cu vocea tremurândă; mai cu seamă saliva mi se încleiase tare în gură şi nu puteam să desprind cuvintele foarte desluşit unele de altele. Mai de multe ori am stat şi plimbat limba printre dinţi şi gingii ca să mai descleştez cuvintele. În general însă lecţia a mers până la urmă foarte bine, am spus tot ce aveam de spus, cu oarecare facilitate de vorbire chiar; într-un timp se desena situaţia înspre magnific, mă aşteptam din moment în moment să explodez în emoţiunea sinceră, oratorică, dar m-a reţinut totuşi *ceva*. Peste trei zile mi-a spus Buţureanu că am făcut o impresie bună asupra băieţilor, că mi-a fost lecţia *clară* şi am spus *tacticos* şi cu meşteşug mult, că *delimitarea* terenului unde au trăit arienii a fost foarte interesantă. De Negulescu îmi spunea că a fost prea repede zisă lecţia în prima conferinţă.

1894 noiembrie 15, Iaşi Marţi seara, 10 1/2

La conferinţa a doua a venit la mine Răşcanu să

audieze cursul meu. Din întâmplare vorbeam tocmai despre săpăturile lui Schliemann şi Dörpfeld în Troia şi apoi drept concluzii am spus ceva din teoria mea asupra influenţei primei rase. Am avut puţină emoţiune, dar la fine, când îmi spuneam teoria, cuvintele căpătaseră adecvaţia cea mai perfectă gândirii mele şi lecţia a fost din cele mai fericite din câte am făcut eu vreodată. Fără mult patos, fără ridicare de voce şi fără gesturi de la început până la sfârşit. Răşcanu la lecţia lui, fiindcă asistam, s-a pus să-mi facă elogii („învăţatul nostru coleg nu crede în existenţa hetiţilor”) şi băieţii şi fetele în mare parte ocupate să scrie sau să se uite la profesor şi-au lăsat lucrurile lor şi se uitau la mine. Mai ales o domnişoară cu totul în negru îmbrăcată, cu o haină lungă şi cu mâneci înguste, din când în când din banca ei (a doua) se întorcea fie să-şi îndrepte părul, fie mânecile, în orice caz se uita mereu înspre banca unde eram eu. În fine, am avut un moment de satisfacere de ambiţie pe care nu-mi aduc aminte s-o mai fi avut vreodată.

Mai important, cearta mea cu Negulescu care, fie zis în treacăt, mai că nu pot să-i sufăr afectaţia. Când vorbeşte, felul său d-a rări vocea (?) (rar vorbi) mi se pare cu desăvârşire neplăcut. Imită pe Maiorescu, cu defectul că nu înţelege sensul gesticulaţiilor lui M., nici savoarea unor cuvinte ca „Doamne” ori „decât” sau altele de asemenea fel pe care M. le utilizează cu măsură şi cu gust. Iată situaţia certei: Răşcanu îmi spusese să venim la el acasă ca să ne înţelegem asupra poziţiunii ce ar vrea să ne dea la şcoală [79]. Am fost cu Negulescu şi fiindcă observasem pe onorabilul că în asemenea situaţiuni face pe degajatul, eu i-am spus să înceapă el discuţia. Am stat la Răşcanu poate trei sferturi de ceas, până să ne decidem, şi tocmai când mă hotărâsem eu în fine să zic un cuvânt iată pe [A.D.] Xenopol intrând în casă şi n-am făcut nimic, noi am plecat afară: „Iacă d-le A., am pierdut degeaba dimineaţa, m-ai adus şi n-ai vorbit nimic”. „De, d-le N., ce să-ţi fac, ţi-am zis înăuntru când se dusese Răşcanu în salonul celălalt să-şi aducă tutunul să începi; de ce n-ai

început”. Şi d-aici el una, eu alta, până la ceartă. Eu nu mai vreau să mai vorbesc fiindcă în două rânduri mă băgasem în asemenea chestiuni de „practica vieţii” şi el se arătase firoscos. Într-un rând rog pe secretar, ce se face cu banii noştri, de ce nu mai vin, şi-i spun că avem nevoie straşnică de parale. Acesta (Averescu) întâlneşte pe Culianu [80] şi-i spune; când rectorul dă cu ochii de Negulescu, „am de gând să telegrafiez, aveţi neapărat trebuinţă de bani, spune?” „Nu, aşi, d-le Culianu, ce trebuinţă aşa mare s-avem. Nu, n-avem”. Şi-mi spune mie lucrul. Peste trei zile a trebuit să mă duc la Culianu cu dânsul şi să-i cer rectorului un bilet de recomandaţie ca să scontez leafa. Negulescu fiind de faţă, dar el tot tăcut şi degajat. Curios cap trebuie să aibă filosoful ăsta; este tipul cel mai straniu de om ce l-am întâlnit. Cum se numeşte un om care vrea să arate în ochii lumii mai mult decât este? Acesta este Negulescu. Cred că e prea tânăr, poate s-o mai schimba mai târziu. Şi-mi vorbeşte mereu cu necaz de [M.] Dragomirescu. Acum înţeleg vorba lui Costache [Rădulescu-Motru]: „Drag [omirescu] e de o mie de ori mai bun decât Neg [ulescu], cel puţin ăla şti că-l ai vrăjmaş, dar ăsta…”

Costache mi-a scris o scrisoare foarte caracteristică şi foarte muşcătoare la adresa cercului de sâmbătă seara la Maiorescu unde se vede: „Aceea ce în Germania se discuta pe la 1850, se repetă în întrunirile noastre. Teoria Schopenhaueriană, Schellingiană, a intuiţiei geniale, a percepţiei complete, a artei pentru artă, a romanticilor germani… Doamne, mai speram eu să le aud cu viu grai repetându-se?” Mai departe: „Întotdeauna am avut un respect filial pentru acele descântătoare care adorm copiii cu poveşti… Ce nectar dulce şi amăgirile cu vorbe! Uiţi orice suferinţă corporală, uiţi tot… pentru a te pierde cu gândul în alte timpuri şi alte lumi… Iacă de ce mă duc cu sufletul plin de bucurie în strada Mercur! Ce-mi poate înlocui oare momentele fericite ce le petrec acolo!”

1894 decembrie 2

Vineri seara, ora 10, 25

O serată la Societatea ştiinţifică şi literară din Iaşi. Am pornit împreună cu Negulescu spre „Societate”. Afară a nins toată ziua şi s-a depus pe drum un strat groscior de zăpadă. Frig destul, decât un ştiu cum nu-l simt. Când intrăm în „Societate” erau înăuntru Beldiceanu [81] (Schliemann al nostru), Xenopol pe scaunul lui în capul mesei, V. Buţureanu ştiinţificul şi fratele său cu favoritele şi arheolog preistoric [82], Vasiliu pictorul, Castan franţuzul [83] şi au mai venit după mine Tanoviceanu [84] şi P. Răşcanu. Ne-am aşezat la masă în ordinea care a vrut fiecare s-o ia.

Xenopol a citit un contract făcut între P.I.S. Episcopul de Râmnic, Ghenadie [85], şi „Societatea” din Iaşi şi Codrescu. Aceştia din urmă-şi iau hotărârea să publice documentele în număr de 7.000 inedite pe care le dă episcopul. Contractul determină cine da banii, cui rămân documentele după publicare (oferite bibliotecii Universităţii din Iaşi) şi cine va purta onorurile. O discuţie foarte lungă de trebuie pus sub numele „Uricariul” şi Theodor Codrescu sau numai simplu „Uricariul” [86]. A învins părerea ce-a dintâi. Am trecut apoi la nişte poezii de Mathei Millo, un străbun, sau mai exact bunul lui Millo, actorul bătrân şi celebru de mai trăieşte şi azi [87]. Poeziile sunt făcute cam pe la 1792, foarte slabe, foarte rele; cu toate acestea sunt unele satire din ele care au oarecare haz: una, privitoare la un fudul care se duce cu 15 lei să cumpere marea cu sarea din târg şi umblă prin piaţă vasolindu-se. Tanoviceanu l-a descoperit pe ăsta. Mai însemnate însă au fost copiile aduse de Beldiceanu şi scoase după pergamente şi acte şi zapise vechi româneşti. Copiile sunt minunat făcute şi Beldiceanu vrea să le dea „Societăţii” ca să facă cu dânsele un Atlas de paleografie românesc. Ideea este minunată.

Aceeaşi zi am primit de la [D.] Evolceanu o scrisoare unde îmi anunţă schimbări ce au să se facă în direcţia *Convorbirilor*. Iată ce spune el însuşi: „E vorba de la 1 ianuarie st. iulian să iasă de sub direcţia domnului fac [ob Negruzzi] şi să treacă sub aceea a unui grup de tineri

inteligenţi, impertinenţi, din care vom avea onoarea a face şi noi parte – adică nu şi tu, ci numai eu –, membrii comitetului trebuie să aibă un domiciliu cunoscut în Bucureşti şi nu în provincie. De altfel toate rămân în aceeaşi înfloritoare stare de până acum. Acum iată că lui Costache [Rădulescu-Motru] îi vin alte idei în cap şi mie îmi vine să compătimesc în totul la ideile lui, dar în totul, mă înţelegi: să se subscrie un fond de redacţie (vei contribui şi tu bineînţeles), să se plătească un secretar de redacţie, corector, administrator cu puteri discreţionare pe vacanţă. Articolele să se plătească şi parte din ele să se comande. Un articol să nu treacă peste două numere şi mai ales să se actualizeze revista, ocupându-se cu chestiuni arzătoare la ordinea zilei, politică nemilitantă, sociologie, să se dea dracului moftologia esteticopolemistă etc. Ei, ce zici tu măi băiete? Desigur că lucrul principal e ăsta din urmă şi că dacă ar putea avea revista un articol moderat, competent şi *gründlich* asupra legilor minelor, asupra reformei învăţământului, asupra originii familiei etc, articole din care şi-ar putea lua argumente reprezentanţii naţiunii în obştească adunare a ţării, dacă criticile literare ar fi mai scurte şi mărginite mai ales la noile publicaţii, dacă prin plata articolelor… s-ar putea atrage şi ceva scriitori din afară… n-am putea pentru ca să sperăm marea cu sarea de la acel viitor măreţ şi mândru ce s-ar pregăti *Convorbirilor*?” [*88*].

Tot aci pot adăuga că de câteva lecţii încoace mă lasă continuu elevii şi numărul trupurilor în bănci se răreşte tot mai mult. Am început să pierd speranţa că vor mai veni studenţi mulţi şi studente la cursul meu. Ce pot să fac? Se cer generalităţi. De unde într-una generalităţi conţinând nou? Mi s-a mai spus că fetele nu vor să vadă figurile despuiate. Cine dracul şi-ar mai fi închipuit şi aceasta?…

O mică reflecţie asupra schimbărilor *Convorbirilor*. Socotesc că acestea vor aduce creşterea şi în format şi în tiraj al revistei şi va face din *Convorbiri* o publicaţie à la *Revue des deux mondes*. Om trăi şi om vedea. În orice caz şi progresul crescând al statului nostru ne dă speranţa să

ajungem o dată şi noi ca occidentalii cu reviste serioase!

1894 decembrie 13

Marţi seara 9 1/2

Îmi pare că am buclarisit-o cu arheologia mea. Cu prilejul celor două conferinţe asupra ordinelor arhitectonice în Hellada, cel doric şi cel ionic, am făcut tot posibilul ca publicul adunat la început să se retragă puţin câte puţin până ce într-un rând rămăsesem aproape cu totul pustiu cursul. O greşeală pe care am făcut-o într-un rând a fost spiritul pe seama fetelor că „în teatrul vechi numai sclavii şi femeile erau excluse". În orice caz, a doua oră am anunţat pe studenţi: „domnilor, cei dintre dumneavoastră care îndărătul liniilor frumoase ale figurilor mai zăreşte şi alte lucruri, pe aceia îi sfătuiesc să părăsească sala, să se retragă de la cursul meu". Rezultatul acestei anunţări a fost că o mare parte din fete s-au retras, am rămas numai cu 5 domnişoare, în schimb au venit însă o imensă (?) mulţime de studenţi. M-am gândit întotdeauna să fac cursul mai general, să nu mă mai ţin la prea multe particularităţi; totuşi la o prăvălie unde este să fie faliment, orice înnoiri, orice schimbări ar fi făcute, clienţii nu mai vin; e în firea lucrurilor aceasta. Şi în fond eu fac cursurile cât se poate de bine, nu văd în ce ar sta inferioritatea lor. Am observat cu toate acestea că fineţi de artă nu pricep mult băieţii, la Parthenon jocul liniilor alese nu le spune nimic.

În fine, ce e scris în frunte-i pus. Or veni oamenii la cursul meu, n-or veni, aceasta nu mă mai interesează.

Pe când şedeam la Tuffli, cofetarul, şi cătam să citesc jurnalul „Le Temps", vine un om slab, îmbrăcat în palton negru cu blană de astrahan şi cu dinţii cam mari de dinainte şi negri şi mă întrebă: „Dumneata eşti dl. Antonescu?" „Da". „Eu sunt Missir" [89]. Mă scol în picioare ca tras de un resort şi fără să-mi dau bine seama îi repet din nou „Antonescu", cum se face la recomandări, dându-i mâna. S-a aşezat înaintea mea la masă şi am început banalul: „ei, ce faceţi, cum vă aflaţi?" Dar repede am schimbat banalitatea lucrului prin vorbire asupra

plictiselii mele în Iaşi. „Nu e o societate, nu e o casă unde să te poţi întruni cu alţii şi seara, mai ales pentru mine, este o oroare, fiindcă am nenorocirea nici noaptea să dorm bine din pricina babei mele de alături, jidanca, o bătrână care de la 1 – 2 1/2 noaptea se pune să tuşească în modul cel mai oribil”. Am vorbit că Societatea nu se mai poate alcătui, în sensul „Junimii” bineînţeles [90]. M-a întrebat despre Athena şi am mai vorbit despre şcolile străine d-acolo; ş-apoi întrebându-mă de putem întâlni pe Negulescu, am pornit amândoi spre locuinţa acestuia. Ne-am suit pe scară dibuind şi „cioc, cioc” la uşă, eu, la Negulescu. „Intră”. Şi am deschis uşa. „D-l Negulescu, d-le Missir”. S-au salutat. Părea Missir mai impresionat de cunoaşterea lui N. decât de a mea. Aceasta se vede din surâsul pe faţă, din volubilitatea vorbei şi din interesul cu care se întreba fără aşteptare de răspuns. S-a aşezat Missir pe canapea cu mine, fiecare în câte un colţ şi Negulescu pe scaunul lui de paie cu fund înalt. Vorbirea a început-o Missir. „Aici a mai stat Miron Pompiliu [91], din societatea noastră, şi el era capul («prezidentul») Caracudelor. Iată în ce constă această numire de «caracudă». Când au ajuns junimiştii la putere, negreşit, toţi nemernicii care aşteptau slujbe s-au grămădit la întrunirile noastre de serată literară şi Pompiliu, luându-le apărarea: «ei, frate, nu vă mai râdeţi de aceşti rătăciţi, că ei sunt oamenii mei». Şi d-atunci lui P. i s-a zis şeful caracudelor. Tot aşa precum lui Gane [92] i s-a zis prezidentul «proştilor». Eram într-o seară în discuţie vie asupra unei poezii de Eminescu şi mai ales Gane Nicu susţinea nişte lucruri care erau contra lui Maiorescu. La un moment dat Maior [escu] se întoarce spre Gane: «ia taci omule, că tu eşti un prost». «Dar ce fel d-le M., dar şi aceşti nouă inşi dimprejurul meu tot ca mine zic». «Ei bine, toţi ceilalţi în cor, tu, Ganeo, eşti şeful celor 9 inşi»”. Petreceau minunat.

Ce timpuri frumoase! „Ne adunasem cu toţii – spune Missir – la Pogor [93] acasă, pe vremea când căzuseră junimiştii cu conservatorii de la putere prin [18]88 ori 89.

Şi numai iată Carp intră în sală. «Ei, Excelenţă, Excelenţă», toţi din toate părţile. Carp, foarte liniştit, «lasă, o să vedeţi că ăştia care ne-au luat puterea din mână n-au să stea mult la guvern». Noi atunci am hotărât, «fiindcă numai pentru puţin timp sunteţi scoşi din slujbă, atunci toate excelenţele, propunem, să-şi păstreze titlurile lor». D-atunci a rămas lui Carp numele de Excelenţă". A explicat Missir şi despre zicătoarea lui Negruzzi, vorbind de originile societăţii Junimea. „Domnilor, originile Societăţii noastre se pierd în noaptea timpurilor". „Nu se mai poate, lipseşte spiritul de colegialitate care era odinioară între membrii Junimii; astăzi sunt alte curente, alte porniri". „Dacă vă uitaţi bine, istoria culturală a Moldovei nu e decât istoria culturală a Iaşilor. Căci în Iaşi au avut loc focarele cele mai însemnate. Când a venit Bărnuţ cu jocul lui de «patriotism, de ateism, de liberalism» s-a format împrejurul lui discipolii săi şi s-a dat naştere primului centru. După dânsul a venit Maiorescu care, având împrejurul lui o sumă de talente, a dat vânt unui alt curent literar şi acum politic. După risipirea membrilor Junimii în cele 4 părţi ale ţării a venit Panu [94] cu ziarul său *Lupta* şi formând împrejurul lui un cerc de admiratori s-a născut al 3[-lea] focar, focarul radical. Al patrulea a fost Nădejde cu socialismul său [95]. Şi de când socialiştii au trecut la Bucureşti, acum Iaşii a rămas pustiu. Poate la *Arhiva* s-a face ceva; dar nu cred". D-aici am pornit cu discuţia – propriu vorbind au pornit ei amândoi, căci eu eram aruncat cam de pe uşă, nici nu ascultau la ceea ce spuneam eu – în direcţia filosofică a „puterii de răsplată a pedepsei asupra unui criminal". Missir susţinea că pedeapsa trebuie pentru a se împiedica crimele; Negulescu pentru a da motive de determinare în bine a societăţii, adică a face pe criminal să se teamă de pedeapsă, care ar trebui admisă atunci cu „moartea". Eu, care stătusem liniştit, l-am întrebat pe Negulescu – mi-era mai la îndemână – „crede el că pedeapsa are vreun efect asupra înmulţirii sau descreşterii criminalilor?" Apoi, da, şi închide ochii şi face din mână un gest „à la Maiorescu".

„Mă rog, pentru ce numărul criminalilor este acelaşi? De ce pedeapsa cu moartea n-are niciun efect asupra numărului criminalilor?” Au mai făcut teorii amândoi. Missir chiar spunea că chestiunile de natura aceasta sunt foarte complicate şi voia să rupă la urmă discuţia; dar Negulescu nu se lăsa, gesticula, susţinea, admitea şi combătea. L-am mai întrebat „de ce în Londra sunt un număr egal de scrisori cu faţă fără adresă?” Ce poate face societatea în această privinţă? Missir s-a sculat, m-am îmbrăcat şi l-am părăsit pe Negulescu. Jos, vorbind de Negulescu: „Vezi ce natură idealistă, frumoasă are Negulescu?” Missir: „Ştii cum şi-a distrus personalitatea lui în aceea a lui Maiorescu. Negulescu se încearcă să imiteze nu numai ideile, nu numai felul de vorbă al lui M., dar până şi gesturile şi «ticurile» lui M. Şi nu este bine. Am să-i scriu lui Maiorescu: «Vezi d-le M., atât de mult te iubeşte Negulescu încât şi-a confundat natura sa cu totul în natura dumitale»”. După ce m-a invitat la masă pentru mâine la 6 seara mi-am luat bună ziua de la dânsul la Tuffli şi m-am dus pe Păcurari în sus sau în jos, spre Buţureanu.

Revenind la studenţii mei de astăzi trebuie să mărturisesc că cele trei conferinţe din urmă nici nu pot fi mai bine făcute şi cu toate astea fetele mă părăsesc. Mi-e teamă mult că dacă au venit studenţi mulţi astăzi aceasta a provenit probabil din faptul că doreau să le iscălesc hârtiile de urmare regulată la conferinţe. Le cere se vede dl. Răşcanu actele. Mulţi bursieri. Am vorbit cu câţiva dintre dânşii. Mi-au promis să facă conferinţe, cu multă bunăvoinţă. V eni-vor sau nu vor veni după Crăciun mai regulat?…

1894 decembrie 14

Miercuri seara 11, 20

Am ceva nou de spus. Am fost astăzi la Gr. Buţureanu după dejun. Personajul este următor: înalt, cu favorite răsucite sub ele, fără mustăţi, adică rase, cu privirea niciodată nu te priveşte direct în faţă; totuşi o natură entuziastă pe cât se pare. Mi-e teamă să nu fie „fanfaron” precum îmi spunea Negulescu. Când începe despre artă

uneori, are aerul că se emoţionează cu tot sufletul şi apoi gesticulând din mâini, din obraji, din ochi, din picioare, cu barba, cu totul, şi adăugând mai la fiecare pas „cucoane”, „păi să vezi dumneata cucoane” şi râzând înfundat astfel că pune în evidenţă dinţişorii săi cam mărişori şi prea negri, cum spun îţi dă imaginea unei firi calde, dar întrucâtva montându-se din cap, nu din inimă. Dânsul mi-a vorbit despre începuturile *Arhivei*. „Era o Societate a medicilor naturalişti, formată din voinţa unui fondator (al cărui nume l-am uitat – eu zic asta, A.). În această societate intraserăm mai mulţi, ne făcuserăm până la 50, toţi membrii veneau şi era o discuţie de tot dragul”. Din motive pe care nu le-am luat în seamă cum mi le spunea Buţureanu, Aron Densuşianu [96], ales în societatea aceasta din Iaşi a medicţilor]-naturalişti, a fost şters pe motivul că nu era legalmente ales. „Noi toţi simţindu-ne ofensaţi şi fiindcă în aceeaşi zi şi noi cu Răşcanu, Rizu [97] fuseserăm aleşi am dat demisiile noastre şi am rămas pe drumuri. Cum stăteam singur m-am gândit, nu se poate, frăţioare, să facem şi noi o Societate aci la Iaşi? M-am rugat în dreapta, m-am rugat în stânga şi unii mai îmi spuneau «de hatârul tău vreau», alţii «mai astâmpără-te mă că n-o să iasă nimica»; în fine, cu chiu cu vai ne-am adunat în sala liceului şi ne-am sfătuit să punem temelia unei Societăţi. Eram eu, Răşcanu, Rizu… Şi toţi ne-am iscălit pe hârtie şi am iscălit-o hotărând ziua de începere a adunării. La urmă lucrurile iar s-au mai slăbit, dar umblând eu s-a ajuns la o adunare de 30 membri. Atunci eu am alergat la Cobălcescu [98]. «D-le Cob [ălcescu], am venit să vă rog să primiţi d-v preşedinţia Societăţii noastre». «Din cine e compusă?» «Iaca, sunt eu, cutare, cutare». «Mi-ajunge, nu mă mai bag în nicio societate, m-am mai ales odată cu mizerii». Fusese dat cu scârbă, sau se certase cu cei din Societatea medicţilor]naturaliştilor. «În numele cui vii dumneata?» Am răspuns lui Cobălcescu: «în numele ştiinţei». Şi seara la ora fixată a venit, cucoane, şi ne-a prezidat. Mai-nainte de el alesesem pe Ar [on] Densuşianu, dar obişnuit cu metoda germană, pe ascultare

şi pe întrebuinţarea autorităţii, ne-a somat de vreo două ori să tăcem din gură în mijlocul şedinţei. La urmă a luat catastihele şi clopoţelul şi le-a trântit cucoane, da ştii cum le-a trântit, de am crezut că n-o să se mai aleagă nimica din ele şi a fugit, şi fugit a rămas. Sub Cobălcescu a fost o discuţiune însemnată timp de trei şedinţe, între membri, asupra drepturilor femeii: Meisner [99] susţinea că femeia nu trebuie decât să se mărginească în interiorul casei, să lase şcoala şi universităţile; Găvănescu [100] contrariu. Caracteristic că preşedintele s-a sculat în urma întregii discuţii: «D-lor, eu eram de părerea domnului Meisner, acum însă văd că argumentele dumneavoastră m-au surprins, aşa că mă simt încurcat şi nu ştiu ce să mai cred». După Cobălcescu s-a ales preşedinte Xenopol şi d-atunci a rămas Societatea tot sub direcţia lui". „De când s-a fondat *Arhiva* d-le Buţureanu?" „De acum 6 ani".

Am mai discutat cu fata, nepoată-sa, care urmează cursul meu foarte regulat, şi am plecat cu gândul spre Xenopol, dar ducându-mă acasă am luat mai bine drumul spre Missir la masă.

La Missir am văzut pe nevastă-sa, tare drăgălaşe, şi am mâncat cu dânşii la masă. Mai natural şi mai în discuţia uşoară a mesei am fost eu mai mult decât dânşii; dar din nenorocire nici Missir, nici nevastă-sa nu s-au purtat destul de bine, adică vrei să spun, au fost foarte amabili, dar din când în când îi simţeam, îi surprindeam făcându-şi semne. Eram într-o vreme demontat, mi-era teamă să nu-mi fie cămaşa ieşită din pantaloni sau dinainte să nu fiu descheiat. Totuşi am dus-o minunat, am vorbit bine, foarte elegant, în franţuzeşte, şi în fond eram satisfăcut cu mine însumi. Ş-aceasta este de ajuns.

Negulescu a ţinut conferinţa şi era foarte agitat mai-nainte, tocmai noaptea nu dormise bine deloc. La conferinţă, în primele 10 sau 15 minute a fost bine, dar la urmă cătând să arate relativitatea cunoştinţelor noastre şi mai cu seamă urmărind ideea că „lucrurile nu există decât numai dacă vin în raport cu sensibilitatea noastră" sa pierdut în prea multe abstracţii, cu toată impecabila lui

formă de dicţiune, sau cu rarul vorbirii şi cu o eleganţă nu tocmai sobră. Totuşi subiectul nu era de tratat într-o adunare ca a din aula Universităţii. Ş-apoi gesturile şi modul de intonare al cuvintelor era perfect asemenea cu modul de intonare al lui Maiorescu şi cu felul său de gesticulare. I-am spus acest defect la cofetărie la Tuffli, dar Negulescu s-a apucat să-mi spuie că între Cousin şi Jouffrré exista o diferenţă enormă de mod de expunere: unul briliant, celălalt rece, cumpănitor şi totuşi Jouffrré, cel rece, influenţa mai tare. Şi această anecdotă o spunea cu scopul să pareze la vorba mea: „D-le Negulescu, de ce nu subliniezi dumneata printr-un chip oarecare ideea care ai s-o susţii în cele fiecare 10 minute, este o chestiune de metodă, te-ar înţelege mai bine, dacă ai sublinia fiece idee mai bine înainte d-a dezvolta-o. Ş-apoi nu poţi şi dumneata să pui mai mult foc?” Aceste critici le cred juste şi pornite nu din pizmă, dar din convingerea intimă să-l fac să se îndrepte din greşelile lui, ca nu cumva şi conferinţa de luni să iasă în aşa mod nenorocit. Spunea Buţureanu că tot timpul un student socialist din Şcoala Normală Superioară râdea foarte ostentativ. Sigur, avea şi de ce să râdă…

1894 XII 16

Vineri, 11 1/2 seara. Iaşi

Am fost la Societatea „Arhiva” unde cu foarte puţini membri s-a citit articolul meu asupra cărţii lui Ghenadie, episcop de Râmnic. La început, fiindcă articolul nu mă satisfăcea îndestul, mă trecuse năduşelile, mai cu seamă fiindcă Miron Pompiliu a întrerupt citirea ca să îndrepte un cuvânt „în posesia unui spirit” în „cu un spirit”. În fine, s-a citit articolul tot şi s-a mântuit prin a-l pune la catastif. Plecând cu toţii spre hotel Traian, în faţă la colţul străzii Lăpuşneanu, unde se află spiţeria, ne-am oprit să vorbim despre o aranjare oarecare pentru viitorul congres al orientaliştilor, care se va ţine la Bucureşti în iunie ce vine. Fiindcă gesticulam cu toţii şi vorbeam cu un glas extraordinar de tare, Buţureanu ne-a spus că în colţul în care ne aflam se construise „Unirea” şi „Junimea”. Când s-a făcut unirea celor două ţări surori, boierii cu giubelele

sumese de colţuri pe brâu şi în papuci şi cu işlic, săreau şi dănţuiau ca nişte svitari pe rontul din faţa „Băcalului”, prăvălia unde se află acum spiţeria. Entuziasmul era aşa de mare că boierii îşi turtiseră işlicele şi-şi hărtăniseră giubelele, iar alţii mai aprinşi beau vin din papucii cuconiţelor de boieri. Ce entuziasm a trebuit să fie pe timpuri, nu se mai poate reproduce cu pană omenească!…

1894 decembrie 19 Luni seara 11. Iaşi

Conferinţa a doua a lui Negulescu a fost minunată, deşi gesturile maioresciene nu ni le-a lepădat. La urmă devenise cu adevărat entuziasmat şi entuziasma desigur pe cei ce îl puteau pricepe. În fine, sunt foarte mulţumit de dânsul şi prin urmare cred că Maiorescu trimiţându-mă aici la Iaşi n-a vrut numai să se scape de noi, dar că în realitate a socotit că am putea face în lumea d-aici oarecare mişcare.

Ceea ce mă mâhneşte foarte tare este următorul fapt: cu cine din dame mă întâlnesc sau din domni, şi dacă Negulescu este de faţă, nimeni, dar absolut nimeni nu se mai interesează de mine. Dacă au de aşteptat vreun răspuns la o întrebare, răspuns pe care-l dau eu foarte bine şi complet, dacă este vreo plăcere de împlinit, nu mă întreabă nimeni pe mine ca şi cum n-aş socoti, toţi se uită la Negulescu. Ce vrei să fac dacă am o figură „unbedeutend”? Dacă am ieşit cu un trup meschin din fabrică, eu sunt de vină? Dar cu lucrurile omeneşti este firesc lucru aparenţele plăcute ale lor să ne izbească mai repede şi mai viu. Cine vrea să ştie şi cine crede că poate să ştie de ai sau nu un suflet bun, că în creierul tău sunt o sumă de idei, care sunt frumoase şi interesante. Până şi fanfaronul de Gr. Buţureanu, care întotdeauna mi se arată foarte prieten când sunt numai cu dânsul, îndată ce mă aflu cu Negulescu găseşte să spuie ori că prelegerile mele sunt mai uşoare, ori că e mai atrăgătoare filosofia, ori că vorbeşte Negulescu mai frumos, ori în cazul cel mai nostim nici nu-mi dă atenţie, parcă nici nu exist, sunt o stupă de gunoi. „Cosiva îl monda la bimba mia”. M-a întristat şi mai mult faptul că Miron Pompiliu, cu care am

făcut cunoştinţă de curând, cu care am discutat, care prin urmare ar fi trebuit să ştie că nu sunt un nimic, astăzi după ce ne-am adunat în cancelarie ca să felicităm pe Negulescu, nici măcar să-mi răspundă la bunăseara al meu. Ce vrei să fac? Să mă spânzur? La cafenea la Tuffli, după conferinţă, eu a trebuit să mă aşez la altă masă, că nu era loc pentru mine: locurile erau ocupate de Buţureanu, Paul [101], Negulescu şi Miron Pompiliu. Pe de altă parte, doamna Răşcanu, care făcuse invitarea noastră pentru „reuniunea doamnelor române" la serbare, a întrebat astă seară numai pe Negulescu de vine sau nu; eu parcă nici nu existam. Când a plecat tot numai lui Neg [ulescu] i-a spus să nu lipsească, eu nici vorbă, puţin o interesa de vin sau nu. Şi să nu se creadă că din toate astea am vreo pică, vreo pizmă pe Negulescu, o jur pe tot ce am mai sfânt, nicio umbră măcar de invidie. Toată ura o am în contra mea şi în contra naturii care m-a născut cu aşa însuşiri fizice şi morale, care mă împing să disec toate cuvintele şi toate faptele oamenilor şi să întrevăd idei rele în privinţa mea. La urma urmei nu este nimic de făcut, mergi înainte, joacă-ţi rolul care-ţi este dat, căci altceva de ceea ce trebuie să fie n-are să fie.

La Bucureşti articolul meu a dat de gândit celor ce l-au citit; trebuie să fi fost o discuţie oarecare asupra articolului: *Manifestările artistice în raport cu rasa la Helleni* [*102*]. Iată ce spune Evolceanu: „Toţi suntem de părere că tu ai amestecat trei subiecte sub acelaşi titlu. Nu-i aşa că tema ta e: relaţia dintre rasă şi manifestările ei artistice, cu aplicare la greci? Articolul are 22 de pagini, din care cele dintâi 11 sunt expunerea teoriei lui Schrader şi încă mai ai o frază în care zici că fără expunerea acestei teorii nu s-ar înţelege tema ta; de ce, adică, dacă leagănul primitiv al arienilor ar fi fost în Pamir etc n-ar mai fi adevărat că există o relaţie între rasă şi manifestările ei artistice sau raportul între substratul fiziologic şi manifestările psihologice ar fi altul decât cel pe care-l dai tu? Socoate-te şi tu, pune-ţi căciula pe masă şi vezi dacă nu cumva teoria lui Schrader nu e un intrus superfluu şi dacă

această teorie n-ar merita un articol mai detailat, în care să se vadă mai clar ce modificări introduci tu în ea? Vine a doua parte a articolului, adevăratul subiect, relaţia între substratul fiziologic al rasei şi manifestările artistice. Aici se cade a fi mai larg. Maiorescu zice – şi noi asemenea – «probabil aceste fapte vor fi bine cunoscute în fiziologie şi în arheologie, dar nimenea dintre noi nu le poate controla», totuşi îndoieli câte pofteşti: adică de unde ştii că există un raport constant între cefalic şi manifestarea fiziologică a omului? Cum vorbeşti despre pelasgi ca de ceva tare cunoscut? Cum s-ar putea dovedi că iubirea de natură e de origine pelasgică, apoi ce să mai zicem de realismul branchicefalilor şi idealismul dolichocefalilor? Aici apoi e o întreagă discuţie cu Dragomirescu, cu nişte păreri ale sale, cu care nu se împacă nici Maiorescu, dar nu-l va împiedica să nu te combată în treacăt într-un articol al său. Vine al treilea subiect, iarăşi deosebit de celelalte două: înmaterializarea treptată a artei; dar ce ai făcut cu literatura, ai? Primul şi ultimul punct se pot trata frumos şi bine şi convingător; al doilea însă nu a satisfăcut pe niciunul din noi şi de aceea cred că ai putea tu şi cu Dragomirescu şi Costachi [Rădulesu-Motru] să începeţi o lungă serie de articole în această privinţă, fiindcă lucrurile nu-s aşa de clare cum ţi se par ţie, ca să scapi de ele în câteva pagini. Articolul se va publica pe februarie. Dragomirescu şi cu mine opinăm să-l refaci, cel puţin să-l desparţi în trei – uite, vii la Giurgiu, treci pe la noi, ia-ţi articolul şi mai vezi şi tu, unde se uită mai mulţi ochi, de!”

Foarte bine, articolul ar fi „un amestec de trei subiecte sub acelaşi titlu”. Să fie adevărat? Pentru ca să demonstrez raportul între manifestările artistice ale rasei şi rasă îmi trebuia mi se pare tocmai să cunosc aspectul fizic al rasei, fiindcă pe substratul acesta material îmi clădesc întreaga construcţie a mea. Pentru mine nu este deloc superfluu să arăt de unde anume au venit elenii, căci îmi este absolut necesar să ştiu aspectul naturii unde şi-a trăit rasa copilăria sa, căci influenţa naturii, precum este uşor de constatat, se exercită mai ales asupra copilăriei

unui popor, nu asupra vieţii sale la maturitate. Dacă era obligatoriu pentru mine căutarea originilor şi leagănului primitiv al arienilor, căci un trai al elenilor în Africa, ori pe Pamir sau în Dacia, avea să înzestreze pe helleni cu o anume stare fizică şi psihică. Pe de altă parte, constatarea „înmaterializării treptate a artei" era necesar de făcut la toate rasele, ca o urmare a aceleiaşi idei, a raportului strâns între rasă şi manifestările sale artistice. Arătasem în articolul meu că arta la helleni a mers progresiv spre înmaterializare, precum rasa mersese către o cultură superioară; arătasem că în sânul rasei hellene se dezvoltase arhitectura mai întâi fiindcă rasa najunsese la o fineţe mai mare şi apoi apăruse sculptura şi după un secol pictura şi în fine muzica. Această lege a înmaterializării artei astfel constatată la helleni a fost natural s-o caut de se află şi la celelalte civilizaţiuni; de unde, prin urmare, partea a treia a articolului meu. Ş-apoi, ce mai vorbă, cine înţelege frumuseţea articolului, înţeleagă-l, cine nu, mai bată-şi capul; de nu o înţelege nici atunci, apoi vorba lui Kant: „să se mângâie şi el cu ideea că nu este obligat să-l înţeleagă şi că poate să strălucească pe alt teren".

Toate acestea sunt bune, dar eu cu sufletul meu ce fac, îmi vine să plâng şi aş vrea să dorm. Că nenorocită natură am! De altminteri şi toate necazurile vin deodată la om. Mama stă rău, ţaţa Sita cu bărbatu-său foarte rău, unul la dracul, altul la lacul, nenea Vasile a rămas damblagiu şi prin urmare fiind dat afară din slujbă o să fiu silit să-l hrănesc tot eu, morile mele particulare, boala mea care revine cu îndărătnicia de la Paris, lipsă completă de parale, mufluzlic pe toată linia. Din noianul ăsta de necazuri cum am să scap?

Iaşi, 1894 decemb [de] 20

Marţi seara 10 1/2

Astăzi mai bine. Afară o ploaie foarte plictisitoare cu picături mărunte şi dese. Când mergeam pe uliţă astăzi ca să caut un lăcătuş, răpăiau pe pânza umbrelei picăturile în chip caracteristic. Negulescu mi-a vorbit de caracterul lui Zizi Cantacuzino, cel cu traducerea lui Schopenhauer. Îmi

spunea că are un venit anual de 20.000 de lei şi că trăieşte de azi pe mâine, cum iar zice, ştiinţificeşte; este egoist în ultimul grad, adică nu caută să-şi satisfacă decât plăcerile lui personale; dacă astăzi are poftă să studieze electricitatea, atunci lasă totul şi se ocupă numai de electricitate; dacă îi vine dorinţa să studieze fotografia, atunci îşi ia un aparat şi-şi vede de gustul său. Spunea dânsul că atât de pasionat este în câte o pornire că uneori cu toată boala lui – niciodată nu se plimbă pe jos căci are altminteri palpitaţii de inimă, de la poartă şi până în sală la Maiorescu se suie foarte anevoie şi trebuie să stea vreo câteva minute să se odihnească, la el acasă chiar seara se dezbracă numai cu ajutorul servitorului şi totuşi are 15 minute palpitaţie – porneşte la Viena numai ca să cumpere un aparat mai bun fotografic.

Am fost împreună cu Negulescu la dl. Răşcanu ca să ne luăm adio de la doamnă. Am vorbit toată seara timp îndelung. Negulescu a început să-şi lase puţin câte puţin gesturile lui Maiorescu de când i-am spus să le mai uite. Subiectele vorbite cu dl. şi doamna Răşcanu au fost multe; despre băile noastre, despre staţiunile de vară prin jud. Neamţ, despre organizaţia şcolilor noastre şi cele străine, despre petrecerile în Germania, vrei să zic în Grecia etc, etc. Nu voi uita niciodată bunătatea de suflet a lui Răşcanu faţă de mine când, ducându-mă la Universitate – avea de la 4 – 5 curs –, i-am cerut să ne dea un avans din banii Şcolii, că am vrea să ne ducem acasă. Cu aşa bucurie şi aşa mulţumire mi-a spus că-mi dă încât parcă mai mare dragostea îi era. Ce bine că pe pământ sunt şi aşa oameni buni! De vreo trei sau patru ori i-am spus lui Negulescu: „Ce om bun şi suprabun este Răşcanu”.

1894 decembrie 24

Sâmbătă, 10 1/4, Giurgiu

Am făcut o constatare foarte interesantă: mama mea, care presupuneam eu să fie singura persoană în lume care mă iubeşte, este şi dânsa ca toţi ceilalţi. Ieri seara, sosind noi din Bucureşti, din vorbă în vorbă, i-am cerut mobila prefăcută şi reparată, de altminteri tot cu banii mei, şi

drept răspuns: „da eu ce să fac aici, cum să rămâie casa goală, cum o să mai primesc eu pe cineva în casă pustie”. Eu dinainte încă hotărâsem să fac cererea mobilelor şi-mi ziceam singur: „vom studia cu atenţie răspunsul, dacă nu mi-o dă cu bunăvoinţă i-o las; dar nu se poate, trebuie să mi-o dea”. Natural, aşteptând răspunsul care pentru mine era o piatră de încercare, am constatat cam ce rezultat am dobândit. De altminteri, de mult văzusem eu câtă iubire avea mama pentru mine. Când n-are trebuinţă de nimic, nu scrie cu lunile; nu s-aude nimic de la dânsa. Va să zică pe pământul ăsta larg şi întins n-am un suflet măcar care să ţie la mine. Ce vrei să fac? zice ca să nu ţi se împietrească inima. Probabil că numai căţeluşul meu „Duc”, cel dăruit de Caftangioglu în Atena, să aibă oarecare dragoste. Numai el singur pe care nu-l văzusem, nici fusesem văzut mai bine de 2 1/2 luni, s-a bucurat fără nicio idee de interes la mijloc, numai el prin mişcările lui şi săritul lui pe mine în sus mi-a arătat dragoste, încolo toţi sunt de un fel.

Am fost în Bucureşti şi întâlnind pe Evolceanu la gară am pornit amândoi spre Odobescu. Pe drum în tramvai am vorbit despre articolul meu şi precum mă aşteptam mai dinainte, când i-am expus punctul de legătură între „originea elenilor şi patria primitivă”, Evolceanu n-a mai ridicat nicio obiecţie: aşa este el făcut, ascultă şi din dreapta şi din stânga tot ce se spune şi nu e niciodată în stare să combată sau să susţie o părere în contra altora. Mi-a spus dânsul cum s-a petrecut afacerea cu articolul meu. Maiorescu l-a dat lui Dragomirescu să-l citească întâi acasă şi apoi să-şi expuie părerile în şedinţa comitetului la Negruzzi sau la M. acasă, nu-mi aduc aminte bine. Dragomirescu spunea că l-a citit de mai multe ori şi că „se teme că nu e publicabil”. Discuţia încinsă între Rădulescu-Motru mai întâi şi Dragomirescu s-a întins la toţi. Rădulescu ţinea contra din răsputeri, Rubin [103] de asemeni. Mişu Săulescu [104], deputatul de Craiova, mai nostim: „cred că nu este adevărată ideea domnului Antonescu, care susţine că arienii au fost mai întâi agricultori şi apoi s-au răspândit; toate popoarele

pământului mai întâi au fost pastorale şi deci şi arienii au fost păstori”. „Păi d-le Săulescu, zice Evolceanu, nu este în discuţie faptul cine a fost mai întâi păstor şi cine agricultor mai în urmă; aici e vorba dacă arienii au cunoscut agricultura, au trebuit să locuiască pe un teritoriu arabil”. Totuşi conu Mişu a rămas mai departe în opinia d-sale. Zi-i deputat şi-l lasă. În fine, precum îmi închipuisem din Iaşi, Maiorescu a luat apărarea mea cu foarte multă căldură şi s-a încins o discuţie foarte violentă între el şi Dragomirescu. Pentru prima oară, zice Evolceanu, de când asist la discuţii de aşa natură am văzut pe Maiorescu lovind cu asprime pe Dragomirescu şi executându-l în regulă. Drag [omirescu] susţinea că nu e cu putinţă din anumite caractere fizice să iasă anumite caractere fiziologice şi deci morale, M [aiorescu] din contră că se pot face, observa şi clasa în rubrici deosebite şi generaliza. Când m-am întâlnit cu Rubin şi Drag [omirescu] păreau cam pârliţi puţin. Curios, Dragomirescu spunea să reia subiectul şi să-l prefacă unul dintr-înşii şi natural să-l subscrie. Rubin de colo: „scrie-l dumneata d-le Dragom [irescu]”. „Îmi lipsesc datele”. „Ce e cu asta, n-ai decât să faci vreo trei silogisme şi iată articolul ticluit”. Aşa e când sunt ageamii în ale istoriei.

Comitetul de redacţie al *Convorbirilor* se compune din tinerii Rădulescu-Motru, Râd [ulescu] Ionică [105], Ionel Brătescu [106], Evolceanu, Rubin, Dragom [irescu] şi Negulescu, cu excluderea mea. Când i-am întrebat cine a format comitetul mi s-a spus că dl. Maiorescu l-a întocmit de mult. În realitate sunt ei de la ei care s-au alcătuit aşa, fără ştirea şi poate fără consimţământul lui Maiorescu.

1894 dec [embrie] 24

Sâmb [ătă]

Înainte d-a spune ceva despre întrevorbirea cu dl. Odobescu şi Maiorescu voi înscrie cazul de moştenire o boală nervoasă, foarte caracteristic în familia năşichii Siichi. Olga, fata acesteia, o persoană foarte simpatică şi drăguţă, în vârstă cam de 14 ani, prezintă următoarele simptome de boală. Dacă o necăjeşte cineva sau dintr-un

zgomot foarte pe neaşteptate întâmplat, ori din alte împrejurări care lovesc nervii fetei *ex abrupto*, cade într-un fel de catalipsie a simţurilor. Începerea bolii se face prin un râset întrerupt, sacadat şi oarecum neliniştit, care degenerează într-un fel de hohot cu rânjit de dinţi. Ochii, din expresivi şi miloşi cum sunt, cum de regulă se vede la toţi indivizii de origine slavă – năşica e bulgăroaică precum a fost şi năşicul – devin mânioşi şi tulburaţi. Trupul are convulsiuni în primul moment, care se rezolvă de regulă într-o înţepenire completă a vieţii; îndeobşte fata se trânteşte cu faţa pe pământ şi rămâne în situaţia aceasta până este readusă la simţiri. A dus-o la doctori, i-a dat bromuri de potasă, hapuri pentru întărirea sângelui – e anemică mult – şi rezultatul înspre bine încă nu se vede. Am spus că boala este o moştenire din familie. Mai toţi copiii năşichii Siichi prezintă asemeni urme de boală nervoasă, totuşi nu sub această caracteristică formă. Mămiţa îmi spune că fiind luată odată – mai demult – la moşia Călugărenii pe care o ţinea nenea Nicu sau năşicu, nu ştiu bine, neavând ce să dea copiilor să mănânce le-a făcut la toţi câte o farfurie adâncă de ifea groasă „cu dosul de sus al cuţitului”, în contra sfatului mămiţei. Rezultatul a fost că după o oră sau două, seara la culcare, toţi copiii aveau perfect semnele bolii numită a copiilor. Un copil îl ţinea năşica în braţe, altul năşicul şi cel d-al treilea năşica Cuta etc. Actualmente în familia aceasta este Dane bolnav, adică mai curat nebun decât un furios; apoi Duşii a murit de scrofuri, iar copilul lui nenea Nicu, fratele Olghii, este şi el bolnav de asemeni de aceeaşi boală. Caracteristica boală însă a Olghii a avut-o mama năşichii Siichi, cea de la Rusciuc. Aceasta de asemeni când se îmbolnăveşte râde cu hohot şi sfârşeşte prin a cădea în nesimţire ca şi Olga. Va să zică avem un caz de atavism. Pe de altă parte năşica Cuta, mătuşa Olghii, sora prin urmare a tatălui fetei, a prezentat aceleaşi semne de boală cu ocazia morţii lui nenea Petrache, fiul năşichii. N [aşica] Cuta ori de câte ori venea în sala unde se afla întins pe masă fiisu, începea să râdă cu hohot şi avea ochii pierduţi, se uitau în vag. Cum a

fost fiisu îngropat ea nu şi-a dat seama niciodată. Şi poate foarte bine că năşica Siica, impresionată tare de către faptul acestui catalepsism, să fi introdus germenul de boală în sămânţa din care s-a născut copilul Olga. Încă o dată avem atavism, avem rezultatul născut din impresionabilitate, precum şi o coexistenţă de boală la celelalte rude mai apropiate ale Olghii.

Tot astăzi mi-a spus mămiţa că odată s-a ocupat şi dânsa cu creşterea gândacilor de mătase. Făcuse din aceste trei odăi ale caselor mai mici un fel de sală de hrănire a gândacilor; scosese chiar gândaci mulţi şi gogoşi frumoase, dar din cauza nedestoiniciei lui nenea Vasile mai mare frumuseţe de gogoşi s-au stricat. Nenea socotind că e la Bucureşti mai bun preţ decât la Giurgiu a pornit-o într-acolo; din nenorocire, nefiind tren, era pe vremuri numai căruţă, a întârziat prea mult, apoi negăsind preţul care-l voia, s-a întors cu gogoşile îndărăt. În răstimp toţi nenorociţii de gândaci au făcut gaură şi au zburat, şi prin urmare s-au stricat cu totul gogoşile. În alt an, mămiţa a avut nenorocirea să-i vadă murind de boală – dânsa zice de „deochi”; s-a lăsat cu totul de aşa ocupaţie.

Revenind la statul meu în Bucureşti ieri şi alaltăieri, voi spune ceva despre întrevorbirea mea cu Maiorescu. Când am fost pe la 1 1/2 la dânsul, deşi era desigur acasă, cel puţin m-am convins după trăsura şi cupeul ce stăteau la poartă, nu m-a primit; deşi am zis servitorului, „spune-i dumneata de Antonescu, că mă primeşte desigur”, el totuşi s-a întors îndărăt zicând: „D-l M. a plecat mai adineauri iar doamna M. face cuferele”. Fiindcă motivele erau foarte puternice, am plecat spunând totuşi că voi reveni peste un ceas. Şi într-adevăr m-am întors, dar cum zice românul, cu inima frântă, în urma unei discuţii violente avută cu Dragomirescu la Evolceanu acasă.

Când am intrat în săliţă la dl. M., am stat cu şoşonii în picioare aşteptând răspunsul „a plecat dl. M”. sau „nu s-a întors”. M-a primit totuşi. Când am intrat în casa unde se află bustul lui Hermes de Praxiteles, în colţ la stânga cum intri, m-am îndreptat spre biliotecă. Maiorescu era la birou

şi scria o scrisoare. Cu condeiul în mână scriind de zor, s-a uitat la mine printre sprâncene, dacă se poate zice astfel, şi „mă rog, d-le A., un moment, îmi sfârâie călcâiele de zor, trebuie să plec astăzi la 4 ceasuri spre Viena”. Prin urmare, din primul moment ştiam la ce timp îmi era rezervat pentru vorbire. M-am răsucit atunci spre colţul din dreapta intrării aceleiaşi odăi înspre locul unde se află portretul lui Schopenhauer şi etajera cu figurinele din Tanagra. Făceam chiar reflecţia, după câte-mi aduc aminte, „tot mai frumoasă este figurina mea de Tanagra”. Peste puţin a venit şi M. în odaie, ne-am luat foarte amical de mână şi aşezându-mă la masa din mijloc ne-am pus pe vorbă în fugă. „Ei, cum mergeţi p-acolo d-le A., bine, da, cred că foarte bine, mi s-a raportat foarte frumos despre dumneavoastră”. „Cred, d-le M., că n-am nimic ca să mă plâng, băieţii vin la curs, fetele de asemeni, sunt foarte mulţumit”. „Am văzut din scrisoarea dtale foarte entuziastă; prin urmare e bine că vă merge bine”. „D-le M., şi din alte privinţe ne este bine: dl. Răşcanu se interesează foarte mult de noi amândoi, mie personal mi-a pus în bugetul Şcolii Normale vreo câteva sute de lei pentru cărţi şi a silit pe Caragiani să-mi dispuie o sumă de vreo 1.000 de lei pentru alte cărţi; aşa că voi poseda desigur şi eu pe Brunu-Bruickmann; pe de altă parte, Societatea „Arhivei” îmi pune la dispoziţie aparatul său proiector şi deci în semestrul acesta care vine voi putea face un curs mai elegant; în fine, foarte bine îmi prinde mergerea la Iaşi”. „Păi da, d-le A. – şi în timpul acesta înghite în sec, îşi mişcă barbişonul în direcţia dinspre guler spre în afară şi ridică sprânceana stufoasă stângă şi încută pielea frunţii înspre aceeaşi parte – Răşcanu este un om care înţelege meritul şi un om care se interesează de şcoala lui, are căldură; ce vrei să facă dl Caragiani, care e gras şi gros încât nu mai poate face nimic? Te rog să-mi dai şi mie o listă de ceea ce îţi trebuie şi-ţi promit să fac totul. În acelaşi timp te anunţ că la «Institutul Carol» [107], unde eu ca rector trebuie să iau parte, există vreo 2000 de lei numai pentru excursiuni; şi desigur dumneata vei avea o parte din aceşti bani”. Tot

cu prilejul ăsta mi-a spus că la octombrie se pune catedra noastră în budget. Am trecut apoi la articolul meu: „Ai auzit poate ce discuţie vie şi ce interes mare s-a pus pe articolul dumitale”. „Da, am vorbit astăzi cu toţii la masă asupra lucrului”. „Atunci va să zică ştii tot”. Şi a trecut la alt subiect. Ce-mi pare rău că mi-am rupt singur firul de vorbă despre scrierea mea.

La dl. Odobescu lucrurile s-au petrecut altfel. Am început eu să spun de pe la Iaşi oarecare noutăţi şi însărcinările avute din partea lui Răşcanu şi Caragiani. Am intrat în discuţia articolului meu viitor asupra „repetiţiei fenomenelor istorice” şi i l-am expus în fugă, dar destul de clar; părea Odobescu foarte satisfăcut de întocmirea ideilor şi nu am auzit nicio obiecţie din parte-i. Ba, seara, mergând să-mi iau adio de la dânsul, împreună cu Rădulescu Costache, întrebându-mă „care crezi dumneata, d-le A., să fie cauza acestor preschimbări de popoare în diversele ţări ale Europei”, mi-a admis şi susţinut şi completat teoria creşterii nemăsurate a rasei mongole în dosul inducuşilor şi revărsarea acestui potop de popoare mongole peste câmpiile Europei. La rugămintea d-a mă susţine în expunerea conferinţei mele la Universitatea din Bucureşti, mi-a promis că face totul şi desigur că va face totul.

Trecând la alt subiect, l-am întrebat ce s-a făcut cu congresul de arheologie preistorică sau orientală la Bucureşti şi mi-a spus că se instituise de către minister o comisie de oameni învăţaţi români să discute asupra acestei chestiuni. Din sânul acestei comisiuni, Haşdeu propusese doi membri, pe Odobescu şi pe Tocilescu, să alcătuiască un program de primire şi de conferinţele de ţinut la Congres. „Am făcut această propunere – zicea Haşdeu lui Odobescu – cu scopul să supăr pe Ureche [108], ca în modul acesta să-i silim pe cei ce vor să facă congrese să mai rabde”. Şi într-adevăr, Ureche simţindu-se jignit: „dacă, hm, credeţi că eu n-am făcut nimic în ţara asta pentru istorie, atunci nu înţeleg de ce aş mai face parte din această adunare”. Zis şi făcut, şi-a luat căciula şi

a plecat şi d-atunci plecat a fost. Congresul prin urmare nu se va mai ţine fiindcă nu se înţeleg tocmai perfect membrii care alcătuiesc comisiunea.

Fiindcă eram cu toţii la un loc şi vorbeam despre Haşdeu, am trecut uşor la spiritismul lui Haşdeu şi ciracilor lui [109]. Ce este mai curios şi ceea ce izbeşte aproape pe toţi este faptul că oameni foarte serioşi şi pozitivi ca Ştef [an] Mihăilescu şi Istrati [110] sunt mai spiritişti decât toţi ceilalţi ciraci. De Istrati am aflat faptul următor: el avusese un băiat mititel foarte frumos şi nu ştiu din ce boală copilul a murit; d-atunci încoace Istrati şi toată familia sunt dezolaţi, plâng toţi în casă, nevasta, ceilalţi copii şi până şi guvernanta venită din străinătate pentru fete. Într-o seară, spune Odobescu, Istrati sub impresia aceasta tristă stătea la masă şi citea. Deodată, în tăcere, fără ca să vadă, o fiinţă omenească, fără să vadă o mână opacă a cărei musculatură să opuie o rezistenţă oarecare, observă că dulceaţa de pe farfurioară şi paharul aduse pentru Istrati sunt deşertate pe rând de acea mână invizibilă, diafană, şi repuse pe masă. Istrati uitându-se înspre partea locului vede foarte clar umbra fiului său tristă şi plânsă. Îţi poţi închipui ce durere adâncă şi ce tristeţe a trebuit să producă în membrii familiei care fuseseră mai în urmă înştiinţaţi de către Istrati. Şi astfel a intrat el în cercul lui Haşdeu şi dedat la spiritism. În acelaşi ordin de idei am aflat că acea apariţie stranie de figură alături de fotografiile pe care Haşdeu le scotea după diferitele spirite se explică printr-o amăgire grosolană: neamţul care-i scotea fotografiile avea grijă mai-nainte de acasă ca pe aceeaşi placă sensibilă, care-i folosea mai în urmă pentru fotografierea spiritelor, să scoată foarte repede o poză fie de pe o maimuţă, fie de pe alt animal sau om. Şi când venea la Haşdeu, suprapunea sau punea alături fotografia nouă şi în aşa chip ieşea spiritul ca o nouă alăturată pasă de umbră. Când s-a prins de veste, neamţul şi o luase la sănătoasa peste graniţă. Totuşi Haşdeu a rămas convins în adevărul păcăliturii groteşti. De o singură amăgire a ştiut Haşdeu să scape: Speranţă [111],

care a împins pe ilustrul filolog la spiritism, tot siluia pe spirite să îndemne pe Haşdeu ca la diversele concursuri de profesori să scoată totdeauna întâi pe Speranţă; până când observând unde vrea să ajungă Speranţă, l-a izgonit şi a scăpat de dânsul…

Odobescu explica în chipul cel mai plauzibil cazul lui Istrati: probabil sub impresia durerii, fie sub impresii altele sau ocupaţiuni, Istrati a trebuit să ia dulceaţa şi apa în mod inconştient; la urmă, după reîmprospătarea durerii, prin puterea de imaginaţiune revăzând copilul, a legat apariţia aceasta momentană, halucinaţia, cu lipsa dulceţii din farfurioară şi aşa a crezut că fiul său după săvârşirea actului s-a dus.

După dejun am mers eu cu Rădulescu-Motru la Odobescu în strada Cuza-Vodă. Ne-a ţinut iarăşi vreo două ceasuri şi am vorbit despre teoria lui Odobescu asupra existenţei raselor. Acesta înlătură cu totul ideea unei influenţe a mediului asupra rasei. Dădea exemplu faptul că sub împrejurări identice – adică ploaie – grecii şi olandezii, pentru ca să facă scurgerea picăturilor de ploaie, au găsit pentru necesităţi identice formule arhitectonice diverse. Când voi citi articolul lui Odobescu, care-l am la mine, voi spune mai mult.

1894 decembrie 25

Duminică, Giurgiu, 10 1/4

Un caz de halucinaţiune întâmplat în familia mea. Olympiada, soră-mea, o blondă în toată puterea cuvântului – nu ştiu dacă avea şi ochii albaştri – suferea de stomac în aşa grad că de lua două sau trei linguri de colivă sau mămăligă cu unt avea păcatul să sufere mai multe zile la pat. Într-un caz de asemenea natură s-a îmbolnăvit foarte greu şi ajunsese rău de tot. În odaia chiar în care stau acum şi scriu – odăiţa din curte la casele cele mici – se aflau două paturi; în cel dinspre stânga intrării zăcea soră-mea. La capul ei stătea ţaţa Sita, la picioare mămiţa. Deodată, spune mămiţa, începe Olympia să se zgârcească şi, râcâind cu unghiile pe deasupra pieptului, îşi trăgea plapuma spre gât, râzând în acelaşi timp. Ţaţa Sita

speriată: „da, ce e Olympiado de râzi şi-ţi tragi plapuma pe tine în sus?” Hâm, hâm, şi râdea continuu. „Of, ce rău aţi făcut de m-aţi deşteptat, ce frumoase lucruri vedeam”. Şi fără să-şi dea seama începuse din nou aiurarea cu gesturile şi râsul foarte straniu. „Ce vezi Olympiado?” „Uite ţaţo, se face parcă sunt la teatru, înaintea mea se află o cortină roşie la mijloc cu perdele subţiri, peste care se întind cunune multe de flori albe, iar deasupra coroanelor şi ghirlandelor stă un înger frumos care vorbeşte cu mine”. „Şi ce-ţi spune Olympiado?” „Ce să-mi spuie ţaţo, zice că o să te măriţi”. „Cu

Popescu, Olympiado?” „Da ţaţo”. „Şi tu când te măriţi?” „Şi eu peste şase ani după dumneata – va să zică peste 7 ani”. Şi iar a început să râdă, să tremure, să aiurească. Îi era frig grozav, fiindcă i se luase salteaua dedesubt pentru guvernantă. În alt rând mămiţa îmi spusese, sau ţaţa Sita, nu-mi aduc aminte bine, că îngerul îi păruse îmbrăcat în alb şi cu alte accesorii. Peste un an ţaţa Sita s-a măritat, iar peste alţi şase ani şi ţaţa Olympiada s-a măritat cu moartea.

Mămiţa îmi povestea că înainte de Crăciun, prin post, a visat cu privire la halucinaţia şi măritişul ţaţii Sita şi Olympiadei următorul vis: Se făcea că mă trântisem în pat şi dormeam; în faţa mea şi întoarsă spre mine dormea Olympiada, iar dincolo peste dânsa era Petre, bărbatu-meu. Cum eu îl vedeam că stă pe ducă, am sărit cu gura la dânsul: „Petre, Petre, unde te duci şi tu şi cum mă laşi tu cu copiii”. Mi se părea în vis că nu ştiam despre moartea lui Petre şi mă ţineam de dânsul să nu plece. Petre nu zicea nimic, numai dădea cu braţul pe sub Olympiada şi parcă voia s-o ducă cu dânsul. Speriată, m-am rugat de dânsul: „Petre, Petre, stai, nu te duce, nu mă lăsa singură”. El tăcea, numai întindea mâinile şi iar încerca să ducă pe Olympiada cu dânsul. La urmă am zis: „Petre, ia-mă şi pe mine cu tine”. Iar n-a zis nimic, numai făcând semn cu podul palmei, ca la oameni pe care îi izgoneşti, m-a silit să rămân în loc. Şi am rămas, iar Petre a luat-o pe Olympiada şi s-a dus, şi dus a fost. Când m-am deşteptat şi am vrut să

ştiu înţelesul visului, mi-am adus aminte de aiurarea Olympiadei şi socotind că sunt tocmai aproape să se împlinească cel d-al 7[-lea] an, când avea să se mărite, m-am speriat. „Să vezi că Olympiada are să moară în curând”. În postul Paştelui a şi murit.

Un fapt mai important care ar fi putut să aducă moartea mea este încercarea de otrăvire a lui Caloianu, asupra surorilor mele şi mămiţei. Mersesem cu toţii – şi aceasta cu mult înainte de 1873, probabil prin 1872 – în plimbare pe la Poarta de Fier până la Dunărea mare, peste albia Dunării celei mici, care secase cu totul. Îmi aduc aminte că pământul mocirlos al albiei uscat de soare se crăpase şi vedeam printre crăpături fundul negru al pământului. Nu ştiu dacă eu confund amintirile, dar pornind spre Rusciuc vedeam din depărtare luminile rare ale celuilalt mal bulgăresc lucind misterios. Cum noaptea de vară e fermecătoare la noi, cu cântat de broaşte, cu adiere de vânt şi un fel de cer negru albastru cu stele mari, strălucitoare, este poate probabil că această particulară imagine a nopţii să se fi crestat în creierul meu. Oricum, venind acasă, eu obosit am adormit îndată. La masă era un peşte, un crap trimis de Caloianu. Toţi au mâncat, au băut pe cât le-a fost voinţa; pe mine vrând să mă scoale mama ca să mănânc şi eu: „nu, nu, lasă-l pe el, lasă copilul să doarmă – zicea Caloianu –, lui mai bine îi face somnul decât orice mâncare”. Peste noapte a început mai întâi ţaţa Mariţa să verse, apoi pe rând ţaţa Olympiada, ţaţa Sita şi în fine, mai târziu decât toţi, mămiţa. A doua zi veni şi Caloianu. „Dar bine, ce a fost, tu ne-ai otrăvit; ce fel de vin a fost ăsta, aşa verde şi cu drojdia asta neagră”. Sticla cu vinul era încă pe masă şi era verde din pricina culorii vinului. „Ce vorbeşti, eu să vă otrăvesc?” „Da, ne-ai otrăvit, pentru ce tu n-ai băut aseară deloc?” Îmi spunea mămiţa că eu de beam, muream desigur. Ce bine ar fi fost, până acum de mult aş fi fost în sânul repausului de veci, fără emoţiuni şi fără necazuri! Mă simt acum aşa de izolat, aşa de trist şi fără vreo perspectivă frumoasă înainte, că de n-aş şti poate cum se schimbă vremea şi cu dânsa necazurile,

de mult m-aş fi pus pe plâns. După alte toate, Caloianu este sifilitic; prin urmare, eu prin ereditate trebuie să fi păstrat ceva. Ce fericire oare trebuie să mai fie pe un om asupra căruia stă suspendată o soartă aşa de ascunsă şi răutăcioasă. Astăzi aflai acest mister. De altminteri Caloianu dete mămiţei explicare asupra umflăturilor vinelor la piciorul drept prin faptul că la călugărie, unde stătuse dânsul, fusese obligat prin îngenunchere pe pietrele mănăstirii să se îndoaie mereu şi să stea cu genunchiul pe rece; de unde s-a născut şi dilatarea venelor piciorului. Se poate să fie şi adevărat aceasta.

2 ianuarie [1895], Giurgiu

Luni 2 1/2 ziua

Anul Nou a trecut şi sunt de câteva ceasuri intrat în alt an. Am făcut revelionul cu Theodor, cu Mărioara, tuşica şi Pârvulescu cu nevastă-sa şi o mătuşe a lor. A adus Theodor o sticlă cu şampanie, am mai avut o saralici şi cu pişcoturile şi prăjiturile avute s-a întins masa. Când a venit 12 noaptea s-au stins lămpile şi am început zaiafetul. Mizerabil început de an faţă de cel trecut. În 1894 cel puţin aveam şi speranţe multe şi-l începusem anul cu o scrisoare felicitare a lui Maiorescu – *şi quid bonum fasistunique sit* – şi sub cerul albastru şi vesel al Helladei eram şi eu vesel şi mulţumit. În general pot spune de anul trecut că este cel mai fericit an din viaţa mea. Am trăit cu multe speranţe, am văzut şi multe dorinţe realizate, numit la Iaşi profesor, primit de toţi bine, n-aveam nimic de pizmuit altora din seria mea. Începutul anului ăstuia părea şi el foarte frumos. Seara însă lucrurile au luat altă faţă. Plecasem cu Tudorică la plimbare şi apoi am intrat pentru o ţuică la Basmangide. Înăuntru era Boşmanu, care, zice dânsul, a învăţat cu mine în 1884, mi-este deci coleg. Unde? Nu ştiu şi nici cred să ştiu vreodată. În orice caz am băut cu dânsul câte o ţuică şi găsind pe Jouan, inginerul, m-am pus de vorbă cu dânsul. Peste câtva timp vine şi Iepurescu, fostul deputat liberal din Giurgiu, şi cum dădea mâna la toţi am întins şi eu mâna şi cu alaltă mână ridicând căciula: „Antonescu”. După ce s-a dus mai departe

de mine, Boşmanu, care văzuse cât de indiferent dăduse mâna E. cu mine, îi spune: „Ştii, dl. A. este profesorul de la Facultate”. E. se întoarce foarte pripit, redă mâna şi fără multe preambule: „D-le, dar n-ai figură de savant”. „Păi, de ce să fac, cum iese fiecare de la fabrică”. „Ai văzut dumneata pe tatăl dumitale?” „Nu. La ce l-aş mai vedea dacă între noi sunt rupte toate legăturile”. „Cum se poate?” Şi atunci i-am explicat cum stă lucrul. L-am felicitat pentru că era ziua lui şi m-a sărutat şi apoi ne-am despărţit. Curios lucru, un individ care ceruse un „pelinaş” pentru dânsul şi un altul pentru tovarăşul lui, amândoi chercheliţi, vine şi el să felicite pe Iepurescu. Acesta, foarte contrariat să se îmbrăţişeze cu dânsul ca şi cu mine, i-a dat numai podul palmei şi a plecat cam zbârlindu-se. Îmi ziceam în mine însumi: „au zburat câteva voturi, are să fie Iepurescu ales cu mai puţine voturi”.

Seara întorcându-mă la masă foarte dispus am mâncat foarte bine, cum se mănâncă de regulă când eşti dispus şi ai foame; pe la sfârşitul mesei însă, mămiţa cu felul său caracteristic de vorbă şi cu obiceiul său d-a-mi călca pe nervi, sunând mereu aceeaşi coardă: „cum să stau eu aici aşa singură, când tu p-acolo treci în rândul oamenilor; că sunt nişte mişei copiii care nu îngrijesc de părinţii lor, că D [umne] zeu vede toate de sus din cer, că n-are să lase nerăsplătite faptele, că eu te-am făcut ce eşti, că eu aşa”, încât disperându-mă m-au apucat furiile. Ceea ce îmi aduc aminte bine e că Marioara care asista la scenă foarte surprinsă şi foarte jenată, simţind agitaţia mea mai-nainte ca să-mi vie furia, a luat lampa în mână. Din fericire, dacă n-o lua, se întâmpla desigur foc. Parcă-mi aduc aminte că mi se urcase sângele la cap şi am început zbierând din toate puterile mele: „lasă-mă dracului, fir-aţi ai dracului, fir-ai a dracului...” Şi apoi un şir de dumnezei, de cruci, cum înjură cei mai mizerabili şi apoi paralel cu înjurăturile am dat cu piciorul mesei, am răsturnat-o, am pus mâna pe perne, le-am aruncat prin casă, m-am bătut de pat în aşa fel că am rupt fierul cel gros al patului, în fine m-am trântit la urmă cu faţa spre perete şi gâfâind cu

speranţa că am să dorm, am închis ochii. Mămiţa, când m-a auzit înjurând, lucru care nu m-a mai auzit ea de mult, adică niciodată, nici măcar insultând pe alţii, părea că se împleticeşte, îşi lăsase locul din pat şi venea spre mine. După ce m-am culcat, au plecat toţi din casă şi rămânând o vreme tot în locul meu din pat, am retrecut în odaia dinspre curte şi am isprăvit lucrul meu la *Acropolis din Troia*, despre care va trebui să vorbesc în conferinţă la Universitatea din Bucureşti. Rezumând totul, faptul excitării mele peste măsură de tare, aşa de tare încât nu-mi dau seama bine nici de vorbele mele, nici de necazul meu, chiar, d-aş fi avut o armă la mine, probabil că m-aş fi străpuns – o zic aceasta în toată seriozitatea, fără nicio dorinţă de dramatizat o scenă mizerabilă şi tristă pentru mine –, apoi prin faptul că noaptea întreagă n-am putut dormi un moment şi că a doua zi am avut gândul preocupat „numai” de această scenă întâmplată, toate acestea mă fac să cred că sunt expus la accese de nebunie, dacă nu însuşi la nebunie. Prin ereditate şi prin rudenie colaterală, această supraexcitare nervoasă există în familie. Când îmi treceam bacalaureatul – şedeam atunci în casa peste drum de Gimnaziu, pe strada Liniştii – venind stăpânul caselor, un unchiaş înalt, uscat şi foarte avar, să ceară chiria cu o foarte mare insistenţă, ameninţând că ne dă afară din casă, ne vinde lucrurile, mămiţa s-a mâniat aşa de tare, a început să zbiere aşa de înfiorător şi să vorbească cu o repeziciune aşa de mare că am avut un moment credinţa că dânsa este nebună; foarte târziu d-abia s-a mai liniştit. De asemeni şi ţaţa Mariţa, la Titu, o dată s-a mâniat şi a strigat în aşa chip că excitaţia nervoasă era poate şi mai mare ca la mine şi la mămiţa. Prin urmare, nimeni să nu se mire dacă vor auzi că am înnebunit, mai ales că la mine se complică lucrul cu sifilisul căpătat prin altoirea mea, dar de care m-am vindecat probabil complet, şi cel căpătat prin moştenire.

Abeleanu, un institutor de la şcoala primară d-aici de pe strada noastră, cel care ţine locul lui Andreescu, plecat în concediu, a venit pe la mine. Cu dânsul am vorbit mai

mult de o oră despre Grecia, despre Macedonia şi despre starea şcolilor româneşti din părţile locului. Mi-a spus că în satele româneşti unde deşi nu există absolut niciun grec şi prin urmare nu se înţelege limba greacă, totuşi în biserică trebuie neapărat să se ţie serviciul religios în limba greacă; dacă vreun popă român îndrăzneşte să ţie vreo predică în româneşte sau să slujească în limba satului, episcopul, în virtutea beratelor dobândite, poate foarte lesne prin puterea jandarmilor care-i stau la dispoziţie să aducă înaintea feţei sale pe afurisitul de popă care calcă canoanele şi după o morală bună îl aruncă la închisoare unde rămâne până ce s-o îndrepta spre calea binelui sau piere. Despre şcoli de asemeni mi-a spus că în satele româneşti sunt de regulă câte două şcoli: una românească şi alta grecească; de regulă cea grecească are elevi împătrit mai mulţi decât cea română şi aceasta din pricină că şcolile greceşti sunt foarte bine întreţinute de statul hellen şi cu dascăli mulţi. Vorbind despre încercarea lui Apostol Mărgărit d-a întovărăşi pe români cu albanezii şi împreună cu ajutorul dat de un misionar francez Fauverielle (?) [Faveyria] să-i schimbe la catolicism pe toţi românii, ca în modul acesta să-i schimbe de sub autoritatea Bisericii ortodoxe şi să-i treacă sub aceea a Papei, spunea Abeleanu că este un non-sens şi va fi întotdeauna o imposibilitate această preschimbare. D-aici şi discreditul lui Mărgărit. Acesta, pe de altă parte, este şi mişel şi de rea credinţă. De mişel că este nu o pot afirma, dar zicea Abeleanu că în realitate trecea în budget sume pentru profesori care s-au muriseră de mult, sau nu existau în realitate nicăieri [112].

La urmă am vorbit câteva cuvinte despre avântul care-l ia continuu, zilnic, ţara; că suntem într-o fază de regenerare internă, că mişcările în sens opus ungurilor sunt numai nişte precursori adevăratelor mişcări care au să vină; că nu putem în acelaşi timp să ne organizăm înăuntru şi să privim şi să lucrăm în afară; că generaţia care va veni după noi, nu numai bine înarmată ştiinţificeşte şi în general pe toate terenurile, dar mai

entuziasmată decât noi şi decât generaţiile contemporane la celelalte popoare ale Europei, va face adevărata unire, va realiza visul nostru. În orice caz mă aflam într-o stare de excitaţie în bine şi aceasta înainte de scandalul de seară, pe de altă parte liniştea din casă şi satisfacţia lui Abeleanu ascultând, că rezultatul a fost o oraţiune foarte patriotică, fără fraze şi idei declamatorii totuşi. În fond am dreptate, elementul român în Ungaria şi Rusia creşte în mod sensibil, vigoarea şi energia de rezistenţă mergând paralel cu dezvoltarea ideii şi conştiinţei de naţionalitate, face ca însăşi cauza noastră să rămâie o problemă care deşi nerezolvată în prezent nu va rămâne insolubilă multă vreme.

Care ar fi după mine privirea generală scoasă din multiplicitatea de fenomene politice din ţară la noi, din Europa? În ţara noastră avem un guvern care-şi face datoria în sensul strict al cuvântului, dar lasă totuşi în spirit o neîncredere. Oamenii care cârmuiesc nu par să fie pătrunşi de căldură pentru cauza care o slujesc; merg în virtutea unei impulsii generale date, nu duc ei înşişi mersul lucrurilor; sunt târâţi mai mult. Opoziţia şi ea nu ştie ce vrea, n-are nicio idee de realizat, nu se simte în stare să alcătuiască niciun program de idei pozitive; ei sunt veşnicul negativ al conservatorilor. Celelalte părţi în afară de liberali şi conservatori nefiind, desigur nici influenţa lor asupra treburilor publice nu e mare. În fine, ţara românească este ţara lui Hübsch!

În Europa agitaţie sterilă pretutindeni, guverne căzute sau neputincioase să-şi urmărească un ideal fin stabilit de mai înainte, compromisuri şi clădiri pe nisip. În haosul acesta de idei şi de dorinţe parcă încolţesc unele idei generoase – dezarmare generală, facere de legi pentru proletari, alcătuirea unui tribunal de pace pentru toate neamurile –, dar nu pot ieşi la suprafaţă. Făgaşul în care obada carului vechii Europe e prea adânc pentru ca să permită o abatere. Războaiele vor fi, invenţiunile spre distrugere se vor perfecţiona şi când cataclismul cel mare „la Débâcle” va veni atunci Europa va avea un mijloc să se

distrugă în chip mai eficace. Slăbindu-se, elementul mongol care se clatină acum din letargia lui – chinezii bătuţi cu totul de către japonezi – revenind peste lumea noastră va mai repeta încă o dată fenomenul invaziei mongole, pentru ca să adevereze ideea mea „repetiţia fenomenelor mongole”, ideea asupra căreia voi vorbi în conferinţa de la Universitatea din Bucureşti.

1895 ianuarie 8, Giurgiu

11 ore ziua. Duminică

Soare splendid şi cer şi mai splendid cu o temperatură dulce ca de toamnă; de când e minte omenească nu s-a mai văzut aşa iarnă dulce în România, precum din contra aşa de aspră în Franţa şi în general tot apusul Europei; până şi în Algeria a nins, lucru ce nu s-a mai întâmplat de când e lumea.

Ieri fiind patronul Gimnaziului din Giurgiu şi fiind invitat de către dl. Droc, directorul gimnaziului, la sfeştanie, am fost acolo să văd ce se face. Ieri ploua mărunt şi des şi era întuneric şi posomorât. În cancelaria gimnaziului am întâlnit pe Corvin şi apoi au mai venit şi alţii; între aceştia Nanu, fratele lui Nanu, actual profesor la Severin şi fost cu mine la Berlin. Bucurescu, un om brunet cu barbă deasă şi costeliv, venind şi vorbind despre fenomenul acesta al iernii calde, am explicat eu teoria cum Pământul parcurgând în acest moment spaţiul de 11.000 de ani mai cald pentru emisferul nostru boreal, continuu căldura se va mări pe când din contră emisferul boreal se va răci şi va fi acoperit mai cu totul de gheţari eterni. Am spus eu că faza aceasta de gheţari a trecut-o şi pământul din partea emisferului nostru, că semnele acestei de odinioară stări se văd din poziţiunea gheţarilor din Europa alpestră şi din direcţia în care sunt teşite muchiile stâncilor la munţi. Ascultau dânşii cu oarecare atenţie. La urmă, spuneam eu, aceasta este o ipoteză ca orice altă ipoteză, că pentru un moment ea explică un şir de fenomene; dar că nu este cu neputinţă ca un alt geolog însemnat, arătând falsitatea acestei idei, să găsească o nouă teorie mai bună şi care să explice un şir şi mai mare

de fenomene. Aşa şi teoria evoluţionistă a lui Darwin, care presupunea gradata trecere a unui fenomen în altul printr-o serie de alte fenomene intermediare, a ajuns la o adevărată bancrută. „Cum! La o adevărată bancrută?” S-a constatat că acele serii intermediare în realitate nu există, sunt numai o afirmaţie a ilustrului filosof englez. Pentru presupunerea că omul n-ar fi decât o maimuţă dezvoltată, s-a constatat că în imensul spaţiu de timp care se întinde îndărătul nostru şi în tot cursul acesta de ani, omul n-a încercat absolut nicio schimbare; precum a fost acum 10.000 de ani a. Ch. omul apare şi astăzi. Pe de altă parte, în întreaga viaţă a omului pe pământ, viaţă care se întinde probabil până la 200.000 ani a. Ch., nu s-a găsit absolut nicio variaţie în aspectul fizic al omului; cum a fost în primul moment al apariţiei sale aşa este şi astăzi. Omul maimuţă, care a trebuit mai întâi să piardă coada sau să se reducă la nişte apendicii inutile şi să-şi schimbe poziţia sa din orizontală în verticală, nu se regăseşte nicăieri. Vorchow, celebrul arheolog, a arătat la congresul din Moscova în 1892 că diferenţa între om şi maimuţă este aşa de fundamentală, că între aceste două serii de fiinţe există o prăpastie de netrecut. Bucurescu a explicat cum trebuie să fi pierdut omul maimuţă coada şi să fi ajuns la forma actuală, susţinând că prin şederea continuă a omului maimuţă pe dorsal, coada a fost continuu micşorată, cartilagiile reduse la simple excrescenţe apophizele dorsale. Eu am explicat conform teoriei lui Darwin, în realitate o simplă explicare găsită de mine, cum femeia a trebuit să piardă mustăţile şi barba. În faza când omul maimuţă trăia ca un animal, în actul copulaţiunii bărbatul prin poziţia sa d-asupra femeii a putut să muşte continuu în momentele de copulaţie femeia subpusă. Muşcând-o continuu de faţă, de obraji şi de buză, natural a muşcat şi barba; şi prin moştenire şi prin continua repeţire a fenomenului, femeia a rămas şi fără barbă şi fără mustăţi. De asemeni, am explicat, după cum îmi spusese, fiind încă în clasa VII la liceu, Popescu I. Constantin, socialistul, cum s-a făcut că părul de la podul palmei spre cot merge într-o

direcţie şi de la cot în sus în altă direcţie. Ziceam că omul maimuţă trăind în păduri pe ramurile copacilor împreună cu femeia şi copiii săi, când începeau vijeliile şi ploi, prin experienţe îndelungate, aflase că trăsnetele sunt primejdioase pe copaci; d-aici sărind din ramură în ramură prin păduri, se silea să ajungă la o poiană, unde era la adăpostul acestor atacuri ale trăsnetelor. Ploaia însă şi desimea picăturilor sale, orbindu-i ochii, omul maimuţă silit căta să-şi adăpostească trupul şi mai ales capul de căderea ploii şi ridica braţele d-asupra ţestei capului şi d-aici ploaia cura pe braţe înspre coate. O continuă curgere a apei a silit cu timpul părul să ia direcţia care o are astăzi.

Puţin după asta a venit şi Droc şi ceilalţi şi astfel am intrat cu toţii în sala cea mare a gimnaziului, unde ni se dădeau premiile. A ţinut un discurs directorul asupra vieţii lui Ion Maiorescu [113], patronul şcolii, şi a sfârşit prin oarecare sfaturi la adresa copiilor. Imnul patronului, făcut şi muzica şi poezia de Tănăsescu, profesorul gimnaziului de muzică, mi-a făcut o impresie vie, foarte plăcută. Mă uitam la tineretul dinaintea mea şi la drapelul gimnaziului şi înfiorat de emoţiune mă gândeam că înainte cu 18 ani eram şi eu unul dintre tinerii de aceeaşi vârstă care-i vedeam înaintea mea. Mă surprindea faptul că toţi acei copii din sală în ziua patronului nu erau născuţi pe timpul când eu începeam cariera mea, cu acelaşi foc, cu acelaşi entuziasm precum sunt unii dintr-înşii acum. Mă uitam mereu în faţa mea, la tabloul (fotografia) reprezentând gimnaziul din Giurgiu în urma loviturilor de bombă, şi-mi reprezentam în minte aspectul trist al şcolii în urma războiului din 1877. Era o viaţă pe care o trăisem, erau o mulţime de suveniruri şi de emoţiuni vii care mă înăbuşeau. Şi în tot acest timp, copiii urmărind cu atenţie bagheta lui Tănăsescu şi mişcările ritmice ale mâinilor sale, din 70 de guri făceau să răsune „Ziua Sfântului Patron”. Când au cântat „Deşteaptă-te române”, la frazele „priveşte în jur de tine cum stau ca brazii-n munte voinici sute de mii/ Un semn ei mai aşteaptă şi sar ca lupii în stână” etc, parcă vedeam nenumărata mulţime a voinicilor

transilvăneni, de astăzi, amărâţi atunci ca şi astăzi, gata spre revoltă, spre viaţă. Comparam starea d-atunci a românilor cu cea de astăzi şi constatam în favorul epocii mele progrese mari, incontestabile spre realizarea idealului nostru. S-a schimbat trecutul, suntem şi noi astăzi un popor mare prin înţelegerea vie a unui ideal şi prin conştiinţa unităţii strânse care leagă toate ramurile dezbinate ale neamului nostru.

Am trecut îndată în cancelaria gimnaziului şi acolo am băut în sănătatea Patronului, înin a Regelui, a Gimnaziului, a profesorilor, a Mitropolitului, a directorului, a magistraturii, în fine a tuturor. Tocmai la urmă am lăsat şi eu paharul de şampanie din mână şi apropiindu-mă de masă, jucându-mă în acelaşi timp cu degetele mâinii drepte, mai exact întorcând cu degetele mâinii stângi inelul de aur cu piatra antică, N.P. gotic scris cu coroană ducală d-asupra, am zis: „D-lor, vă rog permiteţi-mi să spui şi eu câteva cuvinte. Sunt 16 ani d-atunci când venit ca un copil din clasele primare, după războiul din 1877, am văzut gimnaziul în ruine, era ciuruit de bombele din război. Cu tot entuziasmul de copil m-am înscris în şcoală şi prin întâmplarea că eram întâi la catalog, dl. Droc, director atunci ca şi astăzi, m-a scos la lecţie. Se vede treaba că n-am ştiut; că dl. Droc a fost nevoit să mă puie în jug; nu ştiu de-şi mai aduce dânsul [aminte] despre acest fapt. Dar puşi în jug, eu şi Mişu

Manicatide, am stat şi umilinţa aceasta vie ne-a rămas întotdeauna în minte; eu cel puţin am avut întotdeauna în minte imaginea acelui jug”. Râdeau toţi în timpul acesta, când vorbeam despre şederea noastră în jug. „Aceasta a fost destul ca să învăţăm carte. Am fost de atunci în străinătate, am avut prilejul să văd mulţi profesori, dar suvenirul de foştii mei profesori, din care nu mai văd acum, aici, decât pe dl. Droc şi dl. Popescu, mi-a rămas neşters şi o simpatie reală şi un respect adânc d-atunci şi până astăzi îl păstrez. Prin urmare, permiteţi-mi să ridic acest pahar în sănătatea profesorilor mei, domnului Droc şi domnului Ion Popescu”.

M-am reîntors acasă şi m-am pus la masă împreună cu Theodor, cu tuşica, Marioara şi nenea Vasile. Asupra unchiului meu, nenea Vasile, trebuie să spun că dânsul m-a susţinut şi îngrijit ca pe copilul lui şi numele lui îl port eu acum. E curios cum şi el are presimţiri sau cum se zice are dublă vedere. Îmi spunea într-o zi că „pornind mămiţa la Craiova ca să ducă pe ţaţa Sita când era mică la pension, nenea Vasile ar fi văzut în vis cum era Craiova, cum erau casele, că era un pom înalt în curte şi că directoarea era o strâmbă, sau sacşie. Aceste lucruri văzute în somn, dar fără să fi fost nenea p-acolo, au fost găsite de mămiţa întocmai aşa precum spusese nenea. De altminteri, nenea are perfect tipul omului onest şi bun fără margini. Îmi spunea cazul cu Stănculescu, când creditorii veniseră să-i puie sechestru pe marfă şi să-i pecetluiască prăvălia. Nenea intrând pe singurul oblon deschis al uşii în prăvălie găseşte pe creditori înăuntru. Le vorbeşte, îşi dă el cuvântul, se pune garant şi luând poliţele creditorilor care erau de la Stănculescu, dă în schimb o poliţă a sa. Creditorii ascultând de nenea şi încredinţaţi deschid din nou dugheana iar nenea având poliţele creditorilor în mână (cam în valoare de 20.000 de lei vechi) le dă lui Stănculescu: „na, vezi de-ţi plăteşte datoriile şi fii cinstit. Şi am plecat şi Stănculescu d-atunci încoace, după ce a plătit datoriile, mă are de cel mai bun prieten al lui. Aş fi avut prilej să mă îmbogăţesc de multe ori, mai cu seamă când am fost furnizorul armatei turceşti, dar am fost prea bun, am iertat datoriile la toţi, am ajutat pe toţi şi am rămas sărac cum sunt astăzi. O dată am răzbunat pe tata. Tata fusese bogat mare, «ciorbagiu» cum zic turcii; avea 13 prăvălii pe dreapta uliţei pe lângă Bărăţie la Bucureşti şi 13 pe stânga şi cu fuga, cu turcii, a fost tot mereu sărăcit şi prăpădit. De 4 ori l-au sărăcit turcii şi de 4 ori s-a îmbogăţit. Numai neica State a fost sec, a pierdut averea după moartea lui tata, D [umne] zeu să-l ierte. Eram cu Stănculescu o dată şi punând mâna pe un păzitor turc, un soldat, i-am luat puşca din mână şi l-am sugrumat şi aruncat apoi în privata lui neica State”. „Păi bine, nene, ce

vinovat era acest soldat, ce-ţi făcuse?” „Nimic”. „Va să zică ai făcut o nedreptate nene?” „M-am răzbunat şi eu pe turci, pentru săracul tata, D [umne] zeu să-l ierte”.

Iaşi, 1895 ian [uarie] 13

Ora 4 ziua, vineri

Am plecat de la Giurgiu fiind condus la gară de către Theodor, vărul meu. Nenea Vasile la poartă, înainte de despărţire, nu mi-a spus niciun cuvânt de bună plecare, tuşica, rece şi indiferentă, sărutându-mă de formă pe obraz, mămiţa ceva mai cald şi Marioara mai cu dulceaţă mi-a urat şi „bun succes”.

La Bucureşti am întâlnit la masă la „Cozma” pe Evolceau, pe Rădulescu Ion şi Dianu [114]. Mi s-a spus că sunt numit în comitetul de redacţiune [115] şi că acolo am să trimit lucrările mele, în pasaj. Am vorbit despre evenimentele din Franţa, despre fuga lui C. Périer din preşedinte al republicii tocmai în momentul cel mai primejdios pentru Franţa, despre afacerea mea cu V. Iepurescu şi pretinsa mea vizită în peţire cu redingota ştearsă pe la nasturi cu gaz, o invenţie de-ale mele.

Dimineaţa am fost la dl. Maiorescu şi m-a introdus servitorul în cabinetul de lucru al lui M., unde fiindcă în sala de primire stătea M. cu Cămărăşescu [116] am rămas un timp destul de îndelung. În aşteptare ca să plece Cămărăşescu, am pornit prin odaie să văd cărţile din bibliotecă şi dând peste *Revue des deux mondes* am luat-o s-o citesc. Era numărul din 15 decembrie 1894 cu nişte poezii ale lui P.B., cel care a publicat *Disciple* şi la *terre promise*. Se vede treaba că M. aşteptând să intru în sală şi cum nu mă văzuse umblând prin bibliotecă, a plecat să mă găsească în sala de aşteptare sau să întrebe pe servitor ce s-a făcut cu mine, lăsând singur un moment pe Cămărăşescu. La urmă a venit în odaie la mine.

Cât a stat Cămărăşescu s-a discutat despre posibilitatea sau nu a unui ales din două părţi, întâi ca senator, în al doilea rând ca deputat, dacă o dată Senatul alegându-l pe candidat mai înainte decât Camera, are individul dreptul să mai opteze pentru deputăţie. D-l

cămărăşescu susţinea că da, dl. M. că nu; fiecare a adus toate argumentele pro şi contra şi s-a sfârşit, mi se pare, cu biruinţa celui d-al doilea. Plecând Cămărăşescu şi rămânând singur cu M. am început să vorbim despre Iaşi. Cu prilejul acesta mi-a vorbit M. cu termeni foarte elogioşi despre Răşcanu P. şi mi-a spus că dintre toţi profesorii de la Universitate el este singurul care să mai dea puţină viaţă celor din Iaşi. Apoi, prin concluzii sau gradaţii treptate, a venit vorba despre Xenopol, autorul *Istoriei* [*111*]. Are o idee foarte rea „de când o parte a creierului s-a dezorganizat prin boala de care Xenopol a suferit şi calităţile rare ale acestuia s-au nimicit şi nu mai i-a rămas acestuia decât numai o licărire. Vezi, d-le A., ce inteligenţă extraordinară a trebuit să aibă omul ăsta, ca după o asemeni catastrofă tot să-i mai rămâie ceva? Împărţirea schematică şi planul cărţii şi sistematica orânduire a materiei după norme logice sunt resturi din vechea inteligenţă”. Cu prilejul acesta am vorbit despre lipsa de o determinare a perioadei medievale 300 – 1200 d.Hr. a românilor, lipsa de utilizare a scriitorilor arabi şi în genere a tuturor izvoarelor câte sunt. Teoria lui

Rössler încă a făcut subiectul convorbirii între M. şi mine, amândoi susţinând negreşit pe bunul simţ că teoria germanului-ungur este falsă şi lipsită de un fundament istoric serios [118]. „Care este părerea d-v, d-le M., asupra articolului meu: *Raportul între rasă şi manifestările artistice la helleni*?” „Mie mi-a plăcut şi mi-a plăcut mult. Chiar dacă n-ar fi nicio legătură între prima parte şi cea d-a doua, precum spunea Rădulescu-Motru (curios, nu zicea Dragomirescu precum îmi relatase Costache R.M.); simplul fapt al prezentării că trăind în Dacia foştii arieni, aceasta ne arată o foarte frumoasă totuşi intrare în materie”. „Eu cred că există cu toate acestea o legătură între ambele părţi, d-le M.; pentru mine nu este totuna ca arienii să fi venit din Asia, din Africa sau Europa, pentru că eu pun o deosebită atenţiune asupra caracterelor fizice ale raselor şi caracterele fizice sunt atârnate şi se formează la popoare când acestea sunt în faza copilăriei, căci numai

atunci natura lucrează cu putere asupra rasei”. „Apoi da, a reluat M., când omul se civilizează, atunci el influenţează asupra naturii”. „Dacă, deci, natura a lucrat asupra elenilor când aceştia erau încă în sânul familiei ariene, atunci este necesar să vedem patria primitivă a arienilor ca de acolo să scoatem şi însuşirile fizice ale rasei”. Părea satisfăcut. „Dar în privinţa înmaterializării treptate a artei, cu cât ne depărtăm de leagănul primitiv al omenirii, ce crezi d-le M?” „Ideea e frumoasă deşi a fost exprimată mai-nainte de dumneata, dar foarte vag şi cu referinţă la un alt teren decât cel ales de dta. E vorba de înmaterializarea gradată a semnelor de distincţie administrativă: în timpul romanilor avem lictori cu fascii şi cu tot aparatul vizibil şi brut de p-atunci; trecând prin mediul ev această înmaterializare ajunge la noi numai la un pur semn, ca o fundă mică la redingotă”. „Voiesc să vorbesc în data ce vine despre *descoperirile în Troia şi repetiţia fenomenelor istorice*”. „Cum înţelegi repetiţia fenomenelor dumneata, prin simpla «evoluţiune» sau prin ritm?” Mă uitam la dânsul şi fiindcă trecuse din faţă-mi şedea în dreptul Venerei din Milo spre fereastră şi eu în faţă-i spre uşa din sală – îi vedeam figura foarte precis şi-mi ziceam în mine: toată energia şi violenţa atacurilor lui sunt rezultatul acestei forţe inerente exprimate prin cruzimea şi asprimea trăsăturilor feţei; în acelaşi timp urmăream asemănările dintre figura lui şi a tatălui său, după cum îmi rămăsese în minte după copia văzută în cancelaria gimnaziului din Giurgiu. Ce o fi vrând să înţeleagă el prin „evoluţie” sau ritm? Şi făceam reflecţii foarte puţin favorabile pentru Maiorescu. „Este altă lume şi sunt alte raporturi între noi amândoi acum, d-le M., îmi ziceam în mine, şi mi-e teamă că nu mai înţelegi concepţia mea şi unde vrei s-ajung”. Şi ca să-mi explice, îmi vorbea de revenirea sentimentului religios la anumite vremuri cu aceeaşi intensitate vie, tocmai într-o vreme când s-ar aştepta cineva mai puţin. Nu e asta, îmi ziceam eu, şi am întrerupt vorbirea prin afirmarea continuă a tot ce spune celălalt; căci prin experienţă ştiu, ori de câte ori afirmi tot ce zice altul

discuţia va fini cu totul între doi indivizi şi în locui va începe rolul căscăturilor. Mi-a vorbit despre bustul frumoasei Venus din Trales – Maiorescu o numea Diana –, cum a reuşit s-o capete din Viena şi cum apoi M-me M. a desfăcut-o de faţă cu mine şi a pus-o statuia pe dulăpiorul de sus lângă fereastră.

După dejun am mers la dl. Francudi [119], pe la 1 1/2; era acasă şi intrând în salon am dat peste o pictură reprezentând monumentul lui Lysicrates. „Acestea toate sunt lucrate de fii-mea" şi-mi arăta pe pereţi în toate părţile tablouri marine, figuri, peisaje de tot felul, reproduceri după temple şi monumente vechi etc, etc. Salonul orânduit cu îngrijire. Am vorbit eu despre descoperirile lui Dörpfeld în Troia şi l-am rugat să anunţe la facultate că dl. Maiorescu mi-a cedat ora lui să fac o conferinţă despre un subiect din arheologie. S-a oferit cu cea mai mare plăcere, dar anunţul, îmi spunea Francudi, când a căutat să-l lipească era făcut mai dinainte de Maiorescu.

Ducându-mă în două rânduri la Odobescu şi negăsindu-l am mai trecut şi a treia oară pe la 9 ore şi, cum era tocmai pe ducă, am dat numai bună seara şi împreună cu Evolceanu şi cu Odobescu am pornit-o în trăsură spre Şcoala Normală Superioară.

A doua zi am fost din nou cu desenul meu asupra Acropolei din Troia, i-am expus unele idei. Discuţie la toartă. Între altele mi-a făcut o teorie întreagă asupra vaselor. După Odobescu, clima, poziţia geografică a locului, natura toată într-un cuvânt, mediul social nu au nicio influenţă asupra omului, asupra raselor, ele sunt ceea ce le-au făcut alcătuirile lor fiziologice. O rasă este formată spre pildă, zice dânsul, dintr-atâta număr de atomi de X natură şi de un alt număr de Y; că aceste compoziţii însă amalgamate bine dau compuşi cu anume însuşiri, cu dispoziţii bune pentru artă, la unele popoare; la alte popoare compoziţia atomilor variind după număr şi calitate va face ca rasa să aibă alte însuşiri, politice bunăoară. Cum eu mă îndoiam să fi intrat în sângele hellenului vreun

atom din sângele negrului – „dar ce, nu vezi că înseşi caracterele fizice ale grecului din epoca lui Pericles sunt un rest vădit al acestei influenţe fizice şi a acestei absorbţii de elemente negre în sânge?” Pe de altă parte, sentimentul grecului pentru formă nu este decât pornirea vie de odinioară a negrului pentru antropomorfism. Hellenul primitiv ca arian ce era, era un popor cu porniri idealiste, era un visător, un om plin de fantezie. I-a trebuit un amestec de alte elemente, acestor arieni, pentru ca să ajungă la ceva bun. Dacă n-ar fi fost introdus acel flux mongolic, în virtutea căruia omul nu face decât să se ocupe de tot ce cade în raza ochiului său, rasa ariană ar fi pierit de mult, căci visătorii neapărat sunt neapţi pentru luptă şi pentru viaţă. Hellenul, numai el, a îmbinat mai bine calităţile negrului cu ale mongolului şi arianului şi d-aici a ieşit perfecţia de forme pe care o întâlnim în operele sale de artă. Vream să-l întreb şi să discut chestiunea: „dar unde să se fi făcut aceste îmbinări de elemente mongole şi negre, d-le Odobescu?”, dar mi-a fost teamă să nu rămâie cu degetul în gură prins şi l-am lăsat. Pe de altă parte, el a căutat să-mi contrazică ideea unei invazii la timp determinat al unora şi aceloraşi cârd de popoare, venite din aceeaşi parte a locului.

Conferinţa, în fine, am ţinut-o miercuri seara între 5 şi 6 *lA*; era ora lui Maiorescu. Când eram p-acasă şi sub îmbătarea ideii, precum mi se întâmplă mie totdeauna când sunt fie singur, fie încălzit de vreo idee, îmi închipuiam o sală plină de lume, cu cucoane o grămadă, cu studenţi zgomotoşi şi mai pe d-asupra cu însuşi regele şi suita lui chemaţi de Maiorescu. Mă vedeam înconjurat în urma conferinţei, sărbătorit, ziarele vorbind cu entuziasm despre conferinţa mea, băieţii pătrunşi până în suflet de frumuseţea celor susţinute şi de adevărul lor, Maiorescu entuziasmat şi vesel, Odobescu gelos, în fine un complex de scene favorabile mie, aşa de favorabil încât îmi ziceam mereu: „aşa conferinţă de mult nu s-a mai făcut”. Dar faci socoteala d-acasă care nu se potriveşte cu cea din târg. Mai întâi s-a pus pe ploaie în toată după amiaza, o ploaie

măruntă şi deasă cu vântişor. Deci numărul auditorilor s-a redus tare mult, Regele n-a venit precum nici a fost vorba vreodată, băieţii aveau altceva de făcut; am avut drept auditor pe d-na Maiorescu şi M., pe Odobescu, Francudi, pe toţi colegii mei de şcoală (Dragomirescu, Negulescu, Evolceanu, Rădulescu-Motru, Floru, Dianu, Liţica etc etc). Am vorbit fără sfială, am spus tot ce aveam de spus; singurul defect, de care m-am găsit şi eu vinovat, a fost că am isprăvit prea brusc, tocmai în momentul când mă aprinsesem mai tare şi fraza căpătase un caracter oarecare. Am pus mâna pe pălărie şi m-am retras. Era o tăcere foarte curioasă în sală şi o vădită neplăcere că ispăvisem aşa de repede. În cancelarie Odobescu mi-a spus de „sugrumarea" peroraţiei, că trebuiam să închei etc. La Maiorescu acasă, cum m-a văzut M., a şi venit la mine şi luându-mă de mână, a început să facă critica. „Din punctul de vedere, cum te-ai prezentat, în ce priveşte modul de expunere, foarte clar, foarte precis, rece, fără nicio jenă, n-am decât să te felicit. De asemeni şi partea unde expui săpăturile din Troia şi stratificarea diverselor straturi, a fost splendidă; ce impresie adâncă a trebuit să facă asupra studenţilor modul cum ai expus dumneata săpăturile şi concluziile pe care le-ai scos dumneata; decât sau eu n-am auzit bine, sau dumneata n-ai spus ceva. După ce faci descrierea diverselor strate din Troia, ai căutat să demonstrezi ideea că rasa primă caracteristică din Troia era rasa din al III-lea] strat, că legea dumitale se regăseşte şi aici aplicată; apoi, înălţându-te, din nou ai căutat să arăţi că nu este numai în Troia unde se vede această stratificare de popoare, că mai sunt şi aiurea, în Asiria, Egipt etc. Decât un văd legătura între a doua parte şi cea de-a treia între legea «primei rase» şi fenomenele de invazie diferite". „D-le M., când am văzut că bate orele 6 mi-am pierdut sângele rece şi am căutat să isprăvesc cât mai repede; d-aici şi «sugrumarea" ultimii părţi...». „Eu judecând pe urmă, ia stai frate, să văd ce a vrut dânsul să zică, am observat că între a doua şi a treia parte ar fi legătura următoare: după ce dumneata arăţi că

civilizaţiunea europeană este distrusă de invazia mongolă, prin faptul atracţiei primei rase, elementele mongole sunt absorbite şi d-aici cu vigoarea introdusă şi cultura reîncepe mai departe fenomenul său de progresie şi iarăşi fenomenul de absorbţie. Aceste două legi se văd puse în evidenţă de către descoperirile din Troia; d-aici şi legătura între ele" [120].

În fond aceasta a trebuit să fie şi opinia lui Odobescu. De altminteri, Odobescu mi-a atras atenţia asupra cuvintelor lui Francudi: „D-l Antonescu vorbeşte despre brachiceph şi dolichoceph ca şi cum toată lumea ar şti ce este, ar fi trebuit să facă oarecari explicări". În acest loc trebuie să spun că ultimul cuvânt al lui Odobescu a fost: „băieţii au zis «ştie carte multă ăsta» şi fiindu-le ruşine să spuie că n-au priceput, au admirat, dar de înţeles nu te-au înţeles mulţi". Odobescu îmi spunea că trebuie să precizez mai bine fiecare perioadă între acele fenomene de repetiţie şi la fiecare început de idee să spun clar ce vrei să demonstrez. „Şi ce e rău la dumneavoastră, e că nu vă îngrijiţi de formă". Şi Maiorescu nu are imagini frumoase, nu are căldură, dar el cunoaşte partea tehnică; cu logica lui rânduieşte ideile după nişte norme aşa de plăcute încât îl asculţi cu plăcere. La el nu există o linie nearmonic pusă, toate liniile geometrice sunt clădite după norme logice, că dintr-una într-alta treci parcă legănându-te. După dânsul planul lucrării ar fi trebuit făcut în chipul următor: vrei să demonstrez că fenomenele istorice la anumite dăţi se repetă în acelaşi chip, nu se deosebesc după liniile lor largi. Ca să pui în evidenţă faptul, trebuia să iau descoperirile din Troia şi din Bologna şi să arăt stratificările de cultură. Apoi să arăt legea „primei rase" şi în fine că aiurea se mai întâlneşte această stratificare, repetiţie de fenomene la date egale. Apoi concluzia generală în urma unei peroraţii – după ce făceai un rezumat scurt de tot [la] ceea ce ai susţinut în timpul prelegerii.

Mergând a doua zi la cursul lui Maiorescu, am ascultat la aplicările lui asupra formării noţiunilor.

Impresia este tot aceeaşi pentru mine, pe care o avusesem cu 8 ani mai-nainte, când eram student. Vorbea despre aceleaşi lucruri şi aproape cu aceleaşi cuvinte, „în strâmtul cerc al conştiinţei actuale" etc, „când s-a format în pătura naţională a străfulgerat"... Aceleaşi gesturi, aceeaşi voce timbrată de bas, aceeaşi continuitate de perioade lungi, în fine acelaşi foc şi dragoste ca şi în primul curs făcut de dânsul sau auzit de mine. În cursul lecţiei, văzându-mă, a făcut aluzie la conferinţa mea în două rânduri: în primul rând venind vorba despre Max Müller: „de astă dată nu Max M [üller] egiptologul despre care vă vorbea conferenţiarul de ieri, ci sanscritistul", în al doilea rând vrând să arate că toate fenomenele se ţin legate între ele, a zis: „aţi văzut ieri cum din nişte cioburi cu o valoare relativ mică, din nişte obiecte, printr-o coordonare de idei strânsă şi prin încătenare logică, se ajunge la cele mai înalte idei, care priveşte cultura omenirii în general". Când m-am dus la dânsul în Rectorat cu Evolceanu, se vedea clar că era mulţumit până în suflet că l-am ascultat şi pe el la curs. „Şi ce faceţi p-aici?" „Uite, am venit şi noi p-aici d-le M., să ne reînnoim impresiile de odinioară când eram elevi". „Ce frumoasă ştiinţă este logica!" – zicea M [aiorescu]. „Evolceanu, ce-mi pare rău că n-am avut şi eu un profesor bun, cu conu Costache Leonardescu [121] n-am făcut nimic!". După ce am mai vorbit puţin, i-am spus că plec la Iaşi. „Cu ce dispoziţii pleci de la Bucureşti, d-le A?" „Cu cele mai frumoase impresiuni d-le M.", i-am răspuns. Când mi-a dat mâna, el mi-a strâns-o şi zguduit-o încât Evolceanu rămăsese cu ea întinsă aşteptând să-mi lase mâna mea şi s-o ia p-a lui.

1895 ianuarie 16. Iaşi

Luni seara 10 1/4, ninge

Îmi aduc aminte că înainte de plecare ducându-mă pe la Odobescu, acesta m-a ţinut foarte mult şi între alte lucruri, vorbindu-mi despre activitatea lui literară, mi-a făcut un rezumat despre vreo trei nuvele care nu s-au publicat. Una dintr-însele cuprindea o scenă din timpul lui Vintilă Vodă. Subiectul nuvelei, dacă mi-l mai reamintesc,

s-ar reduce la ridicarea pe tron a lui Vintilă Vodă din impulsul unui boier bătrân, care îngrijează mai târziu asupra prinţului cu alţi boieri şi-l omoară pe Vintilă lângă pădurea dimprejurul Craiovei. A doua nuvelă se raporta la o scenă din timpul lui Vasile Vodă. Eroul este Gheorghiţă, cel ridicat în scaun de către Matei Basarab. Tablourile mi se întunecă aici, decât unul tot mi-l reamintesc: e vorba că locuitorii ceangăi se răscoală în contra domniei lui Vasile Vodă şi cheamă în fruntea lor pe Gheorghiţă. Domnul Moldovei soseşte pe neaşteptate la o localitate în munţi, prinde pe unguri beţi şi trântiţi în neregulă prin casele oamenilor, după ce necinstiseră femeile şi fetele locuitorilor. Era o imagine frumoasă: zăpada albă roşită de sângele ceangăilor în mijlocul viforului iernii. O a treia nuvelă privea o scenă din epoca romană petrecută la noi în Dobrogea asupra unor persoane care se raporta, după câte înţeleg, la inscripţia cominatorie din muzeul nostru cu palmele puse pe partea de sus a inscripţiei. Mai mult nu ştiu ce mi s-a spus. Pentru ce Odobescu nu le-a scris aceste diverse nuvele, îmi povestea dânsul, că una, cea referindu-se la Gheorghiţă, o isprăvise cu totul şi frazele chiar fuseseră pe deplin orânduite; dar că trecând dintr-un loc în altul, din Bucureşti la Paris, lucrarea sa a dispărut cu totul. Şi d-atunci s-a scârbit aşa de tare că n-a mai vrut să scrie niciun cuvânt mai departe.

Este foarte curios să se ştie peste vreo câteva zeci de anişori cum a fost o şedinţă a „Comitetului de redacţiune” al *Convorbirilor*, comitet menit să înlocuiască pe fosta administraţie a lui Jacques Negruzzi. Numărul membrilor în comitet şi numele acestora îl poate vedea oricine în *Convorbiri* de pe 1 ianuarie 1895, nul mai copiez [122]. Şedinţa însă pentru ca să fie descrisă să spunem câteva cuvinte despre odaia de reunire.

Am pornit, Evolceanu, Dragomirescu, Liţica, Negulescu, Rădulescu Ion şi cu mine spre locul sfânt al „Comitetului”. În pasaj, pe lângă şi în partea librăriei Carol Müller, se face un gang, fără nicio lampă atârnată ca să vezi drumul. Împins de Dragomirescu şi ţinut de mână de

către Evolceanu care mergea înainte, păşeam cu spaima grozavă d-a cădea deodată în prăpastie. Înaintea mea d-odată văd umbra lui Evolceanu înălţându-se, semn că exista o scară de urcuş. Ridic piciorul şi calc în sec, semn că nu ajunsesem încă la trepte, întunericul îmi înşelase simţul de distanţă. În fine, ţinut de Evolceanu, sprijinit de Dragomirescu şi cu dreapta de răzămătoarea scării, mă urcam privind mereu în sus la un ochi alb cenuşiu de sticlă, prin care se străvedea o lumină foarte slabă a nopţii; puţin luminat, dar tot aveam cel puţin ceva. Intrând în sala în catul al doilea la capătul scării, observ la lumina chibritului aprins de Rădulescu Ionel, din fiecare uşă – erau vreo trei din trei părţi –, câte o mutră foarte suspectă de femeie în halate albe, semn că erau nimfe de noapte, fericite să vadă atâta tineret împrejurul lor. Dragomirescu respirând cu nările în sus ca un om care miroase a ceva, tot striga mereu „miroase, băieţi, a p… dă, miroase tare”.

Am intrat în fine în sală. De mijlocul tavanului stătea atârnată o lampă care, o jur pe toţi sfinţii că nu exagerez, afuma straşnic şi lumina mai mult decât prost. Înăuntru era Dan [123] căruia nu i-am fost recomandat, dar cu care am vorbit totuşi. S-a aprins altă lumânare pusă în sfeşnic pe masă şi care cum a putut s-a aşezat pe scaun. Basilescu [124] poetul şi secretarul Universităţii cu Dan, Evolceanu şi Negulescu şedeau pe pat. Eu cu Rădulescu Ion pe scaune la masa de lângă oglindă între ferestre, Dragomirescu şedea la masa de sub lampa afumată şi răsfoia cărţile aduse din Academie de dl. Maiorescu. La urmă, eu căpătând *Convorbirile* pe luna ianuarie, m-am pus să tai foile, Rădulescu să citească *Lumea nouă* [125]. Discuţia la început consta numai în aluziuni depărtate. Rădulescu: „mă băieţi, nu ştiu ce să fac, avem pe luna viitoare vreo 4 urmări, haideţi să lăsăm una din ele”. Erau articolele lui Buiucliu, Duiliu Zamfirescu, Negulescu şi Dragomirescu. O zicea Rădulescu cu speranţa să facă pe Drag [omirescu] să înţeleagă; acesta însă citea mai departe. La urmă Negulescu, care poartă o ură neînţeleasă lui Dragom [irescu], plecând din pat şi foarte serios cu

aerul său curios: „ba nu zău, ce facem, 4 articole urmări nu merge; haideţi să lăsăm unul afară”. Dragom [irescu] tăcea molcom. Rădulescu reluând de astă dată mai direct: „ba zău Drag [omirescu], hai să lăsăm articolul tău, că tu tot mai ai două numere, Negulescu pus în numărul ăsta sfârşeşte”. „Da’ ce-mi pasă mie de cutare şi cutare, mie îmi trebuie să iasă regulat numerele”. „Păi bine – dialogul este între Râd [ulescu] şi Drag [omirescu] – tu nu te gândeşti că nu merge. Ş-apoi cu tine n-o să mai isprăvim niciodată, tu adaugi tot mereu la numere şi la pagini noi”. „Las să adaug, ce este treaba ta?” „Păi desigur că este treaba mea”. Şi d-aici sfadă, din sfadă ocară, din ocară Dragomirescu se scoală din locul lui şi venind spre masa lui Râd [ulescu] îi smulge din mână jurnalul şi-l trânteşte jos. Lucrul s-a făcut cu o repeziciune şi măiestrie extraordinară. Rădulescu în fugă pune mâna pe scaun, singurul din cele trei care erau în toată odaia mai bun, îl aruncă în Dragomirescu. În tot timpul ăsta, ca şi cum este uneori la teatru fondul zgomotos la câte o scenă în mijlocul furtunii, cuvintele curgeau şi zbieretele între cei doi beligeranţi şi între spectatori, încât îmi ziceam în mine: „şi de am vrea să căutăm aiurea un loc mai bun nu găsim, căci nicăieri nu ni se permite atâta zgomot”. Apoi la rând au intrat şi ceilalţi în discuţie: ba să-ţi scoatem articolul, „ba să mi-l lăsaţi, că mă retrag din comitet”; ba, Negulescu, „dacă este aşa şi eu mă retrag, aici nu mai este ordine”. Am tăcut, n-am zis niciun cuvânt; dar văzând că între ei se încinge tot mai rău cearta, am spus: „hai să punem de par examplu în pălăria mea câteva buletine cu numele celor împricinaţi cu articolul şi căruia va ieşi numele, al aceluia să fie scos articolul din *Convorbiri* pe numărul viitor. Ştiţi că ăi vechi credeau că zeiţa Athena venea întotdeauna între oameni şi ea punea să se scoată votul folositor. De unde ştiţi că n-o veni şi acum”. „D-le, atunci putea să creadă lumea în Athena, acuma nu mai credem nimeni” – ăsta e Dragom [irescu]. În fine, Evolceanu s-a dus, Negulescu, Basilescu şi în schimb a venit Rădulescu-Motru şi Rubin. După ce a plecat şi Dragom [irescu] am rămas noi

ceilalţi şi am citit o parte din articolul lui Mehedinţi, asupra „concepţiei materialiste a istoriei” [126]. S-a citit o parte şi s-a constatat că e prea multă polemică înăuntru şi după cam trei sferturi de citanie şi discuţie – Costache şi Rubin îl combăteau, eu şi Rădulescu susţineam pe Mehedinţi – am pornit-o la berărie, unde ne-am pus la taifas. Costache Rădulescu a vorbit despre un studiu al său asupra „crizei ştiinţifice” pe care-l va publica în *Convorbiri* [127].

1895 ian [uarie] 17. Marţi Iaşi, seara 10 3/4

Am dat peste o scrisoare a mea trimisă din Ploieşti când eram profesor acolo de franceză şi spuneam mămiţei următoarele lucruri pe care le raportez fiindcă, desigur, scrisoarea se va pierde:

„Nu-ţi poţi închipui cât de greu îmi vine să mă dedau cu lumea d-aici şi nu ştiu dacă am cumva să mă obişnuiesc. Gândul meu îmi stă pe plecare şi socotesc că cel mult am să stau numai până la Crăciun – în adevăr n-am stat decât până la februarie. Stabilitate nici nu mai încape vorbă pentru că a rămâne în Ploieşti înseamnă a nu mai putea lua licenţa şi asta n-aş dori-o… Lumea de p-aici e foarte bună, se poartă cum nu se poate mai bine şi mai omeneşte, însă în legături mai apropiate nu vor nimeri (?) să aibă (sic). Stau închişi prin case dacă sunt însuraţi, ori la cafenea de sunt becheri… Mamiţo, închinând casele cele mari d-acolo, opreşte pe cele de jos, fiindcă eu neapărat am să cer să fiu mutat la Giurgiu… Se cere şi alte lucruri pe care nu le am. Prea am fost ridicat deodată într-o lume unde ar fi fost trebuinţă de ani ca să mă obişnuiesc cu situaţia mea. Nici mie nu-mi vine să iau în serios rolul ce Maiorescu mi l-a dat să-l joc”.

Alături cu scrisoarea mea am găsit o alta de la soră-mea, ţaţa Sita, către mămiţa, unde după ce spune căi pare bine de numirea mea la Ploieşti – scrisoarea este din 1888 sept.6 – adaugă: „nuvela ce-mi comunici despre Teonare îmi face mare bucurie, pentru că speri tu c-o să trăieşti mai bine cu Teonare la Ploieşti. Nu se ştie că de pace. Tinerimea de azi este mai *egoistă*; nu ştiu dacă ducându-vă

la Ploieşti o să faceţi bine”. După ce spune lucruri din ale familiei continuă: „casa e largă şi goală de când a murit Gigică. L-am visat o dată că înviase şi cerea să-i dau să mănânce o prăjitură şi trimisesem pe Marin să-i cumpere, iar eu îngenuncheasem şi mulţumeam lui D [umne] zeu şi ziceam: «vezi că se fac şi acuma minuni ca în timpul Apostolilor!» Şi m-am dus la mormânt să văd pe unde a ieşit; şi era mormântul crăpat ca de secetă şi ziceam: «vezi, p-aici a ieşit!». Iar la cimitir era lună frumoasă, candelele aprinse şi Gică (este copilul şi cel întâi) în cămăşuţă de noapte se juca cu crucile de la morminte, vesel. Şi eu m-am întors d-acolo cu dumneata mămiţo, cu George, cu Lorica în mâna stângă şi cu Gică în cea dreaptă şi atunci Marin i-a adus prăjitura şi o mânca cu poftă. Iar Gigică a sărit din braţe şi juca înaintea mea. Şi m-am deşteptat”. Nu cred să fi citit în vreo literatură omenească o mai frumoasă scrisoare cu o descripţie aşa sobră, reală şi în termeni fericiţi a unui vis dulce! Poate fiindcă-mi este soră să văd toate aceste frumuseţi, totuşi există ceva înăuntrul scrisorii care te atrage. Sentimentul acesta vag al unei dorinţi sau unei porniri adânci care pune şi în somn creierul în mişcare nu l-am mai întâlnit nicăieri exprimat cu aşa cuvinte şi sub aşa formă.

1895 ianuarie 21

Sâmb [ătă], ora 11 3/4 noaptea

Iaşi

E vorba să reproduc bine ceea ce am văzut astă seară şi eu în general sunt foarte prost reproducător. Decât m-oi încerca să reproduc ceva. S-a înfiinţat vechea Junime. Şi iată cum: Maiorescu, înainte d-a pleca la Iaşi, îmi spusese că este vorba să se refacă o nouă ediţie a Junimii. „Voi scrie lui Volenti [128], un fost junimist, care compunea pe vremuri poezii şi le făcea ia! în fine, vei fi dumneata, dl. Negulescu şi alţii”. A scris lui Volenti cam următoarele: „M-am gândit dacă n-ar fi bine să se reînceapă vechea noastră Junime, să reconstituiţi societatea avută de noi, cu elemente tinere, care au acelaşi simţ de frumos, acelaşi cuget curat şi iubire pentru adevăr şi acelaşi dispreţ

pentru frazeologie (vezi Ureche, Nădejde, Haşdeu etc). Cu vechile elemente care sunt p-acolo şi cu celelalte noi, Negulescu şi T. Antonescu, aţi putea reîncepe pe aceeaşi scară fosta Societate; la ele puteţi adăuga pe Nanu, Missir, Miron Pompiliu. Dar cu Leonardescu? Cu Răşcanu ce mai zici?" Mai-nainte însă d-a intra în materie, la începutul scrisorii îi vorbeşte Maiorescu despre schimbările întâmplate în *Convorbiri*.

Scrisoarea a citit-o Missir, care şedea lângă mine şi eram la număr următorii – îi semnez după cum au venit: eu, Negulescu, Naum, apoi unul foarte gras al cărui nume nu-l cunosc, Missir, apoi şeful „caracudelor", Miron Pompiliu, cel mai spiritual cred între toţi, [I.] Cantacuzino, Burlă [129], Paul şi fratele lui Volenti. Aceştia sunt toţi, mari şi laţi. Missir a început povestirea sa cu cumpărătoarea „talangei" Societăţii Junimea. „Lăsase Maiorescu pe Melik [130] să caute o talangă pentru Societate. Melik, cum era el foarte modest şi sfios, intră la jidan: «mă rog dumneata să-mi dai o talangă». «De care vrei – îl întreabă jidanul – de oi sau de boi?» «Apoi – şi se freca pe la bărbie – să-mi dai una de boi». Şi asta a fost talanga Societăţii şi o păstrez eu acum". Mi s-a spus mult despre rolul lui Creangă. „Când avea câte ceva de spus, din mijloc de unde era, ca ţăranul fericit să spuie ceva nou ce nu-l ştie ceilalţi – Missir vorbeşte – numai ce se repezea o dată între noi, îşi spunea povestea şi apoi liniştit pleca la loc. Când voia să vorbească Creangă, să-şi spuie el povestea sau păcălitura, apoi fie orice ar fi fost, toţi săreau, întrerupeau pe cel ce vorbea sau citea şi ascultau ceea ce spune dânsul". Lambrior [131] de asemeni le spunea late şi numai ce-şi punea mâna la gură şi după ce-şi vorbea „istoria" se întorcea la ceilalţi: „ce, ori am spus-o prea lată?" „Numai când venea Alecsandri stăteam cuminţi. Alecsandri ori citea ce avea de citit, ori vorbea ce avea de vorbit – de regulă vorbea numai dânsul – şi apoi după un ceas pleca. Această excepţie numai cu Alecsandri se făcea". Despre Carp am auzit o anecdotă nostimă care-l zugrăveşte deplin: „de regulă el căuta tot discuţii generale

în orice lucru, uneori aducea în vorbă câte o idee şi se discuta pe tema dată. Într-o zi, nu ştiu asupra cărui cuvânt, Carp susţinea o părere, noi ceilalţi susţineam altă părere. La urmă unul din noi: «Stai omule să căutăm în Littré [132], că ne învaţă ce să credem asupra lucrului». Caută şi se află că adevărata opinie era de partea celor contrari lui Carp. Carp de colo: «c'est Littré qui à tort»". Va să zică în mintea omului ăstuia nici că intra ideea că el n-are dreptate.

S-au citit nişte poezii de Volenti. Într-una caută să arate că omului dacă nu-i este dat nimic să realizeze din ceea ce doreşte, „căci gândul ne duce prea departe" sau cam aşa ceva, atunci trebuie să credem că partea omului este deziluzia. „Totul e amăgire, vedenii îmbrăcate în haine aurite care-ţi joacă înainte şi-ţi caută, şi de întinzi mâna dispar". Fără îndoială erau multe comparaţii greşite, multe expresii false; poezia în totul luată n-avea nicio calitate, nicio originalitate. Negulescu, singurul dintre toţi care a îndrăznit să spuie părerea sa – fiindcă era o tăcere mormântală împrejur după ce s-a citit piesa –, a zis de poezie că este „tocmai ca o simfonie de Beethoven, care după munca şi oboseala din oraş şi după toate necazurile şi amarurile vieţii, nu găseşte decât să se retragă la ţară, la odihnă". Hm! N-am zis nimic, fiindcă m-am gândit că sunt în casa amfitrionului. Tocmai începuse Missir să facă o adevărată critică, „mi se pare prima parte a poeziei foarte mult dezvoltată şi că sunt nişte repetiţii" etc, dar a încetat, poate argumentul cu amfitrionul era prea tare şi prea convingător. Tocmai se raporta de către unul că Maiorescu, când întâlnea o frază sau strofă în vreo poezie care nu era bună, obişnuia să zică: „ideea este foarte bună, dar nu este prin forma ei utilizabilă aici; ţine-o, are să fie bună aiurea, în altă poezie".

A doua poezie a lui Volenti vorbea despre o femeie culcată alene pe un pat „între dantele", care avea mâna pe sân şi un „buchet de iasomie veghează într-un ghiveci" etc şi la picioarele ei, în genunchi, stătea un tânăr şi o privea fin cu ochii, căci o iubea pe dânsa, „obosită şi cu gândul la

bal”. Ş-apoi printr-o minune minunată numai că iată pe ambii îi apucă dragostea şi se strâng în braţe şi se iubesc şi uită că împrejurul lor „cad stelele albastre, se duc luceferii” etc, până ce se sfârşeşte poezia. Negulescu iarăşi şi-a dat opinia „că impresia lui este aşa”, că „trebuie făcut aşa”, că „Doamne”, decât şi-şi gâdilă buricul degetelor de la mâna dreaptă între ele, ridică sprânceana dreaptă şi mai repetă un „Doamne” – *und so weiter*, *u.s.w*. Mă gândeam să spun că între prima parte, o femeie obosită care se gândeşte numai la bal şi e obosită de dans, şi a doua, când se rup de dragoste amândoi, nu este tocmai un consens, dar iar mi-a apărut înainte figura amfitrionului şi am făcut aşa că toată seara n-am scos niciun cuvânt.

În rezumat, impresia mea este că vechii junimişti în amintirea zilelor frumoase petrecute împreună, iar cei noi în speranţa unui cer mai senin şi unui ideal de realizat, toţi vor face posibilul să ne redea veselia de odinioară şi că deşi Naum spunea: „vechea Junime nu mai reînviază, erau alte timpuri, erau alţi oameni, lipseşte Maiorescu”, totuşi spirite mari vor reieşi şi cine ştie dacă petrecerea noastră de astă seară nu este mai întâi preludiul plăcut al unor petreceri şi mai frumoase în viitor şi ceea ce e mai însemnat, poate dintre noi, poate dintre cei ce au să vină, se vor naşte spirite aşa de mari, aşa de înalte, încât lumea aceasta colosală să privească sute şi sute de ani la petrecerile noastre, ca la petrecerile unei generaţii uriaşe, la care exista vlaga şi sufletul aprins pentru frumuseţea divină, pentru adevărul cel nobil. Cei ce m-or citi, dacă văd oarecare fraze late, să mă ierte, fiindcă am convingerea că d-aici înainte începe o «viaţă vie»”.

S-a hotărât să se ţie banchetele la Iaşi şi să se aducă toţi foştii membri ai Junimii să ia parte. Amin!…

Iată câteva note pentru determinarea caracterului lui Philippide [133]. El n-are pe pământul acesta decât o singură rudă, pe soră-sa. Nu o văzuse şi nici dânsa pe el de ani; venind soră-sa la el şi întrebând după adresa lui, ajunge acasă şi sună: „Cine e?” „Eu”. „Cine eşti tu?” „Soră-ta”. A deschis uşa numai doar cât să vâre capul, a văzut-o

şi: „mă rog, azi treci mata pe la prânz, acum am treabă. Vino pe la 12”. Şi aceasta a fost singura concesie care a făcut-o el muritorilor sosiţi pe când lucrează. Probabil este avar sau neîncrezător?! Iată altă anecdotă pe seama lui: Cartea care a făcut-o el asupra *Istoriei limbii române* [*34*], după Evolceanu „o carte capitală”, o vinde în chipul următor: se duce la Manimovici, un librar d-aici în Iaşi, cu câte un exemplar numai, „na, vinde-o, pune-o la fereastră”. Apoi, peste două sau trei zile trece pe la librar: „ai vând-o”. De s-a vândut îi cere cei 10 fi [anci] pe carte şi-i dă alt exemplar.

O anecdotă mai nostimă a povestit-o Miron Pompiliu. Philippide era numit profesor la m-me Humpel [135], de ce materie nu ştiu, şi una din fete, Mathilda Castano, mai „a dracului”, tot râdea în bancă şi făcea glume. Philippide trânteşte cartea între bănci şi suduind: „să vă dau în p… a mumelor voastre” şi dus a fost. Drept adio a scris o scrisoare doamnei Humpel – între altele erau şi cuvintele „sunt sătul de femeia română”. Dar ceea ce îi luminează caracterul omului ăstuia şi-i dă o strălucire curată, poate şi cumva poetică, este faptul raportat de Missir. Philippide era la Halle trimis să studieze şi Maiorescu având o sumă de 800 de lei disponibilă în buget o trimite lui Philippide, cu gândul că poate să-i folosească. Acesta îi răspunde: „D-le Maiorescu, cu leafa care o am îmi pot îndeplini toate dorinţele şi nu văd ce aş mai face şi cu suma care mi-aţi trimis-o; banii ăştia ar putea servi un altuia mai sărac”. Şi a trimis banii îndărăt. Maiorescu, „iacă un apostol, un om pătruns de cartea lui şi nobil”. Cred încă, sunt nu tocmai de ajuns expresiile astea pentru fapta lui Philippide.

Naum mi-a lăsat o impresie frumoasă aseară. Pe când noi stăteam la masă şi vorbeam, el singur ca un poet şi cu minunata lui albime a părului care tocmai prin contrastul cu redingota neagră pune în relief şi mai mult trăsăturile feţei, se plimba în lungul şi largul odăii şi se gândea. Din când în când se aşeza pe câte un scaun departe sau privea la ceasornicul din perete cu misteriosul „cucu”. Părul alb, redingota neagră şi încheiată strâns, un trup înalt şi mers

cam cocoşat sunt note foarte caracteristice.

1895 ianuarie 22

Diminică ora 10 1/4 seara. Iaşi

Credeam că n-o să am nimic de copiat sau de scris astăzi şi totuşi tocmai astăzi mai mult ca orişicând. După masă, tocmai când voiam să ne sculăm de la masă, vine servitorul şi dă lui Negulescu o carte de vizită de la dl. Maiorescu. Venise să susţie un proces la Curtea de Apel din Iaşi, în favorul cui nu mă interesează şi fiindcă duminica o avea liberă ne cheamă pe amândoi: „adu cu dumneata şi pe dl. T. Antonescu, a cărui adresă arheologică îmi este necunoscută; vom citi şi traducerea din Ibsen, o am cu mine”.

La 4 ceasuri am fost acolo şi după salutul de rigoare Maiorescu adresându-se către mine: „Ei bine d-le A., articolul dumitale, ce faci cu dânsul? Eu am întrebat şi ieri despre dânsul pe Petrescu şi nu s-a dat de urmă-i. Îl recompui?” „Cred că da, numai o să-mi trebuiască vreo câteva săptămâni”. „S-a întâmplat cu articolul dumitale ceea ce s-a întâmplat cu manuscrisul lui Carlyle, asupra Revoluţiunii franceze [136]. Lucrase C. aproape 7 ani, citise tot ce se raporta la Revoluţiune, făcuse schiţe şi tocmai după ce-şi isprăvise lucrarea plecase cu manuscriptul la John Stuart Mill [137], cu care era foarte prieten. Cum sunt casele ţărăneşti la noi, cu pridvor şi cu grădiniţe, aşa sunt împrejurul Londrei casele mai bogaţilor. Acolo Carlyle cu manuscriptul a citit într-o seară o parte prietenului, a citit în a doua seară o altă parte – aci Maiorescu îşi pune ţigara la gură, trage mult cum obişnuieşte el, se uită înainte fix, stă liniştit apoi după oftat lung cam tras în piept cu fumul de ţigară – şi când să caute pentru a treia oară, vede că nu e la locul său; lipsea de pe birou; îl caută împrejur, se pun toţi să-l caute şi, nedumeriţi, niciunul, au întrebat pe servitoare: „dar bine, unde sunt foile de pe birou?” Servitoarea foarte simplu şi nicidecum jenată: „apoi am crezut că sunt de azvârlit şi le-am ars pe toate”. Am reprodus pe cât pot cu accentul şi expresiunile lui Maiorescu. Mă uitam la el şi-mi ziceam în

minte: „iată un om care a avut prilejul să vorbească cu împăraţi, să fie în lumea cea mai bună şi eu să am parte să vorbesc cu el aşa de aproape”.

„Ei, aţi fost aseară la întrunire, mi-a spus Negulescu, v-a plăcut?” „Dar cine este Pic de la Mirandola, d-le M.”, întreabă Neg [ulescu]. „Apoi nu v-a spus Volenti? Ori bine zici, el nu ştie cine este, l-a apucat tocmai în urmă. Păi e Paicu [138]. Unul lung şi subţire şi slab de nu se mai sfârşeşte. Cu ăsta e o halima întreagă. Într-o vreme se bolnăvise, trăise rău, nu mâncase mai nimic şi aceasta îi provenea din bursa care o avusese din Bucovina, de la consistoriul bisericesc, 300 de lei pe an, şi trăise omul numai cu pâine şi cu prune tot timpul. La urmă ajunsese de nu mai putea dormi, nu mai putea mânca. Plecase în Elveţia fiindcă aşa îl orânduise doctorii, să respire aer de munte. Acolo, cum n-avea parale, s-a dus într-o băcănie, în fine, o prăvălie de rând cu băuturi, şi acolo făcând cunoştinţă cu stăpânul i-a spus că este nenorocit şi hotărât după doctori să moară, că nu poate scăpa de cancer la stomac. Omul nostru însă l-a luat a doua zi cu dânsul pe munte, l-a pus s-alerge, să muncească şi încetul cu încetul a început omul nostru Paicu să mănânce şi să doarmă. A venit prin ţară şi de la 1863 de când a fost numit profesor la un gimnaziu din Iaşi – în momentul ăsta intră şi m-me Humpel, sora lui Maiorescu, o damă scundă, pieptoasă, cu un mers şi o ţinută de damă mare, cu un cornet acustic la ureche pentru auz, femeia de altminteri deşi o fi mai tânără decât M. este mai trecută, cu toată simpatia care se degajă din vorba ei şi din ţinuta ei – a rămas tot profesor, n-a mai înaintat deloc. S-a însurat, nu i-a mers bine şi a rămas tot sărac, precum este slab la trup şi lung”.

Şi aşa a fost povestea cu Pic de la Mirandola. Eu însă, cum voiam să pui pe M. să-mi repovestească nebunia lui Eminescu, am intervenit, deşi ştiam foarte bine că după casa de nebunie fusese Eminescu dus prin

Italia: „dar îmi pare d-le M. că şi Eminescu s-a vindecat complet de nebunia lui tot în Elveţia?” „Nu, nu”. Şi în timpul ăsta iarăşi trage din ţigară şi stă gata pe

vorbit. Atunci Majoreasca (m-me) intervine: „nu, a fost după casa de nebuni în Italia”. „Da – şi reia firul vorbei dl. M. – Eminescu din ordonanţa doctorului… heim, n-am reţinut bine numele, trebuia să viziteze pământuri unde să se distreze. Atunci dl. chiblei [139] a pornit-o cu dânsul spre Veneţia. Când s-a văzut Em ţine scu] în Veneţia, pe lac în gondolă – ştiţi că acolo gondola este ceea ce e birja prin Berlin şi droşca, şi canalul frumos de văzut noaptea pe lună, sau ziua cu cerul albastru – e înfiorător pe întuneric – şi când a văzut clătinându-se barca şi apa neagră a canalului şi zidurile înalte ale caselor importante şi interesante de văzut ziua sau noaptea pe lună, a pus braţul pe gâtul lui Chiblei: «nu mă omorâţi, iertaţi-mă». Dacă a văzut Chiblei că întâia zi aşa, a doua zi tot aşa, a treia, a patra, atunci a pornit-o la Florenţa. Aici Eminescu vesel îşi mai revenise în simţiri, la urmă însă – partea etică a inteligenţei sale se pierduse – a cerut pe ce bani sunt ei acolo. Şi cum Chiblei îi prezenta bilanţul, Eminescu nu s-a liniştit până ce nu şi-a apucat partea sa, jumătate din suma spusă de Chiblei, şi punând-o în buzunar a pornit-o spre ţară singur, fără să ştie Chiblei. Şi fiindcă nu voia să cheltuiască banii a plecat pe jos. Noaptea l-a apucat pe drum, a dormit prin şanţuri, prin noroaie, şi după ce s-a obosit cu totul s-a culcat în canalul de murdării a oraşului; acolo a fost găsit de oamenii poliţiei şi dus la dr. Ch [ibici]. S-au reîntors amândoi în ţară, dar de atunci partea bună a lui Eminescu dispăruse şi scânteia inteligenţei, partea luminoasă se stinsese cu totul, era o carne fără simţ şi fără pic de inteligenţă”.

A comandat bere pentru mine, m-me Humpel, Maiorescu, lapte pentru Negulescu şi un punch p [pentru] m-me M. Apoi luându-şi foiţele cu traducerea lui Ibsen şi întorcându-le de câteva ori în mână, răsfoindu-le, scoţându-şi ochelarii şi-a tras scaunul lângă soră-sa, care împrumutase ceilalţi ochelari ai lui Maiorescu şi amândoi aproape lipiţi unul de altul formau o grupă foarte plăcută; de altminteri, m-me Humpel fiindcă nu auzea cât să urmărească scrierea după cum citeşte M. După atitudinea

lor, cei doi fraţi făceau ambii o grupă de iubire şi judecam în mine văzând pe m-me M. tocmai aşa departe de dânşii: „tot sângele trage la sânge, nevasta rămâne ceva trecător, efemer, n-are legături prea strânse cu bărbatul decât numai în cazuri excepţionale, dacă se întâmplă o iubire prea mare”.

Maiorescu citeşte foarte bine, aproape n-am auzit o piesă de teatru citită cu aşa inteligenţă, cu aşa patimă şi cu potrivirea de situaţie a personajelor puse în joc, pe de altă parte, pentru prima oară, vedeam câtă frumuseţe şi modulaţie capătă vocea lui când este emoţionat sau scos din starea lui de tot momentul. Piesa este *Copilul* Eyof [140]. Personajele piesei sunt Allmers, un savant de vreo 36 de ani, Rita femeia lui, Asta sora vitregă a lui Allmers, copilul Eyolf, un copil de 9 ani, bătrâneios, slăbănogit, foarte precoce, şi umblă cu cârja în mâna stângă. Drama stă în următorul punct – judec cel puţin după primul act numai: Allmers, care a făcut o călătorie de vreo câteva săptămâni prin plaiurile înalte ale munţilor, îşi schimbă caracterul său, adică în mintea sa se întâmplă o transformare: de unde până aci trebuia şi muncea numai în vederea unui scop unic, „răspunderea omenească”, în creierul lui se naşte ideea că are un copil şi că trebuie să-l îngrijească şi să-l facă în stare astfel încât să-şi îndeplinească însuşi copilul menirea sa; d-aici vine transformarea în el însuşi. Rita însă îl urmăreşte, constată schimbarea şi drama în sufletul ei şi în întreg primul act este în momentul când vede că iubirea, care altă dată era numai pentru dânsa, se schimbă în acelaşi timp în parte şi pentru copilul ei. În discuţia între ambii soţi, ea este târâtă de pasiune aşa de departe încât parcă ar reieşi din cuvintele ei că ar dori moartea copilului. Când copilul pleacă spre mare şi vine vestea morţii lui, înecării în mare, acţiunea dramatică şi-a ajuns maximul său de intensitate. Poate de când sunt n-am văzut o mai vie şi mai dramatică acţiune prezentată aşa de sobru şi aşa de maiestuos. Cât de atrăgătoare trebuie să fie cele două acte următoare se vede din partea finală a actului prim, unde pare că Asta,

sora lui Allmeos, are o iubire adâncă pentru frăţiorul său vitreg. Dar mai cu seamă raporturile între cei doi soţi trebuie să fie arătate şi analizate până la marginea posibilului în dramă. Dar mă opresc.

Amintesc numai atât, cauza lui M. d-a nu fi venit şi la mine, pe când pe Negulescu l-a vizitat: „d-le A., de n-am venit la dumneata e că nu ai casă, o să te muţi la şcoală şi n-aveam cum să-ţi văd «hornul" dumitale». Am mestecat câteva cuvinte, am luat bună ziua, după ce l-am întrebat când pleacă şi am plecat pe drum, într-o situaţie sufletească identică elevilor lui Socrate, după cum spune Platon în Phedon, adică un amestec de plăcere şi de întristare. În fond, însăşi viaţa este amestecul cel mai desăvârşit al părţilor de plăcere cu ale celor de întristare; acum de s-a greşit cumva de sus mai multă amărăciune decât dulceaţă, tu rămâi neclintit, fă-ţi datoria, împlineşte-ţi misiunea şi când va fi să mori, să te întrebi singur: „mi-am împlinit eu pe pământ misiunea, am dat eu lumii ce aveam de dat şi ce trebuia de dat; dacă da, atunci ai fost fericit şi numai în acel moment când e să mori, dacă nu, apoi nenorocit ai fost toată viaţa şi poate pe mulţi cu purtarea ta i-ai nenorocit. Eah, închide ochii şi mergi înainte!…"

1895 ianuarie 27 Vineri seara 11 1/4

Ieri, joi 26, am fost după dejun pe la 4 ceasuri la dl. Naum, pentru ca să ne citească cântul al 10-lea din *Poema Vulpii*. Când am sosit la început erau pe masă cărţile: Pătraşcu, *Vasile Ale csandri* [*141*]; Artur Stavri, Poezii [142]; Dulfu, *Păcală* [*143*]; Rădulescu-Niger, *Rustice* [144]; bietul Naum, care trebuia să facă neapărat un raport asupra acestor lucrări, prezentate Academiei spre premiere, era tare perplex. „Toate ca toate, Pătrăşcanu ăsta mi-a făcut o critică mie personală, şi de l-oi raporta sau respinge are să zică «din pricina criticii mă respinge». Eu credeam că numai de mergi după mort la groapă, dintre donatorii Academiei, este una din atribuţiile nenorocite ale academicianului; dar asta, facerea de raporturi asupra unor asemenea lucruri, e şi mai rău decât

a duce pe mort la cimitir”.

Venind şi Negulescu, după câteva citanii din poeţii care zăceau pe masă înaintea noastră, am spus eu: „e curios cum nota asta aşa de personală a poemei dumneavoastră, cu umorul şi morala sa, îndărătul căreia se simte la fiece pas înţepătura fină, n-a fost luată în seamă şi publicul cel mare n-o cunoaşte”. Atunci Naum şi-a adus manuscrisul, compus din sferturi de hârtie, înfăşurate într-o cămăşuţă de hârtie mai groasă pe d-asupra căreia stătea d-a-n curmezişul: „poema hulpei” etc. Tot cântul era în vereu pe sferturi scris, adică în lungul părţii mai late a sfertului de hârtie, va să zică nu cu direcţia rândurilor trase pe pagina asta, ci în direcţia perpendiculară.

A început să citească Negulescu; dar cum citea la început „invocaţii către Muză”, invocaţie făcută cu mult spirit, şi fiindcă Negulescu nu găsise nota comică a citirii, a reluat Naum mai departe şi citit. E drept că de la o vreme am vrut şi eu să citesc, dar mai rău citeam decât orişice băiat de 6 clase. Poemul, adică al şaselea cânt, este cât se poate de frumos şi reprezintă după mine una din cele mai frumoase manifestări artistice de la moartea lui Eminescu şi răsărirea lui Coşbuc. Este o parte încă la început, unde Naum îşi râde de muze că nu s-au măritat, le face desculţe, în fine un torent de glume în aceeaşi direcţie, pornite din feciorelnicia lor. Ne tot întreba Naum, „merge gluma asta cu nemăritatul Muzelor, nu găsiţi că este o glumă cam proastă?” „Eu nu văd deloc, mi se pare că în nota veselă a întregii poeme, gluma aceasta îşi are savoarea ei; de altminteri atârnă de nota generală veselă a poemei”. El nu ştia bine ce să creadă. Discursul Muzei din invocaţie, o parodie a poemelor romantice şi mai ales a poeziei lui Bolintineanu, „când lampa se stinge la negrul mormânt”, şi altele de Victor Hugo et compania, este fără îndoială o satiră înaltă şi poate cea mai fină din câte avem în literatura noastră. Altfel este *Satira* lui Eminescu, alta satira lui Vlahuţă, în *Linişte*, şi alta este satira lui Naum. Acesta nu-şi ia în serios menirea sa de moralist, dar este mai fin, mai cu gust decât ceilalţi tovarăşi – cu aceasta nu

vrei să zic că Naum le este superior şi în alte privinţe –, el s-apropie în felul de morală de poetul care ar face nici tocmai operă fără morală văzută într-însa, precum e la Caragiale, nici prea directă ca la Eminescu. Partea finală mai ales, modul cum isprăveşte cumătrul ursul, „armele, armele, pintenii”, o imitaţie după Eminescu, cu Satira a III-a la urmă, când scrie feciorul de domn, „de din vale de Rovine”, dar altfel aplicată şi altfel îndreptată. Nu mă sfiesc a susţine că acest cânt al 10-lea prezintă o creaţie de cea mai mare valoare artistică.

După ce şi-a isprăvit cântul, am început să vorbim despre vechea Junime. Despre Alecsandri tot acelaşi lucru mi-a spus: „venea rar la Societate şi şedea puţin. Atunci lăsam toate glumele, toate caraghioslâcurile şi ne cuminţeam. Era alt om, din altă lume decât a noastră, jucase un rol mare în viaţa noastră contemporană, fusese ambasador, în fine, toate îl făceau să fie respectat. Când citea el câte o lucrare – îmi pare *Despot Vodă*, în fine, o piesă unde era vorba despre Cleopatra a Egiptului – toţi ascultam cu sfinţenie; doar Pogor, care era foarte sarcastic, foarte vesel, umplea sala de veselie numai când apărea înăuntru, care era instruit, în curent cu toate, spirit foarte pătrunzător, îndrăznea să atace, să zică mai jumătate, mai 1/2 serios vreo observaţie; noi ăştialalţi stăteam tăcuţi şi de treabă. Erau atunci şi alte elemente: Conta, Lambrior, Creangă, Eminescu, Maiorescu, Carp, Teodor Rosseti, Missir, Pogor, Negruzzi, mai la urmă Gane N., Panu, Xenopol etc, în fine, boierimea cea mare de p-aici şi tot ce era inteligent aci venea. Era o sărbătoare zilele de întrunire, aşteptam ziua cu o nerăbdare nespusă. Şi era atunci bogăţie, belşug, fumai cât vrei, la discreţie tutun, vin, ceai, cafea. Apoi, când era câte o discuţie, se spunea pe faţă tot ce aveai de spus, nu ascundeam nimica, şi vai de sufletul ăluia care se supăra; păi nu mai putea veni. Banchetele care le făceam la Binder, ajungeam cu numărul până la 100 şi râdeam şi petreceam cum nu-şi poate cineva închipui. La masă, de regulă făceam satire pe socoteala celor din Junime, şi pa lui Maiorescu, chiar şi râdeam cu

toţii. Mi-aduc aminte una, în care Maiorescu era făcut ca melc. Un ziar datunci satiric făcuse pe M. ca un culbec, numai capul lui era ieşit afară din «găoace», eu am luat desenul şi am făcut o poezie asupră-i”.

Când ne-am despărţit de dânsul, albul zăpezii care acoperea întreaga vale a Bahluiului şi dealurile toate se înţepuşaseră cu totul şi la felinarele aprinse prin uliţe păreau luminile mai roşii decât sunt de obicei, poate din contrastul cu albul de neauă; şi-mi făceau impresia acolo risipite în vale unor stele formidabile spărgând totuşi norii cenuşii cu luminile lor.

Am aflat astăzi la Societatea „Arhiva” că familia lui Carp este cam de pe la 1600 în cronici şi vechi ispisoace [145]. Despre Burlă am auzit şi mai curios lucru, că el este un descendent dintr-un oarecare Burlă, care o vreme întreagă a fost tâlhar mare. La urmă, acesta voind să se pocăiască, s-a dat pe mâna justiţiei noastre, a cerut să i se taie mâinile de la coate şi picioarele de la genunchi şi aşa slut şi olog s-a dus la Sfântul Munte şi s-a întors în ţară, când a şi murit. Tocmai făcea [I.] Paul observaţia: „Burlă strămoşul un tâlhar de frunte şi Burlă ăsta al nostru omul cel mai cinstit şi să mai vorbim de atavism şi inexorabilitatea eredităţii”.

1895 martie 14/26 Marţi seara 10

Am început să scriu deşi de mult am lăsat obiceiul; semn că împrejurări mari se pregătesc împrejurul meu. Şi ca să fiu scurt, voi spune că nu mi se mai pare indiferentă lumea. Pricina? O poate înţelege toţi. Am printre elevele mele – care s-au redus la numărul de patru numai – una de o frumuseţe extraordinară, rumenă la faţă şi cu nişte ochi de Madonă rafaelică precum n-am mai văzut; când vorbesc se uită cam printre gene la mine, cu capul fiind plecat în jos spre bancă, aşa că bărbia îi acoperă întotdeauna gâtul. De câte ori nu mi-am zis, uitându-mă atent la dânsa: „colosal de frumoasă şi cât de nimica par toate statuile greceşti pe lângă dânsa!” Curios, într-o zi, pe când unul din conferenţiarii studenţi vorbea pe catedră în locul meu, fata, mai exact d-şoara X, stătea în capul băncii înspre

partea mea şi cum ea era între mine şi fereastră, figura ei îşi arunca profilul pe geam şi pe albăstrimea cerului. Şi-mi ziceam în mine fără să mai ascult la conferenţiar: „este frumoasă văzută din faţă, dar mai frumoasă e din profil”. Are o figură foarte simpatică şi un surâs cum arareori mi se întâmplă. Astăzi mergând pe uliţă fără să ştiu, ea era cu o altă d-şoară înaintea mea şi mă miram mergând în urma ei de cât mai înaltă pare dânsa decât mine. Am trecut înainte şi salutat foarte jenat ca un băiat de liceu. Ce vrei să fac, îmi bătea inima ca înaintea unei conferinţe pe care o fac eu faţă cu un public numeros. Să văd ce dezvoltare ia idila aceasta.

Încolo, ocupat acum cu articolele mele asupra imaterializării crescând în artă cu rasele care se înfăţişează pe scena lumii. Sunt foarte neastâmpărat să văd de vine joia asta dl. Maiorescu şi de se citeşte articolul meu în şedinţa „Junimii” noi de la Volenti acasă, aşa precum am vorbit în sâmbăta trecută cu toţii. Totuşi acelaşi gând, frumuseţea d-şoarei X îmi a rămas în minte şi îmi domină întregul sistem de cugetare. Astă seară vorbeam cu Negulescu pe strada Păcurari şi ziceam: „ce n-aş da să pot iubi cu o dragoste adâncă pe lumea asta o fiinţă şi să fiu iubit măcar cât de puţin; pentru mine ar fi idila cea mai frumoasă, care m-ar mulţumi pe deplin”. Ce s-o realiza, ce-o rămâne pură iluzie, un vis dulce!? Vom vedea mai târziu.

Iaşi, 1895 martie 15/27

Miercuri seara

Nou cu privinţă la întâmplări venite din afară n-am nimic de scris; în schimb mereu constat că spiritul meu este neliniştit. Mă uit la fiece semn extern, la fiece indiciu care ar arăta ceva din starea sufletească a celor ce mă înconjoară, din gândurile lor ascunse şi pe zi ce merge mă conving de puţina trecere şi respect ce mă bucur de la oameni. Ce vrei să fac? Toate sunt de vină numai fiindcă am învelişul trupesc meschin, mizerabil, n-am înfăţişare de om; şi un servitor este tratat, cred, cu mai multă atenţie decât mine, căci are ceea ce se cere în societate, decorul,

adică barbă mare şi stufoasă, mustăţi lungi şi un trup nemilos de puternic. Ce n-aş da să am şi eu un corp mai bine făcut! Pân-atunci ştiindu-mă în poziţia în care mă aflu, toate fiinţele mizerabile care le văd pe drum, de este un microcefal, de este un scurt şi slab, sau orice alte caractere externe mizerabile, le aduc în comparaţie cu mine şi totdeauna găsesc o însuşire bună la dânşii în defavorul meu. Când s-o schimba şi pentru mine turmentele astea, numai D [umne] zeu ştie.

Mâine de dimineaţă mă duc să primesc la gară pe dl. Maiorescu, de vine poate să petrecem bine împreună.

Iaşi, 1895 martie 16

Ziua, [ora] 6

Foarte multe lucruri de spus, căci şi împrejurări sufleteşti m-au făcut mulţumit şi natura extraordinar de frumoasă – un cer senin şi albastru cum se vede rar – mi-au dat numai idei fericite. Am fost de dimineaţă la gară ca să primesc pe dl. Maiorescu, care a sosit la 8 1/2 fix, nu trecute fix. Eram invitaţi la dânsul la masă pentru 11 ceasuri. Eu, cum eram satisfăcut sufleteşte, am pornit-o spre Copou în sus. Tot ce ştiu pe drum e că n-am cugetat la nimic, eram vesel dar fără să ştiu de ce. Când m-am întors acasă tocmai dau de articolul meu asupra „imaterializării crescânde în artă” şi negreşit am prefăcut cele trei pagini din urmă. Am plecat pe urmă la Maiorescu şi pe drum întâlnind şi pe dl. Negulescu am intrat împreună la Hotel Binder.

Maiorescu ne-a vorbit despre punerea catedrelor noastre în buget şi ne-a întrebat dacă vrem să punem concursul cât mai repede [146]. S-a hotărât pentru octombrie. Mie îmi spunea M. că voi fi singurul concurent şi că amândoi, reuşind la concurs, vom sluji un punct de sprijin pentru Dragomirescu şi Evolceanu când s-or prezenta la Iaşi aici p [pentru] catedrele lor. Apoi a spus ceva despre întocmirea legii celei noi de instrucţie, care după dânsul n-are să treacă. Cât despre ideea că ministrul poate suspenda un profesor sau o facultate este o simplă formalitate, căci de se întâmplă neastâmpăr ca în Italia sau

aiurea să fie acolo o autoritate care să spuie cuvântul său. În privinţa numirii profesorilor însă părea ceva mai încurcat lucrul pentru M. E vorba numirii profesorilor după sistemul actual sau după acela al agregaţilor? Dacă acest din urmă caz este ales, atunci cum trebuie făcut? Universitatea să numească trei candidaţi agregaţi, din care ministrul să aleagă, sau mai bine o comisiune compusă dintr-un delegat al Universităţii şi doi ai ministrului? Lucrul pare complicat. Negulescu i-a propus să utilizăm şi noi articolul din lege 368, care susţine că juriul poate recomanda un suplinitor al catedrei pe baza numai a unei lucrări. „Bine, bine – şi-şi pune ţigara la gură şi mişcă din cap – dar ce lucrare poţi face aşa de repede numai până la toamnă?” „Păi am să scriu ceva”. „Nu, lasă, mai bine să mergi acolo să ţii o conferinţă, ca să vadă şi lumea cine eşti şi cum propui”.

Am trecut la masă apoi în restaurant. Aici a vorbit dânsul mai tot timpul despre diverse lucruri din Bucureşti. Serbarea „Instituţiei Carol!” a fost foarte frumoasă. „Fiindcă era vorba de studenţi că nu vor veni să ia parte la serbare, iar alţii da, am oferit sala Universităţii, unde să discute afacerea. Cei de la *Gazeta poporului* cu Sihleanu [147] şi alţii ocupaseră sala şi negreşit că formarea curentului printre studenţi, în sensul cum voiau dânşii, a fost uşor de făcut. S-au luat deciziunile care au voit. Eu am fost atunci la Şcoala Nor [mală] Sup [crioară] şi împreună cu Francudi am chemat pe băieţi în cancelarie jos. Acolo, de faţă cu dânşii, am ţinut un mic *speach* şi am spus între altele că vor trebui să discute asupra luării sau nu parte la întrunirea serbării; le-am dat să înţeleagă că sunt liberi să ia orice hotărâre şi că ea nu va influenţa întru nimic asupra poziţiunii lor în Şcoală. Ei au luat pe dată decizia să primească instituţia şi natural [au] ales pe Bărbulescu [148] care să ţie şi un discurs. Băiatul a venit la mine cu o foiţă şi mi-a citit tot; era foarte bine scris şi foarte simţit. Peste două zile mă pomenesc cu dânsul pe la 8 1/2 seara la mine că mă roagă să-mi spuie ceva. Îmi aduce două foiţe, una scrisă de el, pe care mi-o citise, şi cealaltă făcută de

papa Francudi. «Uite d-le M. ce mă pune să spui, ce să fac?» O citesc şi era făcută în sensul celor de prin Monitoarele Oficiale. Eu am luat lucrarea şi [am] spus lui Bărbulescu să o citească tot p-a lui proprie, «că mai mult îmi place a dumitale decât a domnului Francudi». Şi fiindcă trebuia să menajez susceptibilitatea, l-am învăţat să zică lui Francudi că am auzit eu de la Palat că ar vrea Regele să audă cuvinte studenţeşti. Când seara m-am întâlnit cu dl. Francudi, îi vorbeam eu tot în sensul acesta, până când decanul nostru: «ia lasă d-le Maiorescu, ce tot spui dumneata de Palat şi Rege; dumitale ţi-a plăcut mai mult cuvântarea lui Bărbulescu decât a mea şi ai făcut toate astea pentru ca să mă menajezi pe mine»”. Ce n-aş fi dat să văd pe Maiorescu prins cu mâţa în sac!

La serbare lucrurile au mers de minune. Lume foarte multă şi foarte aleasă, apoi studenţii ocupaseră toate locurile libere, miniştrii cu doamnele, toată magistratura mai înaltă, compturile, casaţia, armata, aghiotanţii regali, Regele, Regina, Mitropolitul etc. În fine, nu mai încăpeau şi pe drum era studenţime şi lume cu miile. A vorbit Regele foarte cald ca întotodeauna şi înalt; mai cu seamă când a ajuns la comparaţia aia frumoasă, au început aplauze care se vedeau foarte] bine că nu erau oficiale, erau pornite din inimă şi sincere. Papa Culianu a răspuns dar după tipicul vechi, foarte rău. Bărbulescu mai cald, mai cu seamă fraza „îţi suntem recunoscători Sire, pentru darul tău”, a făcut o impresie foarte vie asupra Regelui. În fine, a fost „un coup dans l’eau” pentru cei ce au lucrat contra serbării. De Bărbulescu spunea M. că până la o vreme a vorbit foarte] bine şi că a luat îndată hârtia şi s-a uitat înăuntru bine; altminteri rămânea în drum. Afară de aceste ştiri, am altele de spus aici şi anume convorbirea mea cu Philippide.

Am început şi unul şi celălalt cu afacerea tânărului Săvescu, care se prezintă singur concurent pentru catedra reală la Gimnaziul din Bârlad, limba română. Ne-am aşezat apoi frumuşel la taifas şi din vorbă în vorbă am discutat originea, adică mai bine patria primitivă a arienilor. Eu i-am spus argumentele mele, unul câte unul, pe rând şi cu

toate că admitea exactitatea celor spuse, la urmă a fost contra părerii mele că Dacia ar fi patria aceasta. Argumentele lui, întrucât îmi aduc aminte, s-ar rezuma în următoarele: şi astăzi şi ieri şi prin urmare în toate timpurile lucrurile au fost aceleaşi, prin aceasta el nu admite un fond comun, acelaşi, vrei să spun, el socoteşte că nu este necesar să admitem un punct comun pentru toată familia ariană încă nedespărţită, ci că asemănările sunt rezultatul unui pur hazard sau că au provenit din amestecul raselor. În zadar căutam eu să spun că asemănările între limbile orice nu-s fortuite, că din amestecuri de rase nu poate ieşi cel mult decât un împrumut de câteva cuvinte, dar nu o schimbare de sintaxă şi de compoziţii identică. Pentru dânsul poporul aric a trebuit să trăiască la nordul Mării Mediterane în Europa, fără un punct central. El, cum văd, nu crede în teoria lui Schleicher; mai exact nu era pregătit pentru o discuţie pe aşa teren.

După această convorbire am intrat în clasă, era conferinţa d-şoarei Strătilescu [149], şi repede cum veneam am rămas surprins de mulţimea auditoriului, mai ales a sexului frumos. A vorbit fata destul de bine, deşi mai toate ce le spunea erau şi în cartea lui Collignon; dar oricum, a vorbit clar, elegant, cu oarecare facilitate şi destul de complet; a sfârşit cu câteva fraze asupra idealului în artă şi cu tendinţa continuă de a realiza idealul de frumos. Eu i-am făcut critica începând cu cuvintele: „D-şoară, dacă aş spune că conferinţa dumitale a fost excelentă, mi-ar fi teamă că spun prea puţin” etc etc, şi [am] sfârşit cu vorbele: „dacă scrierea dumitale a fost făcută cu aceeaşi eleganţă cu care ai vorbit-o, atunci negreşit – şi o pot eu afirma – lucrarea dumitale se poate publica”. Ea era mulţumită şi în fond şi merita cuvintele spuse, adică laudele spuse.

Seara am condus pe dl. Maiorescu la gară şi când ne-am despărţit ne-am sărutat în gură; lucrul s-a făcut cu o aşa repeziciune încât în primul moment nu-mi puteam da seama de frumuseţea lucrului; de altminteri nici nu putea

să facă altfel, avea pe Negruzzi, cumnată-su, pe cucoana Humpell care ţinea pe soră-sa şi cu ei trebuia să se îmbrăţişeze, pe noi cum ne lăsa. E întâia dată când intru cu M. în atâta intimitate.

1895 martie 21 Marţi seara 9 1/2

Ce am, pentru ce nu sunt mulţumit de câtăva vreme? Pot spune că rareori mi s-a întâmplat aşa nelinişte să am. Dacă aş analiza starea mea sufletească aş găsi un complex enorm de fenomene cărora nici distincţie, nici nume deosebite nu aş putea să le dau. Ştiu numai că sunt abătut. Sunt în situaţia unui om care i s-a întâmplat o nenorocire, simte o greutate colosală pe piept, oftează continuu, n-are nicio dorinţă determinată, nu ştie să spuie în ce-i stă nefericirea; dacă se culcă şi scapă de grijă în tot lungul somnului, când se scoală aceeaşi greutate îl apasă pe inimă; de vrea să citească se gândeşte la altceva şi-i trec rândurile pe dinainte fără să prindă măcar o idee, vreun sens oarecare; dacă râd cei dimprejur, sunt veseli, i se pare o insultă adusă direct sentimentelor sale. În aşa stare mă aflu pentru un moment, adică de vreo câteva zile continuu. Apoi s-a pus şi o vreme urâtă, tristă, cu nori plumburii şi cu ploaie mărunţă, de-ţi vine să-ţi ieşi din minţi. Am citit un roman de Beyle Stendal, *La chartreuse de Parme*, dar cu toate unele calităţi bune ale scriitorului şi cu toate cele câteva scene plăcute – mai ales amorul lui Fabrice pentru Clelia Conti în turnul închisorii – am rămas rece, deşi am citit cu atenţie tot. Plec de vacanţă la Titu, sunt foarte curios să ştiu dacă întorcându-mă d-acolo am să fiu mai vesel cu soarta mea. Şapoi de n-oi fi ce vrei să fac, oi răbda şi pace. Totuşi mi se pare ceva supranatural să mai dau de mulţumire, să fiu vesel. În fine, om vedea.

Astăzi am avut un moment de bucurie cu toate astea. La concursul lui Săvescu Mihail, cel pe care l-am şi recomandat ministrului cu nota 7, 75, am avut o altercaţie foarte vie cu Negulescu în privinţa notei de dat. Eu susţineam că merită mai mult, el mai puţin şi, probabil, cearta noastră a fost auzită de către băiat; căci mai acum câteva zile am auzit de la Georgescu, un tânăr, că Săvescu

spusese lui [I.] Paul cum mă luptasem pentru dânsul şi-mi ziceam în mine: „iată un om căruia i-am făcut bine, fără ca să ştie”. După ce am aflat cuvântul lui Săvescu, ziceam: „cine ştie de m-o mai întâlni ca să-mi mulţumească!” Astăzi, mergând pe dinaintea hotelului lui Buch, am dat de dânsul. M-a salutat foarte respectuos. Dar nu aceasta m-a satisfăcut pe mine, cât ideea însăşi de a-i fi făcut un bine. Am trecut înainte şi simţeam că mi se încălzise şira spinării.

Cred că una din cauzele care-mi aduce tristeţea mea nemărginită este şi faptul că sunt urât ca fizic. Mă uitam astăzi în oglindă şi văzându-mi tăietura pe falca dreaptă şi mai cu seamă ochii duşi în fundul capului, cu cearcănul galben prin prejur, îmi ziceam singur: „niciodată în viaţa mea n-o să simt plăcerea unui amor împărtăşit fără vreun amestec de interes la mijloc; cine m-o iubi, o s-o facă numai pentru vreun scop, nu pentru mine însumi. Şi ochii-mi sunt răutăcioşi, nu arată bunătatea de budist care aş vrea s-o am din natură”. Am auzit că sunt oameni urâţi, dar urâciunea lor are o simpatie oarecare, o atracţie născută din bunătatea sufletească, o bunătate de înger. Aceasta n-o am, sunt răutăcios ca un şarpe veninos, când mă mânii sunt ca o fiară care vede numai sânge înainte; nu am răbdarea nobilă a sufletului ales. Ce n-aş da încă atâta lucru să am! Am să încerc cu toate astea să mă arăt blând, bun şi drept, aşa încât cu simţul de moralitate pe care neîndoios îl am destul de dezvoltat să ajung un om cu însuşirile de mai sus.

Un alt motiv, dar ceva mai ascuns acesta, este desigur şi nevenirea studenţilor şi mai ales studentelor la cursul meu. Odinioară veneau aşa de mulţi la curs încât toate cele trei bănci din faţă şi în părţile laterale încă altele erau pline doldora de fete; acum gradat, gradat am ajuns să am numai 4 în totul dintre fete şi din băieţi [de la] Şcoala Norm [ăla] Sup [crioară] – negreşit fiindcă sunt subdirector aci – şi câţiva externi, cei care au făcut conferinţe. Şi cu toate astea am făcut conferinţe foarte atente şi îngrijite. Mai cu seamă ceea ce m-a vexat a fost

că la conferinţa d-şoarei Strătilescu a venit atâta lume câtă frunză şi iarbă, lume bună, colege de ale fetei, şi la conferinţa mea iarăşi cele patru nelipsite.

O altă cauză şi cea mai puternică poate de tristeţe este iubirea din ce în ce crescând pentru d-şoara Climescu [150]; e prea frumoasă ca să pot rezista plăcerii; de câte ori mă uit furiş la dânsa o văd cu faţa pironită pe mine şi privind ca printre gene la ochii mei. Am ajuns să cred că [este] o fericire să am mai multe ore pe săptămână pentru conferinţă. Aştept cu o nerăbdare vie fiecare zi de lecţie şi cred că ar fi o lovitură teribilă pentru mine dacă i-ar veni fetei o dată ideea să lipsească la o lecţie măcar. Spuneam în derizie lui Negulescu într-o vreme că „de ar lipsi toate fetele, dar dacă ar veni *dânsa* aş merge mai departe mulţumit sau din contra, să vie toată lumea, dar dacă n-ar veni dânsa mi s-ar părea sala goală”, şi acum am ajuns cu adevărat să văd împlinirea cuvintelor. Dar ce e bine, ce e rău, noi le-om suferi pe toate. Câte altele n-am mai răbdat! N-am plâns cu hohot o dată la Paris pentru o femeie care într-adevăr că iubea… dar pe un altul. Am plâns şi, vorba lui Caragiale, am iertat-o şi iată-mă acum intrând în altă vâltoare. Dar unde o ieşi să iasă.

Iaşi, 1895 aprilie 20 Joi seara 10 ore

Era vorba, ducându-mă la Titu, să mă mai bucur puţin, să mai ies din toropeala mea, din starea de nemulţumire în care mă aflam înainte de Paşti; dar m-am dus şi m-am întors tot aşa; schimbare de-o fi venit apoi numai în rău a putut să fie. Ziceam în mine: „când oi vedea pădurea cu copacii mari şi înmugurind de frunze, ori oi vedea iarba răsărind pe câmp şi liniştea de la ţară şi nemărginitele şesuri din Muntenia cu linia munţilor Carpaţi şi cu albăstrimea cerului de noapte la ţară, o să-mi facă bine şi noutatea lucrului are să-mi insufle plăcere şi de viaţă şi de muncă”. Din toate astea n-am văzut nimic. Cerul era senin, dar vântul îţi scotea ochii cu praful şi în fundul curţii la nenea Costache n-am auzit decât cântecul brotăceilor. Cucul, prevestitorul primăverii care-l aşteptam şi-l doream, nu l-am auzit.

Lucrurile s-au petrecut prozaic de tot. Am plecat la Giurgiu socotind că Dunărea imensă, largă, cum e dânsa când vin apele mari, are să-mi dea impresii plăcute şi cu toate astea nimic. Dunărea deşi mare, dar în copilărie am văzut-o mai largă, prin urmare nici aici surpriză. Lucru nou şi iarăşi nou îmi trebuie ca să-mi facă impresie. Astăzi pe vremea de ploaie şi vânt cum era mi s-a făcut un urât fără seamăn şi luând nişte nuvele de Jules Clarche, *Marcel* şi *Saltimbanque*, am plâns de mai multe ori, atins mai mult de soarta mea decât tocmai de povestirea artistului, care mărturisesc este excelentă. Îmi ziceam în mine singur, după ce am citit ambele romane, unde era vorba de nişte fiinţe singure pe pământ iubind altă lume, „bine frate, amorul, sorgintea asta adâncă de bucurie şi de întristare, să nu-l cunosc eu? Să rămân în viaţa mea numai cu iluzia lucrului, fără realitatea lui? Adică în toată viaţa mea numai să trec p-alături de cărarea dragostei, ca un om pe lângă dogoarea flăcării şi să nu intru niciodată în sânul ei?” Primul vis al meu de iubire a fost Vasilichia Xantopol; şedea la Giurgiu, la colţul străzii Frumoase şi Tăbăcarii, cea care duce spre staţia mare; de câte ori nu ne-am făcut semne cu înţeles şi nu am mers unul spre altul cu iubire şi măcar o dată să vorbesc cu dânsa nu s-a putut. Ne-am depărtat unul de altul şi tot un cuvânt nu ne-am spus. A venit apoi Maria Stoenescu, a murit acum de mult; cu dânsa era şi mai viu decât mi se pare; îmi plăceau ochii ei la nebunie şi dânsa s-a dus fără să schimb un cuvânt de dragoste. Apoi Maria Manolescu şi în fine afacerea cea mai serioasă, poate singura când am fost prins adânc de o fată, e vorba de Poliana Cernovodeanu, şi totuşi lucrurile s-au stricat fără să fi avut măcar un moment de atâta plăcere, să zic unei femei „mi-eşti dragă mult” sau să aud de la dânsa că ţine la mine. Adică să fie scris ca eu pe pământul ăsta să trăiesc numai din speranţă, din urma iluziei şi nicidecum din veninul dragostei însăşi. Am citit p-alocurea că iubirea pentru un om este o stare maladivă a sufletului, stare mai grea decât orice boală trupească. Ei bine, cu toate astea aş dori şi eu să gust un moment din veninul

acesta al iubirii şi apoi să zac de dragoste o viaţă întreagă. Am început să cred că o îndărătnică prigonire mă împiedică de asemenea sentimente. Viaţa îmi este indiferentă de o vreme încoace; tot mereu dacă sunt în Iaşi mă întreb când o să isprăvesc să vie vacanţa să plec la ţară sau la Giurgiu; de sunt la ţară repede mi se urăşte şi iar îmi zic „uf, de ce nu vine vremea mai repede de şcoală să mă mai duc la Iaşi” şi aşa mai departe. Ce viaţă poate fi asta!?

Iaşi, 1895 aprilie 22

Sâmbătă

Azi-noapte am visat un vis care mi-a dat prilej din resturile lui şi din adaose foarte multe să compun următoarea nuvelă interesantă dacă aş avea putinţa şi timpul s-o scriu cum se cade. Se făcea că eram la Giurgiu şi şedeam cu toţii, adică mămiţa, surorile mele toate şi nenea Vasile, în odăiţa de la mijloc din casele cele mici. Era vânt afară şi izbea cu picături de ploaie mari în geam şi tremuram cu toţii de frig, frig umed deşi strânşi toţi la masă ar fi trebuit să fie mai cald. Nu vorbeam nici între noi, eram toţi trişti de moartea surori-mi Olympiada; mămiţa doar împărţea din când în când câte o bucăţică de carne din talerul de la mijloc, la copii. Eram pe sfârşite, când deodată ni se păru că trosneşte ceva în tavan, un trosnet foarte particular care ne făcu să ne uităm unii la alţii sperioşi. „Ha! este vântul afară care izbeşte în grindină, nu e nimic, mâncaţi înainte copii” zise nenea. Noi am ascultat şi doar că ne încercăm punând mâna la frunte să împiedicăm razele lămpii să ne dea în ochi, încercam să răzbatem printre geamuri întunericul negru din curte. Pe cât fusesem de tăcuţi, ajunseserăm şi mai tăcuţi. Prin pod mi se părea că calcă cineva şi ne era teamă. „Ha! Sunt şoarecii, ori sunt pisicile prin pod”, ne spunea nenea şi se uita la mama foarte întrebător. Mai stăturăm o vreme şi vântul se înteţea tot mai tare şi picăturile de ploaie izbeau ca alicele în ferestre. Suna acoperişul casei şi urloiul sobei ţiuia. Cum nu vorbea nimeni, ni se făcuse frică nouă tuturor, mama doar ce mai zicea din când în când să

mâncăm, fără ca să mişte nimeni. Fiindcă se lăsase frigul de umezeală, cel mai rece frig, mama aprinse lumânarea de permanţel şi pleacă să facă focul. După ce aduse lemne şi le aşează pe surcele în sobă şi pică niţel gaz, dete foc cu lumânarea şi vântul şi surcelele uscate, şi soba, că era nouă, aprinse focul mare şi după deschiderea portiţei la sobă flăcările aruncau umbrele noastre pe peretele casei şi le jucau foarte repede căci lampa fusese stinsă. D-abia se făcuse puţin mai cald şi iarăşi un mers de paşi se auzi în pod, apoi părea că descinde o scară şi se opreşte. Mămiţa plecă din nou cu lumânarea aprinsă la flacăra focului p-afară şi după ce căută ce căută se întoarse din nou înăuntru: „nu e nimic, am căutat pretutindeni, am închis uşa de la pod cu lacătul, am pus veriga la uşa din sală, suntem zăvorâţi bine, n-are cum să intre, cine o vrea să intre”. „Uf, ce urât mamă – zise soră-mea –, vremea asta de afară, ploaia şi urâtul mă iau de grumaz”. Ne strânserăm de astă dată împrejurul gurii sobei toţi, care pe scaun, care pe ladă, care pe grămăjuia de lemne şi nu vorbeam nimic, parcă aşteptam ceva. Se culcase băiatul surori-mii mai mari în pat şi dormea liniştit fără să simtă nimic; de altminteri nici nu mâncase la masă. Când deodată trosni mai tare decât oricând ceva, părea că trosnetul venea din altă parte şi, cum urla vântul, auzeam parcă uşa zăvorâtă hâţânându-se ca şi cum ar fi cercând cineva s-o deschidă. „Mamă, mi-e frică – am zis eu –, ce trosneşte p-acolo?” „Să bată pustia maică, nici eu nu ştiu ce tot trosneşte, e vântul maică, suflă prea tare!” „Ce vreme, ce vreme! Şi nu mai stă vântul şi nu mai încetează ploaia”.

Toţi eram vineţi de spaimă şi nu îndrăzneam nici să respirăm măcar. Când în fine auzirăm un foşnet parcă la uşă şi ţâţânele scârţâind ca şi cum ar fi închis sau dat de perete poarta. Noi ne strânsesem împrejurul mamei şi toţi cătam să ne alipim mai mult de dânsa, care şedea la gura sobei pe scaun. Flăcările din sobă se cam păliseră şi se micşoraseră mult, de la o vreme nu se vedeau decât unele limbi verzui-albastre pâlpâind când într-o parte când într-alta a lemnului ars, prefăcut în cărbune roşu de la mijloc.

Pe pereţii albi se mişcau numai rareori umbre nedesluşite şi înecase întunericul şi oglinda şi scaunele mai departe de noi şi nu se mai vedea decât umbrele noastre în loc de trupurile noastre. Afară era tot vânt cu picături de ploaie, dar în casă cel puţin era cald şi parcă ne luase încet somnul. „Mamă, vezi tu colo la uşă, o dungă subţire roşiatică gălbuie, printre pragul de jos şi pulpana uşii – zise soră-mea cea mare – parcă ar fi o lumină în săliţă, sau mi se pare mie?” „Ţi se pare maică de frică”. „Mamă – zise cea mijlocie – şi eu parcă văd dunga de lumină, nu mi se pare”. „Culcaţi-vă maică, nu vă mai uitaţi într-acolo”. Era straniu faptul că dunga roşiatică se mişca din loc continuu, cum se mişcă de regulă ochiul alb al unui reflex de oglindă izbit de soare. Toţi tăceam în casă şi urmăream nelinişţiţi jocul dungii subţiri pe lângă pragul uşii. Ni se părea că aci se apropie, aci se depărtează, aci se stinge de tot, aci se aprinde mai viu. Într-un rând, văzurăm deodată cu toţii aprinzându-se viu în săliţă şi toate crăpăturile uşii lăsând să treacă fire, fire de lumină. „Ai văzut, ţaţo – ziceam eu – ce lumină”. „Da”. Şi nici nu mai ne şopteam de spaimă, vorbeam doar numai din ochi. Mămiţa aprinsese lampa, dar ce folos, vedenia din săliţă tot nu dispăruse; pentru noi în casă era ca şi cum nu ar fi fost lumină. Trecu o vreme şi părea că frica ne mai lăsase odată cu dispariţia arătărilor. Când vântul din nou suflând, ni se păru că bagă pe coş un vârtej de aer rece. Tremuram mai mult de frică decât de vârtejul de aer rece. La urmă uşa hâţănându-se, clanţa dând zgomotul ei când o apăsa cineva, văzurăm cu ochii noştri, văzurăm bine, cum mai întâi o lumină roşie-portocalie străbătu în casă, parcă era o bură de aur aprins, şi apoi uşa săliţei deschizându-se singură de perete inundă odaia cu o lumină puternică. Încet, pe uşă văzurăm piciorul, apoi trupul întreg şi în fine intrând în casă, îmbrăcată în veşmintele de groapă, sora noastră Olympiada, cu pantofii ei de atlas, cu rochia albă, şi ea frumoasă la faţă, cu ochii ei albaştri, cu părul blond, intra mereu, se apropia de noi mereu şi părea că surâde. Faţa doar îi era străvezie.

Mama se sculase în picioare, eu îmi ascunsesem capul în poala soră-mii şi nu mai vream să mă uit, după ce închisesem ochii; dar vedeam totuşi lămurit pe soră-mea moarta mergând mereu, blondă, cu ochii mari, albaştri fin şi cu faţa galbenă. Cu o vorbă dulce, şoptitoare, parcă n-ar fi vrut să deştepte copilul din pat adormit, şi rar auzirăm: „Ce, nu mă mai cunoaşteţi, nu mă vedeţi, sunt tot eu! Mămiţo, uită-te la mine, nu-ţi fie frică, vezimă, tot eu sunt. M-am sculat din groapă să viu la voi, să vă mai văd. Mi-e frig înăuntru, în pământ, căci s-a pus ploaia şi picură rece peste coviltirul coşciugului şi mi-e frig, şi mi-e urât, şi mi-era dor de voi. Mamă, mamă, nu fugi de mine, pune mâna pe mine şi mă vezi ce îngheţată sunt”. Şi era dulce vocea ei şi mângâietoare şi plângătoare şi mama fără sfială, căci toţi pierduserăm frica, ne era milă de sora noastră, s-apropie de locul unde stătea vedenia: „Maică, dragă, ce ai, ce te mâhneşte de ţi-ai lăsat tu groapa şi ai venit aici la noi? Nu eşti bine adăpostită, nu ţi s-a făcut slujba morţii bine, ce ai maică?” „Mamă, mi-e urât acolo singură în groapă, este întuneric, e umed şi rece; mă pătrunde frigul prin toate oasele şi sălciile de pe groapa vecinului, când bate vântul mai tare, vâjâie şi urlă şi mi se face frică. Mamă, mamă, ce bine eram cu voi, aşa bolnavă cu suferinţe. Acolo în pământ nu există nimic din ce spune religia, nu e nici iad nici rai, nu e nici înger, nici diavol, e pustiul, e golul, e noaptea rece, adâncă; nu se văd stelele, nu e lună, nu e lumină; timpul trece greu şi încet; şi mi-e greu, mi-e tare greu când ştiu deasupra-mi pământul. Aud lumea mergând pe deasupra-mi, aud plânsetele tuturor şi plâng şi eu şi mi s-a făcut groază de mormânt. Mamă, lasă-mă cu voi, sau dă-mi pe Fănică, băieţelul, cu mine să-l am în groapă, cu el mi-o mai trece vremea. Află că în coşciug omul nu e mort, doar nu poate mişca, nu poate vorbi, striga, încolo simte tot, aude tot. Nu este schimbare niciuna între omul mort şi omul în catalepsie, afară numai că unul se scoală odată din somnul său, celălalt veghează întruna. Bucurie acolo nu este: durere întruna, plânsetul într-una şi urâtul, urâtul este groaznic. Mamă, mamă, daţi-

mi pe Fănică cu mine, să am cu cine petrece în groapă”. „Maică, maică, tu nu eşti mulţumită în groapa ta. Doamne, cu ce ţi-am păcătuit să mă blestemi cu aşa rele”. Şi a podidit-o plânsul pe soră-mea, a podidit-o pe mamă-mea, pe noi toţi şi plângeam cu toţii, căci vedenia era a noastră, era corpul imaginar al unui suflet iubit al nostru şi ne durea sufletul de dânsul să-l ştim singur în mormânt şi izolat.

Aşa am stat cu toţii o noapte întreagă; a doua zi, când s-a făcut ziuă, eram cu toţii nedormiţi şi cu ochii umflaţi de plânset. După câtva timp, bolnăvindu-se copilul, l-am pierdut şi pe dânsul şi mama l-a îngropat în acelaşi loc cu Olympia.

1895 mai 20

Sâmbătă noaptea, 10 1/2

Cântă muzica la hala de bere şi cum stau cu ferestrele deschise aud din când în când până şi cele mai neînsemnate variaţii ale diferitelor instrumente. Este o noapte splendidă, senină, precum a fost şi ziua întreagă şi totuşi am plâns, cum nu mi s-a întâmplat de mult. De lecţia trecută d-şoara C [limescu] a lipsit şi căutam eu să-mi explic absenţa. În prima lipsă însă lucrul a mers mai uşor, căci îmi ziceam mereu în mine, probabil a fost o întâmplare care a împiedicat-o şi va veni desigur lecţia viitoare. Astăzi, după ce am vorbit cu Arghir aproape o oră despre situaţia studenţilor normalişti la concursuri şi la catedră, am recitit conferinţa mea asupra lui Lysippos, Apollo din Belvedere şi Venus din Millo, pe la 11 am pornit-o spre Copou. E luna de mai şi pomii, adică salcâmii, sunt în floare, este un aer parfumat cum arareori am văzut şi mă simţeam mâhnit în suflet de aşa mândreţe de natură. Evident, nu corespundea lumea din afară cu cea dinăuntrul meu. După masă am pornit-o la Tuffli, unde am citit „Le Temps”, precum fac obişnuit după Paşti aici în Iaşi, şi într-un loc unde era vorba despre Alexandro Soler, care a lăsat averea sa de mai bine de 5 milioane Regenţei Spaniei, mă podidiseră lacrimile gândindu-mă ce nedreptate mi se face fiind lăsat de studenţi în general, de d-şoara C. în

particular. Cum spuneam lui Negulescu: „ce interes vrei să pun în conferinţele mele când văd cu ce lipsă de interes stau băieţii în clasă”. Şi aşa de tare mă prinsese lacrimile şi găseam că nedreptatea este aşa de strigătoare încât, temându-mă la o vreme că pot să fiu întâlnit de cineva dintre cunoscuţi, am luat-o prin curtea bisericii de lângă hala de bere şi am trecut în strada paralelă cu [strada] Lăpuşneanu. Prin curte auzeam nişte bibilici cântând monoton ţipătul lor trist şi cu toată nevoia mea a trebuit să zic „ce stupide păsări, Doamne!”

Ceea ce mă frământa pe mine, o simţeam lămurit şi mă prindeam eu singur pe mine, era grija mea d-a no regăsi în clasă pe *dânsa*, pentru mine toţi ceilalţi erau simple nule, numărul nu era decât dânsa, ca să împrumut comparaţia aceasta pretenţioasă a lui Victor Hugo. Mă rugam în minte şi deseori mă surprindeam zicând: „În definitiv ce poate face D [umne] zeu în afacerea asta?” Vedeam sigur că ajutor nicăieri nu era de găsit, tăria trebuia s-o găsesc în mine. Când am ajuns în aula Universităţii şi am văzut uşa sălii de perete şi goală clasa – nu venise Naum – parcă mi-a băgat un cuţit în inimă. A venit îndată d-şoara Zaharia să-mi ceară să facă ea studiul asupra „Sarcofagiilor din Saida” şi după ce am vorbit cu dânsa o vreme am intrat în clasă, tot purtând în mine speranţa că într-un colţ cumva o voi găsi-o. N-a venit nici astăzi şi deşi aveam studenţi mai mulţi decât altă dată şi vreo două d-şoare, expunerea conferinţei a fost mai mult plicticoasă decât plăcută. Înainte d-a intra în clasă, îmi spuneam singur: „acum pot bine suferi lipsa ei, dar după conferinţă ce mă fac de n-o văd la curs”. Când am ieşit din clasă mă miram singur de ce tărie de caracter am, să nu-mi pară rău aproape deloc de lipsa ei. Şi cu toate acestea de nu era Volenti cu babillagiul său nu ştiu ce mă făceam. Iar a dat beleaua pe mine; vindecare lucrului găsi-vom sau este o simplă iluzionare din parte-mi ac [castă] iubire care mă ameninţă întrucâtva. Vom vedea şi vom aştepta.

1895 iunie 13/25

Marţi seara

Sunt acum într-o stare foarte curioasă. Sunt mulţumit eu, nu sunt, care din două? Niciuna din supoziţii, dar şi amândouă tot deodată. O stare nedefinită, unde intră ceva nelinişte, adăst o bucurie, deşi actualmente sunt în faza melancoliei dulci, fără durere. În ce priveşte domnişoara, lucrul pare că se aplanează, cum se aplanează totul cu timpul. Am mai întâlnit-o, e o vreme, la grădina Copou seara, venea din jos, pe când eu o porneam spre casă. Eram cu Negulescu. Deşi nu o văzusem la faţă, dar după mersul ei, după silueta elegantă şi înaltă a trupului, şi după bătăile de inimă am înţeles că e dânsa. Spuneam mai târziu lui Negulescu: „vezi că nu mi-e indiferentă fiinţa asta?” Într-altă seară am văzut-o în grădină la Copou, se plimba cu frate-său, ori cine o fi fost tânărul cu dânsa. A trecut pe lângă scaunul meu, a privit îndărăt puţin surprinsă; d-atunci n-am mai văzut-o şi nu ştiu dacă s-a limpezit tot în cugetul meu.

Trecând la altă ordine de idei, sunt convins că o câmpie aşa de bogată, frumoasă precum este câmpia Bahluiului a fost cu neputinţă să rămâie nelocuită în vremea preistorică. Am pornit-o cu ochii în toate părţile să văd un punct strategic, care să comande întreaga vale, şi privind de la mine, din Şcoala Normală, casele lui Negruzzi de lângă gară, mi s-a părut după poziţie cel mai fericit dealul cetăţuii Frumoasă. Îmi ziceam eu privind dealul din depărtare: „este o muchie de munte destul de repede urcându-se din câmpie, stă la mijlocul câmpiei şi domină şi drumul care duce spre Vaslui”. Din depărtare mai ales vedeam coasta dealului rupându-se deodată şi înălţându-se ca un zid şi mă convingeam mereu de importanţa locului pentru un oraş preistoric. Mă furnica părerea de neastâmpăr; vream cu orice preţ să mă duc să studiez de aproape colina. Am luat pe [Gr.] Buţureanu, pe Miron Pompiliu şi în trăsură ne-am suit până la poarta intrării cetăţuii. M-am convins pe urmă că dealul nu domină în realitate câmpia, căci de o parte îi iese colina Galatei înainte şi opreşte vederea înspre occident, şi cealaltă muchie împiedică vederea spre orient. Ş-apoi panta

muntelui nu este abruptă, se poate uşor escalada de vreun vrăjmaş venit din câmpie.

Mâhnit, am pornit-o acasă. Trecând la urmă cu trăsura pe lângă Frumoasă, în vale, mi s-a părut că văd unele coliniţe, „acestea sunt movile”. M-am întors în altă zi pe jos şi am vizitat lucrurile cu de-amănuntul. Am scobit puţin pământul în partea unde făcuseră gaură lucrătorii de la cărămidăria din vale; n-am găsit nimic. Ba am alungat şi doi câini care mâncau dintr-un cal mort. „Acestea sunt oase de vreun mamut preistoric, îmi ziceam eu, păstrat în humă neatins, precum s-a păstrat în zăpezile Siberiei”. Am făcut ocolul Frumoasei şi-am ajuns la părerea că acest loc ar fi putut să fie o locuinţă preistorică, dar numai dacă a fost apă de jur în jur. Am plecat şi daci cu inima frântă; pe drum însă mi-am adus aminte că Buţureanu zisese: „partea cea mai veche a Iaşului este acolo unde se află acum palatul administrativ”. Mi-a fost destul atât că am şi pornit-o cu atenţia pironită pe palat. Am observat că zidirea e făcută pe un deluţ aproape de gârlă, de Bahlui – din toate localităţile presupuse de mine aceasta e singura mai aproape de râu şi ştiut este că existenţa unei gârle hotăra de existenţa unui oraş – de unde se vede minunat în toate părţile, domină în adevăratul sens al cuvântului întreaga câmpie. Aici nu mai încape îndoială. M-am suit pe dealul palatului şi care mi-a fost mirarea că am găsit împrejurul dealului pe muchie un zid foarte gros, cu reparaţii printr-însul din timpuri mai noi; apoi existenţa unui şanţ de jur în jur, mai ales dinspre partea răsăritului. Să nu fie aici prin urmare adevărata cetate? Poziţia în orice caz e admirabilă. Biserica de alături, îmi ziceam eu, trebuie să fie clădită pe cimitirul vechi, este un principiu constant păstrarea localurilor mortuare şi altele dintr-o perioadă de timp în alta. Mă uitam înspre coasta dealului care se prelungeşte spre est şi mă uitam să văd cimitirul preistoric. Când am întrebat azi pe Gr. Buţureanu de s-au găsit cumva antichităţi în Iaşi, mi-a spus că da, „pe uliţa care o iei în faţa bisericii Trei Ierarhi”. Nu mai încape îndoială, supoziţia s-a adeverit, acum tot ce trebuie este facerea de

săpături. „Ajută-mi Doamne, fă-ţi cu mine minunea asta!”

[18]95 iunie 24

Sâmbătă, ora 5 seara

Plouă afară mărunt şi neavând ce face mă apuc să scriu aici ceva. Vorba mea: „astăzi cerul este acoperit cu nori, dar poate mâine s-or risipi norii şi va rămâne splendoarea cerului curată şi frumoasă”, niciodată nu s-a adeverit mai tare decât în ultimele zile. Mai acum trei zile eram foarte plictisit, mă aflam într-o stare de supraexcitare nervoasă. Fiind la Tuffli, vine P. Missir – care tocmai ţinuse un discurs, *speech*, în onoarea lui Catargiu – vesel la mine: „ştii, dl. Maiorescu a venit aici şi pledează la curte. Nu te duci să-l vezi?” „Ba da, când s-o întoarce de la Curte mă duc la hotel la dânsul”. Pe urmă îmi făceam reflecţia: „totdeauna, de câte ori am fost la masă la Maiorescu tot emoţionat şi tot jenat, niciodată degajat; ce să mai caut la dânsul; desigur n-are nicio plăcere să mă vadă”. Pe urmă mi-am zis singur, mi-a fost profesorul meu, ce brumă de bun am primit de la străini, de la el am primit mai mult; se cuvine să mă duc de politeţe dacă nu de recunoştinţă.

Am pornit-o spre hotelul Binder şi de la poartă am întâlnit pe doamna Maiorescu pe balcon. M-am făcut că n-o văd şi apoi întrebând pe portar dacă e sau nu dl. M. acasă, aflând că era sus, am lăsat o carte şi m-am întors. Pe urmă mă felicitam singur în mine: „iaca, singura dată când n-am făcut pe prostul şi n-am vrut să văd pe doamna”. Mă aşteptam la cartea mea să vie măcar M. să-mi facă o vizită. N-am dormit după prânz mai deloc bine, tot în aşteptarea lui. Dacă am văzut că nu intră nimeni pe uşă la mine, m-am dus la Tuffli. Seara de multă plictiseală şi foarte nemulţumit cu mine însumi – când mă uitam în oglindă îmi vedeam figura urâtă, meschină şi exclamam singur „frumuseţe morală nu este, nu există decât cea fizică” – am luat un roman de Hector Malot, *Seductori*, numai pentru ca să-mi petrec timpul de seară, căci începuse să picure şi norii negri şi groşi dinspre

Şiret îmi spuneau clar că de făcut plimbare nu era.

Când am început romanul şi am înţeles intriga sărmanei Hellena şi lupta ei contra mediului corupt şi pervers, mai la fiecare pas mă opream, izbucnind într-un plâns fără lacrimi, numai cu hohote. Ochii şi pleoapele îmi erau uscate şi fierbinţi şi de multe ori mă pomeneam zicând: „ce nenorocit, ce nenorocit sunt!” Toate scenele de luptă ale sărmanei fete cu oamenii dimprejuru-i mă atingeu adânc şi mă împingeau spre plâns. De nenumărate ori am căutat să mă liniştesc prin cuvintele: „oh, c’est bete à qui je fait”, dar degeaba, plânsul şi durerea mergeau înainte. O frază mereu îmi venea în minte: „fă-ţi datoria şi mergi înainte”. Această expresiune care-mi da oarecare linişte, desigur n-avea cine ştie ce putere misterioasă ori cabalistică pentru mine, dar îmi arăta sacrificiul meu faţă de plăcerile lumeşti. „Fă-ţi datoria şi mergi înainte” însemna pentru mine „ce-ţi pasă dacă ăilalţi, cei dimprejurul tău, au sau nu vreo idee bună de tine, tu mergi înainte că zilele frumoase, senine nu se poate să nu vie”. O idee mă frământă pe mine adânc, nu vedeam în situaţia mea nicio rază de nădejde măcar că vreodată am să găsesc vreo femeie care să mă iubească şi s-o iubesc şi să-mi dea şi mie iluzia fericirii acesteia. A clădi o casă pe singura iubire, a lua o femeie din dragoste adâncă şi numai pentru că e frumoasă, găsesc că este o greşeală. Nicio familie care se sprijină numai [pe] pasiunea născută din formele divine ale unei femei frumoase, sau pentru femeie, ale unui bărbat frumos, nu poate dura. Şi aduceam exemplul lui M-e Carré şi soţiei sale. Acesta luase o femeie frumoasă din iubire. Ambii au trăit 10 ani fără nicio umbră de ceartă; când deodată femeia află că bărbatu-său o trădase în şir de 3 ani. Venise femeia X, nevasta unui alt avocat ca să ceară probabil explicaţii amantului său, lui Eugene Carré, pentru că o lăsase – aflase de legătura ac [casta] bărbatul doamnei X şi trimisese martorii săi lui Carré –, dar la ieşire, din întâmplare, întâlneşte această femeie pe doamna Carré şi o apostrofează: „pour vous, voilà ce que ai a dire, votre mari est mon amant depuis trois ans”. „Malheureux, cu’est ce que je vous ai fait pour que vous me tretiez de la sorte”.

În zadar cade Eg. Carré în genunchi la picioarele femeii sale şi cere iertare, ea nu se mai uită, „non, aime mieux mourir” şi se duce în odaia ei şi ia o sticluţă cu otravă. Carré trece la sine şi-şi trage un glonţ în cap, care-i pătrunde tâmpla şi creierul şi iese pe tâmpla cealaltă ca să se turtească de peretele casei. Nenorocita femeie auzind: „opreşte-te, te iert, te iert de tot” zicea ea, dar văzând fapta şi moartea iremediabilă a fiinţei cele mai iubite de dânsa, ia revolverul şi-şi trage şi dânsa un glonţ şi rămâne moartă pe loc. Carré a mai trăit un ceas şi ambii au fost îngropaţi într-un loc. Pe baza acestei drame mă sprijineam ca să nu mai cred niciodată în jurămintele de amor şi în trăinicia unei căsnicii făcute pe dragoste. În fine, eram abătut citind romanul lui Malot. A doua zi de dimineaţă, cum am deschis ochii şi m-am spălat am luat cartea în mână şi până la 12 fix am dat-o gata, după ce am mai plâns puţin.

Când am plecat pe drum cu ochii plânşi, în dreptul lui Buch întâlnesc pe Maiorescu în trăsură cu altă persoană şi ceea ce m-a prins mirarea a fost că dânsul s-a întors repede ca şi cum s-ar fi temut să dea ochii cu mine. „Evident, îmi ziceam eu, are ceva contra mea” şi am pornit-o mai departe, dar foarte scârbit. După prânz şi mai neliniştit şi seara neavând ce face mai bun am pornit-o la „Zimbru” unde am luat un scaun la masa din stânga chioşcului dinspre câmpia Bahluiului şi mă uitam cu faţa întors spre gară şi cu spatele la publicul din grădină – era grădina plină de lume. Luna, divina lună, mare cât un glob de lampă electrică, se găsea ascunsă printre pânza norilor negri. Dar se risipeau vaporii văzând cu ochii şi în liniştea ei din înălţime a ieşit întreagă de sub pânza neagră. Contemplam frumuseţea cu ochii şi cu sufletul, având pălăria pusă pe scaun şi paharul de bere înainte. Şi uitasem complet de lume, de necaz; poate doar ceva melancolie, încolo o stare sufletească foarte plăcută omului. Când mă pomenesc întrerupt de dl. M [aiorescu], care ţinea pe doamna la braţ şi mă apucă de umeri. Aşa de am fost surprins încât pe urmă şi dl. M. O spunea surorăsei

şi lui P. Missir, care venise la masa noastră, adică cea aleasă de Humpel şi unde ne-am aşezat şi noi cu M., că „l-am surprins foarte tare”.

Am vorbit la masă despre toate, mai cu seamă când l-am întrebat pe M. „cine este D. Nanu, cel cu poezia din *Convorbiri*?” „Nu-i aşa – zicea el – e ceva nou, ceva exotic, străin până acum, ce n-am mai văzut în literatura noastră? [151] Dar să vezi acum o poezie foarte frumoasă, numai din 6 strofe, compusă de un tânăr de la Paris, anume Cruceanu, care are drept subiect (ac [castă] poezie) moartea lui Lecomte de l’Isle, făcută în spiritul poetului francez; dar aşa e de pătruns de Buddhaismul indic şi de simţul de desfacere de viaţă a buddistului, punând pe Lecomte de l’Isle să intre în sânul Nirvāṇei unde este pacea şi liniştea vieţii, încât îţi face impresia cea mai vie!” „E ovrei, Cruceanul ăsta, d-le M. – zicea Missir –, e de aici din Iaşi?” „Se poate, dar are talent, bată-l sănătatea, cu el se începe chiar numărul de iulie din Convorbiri” [152]. Apoi schimbând vorba: „dar Evolceanu, cum mai scrie, ce spiritual, ce uşor, ca franţujii scrie de frumos. S-a făcut acum şi se înjghebează continuu împrejurul *Convorbirilor* un curent cu scopuri artistice, foarte puternic. A fost destul să vie o sumă de tineri din străinătate şi să arate socialiştilor că arta nu e pentru dânşii, ca să-i afunde cu totul. Pentru ei este politica, este clubul muncitorilor, dar nu viaţa mai înaltă, mai nobilă, dezinteresată a artei”. Eu eram foarte satisfăcut de cuvintele astea şi când mi-am luat concediu nu ştiam încotro merg de bucurie, mai ales de ceea ce auzisem de Cruceanu; la fiece pas exclamam: „ce frumoasă generaţie e generaţia noastră! Şi cum avem să punem mâna pe cultura lumii”. Alteori mă pomeneam pronunţând în gura mare: „ce nobil lucru e arta şi ce frumoasă este viaţa când ai pentru ce s-o trăieşti”. Un domn care mergea după nişte dame, văzând că gesticulez şi auzindu-mi cuvintele se uita la mine mirat, dar cum luna intrase în nori nu m-a cunoscut. De altminteri am trecut pe trotuarul celălalt şi dând peste Gr. Buţureanu am revenit din nou pe caldarâmul cu domnul care se mira de mine.

Când am ajuns acasă eram prea excitat ca să adorm îndată.

A doua zi eram invitat pentru dejun la M [aiorescu]. M-am ras frumuşel, mi-am pus hainele cele noi, am făcut câteva tururi pe uliţa Lăpuşneanu şi pe la Mitropolie şi la 12 fără un sfert am fost în fiinţă la hotelul Binder. Am găsit pe doamna, scria o scrisoare, şi cum m-a rugat să trec alături până o isprăvi o scrisoare, m-am pus frumuşel să citesc un jurnal. Cred că astăzi a fost prima dată de când eu am vorbit cu M. liber fără nicio jenă şi probabil cu forma mea particulară, atrăgătoare, „dulce", precum îmi spunea unul care asistase la o conferinţă a mea. Ce am vorbit, iată:

Când a venit M. am scos din buzunar ciobul găsit în jos de Sf. Lazăr, care poartă desenuri şi are tehnica particulară olăriei din epoca de piatră: „ştiţi d-le M. că Iaşii a fost locuit în epoca de piatră de oameni şi că acum 5.000 de ani, adică 3.000 a. Ch. arienii cutreierau părţile acestea. O probă o am la mine, uite ciobul acesta, care e caracteristic. Vezi dumneata, teoria mea expusă în *Convorbiri* se adevereşte pe zi ce merge". „Aşa este, ştii d-le A. că am citit, este o vreme, în *N* [*ew*] *Freie Presse*, o dare de seamă în care se spune că ossieticii care trăiesc acum în Caucaz au în legendele lor ştiri sigure că odată dânşii au clădit Iasy, după cum se vede în numele acesta, osieticii = Iasy". „Păi da, teoria mea, care am luat-o în parte din Schrader, cu deosebire că în loc de sudul Rusiei am admis Dacia, pare că capătă o întărire însemnată din faptul dolmenelor. Se aducea un argument contra Daciei ca patrie primitivă ariană faptul că aici nu s-au găsit aşa monumente şi dolmenele sunt caracteristice mormintelor orice. Lucrul însă se schimbă: căutând să văd de nu cumva există şi la noi asemenea monumente, am găsit în Cezar Bolliac [153] o relaţie făcută asupra unor pietroaie uriaşe puse în formă de casă pătrată, exact, zice dânsul, cu un dolmen din occident, reprezentat în John Lubbock. Eu o să mă duc vara asta acolo, voi face săpături oarecare şi de se adevereşte lucrul, atunci ce frumuseţe pentru părerea

susţinută. Vezi dumneata d-le M., ac [eşti] dolmene au cam raportul de vechime între ele următorul: cu cât ne depărtăm de la vest spre est, pornind de la Oc [canul] Atlantic, cu atât monumentele ac [estea] conţin obiecte cu desenuri mai primitive; precum, de asemeni, dolmenele din Suedia sunt mai noi în raport la cele din Pomerania. Pe de altă parte de sunt mai noi în Indii şi mai vechi în Caucaz, pentru ca să fie cele mai vechi în sudul Rusiei. Prin urmare se impune părerea că există un centru comun, aici în Europa, de unde au pornit clăditorii acestor morminte uriaşe. Şi la noi trebuie căutat ac [est] punct". „Crezi dumneata d-le A. ca numai ac [est] dolmen să fie în România?" „Nu, dar nu au fost observate altele. Acum de curând Undset a făcut un studiu asupra Terremarelor din Ungaria. Ei bine, s-a constatat că ac [este] terremare nu sunt altceva decât un fel de locuinţe lacustre, adică lăcaşuri zidite pe pari, dar nu în mijlocul lacurilor, ci pe uscat, înconjurate numai cu un val [de pământ] uriaş care slujea pentru apărare. Ei bine, s-a constatat că terremarele din Ungaria prezintă un stadiu de dezvoltare anterior terremarelor din Italia; concluzia lui Undset este că locuitorii terremarelor din Italia sunt veniţi din părţile Ungariei. Va să zică un alt argument p [pentru] teoria mea. E frumoasă şi istoria, d-le M., când e privită în aşa chip". „Ai să scrii dumneata asupra acelui monument dolmen dacă – îl găseşti în fiinţă după cum afirmă Bolliac?" „Da, d-le M".

La masă am vorbit iarăşi numai eu. Despre Negulescu venind vorba, am spus unele din cauzele care-l fac pe Neg [ulescu] să fie abătut. A spus M., vorbind eu despre aspectul corect, ceva cam al franţujilor la 1830, al lui Negulescu, că într-adevăr Neg [ulescu] are ceva „amor propriu" mai mult decât alţii şi mai cu seamă este ceva „preţios", dar acestea nu-s defecte, fiindcă dânsul nu pleacă dintr-un punct de vedere personal, aşa e felul său. În fine, n-am înţeles tocmai bine ce zicea, sau dacă am înţeles mi-am uitat. Am mai vorbit despre petrecerea mea prin Atena, i-am făcut descrierea câmpiei Attice, am vorbit

ceva despre petrecerea prin Arcadia şi povesteam întrecerea cu catârii pentru o sticlă de bere, precum şi lupta ajogiaţilor de a ne da jos după asini, fie la urcuş pe munte, fie la scoborâre, fie ţinând dârlogii animalului nobil la şosea. Părea că-l interesează foarte mult, dar a trebuit să ne sculăm în urmă. El îmi zicea continuu, „să scrii d-le A. ac [este] amintiri ale dumitale din Arcadia, ce frumoase lucruri sunt şi să le spui aşa în felul cum le povesteşti”. Mi-am luat pălăria, am sărutat mâna doamnei şi am pornit-o foarte satisfăcut de mine şi de companionii mei de masă. Diseară sunt invitat la m-me Humpel.

1895 noiembrie 18, Iaşi

Coane Mihalache [154], după o muncă seculară de mai bine de 3 nopţi şi 3 zile, am izbutit în fine să expun într-o limbă elegantă, nobilă şi divină tot ce eul meu a putut să creeze. Rodul ostenelilor mele ţi-l trimit cu poşta şi sper că trenurile ţi-l vor aduce curat şi luminat şi viu îngheţat. În fine, ce mai vorbă, citeşte şi din cititul scrierii mele luminează-te şi dintr-însa scoate regulile tale complicate pentru cunoaşterea frumosului. Eu sunt entuziasmat de ce-am scris; şi ori de câte ori mă apropii de scrierea mea mă apucă o evlavie infinită de mine şi-mi zic: „ce păcat, măi băiete, că soarta nu a făcut să fii definitiv la catedră!” Şi alte multe mai spun eu despre mine, cam tot în acelaşi sens. Acum iată ce sfaturi părinteşti îţi dau: ia articolul meu, după ce te-ai spălat pe mâini şi pe ochi, fă focul în sobă şi aşteaptă până s-o face vâlvoarea mare, stinge lampa şi apoi la gura sobei, cu sfinţenie şi cu reculegere, citeşte scrierea mea frumoasă. Când vei citi despre noaptea senină din Hellada închide ochii şi cearcă, filosofule, să-ţi închipuieşti cerul albastru al Helladei cu „stelele mari, colorate şi strălucitoare” precum spun eu acolo la articol. Apoi când vei ajunge la comparaţia făcută cu valurile mării înfuriate, iarăşi să închizi ochii şi rămânând mut să-ţi zici în minte „bre, da frumos este!” Aşa să faci băiete, că de unde nu, te dau lui conu Sarsailă să-i vorbeşti despre eu şi non-eu. Dacă vezi că singur nu prea te emoţionezi, cheamă şi pe scepticul Evolceanu şi fă-

l muşteriu al articolului meu, căci eu am convingerea că afară de tine, zeţarul tipografiei şi Evolceanu cu mine nu mai am alt cititor. În fine, după ce vei fi adorat şi contemplat articolul meu, ia-l cu binişorul şi du-l la gazetă, la „Convorbiri”, şi pune-l moţ în frunte, că eu sper numai cu dânsul să aduc la „Convorbiri” abonaţi nenumăraţi.

Încolo ce să-ţi mai spun? Eu sunt bine şi doresc ca şi mica mea epistolă să te găsească în momentele cele mai fericite ale vieţii dumneavoastră. De întâlneşti pe Negulescu spune-i că eu am întârziat în locul celorlalţi profesori să despecetluiesc scrisoarea ministerială trimisă pe numele lui aici şi unde onor minister zice aidoma: „Îţi acord concediul cerut până când vei ocupa catedra provizoriu”. Spune-i să se bucure şi să dea din coadă. Pe Evolceanu mai ia-l la un şah şi trage-i o bătaie bună ori mai spune-i din când în când cum stă filosofia şi discută cu el că tare, drăguţul, îi place să discute cu tine. Te salut şi la revedere peste o lună. T [cohri] A [monescu].

P.S. Mi-ai făgăduit o farsă; fă ce pofteşti numai scrisoarea asta să n-o publici, după cum mi s-a spus prin telepatie.

1895 noiembrie 21, Iaşi Marţi

Astăzi, în preziua primului curs de istorie la Universitate, mi s-a întâmplat o afacere care poate să aducă mult în viaţa mea. Din pricina concursului meu amânat a trebuit să merg la P [om] să-l rog pentru publicarea concursului pentru februarie, deşi-l rugasem prin scrisoare telegramă. În prima dată când am fost, am întâlnit pe doamna, care m-a primit foarte amabil. Am vorbit cu dânsa şi primind asigurarea că voi fi înştiinţat îndată ce va veni P. am plecat. Într-adevăr, peste trei zile mi-a anunţat sosirea pentru marţi a ministrului; iar seara o nouă carte de vizită în care-mi spune că dorinţa mea a fost împlinită. Negreşit, azi am fost să mulţumesc doamnei şi domnului, pe oricare l-oi găsi din amândoi. Am dat de doamna cu care am vorbit aproape o oră. Eu de altminteri în afacerea asta trag foloasele purtării mele din luna lui iunie, când am fost numit în comisiunea de bacalaureat.

Deoara P [om], una din cele mai frumoase fete, cel puţin îmi aduc aminte, avea un gât alb, decoltat, şi sta aşa cuminte încât de multe ori păzind sala cu fetele mă opream în spatele ei şi-i priveam gâtul. Pe de altă parte, spunând tuturor să scrie mai cu atenţie caligraficeşte, îndreptându-mă direct spre d-şoara P. am zis: „D-şoară, concursul dumitale a fost foarte rău scris caligraficeşte; ca să-l pot citi mi-a trebuit o muncă de 30 minute; te rog dă o atenţie mai mare scrisului”. La oral de asemeni am favorizat-o. Probabil fata trebuie să fi spus acasă, de aci primirea excelentă a mamei.

Iată ce am vorbit cu doamna, după ce în antecameră am întâlnit şi salutat pe domnişoara. „Vă mulţumesc foarte mult p [pentru] bunătatea dumneavoastră doamnă” etc. „De ce?” „P [pentru] că se pusese multe insistenţe ca concursul să s-amâie şi neamânarea vă o datoresc”. Din vorbă în vorbă apoi ne-am pomenit discutând despre inteligenţa femeilor. Dânsa zicea: „oricâtă încredere aş avea în femeie, totuşi pentru un bolnav, ruda mea, n-aş chema doctor femeie”. La urmă am trecut la subiectul „dacă socialismul are sau nu vreo bază serioasă la noi”. Mai departe am vorbit despre „convorbirişti”. Cu prilejul acesta mi-a spus dânsa că urăşte pe dl. carp, că dânsul duce ţara la pieire, că este afiliat cu jidovii, că în fine toate relele el le-a adus: „eu nu urăsc pe nimeni, dar dacă dânsul (Carp) mi-ar cădea în mână şi ar atârna de mine să-l spânzur, l-aş spânzura”. Revenind iar la literatură, dânsa mi-a spus că a auzit că scriu foarte frumos şi-i pare rău că nu mi-a citit nimic din scrisele mele. Mai ales Odobescu i-a spus că scriu foarte bine. Mi-a cerut cu insistenţă foarte multă să-i dau din „Convorbiri” numerele în care sunt articolele mele.

Cred că în tot timpul cât am stat acolo am vorbit împreună despre toate subiectele închipuite şi imaginare. Am avut prilejul să-i spun şi mişelia lui [Gr. G.] Tocilescu, cum m-a sfătuit pe drum în ajunul concursului să cer amânarea şi cum în ziua concursului a spus că eu am cerut cu „insistenţă vie” amânarea, când de la mine auzise

tocmai contrar. Trecând apoi la un subiect mai interesant şi plângându-mă că nu văd destul entuziasm la junii studenţi mi-a spus textual: „d-le Antonescu, eşti foarte iubit printre studenţi, ce aştepţi, să te aplaude, sau vreo manifestaţie zgomotoasă? Ştiu sigur că laudele p [pentru] dumneata sunt foarte multe. Vorbeşti clar, precis şi foarte dulce, atrăgător. Mai aşteaptă o vreme până s-or deda cu dumneata”. Mie îmi creştea inima de bucurie precum e uşor de înţeles.

Trec la alt subiect: Odobescu s-a sinucis. Ceea ce pot şti exact asupra lucrului e următorul: înainte încă de concurs îmi spunea el: „dacă n-aş avea concursul tău m-aş omorî, aşa sunt de necăjit în familie”. Peste două zile a luat 70 grame de laudauum şi fiindcă medicamentul era foarte tare – Măldărescu doctorul spunea „zece cai de le-aş fi dat 70 gr. de laudauum şi pe toţi îi omoram” – l-a vărsat tot. A plâns doamna Odobescu, s-a rugat de el şi astfel a luat contra otravă şi a scăpat. Când am fost la el şi i-am cerut să facă ceva pentru mine, doamna îmi spunea că a avut dispepsie, că limba i se umflase, că nu poate vorbi deloc şi nu simte. Sub dicteul lui, doamna a scris hârtia către rector prin care-şi dădea demisia din ambele comisii, a mea şi a lui Negulescu. Iscălitura lui era aproape ilizibilă. Desigur că acest act a fost ultimul lui act public. Scriu toate aceste lucruri cu o adâncă părere de rău şi cu o mâhnire adâncă, dar în contra inevitabilului şi fatalităţii nu poţi face nimic absolut. După prima încercare el s-a făcut bine; am fost să-mi iau ziua bună de la el şi nu am fost primit de dânsul. Am plecat la Giurgiu. În timpul acesta Odobescu se făcuse bine, probabil că umbla prin casă. Sub imboldul lui doamna a chemat pe mama Racoviceoaiei, profesoara, directoarea de la şcoala de fete, externat, şi a rugat-o să primească pe Odobescu de ginere că ea, femeia legitimă, va cere divorţul şi va lăsa stăpână absolută pe Racoviceoaia. Mahalagioaica a făcut gură, că a dezonorat „scârnavul bătrân” pe fată, că e corupt, un stricat – gura ei a fost aşa de mare că Odobescu a auzit de unde era şi a intrat în odaie. Probabil o fi fost ceartă. Odobescu venind

cu ultima speranţă de a pune mâna pe femeia asta, Racoviţă, pe care o iubea, s-a stins, s-a prefăcut că e vindecat de orişice iubire şi ca semn de vindecare i-a spus doamnei Odobescu să se ducă liniştită la Curtea de Argeş, că el nici nu se mai gândeşte deloc la „femeia infamă şi ingrată”. Doamna Odobescu a ascultat şi seara primeşte telegramă din Bucureşti că Odobescu e în agonie. Când a ajuns în [str.] Cuza Vodă el era mort [156].

Şi s-a stins cea mai dulce fiinţă din câte am cunoscut, Odobescu, care mi-a făcut cel mai mare bine ce un om putea să-mi facă [157]. Şi la groapă pe catafalc sau pe marginea mormântului, figura tot frumoasă rămăsese. Se făcuse ceva mai gravă, mai serioasă, fiindcă mişcările feţei nu-i mai schimbau muşchii. Era senin şi curba frunţii şi nasului păstrase şi aşa după moarte curba extraordinar de frumoasă pe care o ştim din viaţă. Când preotul spunea: „iartă-i Doamne păcatele, că multe sunt greşelile noastre”, doamna Odobescu a căzut în genunchi şi plângea. Atunci, pentru prima oară, m-au podidit lacrimile şi am plâns şi eu. Şi curios, ziceam mai-nainte în mersul spre catacomba fiicei lui Haşdeu, către Evolceanu: „Odobescu, prin moartea sa, şi-a luat dreptul să mai fie plâns”.

Trebuie să fi fost o durere prea acută, sforţările sale de a o face să-l iubească erau supraomeneşti şi atâtea amaruri, atâta durere, combinată cu falita sa morală intelectuală, căci scrierea lui *Trésor de Pietroasa* [*158*] nu mai putea fi publicată, combinată cu durerile sale fizice, podagra teribilă care-l trântea la pat îndată ce era vreme rea, pune şi situaţia rea financiară, pierduse Şcoala Normală Superioară, averea lui o cheltuise şi p-a nevestisii, apoi pe ginere-su îl dăduse afară din slujbă, toate acestea împreună l-au exasperat şi făcut să-şi ridice viaţa. S-a dus maestrul meu, s-a dus protectorul meu, l-am văzut pentru ultima oară lângă groapă şi figura lui dulce n-am s-o mai văd şi vocea lui liniştită şi blândă n-am s-o mai aud şi sfaturile lui părinteşti. Mi-a fost greu şi acum mi-e greu să mă obişnuiesc fără el, parcă tot aştept să-l mai revăd. Uneori oamenii care seamănă cu dânsul îmi dau iluzia că-l

revăd până îmi aduc aminte că el, de unde s-a dus, nu se mai întoarce. Mai ales mă făcea să mă cutremur ieri când fiind frig, ger afară, mă gândeam ce ger trebuie să fie în întunericul gropii, în mormânt. Şi dacă s-ar fi ucis pentru o altă femeie, dar p [pentru] ea, care era o femeie aproape liberă, la care după cum spunea Răşcanu, în fiecare seară era tot o altă mutră. Acum se spune că se ţinea cu Mitropolitul Primat. Mare minune! Odobescu tocmai ştiind aceasta a ţinut să se omoare.

Întâia dată când l-am cunoscut mai bine pe Odobescu a fost în hotelul Broft, care era unde e acum „Continentalul", vis-à-vis de Teatrul Naţional. M-a primit la el, frumos cum era, mi-a cerut planul tezei mele, despre *Cabiri* şi mi l-a îndreptat. D-atunci deseori l-am mai văzut şi mult bine mi-a făcut. Maiorescu nici pe sfert nu mi-a adus binele pe care mi l-a adus Odobescu. Doamne, Doamne, dacă adevărat este că imperiul tău se întinde şi peste umbrele morţilor, atunci ocroteşte-l şi apără-l de rele şi de necazuri, căci pe pământ cât a fost n-a făcut decât binele. Ce natură frumoasă şi nobilă şi ce creaţie aleasă a naturii! („Et surtout ne vous déboutonnez pas").

1896 ianuarie 25

Joi seara, 10, 50

N-am scris de o vreme, în anul acesta niciodată.

Astăzi am fost cuprins de o tristeţe îngrozitoare; de mai multe ori m-oi fi întrebat: „astă viaţă este, aşa este fericirea pe păcătosul ăsta de pământ?" Ieri mă aşteptam să văd la cursul meu lume mai multă şi când colo erau cinci fete mari şi late iar dintre băieţi, ce e drept, mai mulţi, dar totuşi băncile aproape goale.

Înainte de Crăciun mi se mai întâmplase o istorie: nu vedeam băieţi nici fete la curs şi disperat le-am spus lămurit că de n-oi întâlni la conferinţe mai mulţi îi părăsesc, plec la Bucureşti. Ziua următoare fusese o nenorocită îngropare a lui Zissu de la drept şi băieţii deşi veniseră la cursul lui Xenopol m-au părăsit şi m-au lăsat cu doi băieţi şi cu câteva fete. Atunci eram disperat. Astăzi însă lucrul a ajuns la paroxismul său. Pe când vorbeam în

clasă de seninătatea cerului grecesc şi de frumuseţea naturii din Hellada, arătând că melancolia şi vălul de mister care face pe oamenii nordului să-şi urască viaţa nu sunt cunoscute pe pământul clasic, mă apucase aşa dezgust, aşa melancolie profundă că un moment mi-a venit ideea să mă scol de pe catedră şi să plec în drumul meu lăsându-i în plata Domnului.

Astăzi am văzut ce simpatie caldă am pentru Strătileasca [159] şi ce plăcere îmi face să văz chipul vesel şi sănătos al acestei fete. Plecaseră studenţii şi rămăsesem mai în urmă pe catedră ca să păzesc pe cei doi candidaţi pentru examenul de istorie romană şi se lăsase soarele mereu roşind cerul şi colorând norii risipiţi pretutindeni. De multă vreme n-am mai văzut o aşa împestriţare de culori printre nori şi cum eram mâhnit, mi se părea că frumuseţea ac [casta] a văzduhului cu albastrul său înverzit p-alocuri este plină de tristeţe. Îmi ziceam singur: „ac [est] tablou să-l văd în alte împrejurări, să fiu mai vesel, aş fi fericit să-l reîntâlnesc, dar acum pentru mine tot e anost. Vezi ce semn clar, de subiectivitate omenească? Fiindcă melancolia mea mă doboară în suflet şi natura aşa indiferentă cum este îmi pare tristă”.

Se jucau departe, foarte departe, în dreptul Galatei un cârd foarte mare de corbi negri, care la depărtarea în care se aflau erau mărunţi ca nişte rândunici. Se jucau, se înălţau şi se scoborau, se făceau roată unii împrejurul altora şi mi se făcuse poftă de plâns. Când mai în urmă m-am dus la masă şi am dat de Negulescu şi mai trist şi mai posomorât decât îl ştiu eu, această dispoziţie tristă a mea a mai crescut şi aşteptam cu groază să vie minutul să plecăm spre Răşcanu, unde fusesem invitaţi pentru această seară. Ce curios, pe drum spuneam singur: „mă duc la omul ăsta care-mi este drag, dar o să rămân mut că n-am dispoziţie”. „Ei, nu, nu sunt făcut să fiu trist. Cum intru într-o societate, cum dau de oameni care-mi sunt dragi, găsesc sămânţă de vorbă şi încep să vorbesc şi să râd parcă n-am avut nimic”.

La Răşcanu am găsit pe fata lui, pe doamna şi pe

Miculescu. A vorbit Răşcanu despre inspectoratele lui şi de observaţia făcută unuia dintre profesorii de la Botoşani, cel de l [imba] română. Dacă am înţeles, Răşcanu spusese în cancelaria liceului că pretutindeni în Ţara Românească nu există un profesor de l [imba] română. Onorabilul, cu musca pe căciulă, se scoală: „D-le, mă înscriu în falş (?!) şi că eu protestez”. Îţi poţi închipui figura lui Răşcanu, energică şi cu fălcile late şi unghiulare şi galben bronzat cum e la faţă, cu mustăţile retezate pe buze şi scurte şi albe şi groase, cu fruntea lui încovoiată zicând: „mă rog, să mă crezi că spun adevărul; când intru eu în clasa dumitale şi văd că băieţii compoziţii româneşti n-au făcut tot anul, că dacă au făcut, corectura de mâna profesorului nu se zăreşte, că profesorul chiar întreabă regulile gramaticale după cartea deschisă înaintea lui pe catedră, mă înţelegi că numai profesor bun nu poate fi acela”. Că Răşcanu a spus aşa ceva, ac [casta] nu mă îndoiesc un moment.

1896 ianuarie 26

Vineri, ora 11 seara

Astăzi iar am de scris ceva. Că m-am sculat de dimineaţă, că am făcut injecţia cotidiană, că am luat cafeaua, că am citit „Neue Freie Presse” unde se vorbeşte despre botezarea principelui Boris al Bulgariei în religia ortodoxă, că am trecut notiţele privitoare la mişcările italienilor şi abisinienilor în părţile spre Adigrat, că am mâncat de dejun cu Miculescu şi cu Negulescu, că în fine am vrut să dorm după prânz şi n-am putut din pricina vorbii servitorilor, toate ac [estea] sunt lucruri comune care n-au nicio importanţă pentru noi, aceştia din „caiet”.

Am fost la Universitate. Mirarea mea a trebuit să fie vie când am văzut pe Pamfil şi pe Ionescu porniţi pe uliţă, „adică au fugit de la cursul lui Negulescu – îmi ziceam eu –, semn rău”. Am ascultat pe cei doi concurenţi pentru istoria veche romană, Gheorghiades şi State Dragomir [160], i-am pus să vorbească despre constituţia primitivă romană. State Dragomir nu ştia mai nimic, celălalt se vedea lămurit că-şi dă seama bine de tot şi mi-a răspuns minunat.

A ieşit Negulescu de la curs şi părea straşnic de abătut, o figură tristă şi mâhnită, cu ochii rătăciţi şi vocea afonă. Ţinea foiţele în mână şi le număra mecanic. „Hei, ce mai faci”, îmi zice şi îmi întinse mâna. Venise şi secretarul Averescu în cancelaria Universităţii. „Dar de ce au fost aşa puţini la cursul d-le, n-aţi pus anunţul, laţi luat prea repede, ori ce a fost”. „Ba, anunţul a fost acolo, este şi acum, dar ştiu eu ce au băieţii? De altminteri au fost destui, au fost şi doi străini, Arghiropol (voia să zică Arghirescu) şi unu Theodorescu de la *Adevărul*”. A tăcut Negulescu molcom. Eu am semnat actele necesare şi [am] pornit. „Vezi ce rău am făcut că n-am luat bilet la teatru, acum am fi auzit diseară pe *Carmen*?” „Păi de de ce n-ai fost să iei bilet” şi punându-mi mănuşile am pornit-o pe uliţă. Am fost la Tuffli, am citit „Le Temps” cu romanul său *Les quatre marques* ş-apoi am revenit acasă.

Seara, după cum era invitaţia, am pornit-o iar la Universitate şi am aranjat tot ce era de făcut. S-a recomandat Lambrior pentru bursa „Fundaţiei Carol!” şi apoi ne-am pus la taifas. Caragiani a început jocul. „Voi filosofii – o spunea către Leonardescu – pescuiţi în apă tulbure. Ce ştiţi voi dacă asupra misterelor care ne înconjoară vă daţi îndărăt şi daţi din umăr. Atunci filosofia voastră ce f [iloso] fie este dacă nici atâta lucru nu puteţi să ne spuneţi”. Leonardescu, cu figura lui adorabilă şi cu îngânatul lui în vorbă: „apoi asta nu ne priveşte pe noi, nu este treaba noastră, mă înţelegi”, şi cu pumnul strâns, cu mâna îndoită de la cot spre înăuntru, făcea semne sacadate de afirmări energice. „Eu am alte chestii mai importante în filosofie, noi filosofii nu ne ocupăm de aşa lucru”. Dar Densuşianu de dincolo: „voi spuneţi că sufletul e nemuritor, apoi cum se împacă treaba asta? Omul de materie se naşte şi piere, pe când sufletul spuneţi voi că e nemuritor. Dacă este nemuritor sufletul, atunci el a trebuit să fi existat şi mai-nainte de trupul în care a trăit, precum are să trăiască după ce o intra şi în alt trup şi l-o părăsi şi pe acesta. Trupul însă aşa pieritor, totuşi transmite însuşirile sale şi habitudinile sale trupurilor muritoare

născute dintr-însul; atunci cum sufletul nemuritor care a trăit atâtea vieţi şi care este chintesenţa vieţii să nu-şi aducă aminte de nimic, să nu cunoască nimic din trecutul lui. N-a existat omule, nu e nemuritor”. Şi se uită la noi satisfăcut de tăria argumentaţiei şi de frumuseţea ideii. Eu mă uitam la Leonardescu şi aşteptam curat vorba ăluia, cum aşteaptă orbul lumina, „cuvântul filosofului”. „Respect credinţa omului eu, eu nu mă scol în contra credinţelor, şi asta este o credinţă, noi nu ne ocupăm cu dânsa. Ştiinţa îşi are şi ea partea sa religioasă, a zis Spencer, şi eu, ca orice om adevărat de ştiinţă, nu fug de religie, omul se cade să creadă în ceva”. „Care va să zică – spunea Caragiani – voi filosofiei faceţi ca găinile care cântă de te asurzeşte; ea şi d-o cânta şi de n-o cânta oul tot iese”. Şi făcea aluzie la vorba lui L [eonardescu] că f [iloso] fu nu se ocupă cu aşa probleme. „Respect credinţa omului – reluă L. – şi eu nu mă întreb niciodată dacă Moise avea sau nu barbă”, „dacă fuma tutun sau nu” spuse Negulescu, căci „c’est terrible, frate, să vezi un om explicând toate, trebuie un lucru să rămâie neexplicat. Acel lucru neexplicat care există şi putem să demonstrăm că există, acel lucru nedeterminat care n-are atribuţiuni, sau dacă le are mintea noastră nu le poate concepe, acel lucru este «das Ding în (sic) Sich», acel to ev al lui Platon”. To ev şi to *nav* este acelaşi lucru cu «das Ding aus Sich» – îl îndreptase Caragiani – asupra acestui punct, to *nav* şi to ev se regăseşte şi la italieni tot aşa exprimat, nu ştiu dacă a fost împrumutat de la greci sau viceversa. Măgărul de Descartes se apucase să explice şi el lumea şi…”

Îţi poţi închipui un monolog minunat în aceeaşi direcţie dezvoltat cu aceeaşi măiestrie, înaintea mea, rămas cu gura căscată de admiraţie, înaintea lui Caragiani care-şi aprinsese ţigara şi cu pălăria pe ceafă, înaintea lui Negulescu care surâdea ironic, înaintea lui Densuşianu, foarte serios şi înaintea moşneagului Alexandru, servitorul, care aştepta să ne vază o dată porniţi, pentru ca să stingă lămpile. „Mă rog, Leonardescule, dumneata poţi să-mi spui cine a fost făcută mai întâi, găina sau oul de găină, aşa e

cu to *nav* al dumitale”. Îmi venea să plesnesc de râs, era o curată plăcere să asişti la aşa ceva. „L., ţi s-a stricat ţie vreodată stomacul? Voi filosofii trebuie să aveţi întotdeauna stomacul stricat – spunea Carag [ani]. Vezi tu, f [iloso] fie nu se face decât când ai un mort în casă, ori ţi-e rău de tot, ori ţi-ai stricat stomacul. Eu când beau bere, a doua zi totdeauna fac filosofie. Uite, ieri am băut mai mult decât trebuie şi am poftă de filosofie acum”. „Religia are şi ea bunurile ei – urmă Leon [ardescu], fără să văz legătura între înainte şi acum – şi acum după ce am făcut atâtea studii şi am învăţat atâta carte, tot mai cred. Când vrei să mă culc, încep să spun *Tatăl nostru* de vreo câteva ori şi am adormit.

Filosoficeşte se explică lucrul minunat, mintea pierde orice preocupaţie de întrebări mai profunde, circulaţia sângelui aduce un flux în altă parte a creierului decât în cea de pân-aci şi adormi”. „Aşa e, şi eu fac tot aşa, în loc însă să spun pe *Tatăl nostru* număr până la 1.000 spre pildă şi adorm. Şi lucru curios, când număr şi închid ochii în pat – Caragiani vorbeşte – văd parcă înaintea mea o grădină frumoasă cu copaci mari umbroşi şi cu lucruri care nu le-am mai văzut. Ei, cum le explici astea L?” Evident că glumea dânsul, dar filosoful foarte] tacticos voia să ne desluşească, dar n-a mai stat Negulescu şi mi-era necaz pe dânsul că a plecat şi a spart oamenilor taifasul, că adăstam cu entuziasm aproape cuvintele lui Leonardescu. „Cât despre sufletul dumitale că este nemuritor, eu nu cred. Ce este sufletul alta decât o umbră? Ia-i trupului soarele şi vezi, mai există umbră? Sau dacă nu e trup ori un corp opac, unde mai vezi umbră? Umbra este ceva şi nu este nimic. Este curat to ev şi to *nav* de adineauri”. Şi îşi aprinsese ţigara şi răsucindu-şi mustaţa pe d-andoasele cum e obiceiul lui am pornit-o pe uliţă.

Prin dreptul porţii universităţii rămăsesem cu Carag [ani] numai, ceilalţi veneau în urmă: „ei zic că filosofia începe acolo unde încetează celelalte ştiinţe, adică unde începe noaptea; pescuiesc în apă tulbure. Sunt ca păianjenii ăia care-şi torc casele numai pe unde e linişte şi

praf. Şi un păianjen aduce pe altul şi se face prin colţuri la tavane numai tort de păianjeni. Era acum câţiva ani aici şi Găvanescu. Mă înţelegi, cum se întâlneau amândoi se mâncau ca cocoşii, unul zicea de ălalt că nu înţelege nimic. La un examen oral Leonard [escu] cu Gruber [161] s-au luat de faţă cu candidatul şi cu publicul: «tu nu înţelegi, ba tu nu înţelegi, nu ştii nimic», ălalt «umbli cu mofturi», încât mi se făcuse ruşine. Nu e vorba, o dată i-am făcut lui Leon [ardescu] cu Platon sau Aristot în greceşte". Şi mi-a spus o istorie întreagă cu nepriceperea şi a lui L. şi a candidatului să citească un text vechi grecesc. „Să fie cărţi multe pe masă, mă înţelegi, să vază publicul că ştim greceşte. I-am adus şi texte vechi şi n-au putut citi amândoi paragraful pe care-l comentau filosoficeşte, încât am intervenit şi le-am arătat. Râdea lumea de se ţinea de burtă".

Am trecut apoi la berăria „Unirea". Venise vorba despre descoperirea „razei lui Röntgen" despre care toată lumea se interesează cu pasiune. Îi spuneam aplicaţiile la chirurgie, cum un chirurg a putut să extragă o lamă de cuţit din şira spinării unui damblagiu, lamă care nu se vedea şi pacientul nu mai simţea durere. După scoaterea lamei, omul a putut merge ca toată lumea. Apoi cazul cu găsirea pietrei în băşica udului. D-aici am trecut uşor la adevărul cuprins în hipnotism, care s-ar putea explica prin ac [ea] rază de transmitere. Nu ştiu prin ce chip am vorbit eu despre cazul poetului de la curtea Suediei care a văzut pe femeia şi copilul său în momentul când erau în primejdie de a fi arşi de vii, întocmai cum se petrece scena, deşi el, poetul, era la distanţă de câteva sute de kilometri. „Dar asta nu pare straniu deloc". Şi-mi aminteam explicaţia lui Laurian, căci tot ce se petrece momentan acum trimite pretutindeni raze care nesimţite, neluate în seamă pentru naturi puţin fine, sunt foarte sensibile pentru oameni cu organisme mai alese. Şi lucrurile astea sunt ca şi razele lui Röntgen, pătrund prin zid, prin copaci, se răspândesc cu repeziciune de fulger pe suprafaţa globului şi pentru o natură bine alcătuită aceste raze sunt

percepute. Mai greu este cazul cu notiţa memorie a lui La Harpe, care vorbeşte despre un marchiz prevestitor cu 20 de ani mai înainte a Revoluţiei franceze şi descriind ghilotina, un instrument care nu exista. Aici nu mai e acea transmitere de curenţi eterici despre care vorbeam adineauri. „Mai ştii – zicea Caragiani – toate lucrurile şi care au fost şi care au să fie sunt în prezent. Dacă nu există soarele care face succesiunea de zi şi de noapte, atunci toate lucrurile le avem deodată înainte, parcă ar fi o baltă”. Şi comparaţia lui, deşi mai mult instinctiv n-o puteam primi, mi se părea nu numai stranie şi frumoasă, dar cu oarecare grăunte de adevăr într-însa. S-a pus dânsul să-mi povestească nişte cazuri întâmplate. Unul era dintr-o revistă. Era o familie întreagă în Londra şi o mulţime de prieteni strânşi într-un salon şi vorbeau; deodată vede pe unul dintr-înşii că se întoarce repede cu capul îndărăt spre giamlâcul de la uşă, gâfuie cam înfundat şi apoi galben îşi revine în fire. Toţi îl întreabă, îl descoase, el nu vrea să spuie, în fine, le arată că în momentul când s-a întors i s-a părut că-l cheamă frate-su pe nume şi că-l vede spânzurat sus la giamlâc, despuiat, numai cu un cearşaf alb pe dânsul şi năduşit şi palid ca un mort. Vedenia doar se arătase şi dispăruse. Când a doua zi s-a sculat de dimineaţă constată o telegramă care-i anunţa că fratele său murise în momentul chiar când îl văzuse. Mi-a mai spus alt lucru cu o întâmplare din viaţa lui: „Mă culcasem într-un rând pe la 12 noaptea şi n-apuc bine să adorm şi am visat un vis. Se făcea că merg pe uliţă şi de la o casă văd o flacără mare izbind în geamuri şi aud ţipete. Sparg geamul, intru pe fereastră şi se făcea că focul a încetat iar înăuntrul odăii era un pat cu cearşafuri albe, iar la picioarele patului pe soră-mea stătea îngenuncheată înaintea copilului din pat. Am scris îndată acasă dacă i s-a întâmplat soră-mii ceva în ziua de 10 sau 12 mai şi primesc o scrisoare unde îmi scrie că în ziua de mai sus fusese cu copilul la Salonic la doctor şi că făcându-i copilului operaţie pentru nişte scrofuri la picioare, soră-mea leşinase de trei ori în rând. Vezi cum sunt lucrurile astea.

Cine ştie dacă nu cumva o fi sufletul omului care fuge din trup şi se duce pe la ai săi să-i vadă, ori poate de mult dor, căci omul când e să moară are o dorinţă foarte vie de cei ai săi, face să atragă mintea celor vii”.

Intrase în filosofie Caragiani şi când intri în filosofie înseamnă că vrei să pescuieşti în apă tulbure. Îmi spunea tot astă seară şi un caz de hipnotism relatat de Herodot. Croesus trimisese pe la toate oracolele oameni credincioşi ca să vază cel mai veridic din ele şi cel mai puţin mincinos. Trimisese prin urmare şi la Delphi o delegaţie de câţiva bărbaţi cu porunca, după ajungerea lor acolo, să aştepte un număr hotărât de zile şi să întrebe pe Pitia ce face el, Croesus, în anumită zi şi în ceasul cutare şi tot ce i-o răspunde dânsa să noteze cu atenţie şi să-i aducă ştirea acasă în Lydia. La ceasul hotărât şi ziua anumită Croesus a luat o căldare mare, a pus apă într-însa, a încălzit-o până a dat în fiert, apoi fără ca să ştie nimeni a tăiat o broască ţestoasă, un iepure şi alte lucruri şi le-a pus să fiarbă împreună. Când s-au întors oamenii lui Croesus din Delphi i-au spus că Pitia îl văzuse pe el cum luase cazanul, cum îl încălzise cu apă etc. Cu alte cuvinte Pitia era perfect hipnotizată, un caz f [oarte] natural astăzi.

1896 ianuarie 27 Sâmbătă, Iaşi, ora 10

În aşteptarea muierii voi mai scrie ceva p-aici. Astăzi aş putea zice că am avut o f [oarte] interesantă zi. De dimineaţă cafeaua, îmbrăcatul, cititul lecţiei pentru diseară. La masă ne-am pomenit cu Xenopol. L-am aşezat pe istoricul nostru cel mare pe scaunul în faţa lui Miculescu, iar eu vis-à-vis de al lui Negulescu. S-a vorbit la început despre toate, pentru ca să ne specializăm îndată în lucruri cam scabroase. Am povestit legenda naşterii lui Erich Mronius din sânul pământului, după ce sămânţa lui Ephaestos fusese luată cu binişorul de pe pulpa Athenei de către însăşi divina cu ochii verzi şi pusă în sânul Terrei. Râdeam cu toţii ca şi cum am fi făcut vreo farsă cuiva. La urmă lucrurile au luat…

1896 febr [uarie] 3

Sâmbătă seara 9 1/2

un ton mai serios. Xenopol vorbea despre diferenţa care există între lumea anorganică şi cea organică şi o mulţime de asemenea lucruri pe care le-am uitat complet.

Mai interesant a fost ieri conferinţa lui Athanasiu asupra razelor lui Röntgen, făcută membrilor „Arhivei”, conferinţă minunată prin claritatea ei. Ne-a desluşit mai întâi modurile diferite de cum se propagă lumina în natură şi apoi a arătat ce sunt „tuburile lui Crookes” şi cum funcţionează aparatul pentru ca să se poată dobândi acele raze făcătoare de minuni. Fiindcă are să apară ac [castă] conferinţă în „Arhiva” n-o mai expun aici incomplet.

Ceva din caracterul lui Negulescu. S-a îmbolnăvit, acum adevărata cauză nu pot s-o spun, el zice că este sleirea de forţa nervoasă şi oboseala care-i face să excite mucoasa fie la ochi, fie la gâtlej, fie la prostată. El era abătut şi foarte mâhnit mai acum câteva zile şi văzându-l aşa mă hotărâsem să scriu lui Maiorescu. Făcusem chiar scrisoarea în care arătam situaţia nenorocită a băiatului. N-am mai făcut ac [castă] scrisoare din motive foarte] numeroase. Interesant să vezi purtarea lui Negulescu. Când i-am vorbit de scrisoare: „cum se poate, nene, ce fel, pentru ce scrii toate fleacurile lui Maiorescu”. Peste o zi iarăşi la masă: „nu cumva oi fi scris lui M. despre afacerea mea, să nu faci aşa ceva că nu e bine să ştie M. lucrurile…”

1896 febr [uarie] 8

Joi seara 10 1/2, Iaşi

Ce am vrut să scriu despre Negulescu, deşi ştiu, dar nu mai vrei să spun nimic. Dezgustat de viaţă nu pot spune că sunt fiindcă prea mult gust n-am avut, dar nici tocmai mulţumit cu mine nu sunt. Cursurile merg aşa şi aşa, studenţii vin şi nu vin, mai mă ciorovăesc cu dânşii, mai mă împac şi aşa mai departe. Trece zi după zi, s-apropie concursul, o să reuşesc la catedră, ei şi… o să fiu mai fericit, o să vin mai vesel real, nu aparent? Cine ştie? Viaţa asta d-aici mă plictiseşte teribil; de altminteri e şi natural: noi familie unde să ne ducem să vorbim nu e, noi teatru nu avem, petreceri de altă natură nu, stăm singuri şi iar singuri şi tot singuri. Ceea ce m-a surprins a fost spusa lui

Negulescu astăzi la masă că şi Maiorescu nu o ducea mai bine aici la Iaşi. Roiu', membru de la Curtea de Apel [162], i-a spus lui Negulescu următoarele: într-o vreme ajunsese Maiorescu la cursul său aproape cu vreo doi sau trei studenţi şi că măsurat şi corect cum este dânsul făcea mai departe cursul său. Într-o zi veni de la ţară un părinte să-şi caute copilul, un student, şi aşteptând să-i vie ipochimenul a dat M. peste dânsul. Nu era în clasă decât Roiu' şi acel părinte, om bătrân. A vorbit M. lecţia lui mai departe şi după sfârşitul orei era tot aşa de vesel precum fusese mai-nainte. Vezi, aşa să fiu, nicio restrişte, nicio întâmplare să nu te culce la pământ. Să vie uraganul, să vie vârtejul, e vorba de uraganele morale, să te sufle şi tu ca o trestie tânără să te îndoi şi să-ţi înmlădii trupul şi să nu te laşi disperării.

Astăzi la curs am avut foarte puţini studenţi, erau cu toţii 4 ori 5, fete ce e drept erau mai multe. Şi vorbind de modul cum erau orânduiţi acei „Chares", personajele aşezate pe tron, de-a dreapta şi de-a stânga unui drum care duce spre intrarea unui templu, mi-a venit în minte povestirea lui Maiorescu despre momentele lui Eminescu înainte de nebunia lui completă. Eram în odaia lui M. care se afla între salonul din faţă şi bibliotecă, în odaia unde se află Venera din Millo. Lampa mare lumina liniştit feţele noastre – eram vreo 6 sau 7 inşi.

Gheorghe Ionescu, Paulian, Dianu, Lupu, Marin Demetrescu [163] şi cu mine – iar pe figura lui M., cum stătea aproape sub lampă, o îneca cu umbre unde vin cavităţile ochilor şi la baza nărilor, iar părţile scoase în relief cum erau fruntea, umerii feţei şi spinarea nasului, le înălbise cu lumină. Luase M. O ţigară cam groasă şi fuma liniştit şi rar iar noi îl priveam toţi cu nerăbdare şi cu o atenţie încordată să spuie cât mai mult din această întâmplare tristă. „Eram în odaia mea de colea – şi arătă biblioteca numai cu degetul fără să se uite –, era cam pe la 6 ori 6 şi 1/2 seara, se lăsase soarele de tot şi în odaie se vedea foarte puţin. Cum stăteam singur, mă pomenesc cu un zgomot neobişnuit la uşă, voci de ceartă şi apoi

Eminescu galben şi nepieptănat, murdar pe haine şi în dezordine pe dânsul, tremurând şi venind asupra mea. «D-le M., dumneata ştii ce este un sfinx?» «Ei, Eminescule, dar ce ai, ce gânduri te-au abătut?» «D-le M., te întreb, ştii ce este un sfinx? Un sfinx este o întrebare. Acum închipuieşte-ţi dta o infinită mulţime de sfincşi puşi la dreapta şi la stânga unui drum care duce spre o piramidă. Fiecare sfinx este o întrebare: ce este omul; iar o infinită mulţime de sfincşi înseamnă o întrebare mai largă: ce este lumea. Şi această întrebare se repetă în mijlocul pustiului la fiecare şir de sfincşi şi răspunsul la toate este acelaşi: lumea este un mormânt, căci piramida maiestuoasă stă la capătul oricărei alei de sfincşi». «Ei bine, foarte frumos, de ce nu faci o poezie Eminescule, ideea este foarte frumoasă»". Şi urmă Maiorescu cu povestirea lui rară şi cu timbrul adânc, armonios, cald şi concentrat, cum a fost găsit Eminescu la Mitraschewitz, cum a fost dus la Viena, cum a fugit apoi de la Florenţa şi cum a fost adus în ţară şi care i-a fost caracterul său în urma ac [este] crize nenorocite.

Voi aminti din întreaga această vorbire a lui M. numai un singur episod, fără să pot afirma în conştiinţă că relatez lucrul cu exactitatea lucrului auzit ieri sau alaltăieri. Se poate foarte bine aceasta s-o mai fi scris în ziarul meu deşi mi-am uitat cu totul, dar ac [casta] nu mă împiedică s-o repet din nou. Venise Radowitz, ambasadorul Germaniei la C [constantino] pol, la Bucureşti, în plimbare, şi cum acesta fusese conşcolar în Theresianum cu M [aiorescu][164] venise să-i facă vizită şi prin urmare fusese poftit la masă, unde M. pentru ca să-i arate că sunt şi la noi oameni instruiţi şi de merit, chemase între alţii şi pe Eminescu. Acesta vorbea minunat nemţeşte şi desigur făcuse o impresie foarte mare asupra lui Radowitz. Dar pe când erau la masă, Eminescu începe o discuţie violentă cu Livia, p-atunci d-şoară – fata lui M. –, aşa de violentă încât M. de la celălalt capăt al mesei a intrat în vorbă şi a liniştit spiritele. După masă trecuseră toţi în grădiniţa cea mică de la drum. Eminescu, pe când d-şoara Livia tocmai îi

aducea cafeaua, cu o voce poruncitoare, cum n-avea obiceiul, şi apucând fata de mână: „D-şoară, poţi să-mi spui ce simbol are evanghelistul Luca?” „Ştiu eu?” „Are un leu. Dar evanghelistul... – şi aici un nume de evanghelist, mărturisesc că nu îmi mai aduc aminte niciun alt nume – ce simbol are?” Tot el, „un vultur”. Şi aşa mai departe cu toţi evangheliştii cei mari, a întrebat despre simboalele lor în biserica creştină. „Ei bine, asta nu-ţi spune nimic dumitale d-şoară?” Se uita fata mirată şi întrebătoare la M. care s-apropiase şi el să vadă ce este la mijloc, pentru ce ac [castă] agitaţie stranie. „Dar care este marca naţională a Munteniei, d-şoară? Nu-i aşa că este un vultur. Dar marca Moldovei, nu este un bour, dar a Bulgariei, nu este un leu” şi aşa mai departe şi cu Serbia etc. „Ei bine, această nouă alăturare nu-ţi spune nimic?” „Nu. Ce alăturare poate să fie între cei 4 mari evanghelişti creştini şi simboalele lor, cu cele 4 naţionalităţi şi simboalele lor?” „Ei, să-ţi spun eu: evangheliştii au propovăduit cuvântul lui D [umne] zeu în omenire uniţi cu toţii în cuvânt şi cuget şi au supus lumea noii lor credinţe; de ce nu s-ar uni şi românii cu bulgarii şi cu sârbii, că poate Orientul Europei ar fi al lor”.

Frumoasă alăturare şi cum o spunea M. cu vocea lui şi cu fluctuaţia muşchilor şi cu tăcerea de pe uliţă, tăcerea din casă şi sfinţenia atitudinii noastre, care ascultam cu toate urechile şi inspiram cuvintele lui pe toţi porii trupului, şi-ţi poţi închipui de ce frumuseţe adâncă a fost povestirea lui M. Când am ieşit d-acolo era noapte nu tocmai senină, luna deşi plină dar era învăluită slab de nori alburii, subţiri care fugeau de peste faţa lunii şi iar o acopereau, luminând uliţa goală cu lumină albă, sau întunecând-o. Dianu care ascultase ca şi mine: „frumos a vorbit dl. M., a fost seara asta mai plăcută decât la teatru”.

1896 februarie 14 Miercuri 10 1/2 seara, Iaşi

Am mers astă seară pe drumul meu obişnuit pe strada Păcurari şi spre cârciuma din colţul uliţei, unde este locul viran, am văzut un băieţaş de român, de 12 ani – mi-a spus el – şi se numea Grigore Popovici, foarte frumos, o

repet foarte frumos cu nişte obraji plini şi rumeni, cu ochii vii de să te mănânce şi galeşi, şedea pe mănuşa roabei. „Ce, ai ostenit mă?” „Ia, uite – şi eu mă aşezai să mai răsuflu – că o aduc de mult şi mai am drum mult de făcut”. „Dar las-o şi tu acolo, ce-o mai cari cu tine”. „Hei, aş lăsa-o eu, dar ce-i spun stăpânului?” „Dar ce ai acolo înăuntru, văz că mişcă în sacii ăia?” „Sunt nişte lemne de făcut obezi la roate”. „Da înveţi tu la şcoală?” „Nu, am isprăvit 4 clase primare şi am căpătat atestatul şi tata m-a dat la stăpân să fac rotărie”. „Ai învăţat tu bine în şcoală?” – făceam întrebarea şi eram sigur după înfăţişarea lui că trecuse sănătos prin şcoală. „Am luat clasul întâi şi al II-lea şi al III-lea tot cunună, în clasa IV am luat numai pe al doilea”. „Fraţi mai ai, surori?” „N-am decât fraţi, unul mai mare, de 21 de ani”. „Ai vrea să înveţi tu mai departe, într-o şcoală de meserie?” „Nu mă bate stăpâne-miu când o afla?” „Ce, te bate din când în când? Şi când te bate de regulă?” „Ia, de câte ori mă trimite în târg îmi spune ce să iau şi dacă vin târziu, mă bate, ş-apoi cică am uitat ce mi-a spus să iau”. Spune lucrul cu o naivitate adorabilă încât îţi făcea o plăcere nespusă să-l asculţi vorbindu-ţi. Tocmai atunci împingea roaba de pe trotuar pe drum, roaba o ia înainte, el alunecă şi cade cu faţa pe zăpadă. „Care va să zică dta căzuşi?” „Alunecai, nu face nimic”. Am mers cu el o cale bună, i-am dat de bucurie 50 de bani şi l-am sfătuit să-i bage bine de seamă să nu-i piardă, că eu când mi-o veni poftă am să vin să-l văd acolo, în strada Păcurari nr. 109, la rotarul d-acolo, pe stânga cum mergi la vale.

Admirabil tip este Volenti Nicu al nostru. „Închipuieşte-ţi mon cher că te-am văzut pe fereastră singur aici la Tuffli şi am venit să te văz”. Şi fără să mă asculte ce-i spun la întrebare: „dar nu ne mai vedem, nu ne mai întâlnim, pe unde te duci, ce faci seara, dar ziua când n-ai curs? Ce om curios, ba ce oameni curioşi şi dumneata şi Negulescu! À-propos, ce face Negulescu, va să zică a plecat, s-a dus, şi unde s-a dus, a plecat la Abazzia am auzit. Ce bine e acolo pentru el, nu-ţi poţi închipui mon cher ce bine a făcut că s-a dus acolo! Şi nu mai putea să

vorbească deloc, adevărat că nu-i mai funcţionau coardele vocale din pricina sleirii forţei nervoase. Doamne, ce să fie şi asta, ce natură delicată şi omul, ce maşină complicată şi frumoasă. Uite, uneori mă gândesc la lucrurile astea şi mă mir, mon cher, de ele ca de alte lucruri". Bagă de seamă că până acum n-am spus niciun cuvânt, nici nu aveam prilejul, îl aşteptam să isprăvească. „Doamne, dar nu mai sta trist omule, că doar nu ţi s-o fi înecat corăbiile, lasă necazurile altora, că o viaţă avem, dacă şi p-asta aşa chinuită cum este am mai necăji-o, apoi nici praful nu s-ar mai alege de noi. Ah, mon ami, dacă ai şti cum mă apucă întristarea şi pe mine şi parcă m-apucă plânsul, dar nu mă las; de altminteri nu mă lasă copiii, vin pe lângă mine, «papa, dar ce ai, de ce eşti trist tătuţu» şi mă zguduie, mă apucă de barbă, îmi face glume până râd şi vezi, uit şi necaz şi tot. Fă şi mata tot aşa". „Uiţi că eu nu sunt însurat". „Ah, ai dreptate, dar asta nu face nimic; intră în societăţi, umblă cu lumea, vorbeşte cu cucoanele şi să vezi cum are să-ţi treacă şi urâtul şi tristeţea". „Da' nu sunt deloc trist, nici mâhnit, nici urât nu-mi este; ce lucru te face pe dumneata să crezi că sunt trist, nu te înşeli?"

În timpul acesta ajunsesem la hotel Buch şi l-am poftit să vie la mine la masă să stăm de vorbă. „Vezi, mon cher, eu sunt altfel, văz că nu vorbeşti cu aceştia din restaurant, cu nimeni; eu în locul matale m-aş băga la masa lor, aş spune glume, aş râde, aş face haz şi am fi cu toţii mulţumiţi. La Curte, acolo unde mă duc, când vin eu este o halima întreagă, pe toţi îi fac roată împrejurul meu şi unuia spun o glumă, altuia o ghicitoare, pe un al treilea îl trag de barbă, mai o anecdotă, mai o şoaptă altuia la ureche cu hohot de râs pe urmă zdravăn şi plec satisfăcut eu de mine şi de prieteni şi pleacă şi aceştia despărţindu-se de mine cu ideea: «ah, quel charmant homme!» Şi aşa şi am luat viaţa în serios şi mă bucur de dânsa ca un om cuminte, nu mă aude nimeni nici ah, nici of, nici «ia-mă Doamne, că nu mai pot». Să mă vezi pe mine când sunt în societate cu femeile, ah, mon cher, acolo sunt eu în elementul meu ca un peşte în mijlocul apelor. Să vezi cum

vin femeile împrejurul meu şi cum le spun la istorii de se prăpădesc de râs. Şi mie mi se permite, fiindcă sunt însurat şi nu am niciun gând rău asupra nimănui. Mai întâi, deşi sunt însurat de vreo 15 ani şi am luat pe nevastă-mea din dragoste, vezi şi astăzi tot aşa o iubesc. Să-ţi spun să ştii ce fac eu toată ziua şi a doua, şi a treia şi aşa mai departe: mă scol la 7 dimineaţa, mă îmbrac şi beau cafea neagră, citesc apoi şi-mi pregătesc consideraţiile la vreo hotărâre, apoi la 10 1/2 mănânc, plec la Curte şi după prânz de la 3 mă interesez de fetiţele mele, le dau lecţie, le ascult şi înainte de masă seara citesc cu nevastă-mea ceva, vreun roman, şi apoi seara iar rămânem după ce se culcă copiii singuri. Trecem în salon şi acolo nevasta cântă la pian, eu fac exerciţii din gură şi uite aşa trăiesc şi sunt foarte mulţumit cu mine. Dar nu ştii că am fost la Odesa, şi acolo uitându-mă în largul mării am făcut un pastel – pe care mi l-a citit – asupra aspectului mării şi apropierea unui vas de ţărmuri. C'est charmant". Am citit-o şi eu atunci – astă seară – şi evident că mi-a plăcut, este un pastel încântător, poate în strofa penultimă se prezintă două versuri slabe, dar lucrarea e bună.

Am vorbit mai departe despre lucrarea unui André Theusid asupra „Paternităţii", un personaj forestier inspector, care după ce ajunsese la o poziţie înaltă şi în vârstă de 46 de ani se vede singur şi cu avere. „A quoi bon tout ça? Dacă n-am un copil şi eu – zice forestierul – să mă mângâi de dânsul" etc, etc. În fine, romanul se sfârşeşte prin faptul că forestierul îşi descoperă prin Pirinei un copil făcut cu una oarecare, femeia unui proprietar ajuns foarte bogat şi etc, etc. „Ah, mon cher, ce frumuseţe să fii însurat, să stai în casa ta şi să-ţi vezi nevasta bună, cuminte, dulce şi iubindu-te şi încrezându-se în tine. Când o ştii aşa de sigură parcă te face să o respecţi înzecit şi înmiit. Eu de când am luat-o, şi sunt 15 ani, până acum n-am avut relaţii cu altă femeie şi-ţi jur că nu, să mă crezi, să nu surâzi că surâzi degeaba. Dacă eşti un caracter gelos, te sfătuiesc să nu te însori că nu este bine, un om care se uită după femeia lui, ce face, ce zice, cu cine vorbeşte şi de ce

vorbeşte etc etc, acela dă drept femeii să-l trădeze. Ah, să nu te însori dacă eşti gelos. Şi ce om de casă ai face?! Ai toate calităţile, eşti bun, eşti sincer şi natural, eşti bine ca figură, simpatic, ai o poziţie înaltă, în fine, toate calităţile. De ce nu te însori? Iaca fata lui Negruzzi, Suzana, ar fi admirabilă pentru dumneata, şi ce fată bună şi bine crescută şi de familie bună şi cu situaţia asigurată, este profesoară definitivă – frumoasă, frumoasă, ce ai de zis ceva?" „Cum nu, mi se pare că e prea înaltă pentru mine, e aproape de două ori mai înaltă. Nu se cade să-mi iau aşa dorobanţ în casă". „Aşa este, mon cher, şi ea – mi spunea mie că eşti prea mic"…Mă uitam la dânsul teribil de surprins. „Nu, scuză-mă ce vrei să zic; am vorbit cu dânsele odată, dar era vorba despre Burghelea, care a luat una dintre Stoianovici [165], nu despre dumneata, şi spunea şi Suzana «e prea mic el»".

Am uitat aseară o notă excelentă de adăugat la acest om excelent: cere proprietăţi mari din partea neveste-sii ca zestre dată în arendă unuia din Vaslui. Omul ac [esta] are 6 copiii, este cu dare de mână, dar de o vreme îi merg lucrurile tot de-a-ndoaselea. A venit la Volenti: „Nene, poţi să-mi faci ce vrei, să mă dai în judecată, să mă vinzi, să mă cumperi, că nu pot plăti, deşi am contractul în regulă făcut; mai lasă-mi ceva din arendă". „Ei, cât vrei să-ţi las?" „Vreo 5.000 de lei, adică cinci mii de lei". „Ei bine, fie şi aşa cum zici". „A umplut târgul acum despre mine – spunea Volenti –, pe unde întâlneşte pe cineva spune: «Ce om al lui D [umne] zeu este şi Volenti!»". În privinţa ac [casta] este indiscutabilă bunătatea sufletească a lui Volenti.

1896 februarie 16 ori 17

Vineri ziua 10 1/4, Iaşi

Scriu acum de teama să nu scap prilejul însemnării unui alt tip caracteristic românesc, e vorba despre Caragiani. Închipuiască-şi cineva un om scurt, burtos, cu picioare groase şi cu o faţă rotundă ca o minge şi mustăţile răsucite în jos de la sfârcuri în chip curios. Roşu parcă e o sfeclă şi cu nişte ochi şireţi „pleins de malice" şi „fleur de

tête” cum spune francezul. Când ţi se uită în ochi apoi până în albul ochilor se uită, franc şi cu glumele pe care le face râde el mai întâi. Bun pe cât omeneşte se poate zice de un om şi pus pe păcăleli.

Ieri seara ne strânsesem să hotărâm asupra revenirii amânării d-şoarei Feştilă la teza de licenţă, amânare făcută de comisiunea examinatoare acum opt luni îndărăt. Nu eram decât Leonardescu, Densuşianu, Şt. Vârgolici şi Caragiani cu mine. Încă de la început mi s-a părut lucrul cam aprins. Vârgolici ţinea cu orice preţ să se revie asupra hotărârii de odinioară, Densuşianu nu, Caragiani da şi etc. Nu s-a făcut nimic. Dar nu aici stă importanţa lucrului. Am plecat cu decanul meu iar la berăria „Unirea” şi ne-am aşezat în odaia de alături. În aceeaşi parte era şi un bătrân, cum aş zice, foarte *mal à droit*, care se scoală de la locul lui şi vine la masa noastră: „bună seara, coane Caragiani, bună seara”, şi intona cuvântul „bună” cu o intenţie de înţelegere şi cu o clipeală din ochi şireată, parcă ar fi avut ceva ascuns, cunoscut numai între Cara [giani] şi el. Carag [ani] era foarte plictisit, o vedeam lămurit, că nu-i plăcea să-l vază pe onorabilul stând de vorbă cu noi şi stricându-ne nouă taifasul. Nici mâna nu i-a întins. „Salaraerusu” şi alte cuvinte pe turceşte din partea domnului, dar Caragiani s-a făcut că nu mai pricepe şi omul nostru s-a retras. Într-un rând vorbea Carag [ani] despre modul cum lua el fotografii de prin Macedonia. Avea un aparat întocmai ca pilele de pâslă pe care se pune halba de bere pe masă şi avea la unul din punctele cercului un ţâmburuş ca un dop, cu ferăstruia lui în vârf; ac [est] ţâmburuş, după ce roata de aparat o băga în vestă, îl scotea prin gaura unui nasture şi astfel lua fotografii, ca să nu fie văzut de turci şi închis. În momentul când făcea tocmai mimica şi-mi arăta intuitiv punând sub vestă roata de pâslă, plină de udătura de bere, domnul de dincolo, care incontestabil sau era un plictisitor, sau era în termeni excelenţi cu Caragiani – ac [castă] supoziţie era cea adevărată – începe să strige cu voce tare: „nu băga în sân roata, nu fura scula omului, că te-am văzut şi te închidem”,

şi râdea cu o voce spartă şi tare, singur, de nerozia lui. C ţara] g [ani] nici cel puţin să se uite la el n-a vrut. Am spus lucrul pentru ca înţeleptul să deducă nota caracterului lui C ţara] g [ani].

Îmi spunea aşa „inter pocula" berii că ajuns prin Ianina sau nu ştiu unde în Macedonia, fusese invitat la un ceai seara pe la 8 în casa consulului austriac din acel oraş. A doua zi au venit la el şi şeful poliţiei turceşti şi judecătorii şi alte mutre turceşti, şi după ce l-au închis, în fiecare zi îi făceau câte o întrebare: „dar ce ai căutat la consul?" „Am fost invitat la ceai". „Ha, ha, ai fost invitat la ceai; dar pentru ce aţi stat împreună atâta timp, aţi făcut politică, ştim noi ceaiurile astea!" Mă pusese dracul să număr paşii de la cărarea de drum până la o cetăţuie ruinată turcească şi judecătorul care ştia lucrul: „Dar p [pentru] ce ai numărat paşii, ai vrut să faci o hartă militărească, eşti un militar deghizat". „Eu şi militar!" Dar cum spunea C ţara] g [ani] cu umorul său irezistibil şi arătându-mi burta lui rotundă, tocmai fiindcă se pipăia cu amândouă mâinile, mă apucase un râs isteric, convulsiv, de nu mă mai puteam ţine: „auzi, dumneata şi militar". „Eu la urmă – spunea C ţara] g [ani] – i-am întrebat pe toţi judecătorii şi comisarii şi slujbaşii: «Mă rog, dumneavoastră aveţi familie grea, vă întreb, ca să nu-mi pară rău când v-o da afară pe toţi din slujbe, că eu am trecere mare în ţara mea, şi are să intervie guvernul meu f [oarte] serios». Ei au râs. Atunci am scris la Bucureşti şi regele a intervenit personal la vizir şi peste câteva zile m-a şi eliberat, după ce stătusem vreo 3 luni închis, iar pe judecători, pe ceilalţi, i-au dat afară din slujbe. «Aoleo, efendi – ziceau pe urmă –, ce păcat îţi făcuşi cu noi, ne dete afară şi de am fi ştiut că ai aşa putere, te-am fi lăsat». «Ce să vă fac, v-am spus să nu mă plictisiţi, nu v-am zis să-mi daţi drumul?»".

Apoi Caragiani, din vorbă în vorbă, a început să-mi spuie teoria lui istorică. Iată în ce constă: după dânsul, toate numele de divinităţi sunt nume de popoare care au trăit odată şi din care nu s-a mai păstrat decât numai

numele divinităţii. Şi printr-un şir de raţionamente filologice, de puterea celor care le vom spune ceva mai jos, pretinde că toate popoarele Europei – şi aici se izbeşte de teoria mea, originea în Dacia a popoarelor orice, pe care o susţine – şi o mare parte din cele ale Asiei şi Africii sunt celţi şi vin din Dacia. Iată câteva specimene: Zeul Apollo este zeul poporului cu ac [elaşi] nume şi raţionează aşa; Apollo se zicea şi Apello, mai departe *el* se poate schimba în? şi avem Apero, de unde prin eliminarea lui *e* avem Apro, adică poporul apros, de unde pluralul face aproi; ac [eşti] aproi sunt tot una cu abroi şi abri, de unde asemănarea şi identitatea cu abruzzi din Italia şi iberi din Galia şi abruzii de la noi din Transilvania; prin urmare, acest popor pornit de la noi din Transilvania a pătruns în Grecia şi apoi în Italia şi în Galia şi într-o parte a rămas ca nume al divinităţii lor în diferite locuri. Un alt exemplu ar fi cultul lui Dionysos, care ar fi zeul naţional al bessilor, un popor celtic de la

Dunăre. Iată care ar fi raţionamentele filologice. Dionysos se numea şi Bassareus, şi în alte rânduri Iobanchos, care nu e decât tot radicalul bayo, de unde numele de bocii, în costobocii, care vine tot d-acolo. Din Bayo a ieşit şi boi, un popor gonit din nordul Italiei şi care s-a aşezat în Epir, unde se păstrează şi astăzi sub numele de mazariţi, care ne aminteşte numele de basareus al elenilor. Ac [eşti] mazariţi sunt nişte oameni înalţi, frumoşi, blonzi şi cu ochii albaştri de ţi se face mai mare plăcerea să te uiţi la dânşii; vorbesc toţi româneşte şi sunt energici şi voinici. Ac [eşti] mazariţi vin şi ei de la Dunăre – vezi în jos etimologia cuvântului Dunăre – şi au fost şi ei amestecaţi, poate o ramură din iobanchi, din care n-a mai rămas decât iobagii de astăzi din Transilvania.

L-am întrebat de unde să fie numele Dunărea. Acesta este numele unei vechi populaţiuni care se afla în Dacia. Şi începe: Dunărea nu este decât vechiul Danubios sau Dunabios, căci Dun şi Dau se pot înlocui; tot la acelaşi radical se reduce şi vechiul Danabri şi danapri care nu e decât Dan şi apri sau abri sau iberi, de unde danaperi; tot

aci avem pe Ianais sau Donul de astăzi. Adică avem radicalul dau care corespunde cu vechiul dacă, de unde s-a format Dakia şi Dania, care e unul şi acelaşi lucru; prin urmare Danubios nu e decât restul de numire lăsat de acel primitiv popor aşezat în Dacia. Trecând la un alt şir de idei, mă întreabă dânsul: „ce să însemne acea denumire de kersa şi kersos dată cabirilor dumitale pe care îi citesc acum?” Axiokersa nu e decât iarăşi un nume de popor. Kersa şi kersara stau în legătură cu Khersonesos din Thracia şi din sudul Rusiei. Kersa se poate scrie şi Xersa şi apoi Xandos sau Scânthos, sau Scandos, de unde Scandia; deci aceşti xandoi din Grecia veche sunt zenos sau străinii. Ac [eşti] xenos sunt blonzi şi înalţi, frumoşi şi stau în legătură cu toate popoarele doriene; deci dorienii nu sunt greci, ei nu vorbeau dialectul grecesc, erau străinii, tocmai târziu au adoptat limbajul hellen, ei erau din Scandia, adică de la nord şi anume din România şi aniokersa nu sunt decât divinităţile lor pământeşti locale care au fost aduse în Grecia. Şi d-aia cabirii dumitale mi se pare mie că sunt din Dacia”.

Cea mai stranie însă deducţie filologică a lui musiu Caragiani mi se pare când prin gradate şi foarte puţin forţate transformări filologice ajunge la concluzia în adevărat nouă şi surprinzătoare: Homer n-a fost hellen, el a fost celt şi n-a scris în greceşte, ci în limba celtă. Homer nu este altceva decât scăderea din forma Ghomer, cu *Gh*. Din Ghomer însă recunoaştem o formă mai primitivă, Komer, din care a ieşit Cimer şi Cimir; apoi prin dispariţia lui *e* sau *i* am dobândit Cimr şi Ciruri; întotdeauna însă din Ciruri, prin adăugarea unui *b*, avem Cimbri, deci Ghomer şi Homer este născut din cimbrii. Interesante sunt şi următoarele concluzii istorice. Eu îi spuneam că într-o lucrare apărută de curând, Foucart, cel de la Collège de France, susţine că Eleusina şi cultul Demetrei este un rest al influenţei egiptene în Grecia. „Din contra – zice el –, cultul ac [esteia] este naţional şi n-are niciun raport cu Isida, precum spune Foucart, egiptenii l-au luat ac [est] cult şi introdus la dânşii de la grecii din Naucratis – îţi poţi

închipui lucru paradoxal, egiptenii din mileniul al IV-lea a. Christ să fi împrumutat un cult religios de la elenii stabiliţi în Egipt pe la 700 a. Ch. şi să nu susţii că «în prezent le avem pe toate!» Şi iată argumentarea mea: Demeter venea după greci din Apppipp, ceea ce n-are niciun sens; eu cred că vine din Deamater, care se poate spune Daomater, de unde Danioţii sau Demoţii, un trib foarte] important în Attica; cultul Demetrei este prin urmare cultul populaţiunii Damoţii, care nu sunt originari din Grecia, ci vin de aiurea. De unde vin ei?" Aici a făcut o mulţime de alăturări a căror importanţă mi-a scăpat din vedere, dar ştiu sigur că ac [eşti] damoţi veneau tot din Dacia şi erau celţi. Şi dovadă de aceasta este că locul cultului ac [este] Demetre este în Elendina; ori cine este ac [castă] Elendina? Elendina e compusă din ELeuô şi *ina* care înseamnă „urmaşii", „resturile", eleud. Ac [est] eleud are un radical comun cu leud, de unde leue şi leucos şi insula Leukas, care corespunde de regulă cu Peucas, adică insula Peuce din Marea Neagră. Ac [est] leud, pe de altă parte, a dat şi pe Eleud sau Aleud sau Aleut; dar Aleut poate fi şi Alut, de unde râul Aluta din Muntenia, Oltul nostru. Eu nu cred nicidecum teoria lui Haşdeu că Oltul sau Aluta ar veni dintr-un radical care ar cuprinde sensul de aur, fiindcă fluviul cară cu dânsul nisip de aur. Pe de altă parte, acest Aleut şi Eleuth a dat în greceşte pe Eleuderos, de unde poporul care stăpânea în Grecia şi mai ales în Attica se numeşte Eleuderi, spre deosebire de 800L01, care sunt o populaţie supusă de către ac [eşti] elevderi".

Cum vedeţi, concluziile sunt din ce în ce mai probante şi mai convingătoare, deşi sunt făcute în ciuda părerilor profesorilor de filologie, în ciuda ideilor admise de toată lumea ştiinţifică în ce priveşte legile fonetice ale limbilor şi transformărilor pe baza unor norme ale filologiei comparate. Orice cuvânt se poate schimba după bunăvoinţa filologului şi orice divinitate hellenă sau de orice altă natură ascunde numele unui popor dispărut de pe faţa globului, popor odată izvorât din plaiurile noastre dacice şi risipit după restriştea sorţii în cele patru colţuri

ale pământului.

După ac [castă] foarte interesantă conferinţă filologică-istorică caragianică am pornit toţi, adică amândoi, spre casă, decanul foarte mulţumit că n-a văzut din parte-mi niciun semn de dezaprobare, eu speriat de putinţa extraordinară a aşezărilor de nume şi de colosala asociaţie de idei a ac [estui] om, asociaţie bazată pe mici transformări de vocale şi consoane, care fac dintr-un cuvânt, printr-un şir de transformări, să nu mai poarte ori [să] păstreze nicio vocală, nicio consoană. Apoi Caragiani nu ia absolut deloc în seamă epoca şi perioada de timp când există un nume în mai multe locuri. Mie mi se pare că asemănările de cuvinte proprii nu trebuie făcute aşa de fără rezerve. Se poate şi sunt cazuri când un nume propriu să derive din altul mai vechi, dar pentru ca să fie juste concluziile noastre, prin cercetări cartografice se cere să vedem existenţa acelor urme dintr-un loc oarecare, aflându-se în diferitele timpuri. Aşa ar fi Durostorum şi Silistra, unde schimbările se pot urmări pas cu pas în cartografia italiană.

El mi-a vorbit aseară şi de faptul că în Vodena, unde este un oraş minunat pus şi cu oameni galbeni la faţă din pricina apei, există luntre făcute din trunchi de copaci scobiţi, pe care românii locali le numesc „mănucliu”. Deodată s-a făcut lumină în capul meu şi mi-am adus aminte că Wawrin cronicarul [166], vorbind despre flota românească din timpul lui Vlad Dracul, o numeşte cu cuvântul „valaque” „manocques”, adică manueliu macedonean, mai ales că în descrierea pe care o face cronicarul despre flota românească spune că sunt copaci scobiţi. Când ne-am despărţit unul de altul zicea Caragiani, cu oarecare tristeţe: „vezi noi ăştia, profesorii, ne-am învăţat cu cursurile şi studenţii aşa de mult încât s-a făcut ca a doua natură. Şi am ajuns ca câinii ăia care o dată din somn se scoală numai ce auzi peste noapte şi începe să latre «ham, ham»”…

1896 martie 9

Sâmbătă 9, 10 seara. Iaşi

Evident că sunt născut să fiu profesor; ori de câte ori închid cursul simt o părere de rău aşa de vie încât vacanţa în loc să mă bucure, mă întristează.

Săptămânile astea cât n-am scris, nici multe lucruri importante n-am întâmpinat. Cuza [167] aseară a făcut teoria stării economice a românilor. Pentru dânsul soarta neamului nostru e hotărâtă; vom fi înghiţiţi de jidovi şi asimilaţi de dânşii. Că ţăranul român nu se mai încrede în nimic, de temerea că-l înşală toţi; că a văzut dânsul un caz unde ţăranul adusese într-un car nişte cărbuni în saci. A descărcat carul cu sacii şi când a fost să ceară paralele s-au strâns împrejurul lui toţi jidovii şi după ce i-au zdrobit toţi cărbunii, au început să zbiere la român: „dar ce, ăsta cărbune este, dar ce, aşa trebuie să fie cărbunul; da nu vezi că tot e stricat? Eu nu pot să-ţi dau mai mult, că nici nu face; dacă nu te mulţumeşti ia-l îndărăt”. Şi cum românul se plictisise, a primit ce i-a dat jidovul, căci dacă a adus caraulaşul, acesta plătit, jidovul a început să se răstească la român până a cedat omul şi a plecat în voia lui D [umne] zeu. „D-lor, nu mai crede românul în nimic, nici chiar când îi dai banul în mână, i-l pui în palmă şi el întoarce banul şi pe o parte şi pe alta şi se întreabă: «este ban ăsta, oare nu mă înşală?» Mâine, poimâine, când or căpăta drepturi politice ştii ce are să se întâmple? Are să-şi puie oamenii lui în administraţie, are să-şi facă poftele lui şi când prefectul ori judecătorul, ori alt slujbaş, nu o face după placul său, are să plece la Bucureşti şi într-o clipă are să-l şteargă din buget pe recalcitrant”. „Ştiţi că noi aveam odinioară toţi geamgii români din Banat. Astăzi toţi geamgii sunt ovrei. Ei, cum credeţi că au fost înlocuiţi românii noştri? Bănăţenii, care se pricepeau mai bine decât ovreii în punerea geamurilor, când se duceau să cumpere geamuri-sticlă, toptangiul care e jidan vindea sticla mai scump bănăţeanului decât jidanului şi unuia, prin urmare, îi venea să puie geamul cu un preţ mai scăzut decât bănăţeanul. Ac [esta] văzând că munca sa nu-i aduce nimic a părăsit comerţul ac [esta] şi s-a apucat de altceva”.

Din toate discursurile lor reieşea că soarta noastră,

mai ales a moldovenilor, e ameninţată de jidovi. Dar după toată acerba discuţie şi vorbă, care ar fi mijlocul de îndreptare al ac [este] stări rele, n-am auzit; încât, când am plecat singur acasă, îmi ziceam în mine: „iată o seară pierdută degeaba”.

M-am întâlnit cu Arghirescu şi punându-ne întrebarea ac [casta] am căutat să o dezlegăm. El propunea mijlocul taxelor enorme pe negustorul străin; jidovul fiind izbit faţă de negustorul român, va fi silit să cedeze terenul şi să se apuce de alt lucru sau să fugă din România. Asupra lucrului mi se părea nepractic: punerea de taxe asupra unei specii din populaţiune va avea drept efect să ridice contra noastră pe străini; cum de regulă bancherii cei mari din străinătate deţin obligaţiunile noastre de stat, se poate întâmpla să ne arunce pe piaţă hârtiile şi să deprecieze spre răzbunare creditul nostru. Eu am propus să se facă şcoli de mecanică, de meserii mai multe şi să dea, prin urmare, românului putinţa ac [casta] de a lupta cu mărfurile străinului. Obârşia obiectelor din comerţ fiind în mâinile noastre, uşor ac [est] element străin dintre producător şi consumator poate fi înlăturat. Care ar mai fi alt mijloc sau mijloace de luptă nu ştiu; probabil contra mişeliilor jidoveşti şi lipsei de bună credinţă a lor s-ar putea instruna prin voinţa guvernului, dar în orice caz se cere mult studiu pentru rezolvarea unei probleme aşa de complicate.

1896 martie 10

Duminică. Iaşi

Pot socoti eu ziua de astăzi printre cele mai mulţumite ale mele? Dacă nu pot răspunde pe deplin afirmativ, în niciun caz nici mult n-am. Să iau lucrurile de la capăt şi să le spui pe şartul lor.

Toată lumea ştie că mi s-a pus catedra la concurs pe ziua de 1 aprilie; de reuşită atârnă viitorul meu, voi fi om fericit în viaţă sau nenorocit. Totul atârnă însă de profesorii din comisiune; prin urmare se înţelege de la sine că a pregăti „bateriile” este prima treabă de om deştept. În primul rând atârnă lucrul de membrii traşi la sorţi, adică

de Maiorescu, în al doilea rând, ceilalţi membri numiţi de minister să fie oameni cu frica lui D [umne] zeu. Pentru tragerea la sorţi pare lucrul că se va rezolva în chipul următor: Maiorescu, după îndemnul lui Negulescu, nu va pune în urnă decât numai pe cei ce prezintă o garanţie de onestitate şi probitate. El a văzut că de regulă voturile nu se dau în juriu de către profesori după valoarea reală a concursului ţinut, ci după resentimentele personale ale fiecărui membru; deci ar fi o curată injustiţie pe care Maiorescu mi-ar face-o dacă ar pune în urnă numele tuturor profesorilor. Cred că vor fi excluşi mulţi. Pentru ceilalţi doi membri am alergat la singurul mijloc ce-mi sta înainte; să pui în cunoştinţă de cauză pe ministrul Poni. Aşadar, am întâlnit miercurea trecută pe d-şoara Poni, în curtea Universităţii, şi oprind-o în drum am rugat-o să-mi spuie dacă ministrul vine sâmbătă sau în curând. Se roşise fata şi se cam încurca la vorbă: „nu a spus dacă vine – zicea ea – dar a trimis o telegramă în care arată că e bine; în orice caz eu vă voi anunţa îndată”. I-am mulţumit şi am plecat la curs. Duminică de dimineaţă am primit o scrisoare închisă de la doamna Poni: „Domnul meu, Poni a sosit azi şi stă până mâine seară. Salutări, M. Poni”. Zice că natura nu stă şi ea cu influenţa ei hotărâtoare asupra noastră.

De dimineaţă era un cer cenuşiu, nu se vedea nici cel mai mic petic de cer albastru, era plicticos şi întuneric. Mă pusesem chiar să citesc şi simţeam o plictiseală teribilă, cu părerea de rău de a fi închis cursul. Când primesc ştirea de mai sus. Se îmbucurase sufletul în mine, mai ales că mi se părea nedelicat de a fi oprit pe om în drum, adică pe fată, şi obligat-o să-mi spuie lucruri care nu se cuvin. Ca prin farmec, peste un ceas se limpezeşte şi cerul şi pe la două şi 1/2 din zi era un albastru pe sus cum nu am văzut de mult. Am fost la Poni; mai era cu cineva înăuntru, un dl. Paladi. M-a poftit pe scaun şi până să mă aşez am avut lipsa de delicateţe să întreb pe ministru: „ce mai faceţi?” De altminteri, în încurcătură, nici nu s-a băgat de seamă nerozia mea. Mi-a întins tabachera de tutun, dar am

refuzat. Cam încurcat, cam tremurându-mi vocea, în orice caz ceva emoţionat, am început să povestesc afacerea mea cu desăvârşire îngăimat toată diplomaţia mea potrivită d-acasă, toate cuvintele mele bine ticluite mi s-au risipit din gură şi m-am pomenit că spui următoarea necuviinţă: „am venit să văz mai mult dacă va fi aplicată legea în spiritul său în ce priveşte concursul meu de arheologie. Profesorii din Bucureşti sunt de regulă foarte] nepotriviţi în asemenea cazuri, când se întâlnesc împreună mai mulţi, apoi ac [casta] o consideră ca un mijloc bun de ceartă între dânşii şi bieţii concurenţi rămân cu emoţiunile de se distrug fiziceşte, precum s-a întâmplat cu bietul Negulescu”. Cum vezi până aci nu spusesem ce vrei. „Există oare vreun articol în lege unde se spune că membrii delegaţi din partea ministerului trebuie să fie aleşi dintre profesorii celeilalte facultăţi decât unde se ţine concursul? Mie personal mi-ar conveni minunat aplicarea legii în ac [est] sens”. Cu modul ac [esta] spusesem ce doresc, dar nu cu diplomaţie şi nici cu claritate. Mi-a spus că nu există un asemenea articol, că rămâne la aprecierea ministrului să aleagă pe cine vrea, că ac [castă] măsură de a alege pe profesorul de materie similară de la cealaltă facultate se face numai fiindcă se cere specialistul materiei şi celelalte. Va să zică în ac [est] punct ar fi fost *impoli* din parte-mi să mai insist; de fapt am şi schimbat vorba cu oarecare îndemânare: „Ac [casta] era mai mult o rugăminte personală, am o alta cu un caracter mai g [enera] l: mi-a venit la mine o delegaţiune de studenţi care mă roagă să intervin pe lângă dumneavoastră şi să vă rog ca să ni se acorde clasa a III-a ori a II-a, indiferent, trenul până la Podul Iloaiei, ca să poată şi dânşii vedea săpăturile lui Beldiceanu de la Cucuteni” [168]. Căzusem pe mină frumoasă, bogată şi iscoditoare de vorbă. Ministrul îşi întorsese faţa şi trupul cu totul spre mine, şi după ce a pus mâna dreaptă pe spatele scaunului, cu ţigara între degete, cu voce foarte puţin puternică, dar inteligibilă şi rar ca şi cum ar fi mestecat cuvintele în gură, îmi spune: „Păi, d-le A., săpăturile de acolo nici nu cred că are să folosească

întru ceva; Beldiceanu mi-a spus că făcuse o învoială cu proprietarul locului să repuie la loc pământul scormonit, încât tot ce s-a făcut a fost făcut, acum acolo nu e nimic de văzut". „Cred, d-le ministru, că lucrul e important de văzut pentru modul cum înţelegeau popoarele preistorice să-şi facă adăpostul lor şi întăriturile lor, cum se apărau şi cum căutau să domine văile şi localităţile din împrejurimi. Pentru topografia primitivă ar fi interesant, dacă pentru săpături nu". „Ah, da, aşa înţeleg. Ei bine, este un lucru f [oarte] uşor ceea ce ceri şi se va împlini desigur. Dar o repet, a fost o adevărată barbarie purtarea lor cu Cucutenii; fără un raport anterior, fără un plan hotărât, fără să ştie ce vor şi cum vor să sape, fără niciun instrument de precizie s-au pus să scormone pământul, să strice scheletele şi să distrugă orice putinţă p [pentru] mai târziu de scos concluzii din ac [ele] lucruri descoperite". Am adăugat şi eu ce ştiam: cum scheletele au fost stricate din locurile lor, oasele au fost strânse şi băgate în saci, iar craniile în altă parte, cum bucăţi din cranii se amestecă în ele şi cum, în fine, prin modul cum au fost găsite scheletele şi scoase din locul lor fără să se însemne adâncimea cu exactitate, nici obiectele descoperite, aşa încât nimic nu ne împiedică să pretindem că scheletele poate nu sunt deloc preistorice. „Mi-a făcut un raport Buţureanu, după ce i-am scris eu, dar ce raport mi-a înaintat, nimic nu se înţelege din el. Am intervenit apoi ca obiectele găsite să fie strânse şi puse în muzeul de geologie de aici p [pentru] ca obiectele să rămâie proprietatea noastră iar nu a lui" [169]. „Sunt foarte] multe lucruri de găsit acolo, numai să poată fi bugetul mai elastic decât cum este. Aţi văzut dv. Cucutenii d-le Poni?" „Ah, da, eu chiar mi-am făcut copilăria p-acolo şi când m-am făcut mai mare, deseori m-am dus p-acolo. Chiar apele care sunt acolo în vale le-am analizat eu şi ştiu lucrurile f [oarte] bine". Se roşise la faţă uitându-se la mine, cum se roşise fii-sa când vorbea cu mine în curtea Universităţii.

Apoi, încetul cu încetul, am adus vorba despre „limes Alutanus", voind să aflu gândul lui în această privinţă; de

altminteri devenisem rece şi calculam greutatea cuvintelor mele destul de bine. „Ce e drept, Tocilescu, care deşi nu e... – şi căuta cuvântul, sau cuvintele, şi negăsindu-l a urmat mai departe altceva – mi-a înaintat un raport f [oarte] amănunţit asupra ac [este] cercetări şi face destulă treabă; are un formular şi urmează cu un plan bine hotărât lucrările sale”. D-l Palade, care tăcuse până atunci din gură, intervine şi el: „În Dobrogea trebuie să fie multe lucruri”. „Da, dar au fost distruse în mod barbar de către turci”. „Ba eu cred, d-le ministru, că mai barbară a fost purtarea domnului Tocilescu, când a distrus bunătate de monument precum era cel de la Adam Clissi”. „Adevărat, şi eu am zis că s-a făcut rău ce s-a făcut, în străinătate nu se procedează în chipul acesta”. De aci înainte nu ştiu cum am ajuns să vorbesc despre Iaşi ca o staţiune arheologică şi să le spun că am găsit obiecte de lut care au ornamente caracteristice, ceea ce ridică orişice îndoială asupra ac [estui] fapt. Presimţisem mai înainte că valea Bahluiului trebuie să fi fost locuită în vremea preistorică şi m-am gândit că pe locul unde se află acum palatul administrativ trebuie să fi fost cetăţuia primitivă, căci din această parte ai privire deschisă spre Prut, spre Şiret şi spre Vaslui – aci spuse un nume Poni pe care nu-l mai ţin minte – tocmai precum se cere în cetăţile primitive. Vorbind eu despre necesitatea unui şanţ care trebuie să fi închis de partea oraşului nostru dealul cu palatul, şi Poni şi Paladi îmi vorbeau despre nişte întocmiri vechi, cu nişte cazărmi de jur-împrejur şi închisă cetăţuia, şi cu nişte ziduri de piatră tari, explicări din care reieşea adevărul presupunerii mele, pe care şi unul şi celălalt căutau să-l puie în evidenţă. Am mai vorbit în ac [castă] direcţie şi cum mă pregăteam să plec, Poni surâzând şi bucuros – i se luminase ochii – îmi spune: „Am ceva foarte] înveselitor p [pentru] dumneata; ştii că am reuşit să mă înţeleg cu Rothschild să publicăm manuscriptul rămas de la Odobescu şi să punem lucrarea definitiv în vânzare. Nu e vorba, este un rezumat care se află la Gion [170], făcut negreşit de Odobescu, nu opera lui întreagă. Dar o să iasă tot în formatul şi cu aceeaşi

eleganţă ca în primul volum. Am ţinut să fac ac [casta] pentru sărmanul Odobescu la care ţineam atât de mult şi de care aveam foarte] frumoasă opiniune”.

Când m-am sculat şi mi-am luat bună ziua, lângă uşă mă întreabă: „va să zică concursul dumitale are să înceapă la 1 aprilie?” „Da, numai ceea ce e urât e comisiunea, de care am mare temere ca fiind compusă dintre profesorii din Bucureşti, iar să se amâne din zi în zi încă o lună şi ac [casta] în detrimentul Universităţii d-aici, căci nu trebuie să se uite că eu sunt şi suplinitorul domnului Răşcanu [171], cu alte cuvinte să pierz 20 de lecţii de istorie şi 20 de arheologie”. Mi-a spus că va încerca să reducă numărul celor din Bucureşti la *minimum* posibil; de altminteri ac [casta] era repetarea cuvântului meu de mai-nainte puţin. M-a condus până în sală, m-a aşteptat până m-am îmbrăcat cu paltonul, mi-a mai dat mâna o dată şi am plecat definitiv. După întrevorbirea ac [casta] sunt foarte] multe probabilităţi ca să numească pe cei doi membri dintre profesorii d-aici.

Am fost apoi la Leonardescu unde am vorbit despre Negulescu, despre casa lor că e mai bună, are un caracter aristocratic intrarea etc, etc. Apoi am luat drumul la dl. Răşcanu, unde am vorbit aproape o oră. Fusese bolnav şi acum îi era mai bine. Ce om bun, ce om bun! În fine, ziua de azi a fost una dintre rarele mele zile de mulţumiri, încă vreo câteva săptămâni tot aşa şi halal!…

1896 martie 12. Iaşi

Marţi, ora 11 1/4

Merge bine de tot. Ieri seara, luni, era o noapte splendidă cu o lună mititică şi cu stele mari şi pornisem în jos pe Păcurari şi nu mă mai puteam sătura de mulţumire sufletească sau de frumuseţea nopţii. Iaşul cu străzile lui curate şi pustii de la 9 încolo, cu valea Bahluiului misterioasă şi mărginită dinspre Cetăţuia şi Galata ca un şir de coline cenuşii-albastre, face o impresie poetică adâncă, încât e destul să fii ceva mai dispus ca să te pătrunză poezia şi tristeţea dulce a locurilor mai mult decât oriunde. Astăzi iarăşi mulţumit. Am avut o zi

frumoasă cu cer havaiu, delicat, fără nori şi fără vânt. Cucoanele ies pe uliţă în talie.

Seara am întâlnit pe Volenti cu care m-am aşezat la masă la Tuffli. Cu surâsul lui, cu glumele lui, a făcut pe un tip numit Praja, inspector, să fiarbă fără apă şi fără foc. „Şi aşa coane, umbli cu mâţa în sac; ai fost radical – adresându-se acestui Praja –, ai făcut politică la toartă, te-ai ridicat şi apoi venind roşii ai rămas tot cu ai «noştri». Ai făcut aritmetici copiate după cărţi franţuzeşti şi acum îţi vin veniturile, hei, hei că nu te ştiu eu?” „Ba să mă ierţi, a face o aritmetică nu e lucru uşor, trebuie să coordonezi materialul, trebuie să pui probleme cu un scop oarecare, trebuie să prevezi puterile copiilor” etc, etc. „Ia lasă-mă frăţioare, cui îi spui, mie, parcă eu nu ştiu cum se face”. „După ce eşti transfug, eşti şi cinic – urmă el mai departe; dar vezi tu, n-ai avut meşteşug când ai lăsat pe radicali, trebuia să treci cu zgomot la roşii; aşa, tu nu eşti nici colo, nici colo. Doar te-ai făcut popular ca transfug; acum te arată radicalii cu degetul”. Şi multe în acelaşi sens.

Praja e lung şi subţire, o figură de coleric, smead însă la faţă, cu nas lung şi subţire, se întorcea pe canapeaua cu pânză roşie de la Tuffli când pe şoldul stâng, când pe şoldul drept, şi fiindcă ieri râdeam cu oarecare plăcere – îmi vine să râd totdeauna de oameni puşi în aşa situaţie care fug dintr-o tabără în alta numai pentru că interesele lor materiale îi povăţuiesc – el, Praja, făcea cum spune francezul „bonne mine à mouvais feu” şi mai râdea şi el, „rire jaune”, mai spunea şi el, şiţ igara care o răsucea şi o lipea cu scuipatul nu o mai aprinsese. Volenti de colo: „să nu te superi, mon cher, că eu spui sub forma ac [casta] glumeaţă lucruri care sunt adevărate; vezi ce drăcie şi asta, sub diferite chipuri, fără ca omul să se lupte, poţi să-i spui lucruri f [oarte] nostime”. Şi tot aşa.

Un alt tip Boniface Hétrat [172]. Omul ăsta are ceva sentiment, ba poate foarte mult şi face poezii. O drăcie întreagă cu poezia lui citită într-o vineri la „Arhiva” cu subiect marin. Era un sonet compus din 6 sonete, fiecare dezvoltare a unei idei care termina sonetul anterior. Un

marinar, un „lup de mare” bătrân, îşi uitase pipa într-o insulă în fundul orizontului la mare. De pipă îi erau legate o mulţime de amintiri de la nevastă-sa care murise, şi cu toate că marea din pricina vijeliei era mâniată, pleacă în toiul furtunii spre insula cu bucluc să-şi caute pipa, cu toată opoziţia tovarăşilor săi. Pe mare valurile îl joacă întocmai ca pe o minge şi în fine îl cufundă în adâncul mării şi se îneacă. Iată subiectul. Cuza i-a făcut o critică şi anume: „prea multă vorbă pentru nimic; dacă ar fi fost un marinar tânăr şi în insulă vreo adorată aş mai înţelege atâta pologhie, dar p [pentru] o pipă ce mai vorbă”. Pompilie Miron l-a atacat şi el foarte] violent, precum şi Volenti. Eu n-am spus decât numai că: „toată greutatea sonetului stă în versul: «Ce lasă-mă în pace, omul o soartă are şi de steaua lui stă să-i pice din cer, tot piere, măcar oricât s-ar păzi». Prin urmare, p [pentru] dânsul furtuna nu putea fi grozavă căci ce e scris în frunte-i pus”. Am spus lucrul ac [esta] doar ca să spui şi eu ceva. A doua zi au discutat Boniface cu Paul, cu Miron Pompiliu şi alţii şi spunea poetul: „voi toţi aţi vorbit un ceas fiecare şi aţi spus numai prostii, Antonescu a spus numai trei cuvinte şi a vorbit serios, că ştie ce vorbeşte”. Îţi place să cucereşti gloria cu aşa puţin lucru. Poezia foarte] bine poate exista pe fondul de mai sus, dar totuşi e prea particular lucru, şi în poezie se cere ceva mai g [enera] l, mai lipsit de notele particulare, ce o fac neinteligibilă p [pentru] mulţi. Dar chiar şi aşa, dacă artistul mi-ar fi descris cu artă furtuna şi motivat interesul pescarului p [pentru] pipa lui, poezia ar fi fost admirabilă, ceea ce lipsea mult până acolo. De altminteri Boniface e dintre acei oameni care s-ar putea numi „grandi lopei” – face gesturi spăimântătoare, vocea devine „teribilă”, cuvinte prea mari p [pentru] situaţii mici şi o agitaţie în disproporţie cu situaţia, încât pe el îl vezi gesticulând sau înflăcărându-se, dar tu rămâi perfect rece şi te miri de ploaia lui de cuvinte şi sentimente. „Trebuie omului un ideal, trebuie ceva serios, îi trebuie o ancoră de care să se agaţe – şi aci strânge degetele ca nişte ghiare de pisică înăuntru podului palmei, ca o pisică ce stă să

zgârie – în mersul său în viaţă, trebuie să crează în ceva care nu e material, în ceva impalpabil, trebuie" etc etc…

1896 martie 19/20

Marţi spre miercuri, 4 dimineaţa

Stau în pat culcat pe burtă şi scriu în memoriu. Fiindcă nu pot dormi şi fiindcă să stau veghind îmi merge f [oarte] rău de dimineaţă, mai bine să iau frumuşel catastihul, cerneala s-o pun lângă mine, cu lampa pe un scaun înălţată şi apoi „dă-i zor stimabile".

[Acum un] an pe vremea asta eram f [oarte] dezolat, f [oarte] trist şi aveam la începutul anului frică să fie şi anul ac [esta] la aceeaşi perioadă de timp ac [ceaşi] tristeţe: „adică semn rău" îmi ziceam eu p [pentru] concursul ce are să se ţie la 1 aprilie. Până acum nimic. Lucrurile merg ca pe sfoară şi moralmente sunt f [oarte] satisfăcut, mai mulţumit decât am fost vreodată pe pământ. Care să fie cauza nu ştiu, în fond nici prea curios nu sunt. Veşti rele totuşi nu mi-au lipsit. Anume scrisesem lui Petrescu p [pentru] d-na Odobescu şi drept răspuns aflu de la el pe lângă că d-na cunoştea afacerea cu [GÂT – onnersuf Gion, că Aguletti [173] cel care a făcut (mai exact copiat) biletele lui Odobescu, prin urmare care cunoaşte subiectele, se prezintă şi el la concurs, adică se prepară. Curioase capete mai sunt şi oamenii ăştia! Fără pregătire prealabilă, fără cunoştinţe serioase, se aruncă aşa în vâltoare la noroc, în speranţa că poate valul să-l arunce mai departe la ţărm, uitând că de multe ori şi cel ce ştie f [oarte] bine înota poate să se înece minunat. În fine, ce mai tura-vura, vom vedea ce faţă au să ia lucrurile.

Am fost invitat sâmbăta trecută la Ar [on] Densuşianu la petrecere şi am stat toată seara până la 3 noaptea. Când am intrat, saloanele luminate *a giorno*, cu lămpi şi lumânări; sălile mari şi multe, vreo trei în şir şi pustii, nu era încă niciun sosit nou, deşi eu relativ mă dusesem f [oarte] târziu. Ne-am recomandat unul altuia şi apoi ne-am aşezat pe scaune. Despre „izolarea" şi „lipsa de intimitate" între moldoveni şi ceilalţi stabiliţi aici în Iaşi ne-a fost teamă; mai toţi ne plângeam de ac [est] lucru. Fetele

aşezate la rând, cea mai frumoasă lângă pian, n-au spus niciun cuvânt. Vom veni noi la rând. Peste curând vine Popescu, un profesor, apoi nişte militari, apoi alte mutre, nişte cucoane, apoi dl. Stravolca, d-na Ureche, fata şi dl. [174], şi tocmai la urmă de tot vin şi d-na Lepădatu cu d-şoara. S-a dansat vals, contradans şi nu mai ştiu ce, am asistat cu multă evlavie, dar n-am dansat. De altminteri erau ofiţeri destui şi cucoanele n-au rămas nejucate. Pe masa unde era o oglindă, în odaia cu pianul, se aflau nişte mici picturi făcute de d-şoara Elena [175], drăguţe? hâm, poate, erau. În fine, când a trecut fata p-acolo, am chemat-o şi am discutat asupra valorii artelor. De altminteri discuţia era alta: venise dl. Ioan, cel asemuit de mine cu Vede Tot de la „Evenimentul”, cu d-şoara Elena să afle de la mine dacă nu poate f [oarte] bine să fie un doctor şi un bun muzicant. D-şoara însă spunea chestiunea altfel: „dacă Aesculap a fost şi muzicant”. Cum vezi şi unul şi celălalt aveau dreptate, numai printr-o simplă frază puteam să-i împac. Dar voiam să vorbesc mai mult cu d-şoara, de aci necesitatea de a face teorii ştiinţifice, cu niţel patos şi ifos.

Peste puţin am făcut cunoştinţă prin dl. Stravolca cu d-şoara Lepădatu, care mi-a făcut o impresie minunată. Vorbeşte clar şi simpatic. Am întrebat-o de Negulescu, de sunt ele mulţumite cu dânsul, mi-a spus că le-a scris de la Abbazia, de unde se află dânsul, că speră să plece spre Roma şi celelalte. În fine, am trecut într-o sală alături şi m-am pus la taifas cu d-şoara Elena Densuşianu şi am vorbit, dar ce n-am vorbit. Despre puterea de judecată a sexului frumos, dacă femeia are aceeaşi capacitate cu bărbatul, dacă e bine femeia să aibă drepturi politice egale cu bărbatul şi dacă trebuie să ocupe aceleaşi funcţii pe care le ocupă bărbatul, în fine pe ac [castă] temă a „rulat” discuţia până a venit Ioan „Vede Tot” şi mi le-a luat de dinainte pentru o „gavotte” la dans. Nom de nom, ce mi-era necaz era că alături se afla şi d-şoara Ureche, fata decanului de la drept, o prea frumoasă brunetă, de stil înalt şi veselă. Observasem că-mi aruncă des ocheade din jocul ei cu ofiţerii, dar nu găseam ocazia să ne vorbim

ceva. Îmi fusese recomandată de d-na Stoianovici – cine o fi? – şi deci puteam s-o introduc în vorbă. După ce lăutarii au intonat imnul lor la adresa „gavottei”, noi am reluat-o în flirtat.

Un mic incident însă: d-şoara Lepădatu dansa cu un lt. colonel cam în vârstă – vreo 56 de ani, care fusese însurat şi rămăsese văduv cu mai mulţi copii – şi eu natural stând în picioare lângă sobă urmăream mişcările feţii: „ce reflecţii vei fi făcând d-le A. – îmi zise pe când trece învârtindu-se pe lângă mine – asupra mea”. „Nu d-şoară, absolut nicio reflecţie, privesc”. Se sfârşise dansul şi eu m-am aşezat pe canapea lângă deoară, care sta tocmai singură: „D-şoară, sunt foarte] curios să ştiu de ce mi-aţi dat adineauri intenţii rele”. Şapoi pe tema asta am pornit-o la discuţie. Ea – mi spunea că Negulescu stă cu mâinile cruce pe piept şi priveşte toată seara. „Dar dumneata d-le N. nu te amuzi deloc, văz că nu vorbeşti cu nimeni?” „Ba, din contră, sunt foarte] amuzat”. Şi alte tot asemeni. Cum se înţelege de la sine, discuţia numai turnură filosofică nu putea să ia. Pe când vorbeam cu dânsa, alături pe canapea se aşază şi d-na Ureche şi fiindcă eu vorbeam tocmai despre regretele că nu pot lua de ureche şi pune în genunchi pe iubiţii mei elevi, studenţi şi studente, am întrebat-o: „ce zici d-nă, sistemul vechi nu era mai eficace?” Fie că fata era emoţionată – deşi e doamnă, dar e f [oarte] tânără căci s-a despărţit de bărbatu-su din pricina relelor tratamente – fie că erau alte motive la mijloc, nu am înţeles tocmai bine răspunsul ei. Dar s-a întrerupt şi discuţia asta. Mai-nainte ceva vorbisem cu aceeaşi Elena D. şi-mi spunea că ei culoarea verde nu-i place, fiindcă e prea crudă şi pronunţa pe „crudă” cu un tremurat „jvasseya”. Îmi ziceam, la dracul, natura ne înfăţişează tocmai pajiştile verzi şi culorile pădurilor verzi şi ce frumuseţe extraordinară şi ce armonie adâncă cu albăstrimea cerului! spunea că-i place culoarea cenuşie. În orice caz, fata nu era proastă, vorbea destul de cuminte şi cu o claritate excelentă în intonarea cuvintelor şi aşezarea lor în frază.

Aş da mai repede asupra ac [estor] evenimente „importante” dacă n-aş avea convingerea că tot ceea ce scrie aici este pentru mine numai; că vrei să-mi pregătesc un fel de memoriu pe care să-l citesc la bătrâneţe, când voi fi de 80 de ani, dacă ajung până la ac [castă] vârstă patriarhală. Atunci dacă n-oi mai putea citi bine, am să pui vreun ştrengar de strănepot de vreo 10 ori 12 ani să-mi citească şi eu să râd în mine, reamintindu-mi lucrurile petrecute, pe când drăguţul de strănepot s-o freca la ochi de somn.

Eu însă, pe când toţi ceilalţi se aflau liniştiţi şi se simţeau mulţumiţi, unii dansând, alţii jucând cărţi, eu mă gândeam că e sâmbătă şi că la ac [castă] dată fatală a săptămânii, aşternutul meu cuprindea în sine mistere f [oarte] misterioase cu raport la creaţia lumii. Nu dădusem ordin servitorilor să lase Dulcineea stăpână absolută pe al meu „home” şi mi-era mult teamă că va dispărea ca o nălucă din cele 1001 nopţi arabe. Deci mă gândeam neapărat s-o regăsesc năluca înainte de dispariţia sa totală nocturnă. Am vrut să plec fără să-mi iau adio, zicând eu aşa se face în străinătate, se pleacă nemţeşte fără bonjur şi bonsoar, dar m-a întâlnit Stravolca şi m-a oprit. Cel mai nimerit ajutor p [pentru] mine, altfel făceam o gogomănie. Ni s-a dat şi o masă nocturnă cu multe şi f [oarte] multe condimente; vinul era bun şi în cantităţi considerabile. S-au ţinut toasturi, căci aşa cere regula nu numai bunei cuviinţe, dar şi efectele inevitabile ale vinului bun şi considerabil în cantitate, încât nu m-am mirat când am auzit pe „Vede Tot” vorbind despre bunătăţile „sexului frumos” şi cerând permisiunea să ne roage să bem şi noi tot p [pentru] acelaşi sex, pe Ureche „doresc să te văz guvernator al Transilvaniei luată de sub autoritatea turcească”, în fine şi de multe altele strălucite asupra cărora strâmbarea gâtului şi oboseala nu-mi îngăduie să mă mai întind. Eu personal, am tăcut ca un peşte, mă rog; m-am sculat de la masă, am sărutat mâna d-nei Densuşianu şi d-nei Stoianovici şi am pornit-o în sala de piane. Mă rog, îmi venea de atâta lichid băgat în mine să

mă p… încât nici pe scaun nu puteam sta, nici în picioare. Fericirea supremă p [pentru] mine era să mă aranjez alături cu un duvar şi să încep deşarga incomodă. Din nenorocire, tribulaţia mea mai avea o mică codiţă: dl. Ureche a găsit atunci în salon de cuviinţă să mă recomande neveste-sii, a venit alături şi d-na Ureche, fata, şi vorbind de una, vorbind de alta, a trebuit să trecem pe sofa şi să mai spunem ceva cuvinte zburătoare. Ba de cursuri că le-am încetat, ba de curiozitatea de nume – spuneam cum făcusem cunoştinţă cu un domn care se numea Găină, alţii că se numesc Ţapu, Zarzavat etc, etc. Fata începuse să-mi vorbească de numele lor de Urecke, că e curios: „Ah, mă rog, mă rog – am zis eu – un aşa nume a primit consfinţirea seculară şi toată partea de curiozitate dintr-însul s-a şters faţă de vechimea şi importanţa personajelor care l-au purtat ac [est] nume”. Am pretextat că niciodată n-am adormit mai târziu de 11 ceasuri, mi-am luat adio şi am pornit-o fuga să mă aliniez la un duvar, unde deşarga incomodă părăsită, am ajuns acasă şi m-am aruncat în braţele Dulcineii mai întâi, ale lui Morfeu mai târziu. Şi… deci noapte bună!…

1896 martie 24 Duminică, ora 10 1/4. Iaşi

Până acum, adică aproape o săptămână, am petrecut minunat şi foarte satisfăcut. Între altele am fost invitat la Castano [176]. Să te ferească D [umne] zeu de o casă unde sunt multe fete în casă şi sărăcia aşteaptă cu dinţii rânjiţi la uşă. Stăteam la masă cu Paul, Miron Pompiliu şi Philippide şi vine Castano, foarte politicos, cerându-mi să asist la petrecerea pe care o va da miercuri seara. Ei bine, am fost şi iată ce s-a întâmplat: Am pus mănuşile de gală cele cenuşii galbene, m-am dus la Tuffli, unde era şi Volenti cu Boniface Hetrat şi am spus acestora cum fusesem invitat să merg la petrecere, deşi nu le făcusem vizită mai-nainte: „păi nu te duce omule! Unde ai mai văzut, fără să-i fi făcut o vizită mai-nainte să primească cineva o invitaţie la altul; nu te duce!” „Am făgăduit, măcar să ştiu că are să cadă cerul pe mine şi tot mă duc”.

Plouase şi era un noroi pe uliţă şi pe asfaltul

caldarâmului se zugrăvea prelung roşeaţa lămpilor şi o ceaţă şi întuneric şi singurătate, că-mi ziceam în mine: „tare o să mă plictisesc astă seară, mai ales de n-o veni alţii”.

1896 martie 31

Duminică dimineaţa. Bucureşti

Cum am zis aşa s-a întâmplat: nu mai era nimeni, în odaie am stat eu cu Castano de vorbă şi-l vedeam tare emoţionat, i se îneca vorba. Scoate şi o scrisoare din partea lui Burlă sau Paul, Miron al nostru, în care Paul spunea: „mii de scuze că nu pot veni, am musafiri”. Eu am scuzat pe Philippide şi prin urmare nu mai rămăsese decât Cujbă [177]. Am rămas deci eu, Pompiliu, un căpitan, rudă a lor, şi doamna cu fata, eleva mea, şi încolo pace. Eu am spus, de m-o mai prinde cineva să mă beleasc şi aşa are să fie. M-am aşezat la şah, eu cu doamna, ceilalţi la cărţi. Eu jucam fără atenţie, dar în orice caz destul de bine ca să-i iert continuu greşelile şi să-i dau mutările şi figurile îndărăt. În fine, a ajuns lucrul să nu mai am decât regele şi dânsa avea regină, tură şi nebun, cu mai mulţi pioni. Se zice că „in vino veritas”, eu aş spune [că] mai bine la joc se vede caracterul omului. Rămăsesem cu regele singur şi mi-l târam pe toată suprafaţa şahului, cam plictisit şi enervat, dar în fine voiam să văd [dacă] cu atâtea figuri mă face mat? Toată speranţa mea era, şi s-a dovedit bună, să mă puie pat; când ai atâtea figuri şi nu poţi juca bine, te pune pat ageamii. Nu e vorbă, în chipul cel mai brutal îmi luase figurile, căci eu dându-i atacuri eram nevoit să pierd vreo figură; dar când ajungeam să-i iau tura sau altceva trebuia să reîntorc figura. Ş-apoi avea atâtea figuri, putea de delicateţe să-mi lase pionul singur care-l mai aveam; dar nu mi l-a lăsat. În fine, după multe strapaţe şi plictiseli, m-a pus *pat*, ceea ce prevăzusem; i-am arătat eu cum să mă facă *mat*. În timpul când umblam cu regele disperat prin toate colţurile, numai ce auz o exclamaţie foarte] tristă. Castano juca alături *ghiordum* şi avea o carte foarte] mare în mână: „pui 3 franci pe carte, ţii?” „Ce, eşti nebun omule, până acum am jucat pe câte 50 bani şi acum să ridicăm aşa

de sus?” El avea în mână tocmai cea mai mare carte posibilă, trei de câte trei. „Lasă mai bine să împărţim banii lui dl. căpitan”. „Nu, eu vrei să pun 3 lei”. „Bine, atunci ţine, şi pe d-asupra 5 lei”. Desfac cărţile şi Castano îşi muşca degetele. Pierduse opt lei în totul şi mai înainte alţi 6 lei. Fata acum către măsa, după ce a lăsat masa lor şi s-a apropiat de noi: „mamă, a pierdut papa o groază”. „Vezi, nu ţi-am spus eu să nu joci pe mulţi, vezi că nu ştii să joci”. Şi-i ardea sufletul să lase şahul meu şi să treacă la ghiordum. „Ai făcut de drum la Constantinopol, d-le Miron?” – l-am întrebat ca răspuns la exclamările lor ireverenţioase şi lipsite de tact. „Nu, aştept să mai câştig puţin”. La urmă se încălzise Castano şi prin împrejurări îşi recâştigă banii şi ia de la Miron vreo 3 sau 4 lei mai mult. Cum e fatal se aprinsese acum Miron şi nu vrea să lase jocul; în fine, am intervenit eu şi s-a spart jocul, iar Castano a strâns cu palma francii de pe masă, primindu-i în cealaltă mână şi pus în buzunar. Evident, nu mai vrea să joace de temere să nu piarză câştigul.

Ne-a adus o masă cu multe istorii de mâncare într-însa; n-am mâncat nimic, m-am uitat la ei cum stăteau cu privirile îngrijate, sperând că din glumele mele cu fata să mă „amorezez” şi s-o iau. Dar să mă ferească sfântul. Am vorbit despre „dorinţa” mea de a pune în genunchi pe băieţii şi fetele de la Universitate şi a le lua de ureche. Râdeau cu toţii, numai Castano le luase în serios şi discuta. Uf, ce plicticos, ce plicticos om! De când sunt în lume n-am văzut un om, mai ales un francez, aşa de plicticos şi nesuferit! Să stea el aici în ţară de cel puţin 20 de ani, să fie profesor, deci în contact zilnic cu limba românească şi să nu găsească el mijlocul să vorbească limba, tare straniu mi se pare! Ca să vezi şi mai bine ce fel de om este, voi spune că a venit la mine să-mi răspundă la vizită, că după multe banalităţi îmi spune el că a fost în [18]70 în armata franceză şi că s-a luptat şi că-l respectau căpitanii etc, etc. „Dar acum te-ai mai duce d-le Castano, de s-ar isca un război?” L-am întrebat ca să-l întreb, nu pentru că eram curios. „Cum nu, m-aş duce desigur”. „Dar

bine, dumneata acum eşti român, naţionalizat, te-ai hrănit din ţara asta şi ai copii, cum poţi să laşi neamul nostru”. „Asta nu împiedică deloc – zicea el –, mă duc şi mă întorc”. „Dar bine, noi suntem cu Tripla Alianţă, cu ce inimă te-ai duce contra noastră?” etc, etc. Mişei sunt toţi străinii, nu e niciunul mai de ispravă. Poate regele să fie asemenea excepţie fericită. Mai cunosc un caz cu scurta Walteroaie. Eu îmi fac haine acolo şi din una în alta o întreb: „fiindcă eşti de atâţia ani în ţara noastră – spunea că venise încă înainte de unirea Principatelor – dumneata trebuie să iubeşti România ca pe Franţa dumitale”. O spuneam cu speranţa că va mai declama puţin, tocmai f [iind] că avea ocazie în acest sens. „Nu d-le, o execru ţara aceasta, n-o pot suferi, mi-e scârbă. Ce am suferit şi pătimit eu aci, nu pot să sufăr România aceasta. Românii sunt mişei, românii sunt obraznici” etc. Îmi ziceam în mine: „dacă nu o poate suferi, de ce mai stă aici, de ce nu se duce aiurea? Ş-apoi cine o împiedica să plece mai de mult”. Uf, ce oameni străinii ăştia! Să te ferească sfântul să stai cu ei mult în contact.

1896 id [em]

Tot mai înainte, adică în ziua de Paşti, am fost invitat la Aron Densuşianu la masă. M-am dus la 6 1/2 seara şi m-a primit el în sală jos. Când am intrat cu dânsul sus în salon, m-am pus frumuşel la discuţie şi vorbă cu dânsul. Despre valoarea armatelor noastre. Dânsul părea fricos în ac [castă] privinţă, f [iind] că ruşii făcuseră un tratat de alianţă cu bulgarii ca să poată ocupa Burgas şi Varna în orice moment ar vrea muscalii. Îi spuneam eu că linia strategică a Dunării e mai formidabilă decât toate fortificaţiile ridicate de mâna omenească. Atunci am avut prilej să vorbesc despre puterea noastră militară şi virtutea oşteanului nostru. Aici mai ales i-am amintit legenda cu Napoleon al III-lea care văzuse un corp de armată care nu voia să cedeze cu niciun preţ şi care în mijlocul ruinei totale rămăsese cu virtute şi luptau mai departe disperaţi. Cum Napoleon întrebând şi aflând cine sunt, cuprins de o adâncă admiraţie p [pentru] neamul

nostru, ar fi strigat: „se vede f [oarte] bine că sângele roman curge mai departe prin venele lor”. D-aici amiciţia caldă a lui Napoleon p [pentru] noi românii.

În fine, am trecut mai departe la discuţia acelui ţăran român, Cârţan [178], care a mers pe jos din Transilvania ca să vază „Columna lui Traian”. Spuneau jurnalele că fusese primit cu entuziasm de italieni şi că marchizul Pandalfi, un filo-român înfocat, l-ar fi dus în Camera italiană şi l-ar fi prezentat unora din miniştri, că ar fi fost plimbat pretutindeni în Roma; până şi cardinalul Rampolla l-ar fi primit şi arătat Vaticanul.

Peste puţin au venit şi fetele şi doamna şi am trecut la masă. Doamne, să nu te plângi niciodată de singurătate şi de lipsa de poftă de mâncare la hotel; mai bine să rămâi singur şi să te mulţumeşti cu ce ţi se dă la hoteluri şi să nu mai doreşti niciodată invitări prin casele oamenilor. Iaca, eu am păţit-o. Mai întâi un mic detaliu şarmant: d-şoara cea mai mare e urâtă şi slabă şi mintea în privinţa agerimii lasă mult de dorit, în fine are toate calităţile unei fete care nu e pe seama mea şi pofta mea [179]; din contra, cea mică e frumuşică şi inteligentă chiar [180]. D-l şi d-na Densuşianu puseseră pe *fata mare* să se îmbrace luxos, iar cea mică rămăsese f [oarte] rău îmbrăcată. Păi, de să nu râzi şi să nu zici, omul acesta este un animal iraţional, uneori mai iraţional decât un animal! Dacă m-aş amoreza, ar trebui s-o fac de a *mare* şi nu de a mică. „Allons donc”, să schimbăm vorba. Ce masă, ce masă! Dar mai ales peştele, era o minune! Lung şi tare şi negru şi uscat, doar fiert, încolo nimic. Şi-l mai tăia şi cu cuţitul! Vai şi vai, de o mie de ori vai! Dar lasă că nu mă mai prinde nici mort. Dar prăjitura de la urmă: zeamă lungă cu pişcoturi. Ah, diable, de ce nu lasă mai bine şi aducea ceva gata din târg? În orice caz, am constatat că bucătăreasa încă „noch nicht gewachsen war” slujbei sale. Am băut vin şi eu, adică m-am făcut că beau, dar încolo dl. D [umne] zeu ştie ce am mai făcut. Am vorbit la masă aproape numai eu. Am spus despre Grecia, despre frumuseţile Arcadiei şi despre modul de trai din ac [castă] parte fericită a celui mai

poetic prin amintire pământ din Europa. Râdeau ei de altminteri cu multă poftă. Am vorbit şi despre străpatele lui „Duc” al meu, pe care l-am ridicat la figura ideală a câinelui prin excelenţă la rasă nobilă. Să ştie „Duc” cum l-am lăudat ar mai sări de câteva ori cu labele lui murdare pe pardesiul meu, ac [casta] în ciuda sentimentului meu f [oarte] adânc de curăţenie.

Mi-am luat bună seara, am sărutat mâna respectuos doamnei şi apoi frumuşel am alergat după un colţ de uluci unde, mă înţelegi, am făcut idealul de dungă mişcătoare pe pavajul de maidan al curatului oraş ieşănesc. Când am ajuns acasă iar mă pusei să aştept pe scumpa Dulcinee, în braţele căreia m-am dat cu „Hingebung”, „lăsând grija schitului arhimandritului”, precum spune poetul. În orice caz însă, am fost foarte mulţumit întreaga vacanţă a Paştilor. Mai ales am fost şi vineri şi sâmbătă seara la biserică şi am ascultat cuvântul Domnului. În orice caz, f [oarte] frumoasă este Evanghelia, numai mai desluşit de ar vorbi şi cânta popa. „Şi-a venit Margareta şi-a plâns, şi-a prăvălit o piatră pe uşa mormântului”, este singura bucată pe care am auzit-o, dar aşa de frumoasă încât toată săptămâna am pronunţat-o şi repetat-o şi în loc să mi se urască cu dânsa, tot mai mult îmi place. Ce frumoasă limbă are biserica, de ce nu o întrebuinţează şi poeţii noştri!…

Ce mai pot scrie: Am vorbit aseară cu Petrescu, acesta mi-a vorbit de multe scrieri care s-au mai găsit printre hârtiile lui Odobescu. S-a dat peste un catastif scris cu litere chilirice, unde el îşi face un plan de ceea ce are să compuie; acolo se vede planul „Doamnei Chiajna” şi apoi bifat, semn că o isprăvise şi tot aşa cu celelalte. Trebuie să fie foarte] interesant. Mi-a vorbit despre scrisorile rămase de la dânsul: zicea că după luarea otrăvii primise o scrisoare de la fii-sa şi că avusese energia să scrie o lungă scrisoare unde-i spunea cauzele morţii sale. „Mai bine să mă ştiţi mort aşa decât înglodat în noroi şi în ticăloşie”. A scris lui Poni, neveste-sii, lui Steriade etc. Voieşte să facă un nou volum cu scrierile rămase. I-am vorbit eu despre *Arta sasanidă*, din care Odobescu şi pregătise tabelele, nu

ştiu dacă s-o mai găsi scrieri asupra ac [estui] punct. Am făgăduit că mă voi duce să-i fac vizită şi nu m-am ţinut deloc de promisiune.

Iată câteva puncte din viitoarea critică pe care o voi face-o lui Xenopol asupra istoriei sale [181]: a) Nu vorbeşte măcar un cuvânt despre monedele domnilor noştri româneşti şi deci despre sistemul nostru monetar în trecut; lucru ce l-ar fi putut face de studia scrierile lui Sturdza asupra lucrului [182]; b) Nu degajă caracterul moral al ac [este] lumi româneşti şi nu-l urmăreşte pentru veacuri în diferitele lui manifestări. Sunt popoare oneste, altele care mint etc. Ei bine, ce fel de caracter are neamul nostru? c) Teoria aurea mediocritas p [pentru] poporul nostru românesc. Note caracteristice: lipsă de iniţiativă, spirit practic, logic, „puissance de son jugement et de son raisonnement", echilibru sănătos al imaginaţiunii sale, putere de asimilare în ce priveşte descoperirile inteligente ale altor popoare. Prinde minunat analogiile şi diferenţele dintre mai multe fapte. La dânsul, acea negură a minţii la indian nu se regăseşte. Ce însuşiri au introdus invaziile străine asupra poporului român la caracter? Două clase: burghezii şi poporul de jos; diferenţa dintre unii şi alţii; bizantinismul unora şi lipsa de seriozitate, cu onestitatea celuilalt şi gravitatea lui adâncă. d) Nu vorbeşte de starea culturală a României sub goţi şi frumoasa manifestare estetică născută aici şi în sudul Rusiei al cărui fruct este „Cloşca cu pui" de la Pietroasa. e) Răşcanu mi-a spus că iobăgia n-a explicat-o bine şi boierimea în vremea lui Mihai Viteazul, deşi i-a dat cartea făcută de dânsul şi i-a atras serios atenţia; apoi nu lămureşte de ce se numeşte la noi „epoca fanariotă" începând cu 1720 şi nu de la Mihai Viteazul? El răspunde p [pentru] că limba acum şi educaţiunea era fanariotă. f) N-a cercetat fauna şi flora; prin ac [casta] influenţa solului care a trebuit să se exercite la început nu este expusă. Unitatea acestui teritoriu al Daciei, format din podişurile înalte ale Transilvaniei cu câmpiile de la noi şi din Ungaria, toate acestea nu le atinge. A uitat să vorbească despre sistemul

monetar al Daciei, sistem foarte] bine explicat de către Şuţu [183], după descoperirile făcute în România. g) N-a scos nicio idee g [enera] la din dezvoltarea aceasta milenară a neamului nostru şi ac [casta] tocmai ar fi fost important în primul rând. Rolul istoricului e tocmai acesta.

Acum să scriu formidabilele impresiuni care m-au cuprins şi mă cuprind înainte de concurs. Ca să-mi fac singur curaj, ca de curcă beată precum se spune, am răspândit pretutindeni ca un fanfaron că sunt sigur de izbândă; n-am mers chiar până a asigura pe toţi că mă voi întoarce desigur după Paşti, victorios şi para victorios? Totuşi nu se poate spune că n-am lucrat în ac [est] sens. Am împrumutat pe Negulescu, negreşit l-aş fi împrumutat şi fără aceasta, cu gândul că el, îmblânzit, va vorbi cu Maiorescu în privinţa mea, în două puncte: a) va veni neapărat de la Abbazia pentru concursul meu; b) va exclude pe Tocilescu din lista celor de tras la sorţi. Pentru primul punct s-a făcut ceva, Maiorescu se întoarce astă seară; asupra celui d-al doilea punct nici nu e vorbă. Francudi a tras la sorţi în locul lui M. şi au căzut următorii: Iorga, Bogdan (care nu vine decât peste două săptămâni), Tocilescu, Francudi şi Quintescu [184]. Din partea ministerului va fi numit Maiorescu ca preşedinte, iar din partea Universităţii Iaşi pe Răşcanu. Prin urmare îmi sunt favorabili dinainte 5, desigur cu Tocilescu adversar şi poate un altul care o cădea în locul lui Bogdan. Concurent n-am decât pe inevitabilul Oct [au] Erbiceanu [185], care nu e candidat serios; mai primejdios ar fi fost Tzigara [-Samurcaş], care a avut bunul simţ să nu se prezinte nepregătit; deşi Tocilescu i-ar fi spus cumva subiectele. Prin urmare lucrurile sunt clare: voi face concursul cu orice preţ şi vom izbuti la trei înscrise să le fac bine, cu unul mai şchiop, iar oralele toate bine. Nota care o voi căpăta-o va fi probabil 8, 20 şi concursul se va sfârşi peste două săptămâni, socotind de mâine. Este oare clar? Să vedem ce se realizează.

Emoţiunile mele sunt multiple; ca să dau o pildă închipuiască-şi cineva că mă vede pe mine mergând pe

uliţă; dacă s-o uita atent, mă va observa la suirea de pe caldarâm pe trotuar, că mă urc numai cu piciorul drept, sau la vreo dungă de lespede, cercând să n-o calc cu talpa; sau mai grav, numărând paşii şi dacă până la un loc hotărât nu sunt numere pare mă simt mâhnit. Merge lucrul aşa de departe încât la vagon, la trăsuri, la hamal, la porţile caselor mă uit să văd de e vreun număr 13 sau vreun multiplu al lui; de regulă foarte puţine dăţi am întâlnit multiplii şi ieri numărul birjei de la gara Filaret a fost 52, adică 13 x4. În fond mă uit să văd de întâlnesc popi în drumul meu şi spre mirare, cu toată munca mea de a vedea pe drumul de la noi de acasă la Gara Giurgiu vreun popă, n-am întâlnit niciunul. Mai mult, deşi aveam curajul în rândul trecut, dar fiindcă îmi ieşiseră toate lucrurile de-andoaselea îmi ziceam „neapărat n-am să reuşesc”. Ei bine, aşa a fost; cu toată sprijinirea lui Odobescu n-am izbutit. Acum totul iese pe sponci: nimic nu m-a contrariat. În rândul trecut ningea teribil în Giurgiu şi când am trimis după birjar, nu am găsit, a trebuit să rămân pentru seară. Când am ajuns la gara Filaret, n-am găsit trăsură şi a trebuit să mă reîntorc în tren şi să iau drumul spre Gara de Nord şi tot aşa întruna. Acum am schimbat odaia, numai de frica sorţilor rele. Ce să fac, ce să fac? Sunt fricos şi superstiţios ca un oriental; ar trebui să mă dispreţuiesc singur, dar ce vrei, aşa sunt.

Spre pildă, îmi pusesem în gând că de nu isprăvesc toate foiţele acestui caiet înainte de 1 aprilie, n-am să reuşesc. Atunci mi-am făcut socoteala următoare: „foarte bine, e lucru prost să fii superstiţios în asemenea grad, şi este ridicol lucru; dar ce vrei? Dacă împlinind ac [castă] unică condiţie îţi linişteşti mintea şi sufletul, de ce să nu o faci?” Şi iaca, am îndeplinit-o şi prin urmare ultima piedică pentru izbânda mea a fost ridicată. Dacă ar şti oamenii ce stare nenorocită sufletească am, m-ar lăsa în pace şi nici măcar „săracul” n-ar spune. Ce are să iasă, numai viitorul ştie. Dacă izbutesc, sunt fericit pentru totdeauna, dacă nu reuşesc rămân un mizerabil, adică vorba *mizer* cu înţelesul său particular. În orice caz, zice românul: „ce ţi-e scris în

frunte-i pus”, prin urmare mergi înainte şi dacă vezi prăpastia închide ochii şi aruncă-te înăuntru; poate s-o găsi vreun vultur ca pe vremea lui Aristodemos sau cum îl cheamă, regele din Mesenia, scăpat de un vultur care întinzând aripile să te ducă liniştit până în fund, de unde te poţi ridica încet iar. Oarecari reflecţii nu pot înlătura.

Anul trecut eram pe la Titu şi petreceam de minune p-acolo, fără grijă; acum sunt foarte emoţionat, ceea ce nu se vede de pe scrisoarea de aci. Din câte lucruri n-am scăpat; cine ştie şi dacă de data asta nu scăp teafăr. Am o calitate enormă: vorbesc ca un adevărat înger; sper că membrii din comisiune să se entuziasmeze de felul meu de vorbă şi prin urmare să mă susţie mai departe în dorinţele mele. Nu e vorba, am văzut astăzi pe Evolceanu ceva cam abătut: „N-ar fi bine să mă las de meseria mea de latineşte şi să mă prepar de catedra de istoria limbii şi literaturii române care are să se puie la concurs? Eu o să am peste câtăva vreme un concurent teribil în Nicodim Locusteanu, care a trimis nişte acte splendide de la Havel?”. Şi-i dădea pe tema aceasta mereu înainte. L-am încurajat: „lasă-mă că tu ai o calitate pe care nu o are Nicodim al tău; tu eşti inteligent şi el nu; prin urmare lucrurile se pot aranja foarte bine când or veni la rândul lor”. Şi eu încurajam pe altul, când mie însumi îmi trebuie multă şi foarte multă încurajare. Dar eu am un cuvânt al meu: „fii liniştit, ridică fruntea în sus, căci furtunos pare cerul şi trist, dar în curând s-or risipi norii şi soarele splendid va străluci mai viu şi mai cald pe cerul albastru”.

1899 ianuarie 19

Marţi, Iaşi

Iacă-mă păzind din nou pe tinerii de licenţă. Am înaintea mea doi foşti ai mei studenţi, unul Budu, minunat st [udent], celălalt mai puţin bun, deşi destul de sârguitor, Arghir. Cel de-al treilea, cu barba neagră, lungă şi deasă, mi-este necunoscut. Îmi fac aşadar datoria de profesor. Mi-e urât, îmi place? Iată întrebări asupra cărora n-aş putea răspunde lămurit şi hotărât. Am trecut în anul [18]98 prin aşa de multe peripeţii sufleteşti, prin atâtea patimi violente

încât orice emoţiune acuma mă găseşte pregătit şi cum sunt cu inima hârjâită şi împietrită, nu văd deloc, sau nu simt că sunt nefericit. Aşadar cu D [umne] zeu înainte.

Să-mi amintesc ceva din întâmplările mele de când cu purtarea aspră a d-nei Văleanu. Printr-o curioasă încordare sufletească, de unde mă aşteptam să-mi fie urât, să sufăr, să fiu dezolat, mă pomenesc cu o veselie care, deşi nu tocmai firească, nici profundă, mă făcea să văd lumea mai puţin mâhnit decât pe vremea primului refuz.

Am pornit-o peste două zile la Bucureşti şi a doua zi de dimineaţă m-am şi înfiinţat la Maiorescu acasă. Figura lui, mă aşteptam, să fie mai bucuroasă, mai destinsă la vederea mea, mai ales după scrisorile lui aşa de măgulitoare pentru mine. Mă pregăteam şi eu să fiu mai comunicativ, mai vorbăreţ. Dar d-abia am intrat în camera lui cu bustul Venerei din Pralles, că-l zăresc stând pe scaun la masă, cu faţa întoarsă spre mine şi răsucind o ţigară în degete. Ochii lui umbriţi de sprâncenele cele groase care aruncau o umbră neagră asupra ochilor coloraţi ai lui, erau neliniştiţi şi întrebători parcă. „Va să zică, tot în reaua dispoziţie faţă de mine, în care era acum un an”, mi-am zis eu întinzându-i mâna, m-am aşezat pe scaunul de alături. „Ei, ce mai faci? Eşti bine?”, mă întrebă dânsul. „Bine, dar dumneavoastră?”. Ş-apoi am început să vorbim despre nevoile noastre de la Iaşi, despre lipsa de interes a vieţii d-acolo, despre neputinţa de a alcătui o grupare strânsă, care să nu se ocupe decât cu literatura şi să trăiască din lumea ideală mai mult decât din cea reală ca acum. Am vorbit, în fine, despre sănătatea lui Negulescu şi fiindcă, din vorbă în vorbă, ajunsesem să punem pe tapet sănătatea unora dintre indivizii mai aleşi din generaţiunea mea (Mehedinţi, Eliade etc) parcă văd pe Maiorescu că se dă pe spatele scaunului şi răsucind altă ţigară începe: „Ce curios, generaţiunea dumneavoastră nu este tocmai tare fiziceşte”. Eu mă uitam la dânsul şi aşteptam parcă să-şi isprăvească ideea, dar fiindcă rămăsese pe gânduri, l-am întrebat eu: „care să fie cauza d-le M. de generaţiunea noastră, fiziceşte, este mai slabă decât a dumneavoastră”.

„Eu cred, d-le Teohar Antonescu, că provine din faptul următor: dumneavoastră aţi trăit în ţară la noi, v-aţi adăpat cu ştiinţă mult puţină, cât v-a putut-o da generaţiunea mea şi apoi, trecând în străinătate, v-aţi văzut deodată transpuşi într-o lume cu totul superioară; aţi încercat să vă ridicaţi deodată la nivelul ac [este] noi lumi şi această repede urcare a adus istovirea puterilor nervoase ale d-v. Noi însă, mare parte din copilărie şi întreaga tinereţe am trăit-o în străinătate, ne-am adăpat de copii cu ştiinţa apusului şi încă de mici am mers la pas cu lumea învăţată”. Mă uitam la dânsul şi mă miram de aplombul cu care vorbea, cu liniştea şi siguranţa şi încrederea în cele spuse. Eu însă cugetam: iată-i bătrânii noştri pe care i-am admirat noi şi pe care şi acum îi iubim, sunt necorigibili; îşi închipuie că toate problemele ac [estea] grele sociale pot fi dezlegate între fumatul a două ţigări. Auzi, noi ne-am prăpădit fiziceşte pentru că am voit ajunşi în străinătate să ne ridicăm deodată la ştiinţa apuseană! Ce idee şi ce păreri greşite! Eram să-i spui că şi Mehedinţi şi Negulescu şi Eliade [186] erau prăpădiţi încă înainte de a fi pus piciorul în străinătate; îi eram să-i arăt că noi, mulţi dintre cei duşi în străinătate, nu ne-am prea rupt cu firea la carte, dar m-am gândit: „ce să mai plictisesc omul, ce să-i mai stric mulţumirea lui de a fi dezlegat o problemă aşa de anevoioasă socială numai în două timpuri şi trei mişcări precum se spune la cazarmă”.

În clipa când el îmi desfăşura mai departe argumentele sale, la care ascultam cu ochii numai, dar nu şi cu gândul, eu îmi găsisem o soluţie în altă parte: după mine, noi am muncit mult mai mult şi mai intensiv decât oricare din generaţiunea lor; pe de altă parte, noi am fost născuţi într-o perioadă mare de frământări politice. Aducă-şi cineva aminte de ce era la noi în ţară între 1864 şi 1872 şi va înţelege cum această generaţiune născută din convulsiuni aşa de puternice politice trebuia să fie o generaţiune mai puţin trainică fiziceşte. De altminteri, cum n-am pus nicio greutate pe părerea lui Maiorescu, care mi se părea făcută ad-hoc, pentru vorbă (şic veniat verbum),

am schimbat şirul vorbei. „Dar cu starea politică cum stăm d-le M?” Iarăşi M. serios şi gânditor îmi spune în câteva cuvinte cum stă lucrul şi apoi scandând cuvintele şi oftând parcă din adânc: „Ei, nu mai merge, guvernul este pe ducă. Mai are până la martie de stat, mai mult nu”. Mă uitam la dânsul şi amintindu-mi că acest lucru mi-l repetă mai în fiecare an, îmi ziceam: „M. face parte din speţa oamenilor fericiţi, căci ce om poate fi mai fericit decât cel ce nu să se uită deloc în prezent, ci se îndreaptă cu privirile mai departe, sperând mereu să prinză o nălucă zburătoare care se depărtează tot mereu”. Fiindcă n-am mai avut ce face mi-am luat căciula şi am plecat. Punându-mi şoşonii, el, care sta cu mine şi cu Costache servitorul, mă întreabă: „dar la Iaşi cum este vremea, tot ca p-aici?” „Da, avem un cer senin şi frumos, cum n-am mai văzut decât pe vremea statului meu în Elada”.

Ajuns acasă la Giurgiu, liniştea cea adâncă, adevărata linişte m-a reluat din nou cu somnul fără vise, cu poftă de mâncare şi cu veselia cea comunicativă a mea. Noaptea anului nou, făcut la clubul militar, am fost cu mult mai mulţumit decât fusesem un an mai-nainte. Recapitulând suferinţele şi bucuriile mele, din anul care s-a dus, am găsit că nu trebuie să mă plâng. Un an bogat, poate cel mai bogat an, din punctul de vedere al vieţii pentru mine, din toţi câţi am avut. Am suferit mai viu şi mai îndelung decât în orice alt an; cu alte cuvinte n-a fost pustiu pentru inima mea; mi-a lăsat urme adânci în suflet. Şi, precum se ştie, durerea cu vremea pierde cu totul din puterea ei, atunci toate suferinţele mele au să se estompeze şi să lase pentru mai târziu amintiri neşterse şi plăcute. Îmi ziceam să nu blestem viaţa mea de un an, să nu-l oropsesc pe acest nevinovat 1898, căci el m-a făcut să trăiesc mai îndelung decât alte dăţi. Urâtul, înfiorătorul urât care te sugrumă uneori şi te face căscând să-ţi iei lumea în cap, m-a părăsit. De unde dispoziţiile mele spre ură contra Valencii şi fusei mai-nainte se înteţiseră, acum se schimbaseră şi parcă mă uitam printr-o altă lumină la dânsele. „La urma urmei de ce le-aş purta eu pică? Mi-au

dat câteva momente de adevărată simţire, m-a făcut fata să cunosc şi eu fiorii dulci ai dragostei. Urându-i acum, nu aş pângări eu însumi amintirea acelor clipe plăcute?” O bunătate îngerească se lăsase peste duhul meu şi mă simţeam fericit ca şi când îmi ameţisem mintea cu vreo licoare îmbătătoare. „Oi fi mai băgător de seamă, oi fi mai rece altă dată – îmi repetam eu –, voi râde de sentimentele mele când s-or mai îndrepta spre o femeie, dar în orice caz rădăcină să prindă n-am să le mai las. Am făcut şi eu experienţă. De acum înainte fii de piatră şi în locul inimii lucreze creierul”.

Ceva mai interesant duminica trecută la Leonardescu. Fata lui s-a logodit cu Popovici, un student de la noi de la litere [187]. Partida pentru fată destul de bună, deşi mi-e frică mai târziu că n-are să meargă tocmai bine ac [castă] căsătorie. Dar în fine, am fost la logodnă, cu o nehotărâtă presimţire că am să găsesc tot ceea ce are laşul ca fete mai distins. Şi nu m-am înşelat. Acum intru *in medias res*. Fiindcă nu dansam, stăteam cu N. Gane, preşedintele Senatului, de vorbă şi ne întreţineam asupra „afacerii Dreyfus” care se aprinde din nou acum. La un moment dat „dănţuitorii”, care tocmai s-aflau în muncile cadrilului, au trecut prin odaia noastră (fumoir) înşiruiţi şi ţinându-se de mână. Între dănţuitoare era şi d-ra Varlam [188]. N-am salutat-o, se înţelege, eram dezlegat de orice amabilitate faţă de dânsa, dar nu ştiu cum, că gândul nu mi-a mai fost la discuţia cu Gane şi am lăsat să vorbească numai dânsul fără să ascult. La urmă, convins că dănţuitorii n-au să mai treacă prin odăile lăturalnice, m-am trântit pe o sofa şi am rămas gândindu-mă, fără să ştiu la ce. Când iată dănţuitorii, iarăşi ţinându-se de mână şi între ei d-ra Marioara Cerchez, cea frumoasă şi cu ochii tineri. „Bravo, d-le A., frumos!” Nici n-am avut timpul să spui ceva şi trecuse. După ce s-a isprăvit jocul m-am repezit în salon. „Dar de ce apostrofa, d-ră?” Ea s-a oprit lângă mine şi trântindu-se pe un scaun, iar eu în picioare lângă dânsa, am urmat: „vi s-a părut că sunt prea trist?” „Şi cred că nu mă înşel”. „Cum crezi dumneata, d-ră, sunt o natură veselă

sau una tristă?” „Lumea zice că eşti vesel. Şi mă rog, de ce ai fi dumneata trist? Ce-ţi lipseşte? Ce, dumneata eşti în condiţia noastră?” Mă uitam la dânsa, frumoasă, chipeşă, înaltă şi bine făcută şi ochii râzând şi mă întrebam: „ce, şi asta o fi tristă!” „Să fii în situaţia mea şi atunci ai vedea ce înseamnă tristeţe”. „Da, aţi pierdut navele încărcate şi trimise peste mări, ori aţi pierdut iluziile pe care nu le-aţi avut!” „Şi de unde ştiţi că n-am avut iluzii? Dar nu mă cunoşti deloc d-le A”. Ş-apoi parcă o văd că-mi povesteşte cât de mulţumită fusese mai-nainte, câte necazuri şi neajunsuri a izbit-o mereu cu vremea şi cum iluziile de odinioară se duc, una câte una şi o lasă mai plictisită. „Va să zică şi dumneata d-ră, ca un copac înfrunzit frumos, sau mai bine înflorit – şi ea adăugă aici, da, un măr înflorit, cu flori roşii şi albe care pică mai repede, şi râdea –, bine înflorit ca un măr, tot te scuturi de iluzii până n-ai mai rămas cu nicio floare?” „Ba nu, mai am o floare: am o prietenă bună”. „Apoi te pot asigura că şi ultima astă floare are să pice. Prietenia între femei nu este durabilă, fiindcă d-v, femeile, aveţi un caracter felin – iartă-mă că-mi exprim tot gândul – şi aceste caractere îndată ce vor avea în faţă interese care intră în conflict, se ceartă şi se urăsc. Uite, dacă-mi permiţi să fac experienţă cu d-v, v-aş putea da prinsoare că în timpul cel mai scurt aş aduce dezbinare. Crede-mă, nu este nimic stătător pe pământul ăsta, din câte sunt întemeiate pe inimă. Uite, creierul să lucreze şi numai el, să nu-l laşi să se tulbure de dorinţele inimii că în cazul acesta ai să fii nenorocită”. „D-le A., eu prind iadeş cu dumneata că prietenia mea cu d-ra Varlam este prea adânc săpată în inimă ca să o mai pot dezlipi de mine”. „Nu te prinde. Eu sunt sigur că d-ra V. nu-ţi spune toate tainele inimii sale. Aş spune un cuvânt acum şi mă măgulesc cu ideea că v-aţi certa, sau de nu v-aţi certa, dragostea nespusă dintre d-v ar căpăta puţintică răceală”. Şi în timpul ăsta mă gândeam: „de i-aş spune că i-am cerut mâna şi că Varlam m-a refuzat, lucru pe care desigur Marioara C [erchez] nu-l cunoaşte, atunci aş pune la grea încercare prieteşugul ac [estor] două fiinţe, mai cu seamă

că-mi aminteam când zisese ea: „de-aş afla că mă înşală şi nu-mi spune tot, n-aş mai vorbi cu dânsa un cuvânt”. Va să zică iată-mă şi mufluz în ochii lumii: toţi ştiu că am fost respins, căci aceasta înseamnă cuvântul Cerchezoaiei: „de-aş afla…” şi celelalte.

1899 ian [uarie] 27 Iaşi. Miercuri

Iată o caracterizare a drei Varlam făcută de Negulescu. „Bine, cum se poate omule să-ţi placă fata aia într-atât încât să zici: «O iau, are ori nu are vreun ban!» Ştii, îţi spun prieteneşte, dar rău te-ai înşelat! Cum se poate, tu, care ai ochiul format pentru linii frumoase, pentru figuri distinse, să-ţi placă aşa chip! Mă frământam cu gândul într-una: dar cum se poate, dar cum se poate? Bine, n-are nicio formă, mon ami, vezi fălcile alea scoase înainte şi ososase, cu prognatismul dur, aproape sălbatic al părţii de jos a figurii, cu nasul turtit şi cu nările umflate şi parcă întoarse în afară, cu ochii aspri care dau pe faţă o voinţă feroce… Dar, mon ami, n-are nici măcar transfigurarea aceea a unei fiinţe urâte, dar care are suflet ales şi nobil. În figura ei e ceva ordinar şi comun, o fiinţă telurică şi *terre à terre*. Cu asta tu nu trăieşti nu un an, nicio lună, nicio zi măcar. Auzi, cu capul ei tăiat, parcă e de lemn, nimic dulce, drăgălaş, fin şi mai femeiesc. Şi pentru asta ai suferit tu şi te-ai frământat şi ai dat cu piciorul la atâtea partide! Râsul ei, că ridică buzele, nişte buze groase, senzuale, fără nicio delicateţe în încovoierea contururilor lor. Şi se văd dinţii şi cu gingia roşie de sus aci scobită, aci umflată, dar trebuie să te fi zăpăcit de tot, ca să te mai incite aşa lucru. Femeia asta are să fie un chin pentru toată viaţa ta, de s-o întâmpla nenorocirea să te legi cu dânsa. Nu, nu, mon ami, te sfătuiesc prieteneşte şi te rog, nu te mai gândi la dânsa că nu face pentru tine, nici tu pentru ea”.

El vorbea şi eu mă gândeam la ochii ei şireţi, dar când vrea să fie, cuminţi şi adânci, şi-mi ziceam: „fata asta când vrea să iubească este o comoară nepreţuită; are o gamă bogată de simţiri. Dar numai să vrea. Ei vezi, tocmai de aia, nu trebuie să te mai întorci îndărăt, căci nu are

acea bunătate care topeşte inima tuturor cu care vine în atingere; la ea totul porneşte din creier, este iubire din cap”. „Şi asta o fi adevărat coane Petrache!” „Şapoi, omule, tu n-ai ambiţie, n-ai şi tu demnitate, să nu mai intri într-o casă unde ţi s-a dat cu piciorul în două rânduri şi ţi-a închis uşa în nas de două ori”. „Uite aşa, n-am ambiţie! Şi la ce aş avea-o, la ce-mi foloseşte demnitatea dacă sufăr”. Şi tot aşa am urmat mai departe.

1899 ianuarie 31

Iaşi

Aseară am făcut pasul cel mai greu din viaţă: am spus d-nei Adela Grigoriu să sondeze dacă aş fi agreat de d-ra Vârgolici cerându-i mâna [189]. Cererea desigur n-o voi face decât peste 6, 7 luni, până atunci dacă mi se spune că sunt „posibil de agreare” îi voi căuta prietenia. Aşadar s-a sfârşit pentru totdeauna cu d-ra Varlam.

Ca epilog, aseară, la balul clubului militar am întâlnit-o pe Varlam şi am vorbit; îşi poate închipui ce fel de vorbire a fost între noi, sub ce emoţiuni puternice pentru mine şi cu ce subînţelesuri. Niciodată ironia vorbei mele n-a fost mai trează la fiece pas, nici intensitatea înţelesului dat cuvântului mai covârşitoare. Parcă vorbirea mea era de foc, aşa mă ardea sufletul! Am început, în salonaşul cel mic, să flirtez cu d-ra Marioara Cerchez asupra prieteşugului ei cu Varlam. Aceasta stătea alături şi asculta cu urechea la ce spuneam noi, deşi cu ochii se uita la Alex. Gane. Am solicitat cunoscuta noastră convorbire de la d-na Leonardescu. O întrebam dacă a mai rămas iluzia ei pierdută cu prietenia, dacă nu cumva şi ultima floare de măr nu s-a scuturat. D-aci am luat razna în vorbire despre tot şi despre toate. La un moment am făcut şi psihologie, ne-am studiat caracterele noastre reciproce, totul sub forma aceasta glumeaţă, cu înţelesuri şi subînţelesuri şi cu surâsuri şi râsete. Uneori râsetele fetei erau aşa de tari, încât Varlam, care asculta, de multe ori s-a întors înspre noi surprinsă, se înţelege, şi plictisită. La urmă am introdus-o şi pe dânsa în vorbă: „D-ră, haideţi să punem la cale, dacă prietenia d-v poate rezista la prima

izbire venită din partea altuia, în cazul de faţă din partea mea”. „Dar despre ce este vorba” întreabă dânsa. „Uite, ca să vă pui în curent. D-ra zice că mai toate iluziile d-sale făcute în tinereţea de demult a d-sale s-au risipit, au dispărut; chiar a făcut şi o comparaţie cu prilejul acesta, foarte frumoasă după mine, nu ştiu de este şi după gustul dumitale, anume, se aseamănă dumneata cu un copac înflorit, un măr frumos, plin de flori albe, care s-au scuturat şi au albit pământul, rămânând fără frunze pomul şi numai cu ramurile noduroase – mă rog, mă urmezi? Dintre florile numeroase s-a păstrat o singură floare, care tot durează cu toate suflările vântului şi răutatea vremii, şi această iluzie tenace este floarea prieteniei cu dumneata. Eu i-am făgăduit s-o scutur şi floarea aceasta din urmă ca să rămâie copacul cu toate ramurile noduroase”. „Cine, dumneata să-i scuturi ultima iluzie?” Şi râzând „herzlich”, „să-mi dai voie d-le A. să râz. Vă pot asigura că n-aveţi să reuşiţi”. „Eu însă mă încumet că da. N-am decât un singur cuvânt să spui şi s-a sfârşit cu prieteşugul dumneavoastră”. „D-le A., între mine şi dânsa nu există niciun secret. Şi nu ştiu ce ai putea să-i spui dumneata pe care-l cunosc eu şi nu-l cunoaşte şi dânsa”. În timpul ac [esta], d-ra Cerchez ne părăseşte şi scaunul ei rămâne gol între noi. Am prins momentul şi cu un ton de vorbire cu totul altul decât până aci, solemn dar intim prin cuvinte: „Mie mi se pare că între noi s-a petrecut ceva d-ră pentru ca să cred că spunându-i drei Cerchez, s-o fac să se deziluzioneze şi să piardă absoluta încredere în dumneata”. „D-le A., dânsa ştie tot ce s-a petrecut”. Nefiind tocmai sigur am reluat din nou, adică tot ceea ce s-a petrecut între noi în vara trecută? „Da, tot ce s-a petrecut. Şi n-a aflat lucrul de la mine, căci mi i-a spus dânsa, tocmai ceea ce m-a surprins”. Mă uitam la dânsa şi căutam să pătrunz cu privirea mea în privirile ei ca să pot cunoaşte tot ce este în gândul ei. „Ce n-aş da, ce n-aş da, d-ră, să pot printr-un mijloc oarecare cunoaşte ce se petrece în creierul cela”, şi arătam cu degetul fruntea ei. „Nu este nimic complicat dacă ai vedea, căci la urma

urmei ce ar putea să fie?” „Sinceritatea aceasta este un lucru bun, un semn bun şi-ţi luminează caracterul în chip favorabil; de altminteri faptul că tot ce simţi şi cugeţi îl spui altuia, ca şi cum n-ai fi în stare să-l ţii pentru dumneata, încât îţi adaugă la stima ce ţi-ar putea-o acorda alţii”. Şi subliniam cuvintele cu ridicătura sprâncenei. „Şi fiindcă suntem acum în momente de sinceritate, când ca doi prieteni inteligenţi încercăm să ne ispăşim păcatele, ai putea dumneata să-mi spui ce s-a întâmplat cu dumneata, ce s-a petrecut în sufletul dumitale ca să mă umileşti în chipul în care m-ai umilit?” „Este prea delicat lucru pentru ca să discutăm asupra lui cred d-le A”. „Dar după cât se pare, noi nu suferim tocmai de delicateţe de sentimente, d-ră, şi dumneata şi eu suntem mai obişnuiţi cu asemeni situaţii pentru ca să nu ne speriem de partea lor paradoxală. De pildă, cine-şi putea cineva închipui că d-v, oameni inteligenţi, cu o cultură oarecare, cu oarecare uz de societate şi de cerinţele lor, cu o educaţie aleasă şi o poziţiune socială înaltă, aveţi să faceţi greşeala pe care aţi făcut-o şi să-mi închideţi uşa în nas în două rânduri, mai lămurit să mă daţi afară ca pe un argat. Parcă văd pe servitoare venind plictisită şi cu un aer cam batjocoritor spunându-mi: «Cucoana s-a dus d-acasă»”. „Ş-ai crezut dumneata că am fost în stare noi să facem nedelicateţea aceasta?” Eu am ridicat din umeri. „Se înţelege, tocmai dumneata care ai aşa delicateţă de sentimente!” „Dar îţi jur pe parola mea de onoare d-le A. că aşa lucru nu s-a întâmplat”. Şi fiindcă eu surâdeam şi mă uitam în ochii ei spunând cu privirea că amăgirea ei nu mă mai poate prinde, ea a reluat: „dar atunci cum ne-ai mai salutat, căci hotărât n-am mai fi meritat să fim salutate”. „Şi eu mă mir uneori d-şoară de câtă neţărmurită bunătate m-am găsit înzestrat, eu care mă credeam fluşturatic şi răutăcios. Ş-apoi ce vrei, îmi trebuia această pedeapsă lecţie ca să mă feresc altă dată de a mai face ceea ce am făcut. Din răul pe care l-am pătimit, atâta bun a ieşit şi pentru mine, căci jur că n-are să se mai repete ceea ce s-a întâmplat cu mine, încă cu alte persoane”. „Răul pe care l-ai pătimit, zici

dumneata, vrei să-mi asculţi şi cuvântul meu cel ascuns, dumneata n-ai suferit precum n-am suferit nici eu. Ţi-ai zis: «Iată o partidă bună pentru mine» şi ai venit la mama cu cererea. Şi în sufletul dumitale n-a fost nimic, n-ai simţit nimic". „D-şoară, se înţelege, eu n-am suflet, eu nu pot să sufăr. Vezi, tot adevărată a fost bănuiala mea că dumneata nu crezi în sinceritatea sentimentelor mele. Şi crezi dumneata că ceea ce am încercat atunci a fost o simplă plăcere, că a fost o supraexcitare de un moment, că simpatia mea pentru dumneata – şi ea dădea din cap – a fost o simpatie trecătoare, o îngăimeală de un moment?" „Iarăşi alunecăm pe o clină primejdioasă pentru noi şi convorbirea noastră". „Da, foarte primejdioasă, mai bine să schimbăm vorba. D-ră, aveţi o curte admirabilă, o bătătură cum se zice şi în bătătură o sumă de găini, de curci, de raţe; nu vă puteţi închipui cu ce nespusă plăcere mă uit când iese servitoarea cu blidul cu mâncare şi cum se ţine întreaga populaţie găinărească şi curcănească după adorabila servitoare". Râdea şi ea şi adăugă: „nu sunt toate ale noastre". Şi cu asta am sfârşit convorbirea.

Iată acum aceeaşi scenă transformată în povestirea mea către Negulescu. O scriu aici fiindcă este interesant p [pentru] chipul cum eu exagerez şi schimb lucrurile când le spun altora.

Eu, rămas cu d-ra V [arlam] singur încep: „Ce fel de prietenie ai dumneata, d-ră, către M.C. [erchez], când dumneata, care ai pe conştiinţă o taină aşa de mare p [pentru] dumneata nu i-o spui. Vezi că am dreptate când spun, dumneata, femeile, sunt cu caracter felin, şiret şi neîncrezător că vă înşelaţi reciproc?" „Secrete care sunt ale mele i le-am spus, acesta nu-mi aparţinea şi l-am ascuns; de altminteri este o greşeală pe care o voi îndrepta-o cât de curând". „Foarte bine, ac [casta] îţi luminează frumos caracterul. O notă bună p [pentru] dumneata d-ră". „Sunteţi amabil pe cât se poate d-le A., complimentele mele". Ş-apoi, după o pauză destul de lungă: „Vrei să ştii cum s-a întâmplat catastrofa dumitale, p [pentru] ca să vorbim despre dânsa odată şi pentru ca să

fim sinceri, poate p [pentru] prima oară şi p [pentru] ultima oară, ei bine d-le, găsesc că modul dumitale de a te înfăţişa mamei şi a-i cere mâna, fără consimţământul meu mai întâi, era insultător p [pentru] mine. Ce, dumneata crezi că eu sunt o marfă de vânzare pe care cel dintâi ieşit înainte-mi îi este permis să mă cumpere fără voia mea. Eşti un prezumţios d-le dacă ai crezut că în ac [est] chip ai să reuşeşti; nu ac [casta] era în orice caz calea p [pentru] izbândă". „D-ră, fiecare ia drumul şi cărarea pe care o crede mai bună, am luat-o pe cea cunoscută şi umblată de mii de ani. Mi s-a părut că aşa este cuviincios pentru poziţia mea, p [pentru] seriozitatea mea şi p [pentru] intensitatea sentimentelor mele. Nu ştiam că în sufletul dumitale, din atâtea citiri câte aţi făcut, a rămas o parte romanţioasă în care trăiţi şi vă hrăniţi cu iluzii. Nu ştiam că vă plac fanţii cu dungi la pantaloni şi cu cărarea părului la ceafă şi sclivisiţi, care se aruncă la picioarele pretinsei «adorate» pe care o linguşesc cu cuvinte deşarte şi cu minciuni, şi care îşi izbesc pieptul cu pumnii şi rostogolesc ochii pentru ca să fie mai crezuţi. Eu am luat calea cea simplă, cea firească, bătrânească, burghezească, dacă vrei, şi cu toată comoara de sentimente pe care o pot avea, am cerut cu cea mai profundă seriozitate mâna dumitale de acolo de unde se poate căpăta". „Ha, ha, profundă seriozitate şi comoară de sentimente, adică serios vorbind, eşti dumneata în stare d-le A. să suferi şi să simţi o durere profundă sau o bucurie? Mă îndoiesc". „Vă îndoiţi? Adică eu n-am inimă, eu n-am suflet, nu ştiu ce este o stare de sentiment. Dar aşa e, aveţi dreptate, n-am studiat bine rolul fantelui, care-şi scutură genunchii de praf, după ce şi-a plasat tirada sa amoroasă. Vrei să ştii un lucru d-ră, nici eu nu sunt de dumneata, dar nici dumneata nu eşti de mine. Şi a fost bine că s-au întâmplat lucrurile aşa precum s-au întâmplat". „Se înţelege că foarte bine că s-a întâmplat aşa. Ş-apoi nu eşti dta care spui «că ce este scris, în frunte-i pus?» S-a întâmplat aşa fiindcă nu se putea întâmpla altfel. Şi la ce neam mai frământa?" „Da, decât uneori se cere stabilirea responsabilităţilor şi în

toată afacerea mie mi se pare că partea rea stă cu d-v şi nu cu mine; ac [casta] este morala lucrului. Nu cumva vi se pare o purtare lăudabilă fapta delicată a d-v de a-mi închide în două rânduri uşa în nas? Nu-i aşa, este un exces de atenţie din parte-vă p [pentru] mine, ca să nu sufăr tot trăind în atmosfera d-v, în apropierea dv". „Eu am închis uşa în nas dumitale sau mama, dar d-le drept cine mă iei dumneata? Crezi că n-am atâta educaţie, atâta bun simţ ca să văz greşeala?" „Tocmai precum zici, d-ră, fapta aceasta arată din parte-vă multă educaţie şi mult bun simţ". „Dar d-le A., îţi jur pe parola mea de onoare că n-am fost acasă". „Ha, parola de onoare a unei d-şoare, crezi că ac [casta] se poate lua drept o monedă bună. Femeile să aibă parolă de onoare. Dar poate fi ceva mai pervers, mai neconstant, mai lipsit de consecinţă şi nesigur decât o femeie?" „Îţi jur încă o dată, dar este înfiorătoare ac [castă] bănuială d-le A". „Eu cred că dumneata d-ră nu-ţi dai, mai exact în căldura emoţiunii dumitale, nu vrei să-ţi dai seama despre întreaga valoare a cuvintelor; poate că în mod inconştient le şi ziceţi". „Da, inconştient. De altminteri nu mă mir, nu mi-ai mai spus acum câteva zile că sunt copil şi că trebuie să mă joc încă cu păpuşi". „Şi ac [esta] mi se pare cel mai mare adevăr pe care l-am spus vreodată". „D-le, este nedemn ceea ce spuneţi şi nu vă permit să urmaţi înainte, sau în cazul contrar vă întorc literalmente spatele". „Uite bunătatea dv., uite educaţia dv. cum se manifestă în momente mai critice, mai solemne. Mai întâi trebuie să ştii un lucru d-şoară, că opinia dumitale despre mine, sau purtarea dumitale faţă de mine, mă interesează tot aşa de puţin acum, precum m-ar interesa opinia unui om oarecare. Farmecul care mă atrăgea de dumneata s-a rupt şi acum văd cu ochii limpezi cărarea care mă ducea spre o prăpastie de nenorociri şi de mizerii". „Pentru aceasta m-ai oprit dumneata, ca să mă înveninezi cu aşa cuvinte? D-le A., dacă ai fi avut mai multă simpatie de mine, poate că m-ai fi cruţat şi nu mi-ai fi spus cuvintele din urmă. Eu nu ţi le-aş fi spus în orice caz". „Să te cruţ, dar m-ai cruţat dumneata pe mine timp de un an întreg, mi-ai spus

dumneata un cuvânt blând, un cuvânt dulce care să mă bucure şi să mă însenineze? Din gândul dumitale pornit-a vreodată o vorbă care să n-aibă în sine ghimpele răutăţii? De când te cunosc am avut eu vreodată măcar o zi fericită, n-am fost continuu frământat cu rost şi fără rost? Până şi surâsurile care mi le-ai îndreptat au fost înveninate, căci eşti rea, eşti fără suflet, eşti cu inimă de piatră. Şi acum, când a venit momentul răfuielii, te superi şi te simţi vătămată că îţi descriu calităţile dumitale? Între noi nu mai poate fi «Rücksicht» fiindcă fiecare vom călca mai departe pe drumul nostru deosebit. Dumneata vei trăi în lumea dumitale, eu voi trăi în lumea mea şi dacă ne vom aminti unul de altul bine, de nu, vom merge înainte". „D-le A., mă faci să vorbesc mai serios decât aveam de gând la început. Oare dumneata te-ai prezentat înaintea mea vreodată altfel decât cu ironia pe buze şi cu batjocura în ochi? Adu-ţi aminte de purtarea dumitale şi te judecă singur. Am vorbit împreună atâta timp; când nu ne-am certat?"

Iată cum s-ar termina scena: fata progresând în acuzările sale, iar tânărul stând liniştit sau vorbind în răstimpuri cu ironie, până ce ea începe să plângă. Atunci intră mama fetei şi pune lucrurile la cale. În fine, scena finală, lumea adunată, în alt scop de către intriganta în casa căreia se petrece în ac [est] act chestiunea, aude surprinsă cererea „en mariage" a băiatului şi acordarea. În acelaşi timp prietena ia pe prietenul băiatului.

1899 feb [ruarie] 1

Iaşi. Luni

Am fost la d-na Grigoriu să mă scuz că nu pot merge, conform invitării sale, la serata de marţi. Cu prilejul acesta am rugat-o să găsească alt mijloc pentru afacerea cu d-ra Eug [enia] Vârgolici. Se poate întâmpla fata, care nu mă cunoaşte îndestul, să mă refuze şi atunci ce fac? Nu că m-ar prăpădi sau jigni mult refuzul, decât ar fi o precipitare nepotrivită a lucrului. Ş-apoi trebuie dat fetei timp şi prilej să mă cunoască. Eu, vezi dumneata, care o găsesc foarte după placul meu, doar e tânără, e frumoasă, e deşteaptă – şi totuşi nu găsesc în inimă ceva mai intim care să mă

încălzească. „Ce om eşti şi tu omule!” Ei bine, nu ţi-am spus, am să-ţi spun tot ca să ştii. Fata ţine la tine şi-i placi mult. Ascultă. Venise înainte de Crăciun la mine şi vorbeam despre mariajurile care se fac. Spuneam noi amândouă că numărul băieţilor pentru măritiş cu fete bune este mic de tot; aşa băieţi, terchea-berchea se găsesc ca părul din cap. Şi fiindcă te cunoşteam îi spuneam: „mă încerc să însor şi pe Antonescu”. „Ba pe Ani [onescu] să-l laşi, eu îl rezervpentru fata mea” mi-a zis dânsa. „Draga mea, nu te-aş sfătui să dai fata după partide bune, trebuie să te întrebi dacă şi fetei îi place Ani [onescu]. Mai întâi, îl cunoaşte?” „Da, cum nu, se cunosc bine şi unul şi altul. De câte ori am vorbit Eugeniţei de unul, de altul, că ar fi bun băiat, fata niciodată nu zice nimic, rămâne indiferentă. Cum îi vorbesc de Ani [onescu] îndată se roşeşte şi se scoală după scaun şi-i mulţumită. Uneori vine de la şcoală şi mă întreabă veselă, ca şi cum ar fi dobândit ceva neaşteptat de bun, „mamă, întreabă ea, ghici pe cine am întâlnit astăzi şi m-a salutat?” „Pe cine?” „Pe dl. Antonescu”, şi e veselă şi râde la masă şi mă întreabă de dânsul.

Când am plecat de la d-na Grigoriu aveam şi eu o bucurie în suflet şi-mi ziceam: „ce poezie, ce poezie şi ce delicateţe de sentiment la copilul acesta!”

1899 febr [uarie] 3 Miercuri, Iaşi

D-ra Varlam şi-a anunţat logodna cu Hurmuzescu. Pe acesta din urmă l-am întâlnit şi l-am felicitat. Spunându-i, pentru ca să zic şi eu ceva, că „dânsa are un caracter de o voinţă feroce şi că va trebui să lase şi el ceva de vrea să trăiască bine”, mi-a răspuns: „sentimentele noastre reciproce sunt aşa de profunde încât ne vom împăca minunat în menaj”. Când i-am spus lui Negulescu despre logodnă, parcă-l văd ridicând din sprânceană şi aruncând în chip sentenţios cuvintele: „à femme avare mari escroc”. Fata are să paţă în curând ce a păţit Irimească. Vorba românului: „capul face, capul trage”.

Ieri am fost la Vârgolici şi am găsit şi pe fată în salon. Emoţionat nu eram, precum nu era nici fata, care surâdea

cu ochii dar cu o seriozitate în figură necunoscută mie. D-na Vârgolici poate era mai emoţionată dintre noi toţi, se vedea lucrul după vorba ei repede şi ca formă d-asupra celei vorbite în fiecare zi. Mi-au prezentat pe copilaşul lui Vârgolici [190] şi fiindcă nu puteam şi nici se cădea să sar pe el şi să-l sărut, l-am întrebat: „Matale ce ai să te faci?” Copilul nerăspunzând nimic, deşi Eugenia îi repetase în două rânduri întrebarea, a răspuns tot dânsa, după ce l-a luat în braţe şi l-a sărutat: „mă fac profesor de universitate”. Era fermecător s-o auzi. Ne-am aşezat pe scaune în salon şi eu ca să găsesc de vorbă, am reluat: „va să zică, d-ra, peste câteva luni te am la bacalaureat; să vezi ce am să te chinuiesc”. „Nu fac bacalaureatul”. „Dar atunci pleci în străinătate?” „Nu, nici atât. Ce am să fac cu actele căpătate. Omul poate să ştie carte şi fără să aibă diplome”. „Da, se poate foarte]

bine, numai mi se pare că având acte, uneori le mai desfaci, poate chiar le întinzi în cadre cu ramă frumoasă şi pui şi câte o candelă aprinsă lângă ele sau d-asupra, ca să cazi din când în când în genunchi ca la o icoană”. Râdea şi dânsa.

La urmă am rămas cu mama ei singur. Mi-a vorbit d-na despre caracterul fetei şi despre zestrea ei, pe care din nebăgare de seamă nu ştiu la ce se reduce. Am auzit 5.000 e, am mai auzit 70.000 lei, apoi 18.000 şi o pereche case, în fine am auzit de toate, fără să ştiu precis cât. În vremea când îmi spunea dânsa asemenea lucruri, îmi aminteam ochii ei frumoşi, negri, mari şi cuminţi, frăgezimea pieliţei obrajilor şi încovoierea extraordinar de elegantă a buzei de sus. În portul, în vorba şi în acţiunile ei oarecare graţie şi dulceaţă şi blândeţe, care nu exclud totuşi o seriozitate neindiferentă care dă figurii sale o viaţă mai plină decât dacă ar fi veselă. Seriozitatea ei nu este tristă totuşi, în fine, este ceva care farmecă şi atrage; poate şi să reţie?

1899 febr [uarie] 7

Duminică seara

Ştiu eu, pot reda impresia de nelinişte pe care mi-a lăsat-o vorba cu d-ra Aglae Cerchez? Cum aş preciza-o?

Cine a gustat cineva o doctorie dulce la început, dar care după un timp simte un gust de cocleală, de amăreală, care-l face să se cutremure de la tălpi şi până în creştet. Aşa impresie mi-a făcut vorba ac [acestei] fete. Am început cu banalele cuvinte: „ce mai faci?” „Merçi bine”, ş-apoi ea mă întreabă: „dar parcă spuseseşi că nu mai vii pe la baluri, că te retragi ca melcul în căsuţă”. „Ştiu şi eu ce vrei, că nu ştiu; aci zic una, aci alta. Fire mai plină de contradicţii decât mine nici că se poate. Şi să spun curat, am venit fiindcă se supăra d-na Mârzescu de nu veneam”. „Care va să zică vii numai pentru d-na M., încolo nu te mai atrage nimic”. „Ei, d-şoară, dacă vrei să fiu sincer, ce atracţie vrei să aibă pentru mine păpuşăriile astea. Ce este un bal? O sumă de cucoane venite să-şi arate trupurile, unele mai frumoase, altele mai urâte, şi să-şi treacă urâtul de acasă în tovărăşie. Ia uită-te la perechea ceea, cel cu barbă lungă şi ea, cea cu talia subţire şi înaltă. Îi vezi cum joacă şi cum zbor parcă sunt îmbătaţi? Îţi place. Parcă sunt păpuşi pe care le mişcă cu sfoara vreun meşter din pod. Îţi încântă oare ochii mişcările lor, ori mersul lor, ori înfăţişarea lor? Nu. Uite-i, gâfie şi unul şi altul parcă au tras la jug”. „Ce, d-le A., şi dumneata eşti în starea mea sufletească, eu credeam că numai eu sunt. Nu ştii ce plictisită sunt când mă ia mama cu zorul şi mă duce la bal. Dar urâtul nu este când mă duc, ci când mă întorc. Uf, când mă gândesc că trebuie să-mi despletesc părul, să-mi scot fundele şi florile şi rochiile una câte una, parcă mă ia groaza. Asta nu mai este plăcere, asta e un chin. Vin la bal cu speranţa că o să întâlnesc pe cutare sau pe cutare, cu care o să vorbesc, o să schimb două cuvinte ş-apoi să mă întorc. Şi aştept pe acel cineva să vie şi nu vine şi plec acasă uneori cu sufletul parcă să plângă. Uf, ce nesuferită e seara la bal!” „Curios lucru d-ră, pari nemulţumită de soarta dumitale. Şi dacă ai şti ce nedreaptă eşti. Păi, dacă dumneata care ai casă, ai poziţiune bună în societate şi inteligenţă pe câtă nu au multe aici, te plângi de nedreptatea sorţii, dar ce trebuie să zică una care n-are ce mânca şi care suferă cine ştie din ce neajunsuri?” „Ce, dumneata crezi că numai dacă ai casă

şi poziţiune şi inteligenţă este destul numai atât? Inteligenţă! apoi tocmai dânsa este care ne face să ne frământăm aşa de grozav; oh, de n-ar fi dânsa poate că am fi mai fericiţi. Vezi, astă seară treceam cu trăsura pe drum şi la un colţ erau nişte zdrenţăroşi. Cine ştie ce şi-o fi zis ei în gândul lor, văzându-ne că trecem: «Uite ce oameni fericiţi!», fără să ştie ce este în sufletul nostru”.

Mă uitam la dânsa şi priveam în ochii ei să văd de nu este cumva o prefăcătorie tristeţea ei şi am văzut în ochii ei acea fixitate şi semiînvăluire caracteristice pentru stările sufleteşti nemulţumite şi m-am convins că tot ce spune sunt lucruri adevărate. Cugetam privind dinţii care au început să cază şi-mi ziceam: „a îmbătrânit, e îngrozitor lucru!” Atunci, cuprins de milă, de acea milă care îţi sfâşie inima şi te face să ieşi cu totul din rezerva ta, am încercat să-i înalţ moralul. Dar era în zadar. Sunau cuvintele mele în sufletul ei precum sună ciocanul când izbeşti pe un stei tare de granit şi dai în sec: scapără câteva scântei, alunecă deoparte, dar lespedea a rămas întreagă. La urmă a rezumat dânsa întreaga vorbire: „ce înfiorătoare e viaţa! Nu găseşti un moment de plăcere, uite, să gust şi eu o clipă de plăcere. Îmi vine uneori să ţip. Dumitale, d-le A., ţi s-a întâmplat vreodată aşa ceva?” „Mie nu, d-ră, fiindcă eu nu sunt în stare să am suferinţe prea mari. La mine totul se petrece cu o măsură, niciodată nu ajung la ţipăt. Şi n-ajung la ţipăt pentru că ştiu bine că violentă chiar de este durerea şi tot o rabd, n-are să dureze mult. Eu nu mă tulbur, inima mea este suprafaţa liniştită a unei ape, nu adâncă, care se încreţeşte numai, niciodată nu se înalţă în talazuri. La mine este totul la suprafaţă, vezi în sufletul meu tot ce se petrece, precum vezi în fundul unei ape mici şi limpede pietricelele de pe prund”.

1899 febr [uarie] 14

Duminică, Iaşi

Astăzi am fost din nou la d-na Vârgolici; acolo era lume mai multă. Vorbe ca întotdeauna, despre timp, că a venit iarna pe neaşteptate iar, că frigul n-o să ne lase în curând, că tot timpul de trecere este plicticos şi celelalte.

Fata, fără îndoială, este frumoasă; astăzi, când mă întorceam de la deal, prin apropiere de Tuffli, o întâlnesc pe Eugenia Vârgolici cu o altă d-ră. Şi parcă văd pe pictorul Popovici [191] rămânând mirat: „nene, da cine e fetiţa asta brunetă? Măi, da frumoasă e nene! Ce ochi şi ce oval al feţei!” L-am lăsat mirându-se şi nu i-am spus şi repetam în gândul meu „Ce ochi, nene, şi ce oval”.

Am vorbit astăzi cu dânsa foarte mult. Într-un rând o întrebam: „ce profesor îţi place mai mult?” Şi dânsa: „Ah, dl. [I.] Paul, mi-e drag foarte tare”. „Ai fi în stare să te arunci în foc pentru dânsul, nu este aşa?” „Da, m-aş arunca”. Ş-apoi, reflectând din nou: „nu, aşa de departe n-aş merge”. Mă uitam în ochii ei şi privirea ei liniştită se rezema pe ochii mei şi impresie mai vie, mai desăvârşită, mai fericită n-am avut. Ştiu eu, poate să fi avut, dar ac [casta] a fost una dintre cele mai profunde. Vorbea dânsa şi râdea despre bugetul de care dispune pe lună. „Îmi dă mama câte 5 lei pe lună şi niciodată nu-mi ajunge. Sunt nevoiaşă. Niciodată nu văd două piese de 5 lei într-o lună”. „Ştii ce, cumpără-ţi o punguliţă de lut cu crestătură. Bagi banul înăuntru şi nu-l mai poţi scoate până nu se umple. Spargi punguliţa (puşculiţa) şi apoi îi numeri”. Râdea şi dânsa.

Când am vorbit cu Negulescu mai târziu el rezuma impresia lui: „vezi, mon ami, ac [casta] face pentru tine, şi frumoasă, şi inteligentă, şi bună, mai ales bună. Şi tu alergai după Varlam, urâtă şi rea”. Şi întâia dată când am crezut pe deplin ce-mi spune dânsul.

Astăzi am fost la Societatea „Carmen Sylva” a cărei preşedintă este d-ra Calipso Dumitriu, o elevă a mea. Este o societate alcătuită de curând, al cărui scop a fost precizat de către tânărul Leatris [192]. Lumea era în sală ca frunza şi ca iarba; sexul frumos ocupa aproape toate băncile din parterul aulei. Pe sus, în galerii, erau numai studenţi. Tânărul Leatris, cu o floare albă la butonieră şi foarte emoţionat, ne-a arătat cum s-a alcătuit societatea, cum au fost la Regină şi spunându-i scopul au căpătat din parte-i deplina aprobare. Prima notă pe care tânărul a

scos-o în relief a fost iubirea de patrie. „Nu poate exista nicăieri o societate cultă fără acest sentiment de patrie, şi în sufletele noastre este adânc înfiptă ac [castă] iubire”. A doua notă este alcătuirea unei grupări de studenţi, în care să se poată face un schimb mai des de idei, de credinţe şi de simţiri între diverşii părtaşi ai ac [este] grupări, precum şi între studenţi şi profesori. A treia notă, starea noastră socială este încă lipsită de o bază solidă, căci pătura de jos, ţărănimea, este încă nepregătită pentru marea luptă. „Vom încerca să facem ceva pentru dânşii, pentru ac [castă] mulţime nefericită, întâi instruindu-ne noi mai bine în limba lor, în poezia lor şi deci în cugetările lor”. Discursul tânărului, bine pronunţat, corect în formă şi hrănit bine ca idee a făcut o puternică impresie asupra tuturor. Ac [acest] Leatris are o stofă minunată de orator: ştie să se emoţioneze puternic şi după ce simte că emoţiunea sa a trecut în mulţime şi a fost împărtăşită, pe când ascultătorii încă se clatină, el îşi reia liniştea şi urmează mai departe până ce o nouă emoţiune îl scuturǎ.

După dânsul a urmat Bujor [193], vorbind în numele său propriu, pe tema „iubiţi ţărănimea, căci ea este fundamentul vieţii noastre, neamului nostru, ea ne-a apărat limba şi naţionalitatea, precum noi vă iubim pe voi”. Tema era frumoasă, dar şi-a greşit rostul prin exagerare şi prin intenţiile socialiste care transpirau din vorbirea sa. Impresia ascultătorilor n-a fost tocmai bună; toţi simţeau că studentul vorbise mai bine decât profesorul. De altminteri, acelaşi lucru s-a observat şi din conferinţa drei Calipso Dumitriu asupra „Doinei”; conferinţă bine chibzuită, cumpănită, măsurată şi frumos scrisă. Când am plecat cu Negulescu îi spuneam şi părea că mă aprobă: „Ac [castă] serie de studenţi are să fie pentru societate precum a fost seria noastră”. Mulţumitor lucru!…

1899 febr [uarie] 21 Duminică, Iaşi

Astăzi s-a întâmplat cel mai important act în viaţă pentru mine; am cerut formal mâna drei Eugenia Vârgolici şi răspunsul a fost favorabil. Prin urmare, de aci înainte viaţa mea s-a hotărât şi viitorul meu este legat de ac

[castă] fiinţă cu adevărat încântătoare. Dacă fermecarea înseamă ceva pentru noi oamenii, atunci pentru mine a fost o fermecare. Când am văzut-o astăzi, orice cuget vrăjmaş omenesc, orice sfat fie cât de doveditor, ar fi fost desigur degeaba, sorţii fuseseră aruncaţi şi de dat îndărăt nici nu mai era. Ce noroc, ce adevărat noroc să se întâmple cu mine, să nu iau pe Varlam pentru ca să dobândesc aşa floare delicată. Încă de joia trecută nu-mi era gândul liniştit, căutam prin toate mijloacele cum să mai găsesc pe săptămână încă o zi de ducă la dânşii, când, după curs mergând spre Copou, prin faţa porţii, văd pe celălalt caldarâm patru persoane în negru. Fiindcă presimţisem că sunt ele, m-am întors şi în adevăr venea Vârgolici fata şi mama sa. La 4 paşi de dânsa mă uitam la faţa ei albă, care reieşea cu o nespusă precizie din costumul ei negru de doliu, şi mă gândeam că frumuseţea ei este fără pereche. Când s-a uitat dânsa la mine, ochii mari, negri şi privind cu o privire învăluită, de altminteri genele ei lungi încă îi învăluiau şi mai tare dulceaţa ochilor, am înţeles atunci că revenire nu mai poate fi din parte-mi.

Astăzi era cu mamă-sa singură, după ce a plecat inginerul Bejan. Am început să glumesc eu pe tema din rândul trecut, că în fine una din cele trei duceri la Copou făgăduite de către d-na Vârgolici fetei a fost făcută, odată ce joi le-am văzut împreună. Dar ea, parcă o văd, râzând şi luând repede: „Apoi nu d-le A., nu înseamnă ducere pe jos, eu cer cu trăsura să mă ducă”. „Ah, pardon, credeam că pe jos”. „Da, mama e datoare să mă ducă, fiindcă i-am făcut multe servicii; să spuie d-neaei”. Aici a intervenit d-na, arătând că pe vremea vacanţei Crăciunului a purtat copilul numai pe braţe şi l-a desfătat. „De altminteri, Duţu o iubeşte pe dânsa mai mult decât pe toţi ceilalţi. De la dânsa voieşte el să înveţe şi numai pe dânsa o ascultă. Pe urmă, pe nesimţite, am trecut la fotografii şi fata mi-a adus, după cererea măsii, un album cu fotografiile fetei de la un an şi până în timpul din urmă. Era pentru mine o plăcere nespusă să văd pronunţându-se caracterele fizice ale fetei an de an, până la alcătuirea formei delicate pe

care o are acum. Spuneam, când am rămas cu d-na singur, [că] este frumuseţea cea mai aleasă din Iaşi, şi D [umne] zeu ştie, dacă în mintea mea nu adăugam, cea mai aleasă pe care o cunosc. Nu ştiu cum binecuvântam în cugetul meu pe Negulescu că m-a îndemnat să iau pe fată.

Când am rămas cu mamă-sa singur, am început să-i arăt că situaţiunea mea şi, se înţelege, a fetei este cu desăvârşire jenantă, căci numele noastre umblă în gura tuturor, tot Iaşul ştie de ceea ce s-a vorbit între mine şi d-na Grigoriu. D-na Vârgolici, care era foarte emoţionată şi se uita la mine îngrijată, a afirmat că dânsa nu este întru nimic amestecată şi că desigur lucrurile au fost zvonite de d-na Răşcanu. Aici mi-a spus pe larg cazul cu afrontul sau „necuviinţa" d-nei Răşcanu. „A venit la mine şi în plină şedinţă la «Reuniune» mi-a spus brutal în faţă: «Ştii că dl. A. a cerut pe d-şoara Cerchez şi că d-ra i-a cerut două săptămâni să se gândească, da, da, domnului A. al dumitale». Îmi venea s-o scuip şi nu mai puteam de ciudă. La urmă am răspuns: «Ei şi, foarte bine, las s-o ia. La mine n-a venit decât de câteva ori, tot ca şi pe vremea când trăia Vârgolici»". Apoi, ceea ce ştiam chiar, mi-a spus gândul d-nei Răşcanu, care era să dea pe Ţulai al ei după Eugenia [194], iar pe fata ei după mine. Şi încheia d-na Vârgolici cu cuvintele: „ce sunt eu de vină dacă fata Răşcancei este urâtă şi dacă dumitale nu-ţi place".

Iată deci situaţiunea: eu voi aştepta până la iunie şi voi face logodna şi nunta şi voi pleca. Mi-a vorbit de situaţiunea financiară a fetei, dar mărturisesc că iar nu am prins bine câte parale. De altminteri, precum i-am şi spus, fata o iau cu sau fără parale. Mi-este totuna. Doamne, D [umne] zeule, frumoase zile ştii, când vrei, să păstrezi pentru prietenii tăi. Şi ce încântătoare clipe poate omul petrece pe pământ, când fericirea ac [casta] de nevrednici muritori, aşa pe cât este omului îngăduit să guste, se întovărăşeşte cu sufletele noastre. Cerul senin şi frumos, cu veselia în văzduhuri şi cu veselia în suflete, iar s-a redeschis pentru mine şi mă întreb mereu nedumerit, sunt eu cel ce încerc aşa simţiri şi mă bucur de atâta veselie?

1899 febr [uarie] 26
Vineri p.m. Iaşi

Când am plecat de la dânşii, pe când d-na Vârgolici a venit după mine până în antret, ea, fata, a rămas în locul ei în salon, drept în picioare şi parcă răsfoia cu degetele un album; în orice caz, o atitudine pe gânduri. Corban, vorbind cu mine astăzi, mi-a raportat impresiile lui şi ceea ce a auzit. Mai întâi Răşcanca a bătrână e furioasă. Când lumea adunată la „Reuniune" felicita pe d-na Vârgolici de alegerea făcută, „este băiat bun", d-na Răşcanu a luat mâniată: „nu se poate, nu s-a făcut nimic, minte, căci de ar fi fost ceva venea Anton [escu] la mine şi-mi spunea". La liceu la Humpel, d-ra Răşcanu dis de dimineaţă, cum dă cu ochii de d-ra Vârgolici: „Ei, te măriţi, acum ai să aibi şi tu mamă soacră şi tată socru". „Ba, a răspuns dânsa, o să am numai mamă soacră, căci dânsul n-are decât mamă". „Da, o să ai o soacră, o negustoreasă". „Se înţelege, o negustoreasă, dar ce, eu sunt spiţă de domn? Şi tatăl tatălui meu ce a fost? N-a fost şi el tot negustor?" După o pauză: „Când te-oi duce la Giurgiu are să-ţi iasă toată mulţimea din Giurgiu, că doar numai un profesor de Universitate a ieşit din Giurgiu". „Bine, are să mă primească cunoscuţii lui". „Ei, ce mai bărbat iei şi tu? Un suplinitor al lui Papa". O fată care lua parte la vorbă: „Ba, să mă ierţi, suplinitor la catedra de istorie, dar are şi catedra lui". Mai târziu se întoarce, tot fata Răşcancei, către Adela Panopol: „Tu l-ai fi luat pe A?" „De ce mă pui pe mine să-l aleg? Eu, tu ştii bine, că mi-a fost antipatic omul ăsta de când l-am văzut. Cum am să răspund eu la întrebarea ta?" Dar o alta care era acolo răspunde ea: „oh, de m-ar fi cerut pe mine, îl luam cu amândouă mâinile". Şi tot în chipul acesta un interminabil dialog, cu toată răutatea şi pizma unui suflet mărunt şi meschin. Dar scena n-aş fi reprodus-o de nu punea în relief minunat caracterul hotărât al drei Vârgolici. Din răspunsurile ei se vede o voinţă clară, care ştie încotro merge şi nu se abate din drum. Pe asemenea însuşiri sufleteşti se pot clădi simpatii neschimbătoare.

1899 febr [uarie] 27 Sâmbătă, Iaşi

Mergând spre masă seara, în dreptul lui Ostapovici întâlnesc pe Humpel, înalt, gros şi la faţă roşu închis. Mă opreşte din drum şi cu obişnuita lui încredere începe pe nemţeşte să-mi spuie asupra afacerii mele cu d-ra Vârgolici. Eu eram puţin plictisit de întâlnire, fiindcă situaţia fetiţei în pension, acum după declaraţia cunoscută de toţi, este foarte grea şi-mi era teamă să nu-mi cânte din coarda asta. Din contră, îl auz cu bunătate spunându-mi şi privindu-mi în albul ochilor că fata este o comoară, „sehr intelligenter Mädehen", că este frumoasă şi are un suflet delicat şi ales, că alegerea mea este minunată. Dar mai presus de toate adăugă cu o convingere din adâncul inimii, ca un refren la orice laude, „viel ästhetischen Sinn hat sie", „oh, sehr fein, sehr fein". „Dintr-însa poţi face ce vrei şi în dezvoltarea ei are să iasă o minunată soţie. Şi sunt fericit că şi dânsa face o partidă bună şi mă bucură lucrul, fiindcă ţin la dânsa". M-am despărţit de dânsul, repetând mereu în cap „viel ästhetischen Sinn hat sie", fără să simt cât de puternic efect aveau asupră-mi.

1899 febr [uarie] 28

Duminică, Iaşi

Aseară am fost la d-na Vârgolici. Cum am intrat, d-na V., ţinându-mi mâna în mâna ei, m-a dus în salonaşul cu piano şi acolo m-a sfătuit să mă duc la dl. Culianu [195], „care-i este fetei ca şi un părinte", şi să-i cer mâna. Eu care plecasem foarte contrariat de la masă, din pricină că Negulescu, despărţindu-mă de dânsul, mi-a spus, cu intenţii bune, se înţelege, pe nesuferitul „Glück zu". Aşa eram de mâniat pentru această felicitare, pentru care am prin superstiţie foarte mare aversiune, încât pe drum în trăsură izbeam cu piciorul mâniat în trăsură şi aproape cu glas s-auză şi birjarul: „dar ce are, frăţioare, cu acel «Glück zu?» Pentru ce mă întărâtă?" În această mâniere fiind, când am auzit pe d-na V. că-mi impune cea mai grea corvoadă, să cer mâna fetei de la Culianu, mi-am zis: „iar trebuie să cer, iar n-am isprăvit?" Şi sub imboldul acestei idei i-am răspuns d-nei: „dar dacă mă refuză, ce mă fac?".

„Nu se poate să te refuze – a răspuns ea cuminte – fiindcă el cunoaşte cum stă lucrul şi ştie că fata te place”. „Bine, mă duc luni”. Când a venit şi fata am vorbit de una, de alta, şi fiindcă simţeam că eu cererea n-o puteam face fără consimţământul fetei, atunci m-am adresat către dânsa: „D-ră, e foarte delicat lucru ceea ce-ţi vorbesc, dar nu se poate altfel, trebuie limpezită situaţia. Dumneata ştii ce se petrece în jurul dumitale, este cu consimţământul dumitale?” Ea roşindu-se până la urechi, dar privindu-mă ţintă în ochi, îmi răspunde lămurit: „Da”. „Cred că dumneata prinzi minunat situaţia, că este un moment grav acesta pentru dumneata şi că răspunsul de acum te leagă pe dumneata şi pe mine, unul de altul, pentru toată viaţa?” „Da”, a răspuns iarăşi clar. Şi atunci am încetat cu întrebările.

La d-na Humpel, sora lui Maiorescu, o femeie superioară în toată puterea cuvântului, am aflat alte răspunsuri. „Ce crezi, d-nă, de caracterul drei Vârgolici?” „Deh, pe cât omeneşte se poate hotărî în asemenea lucruri, eu cred că este un caracter foarte bun”. „Se poate clădi ceva temeinic pe sentimentele sale? Este durabilă această legătură întemeiată pe sufletul ei?” „Eu cred că da. Mai întâi este foarte inteligentă, are un spirit liniştit şi domol şi o cuminţenie care o face să fie întotdeauna aceeaşi”. „Să nu fie alegerea ei de acum semnul unei ambiţiuni?” „Doamne, ambiţiune... Ştiu eu? Poate. Dar în orice caz, această ambiţiune este susţinută de un fond foarte serios. Ea de când este la mine a fost întotdeauna întâi în clasă şi aceasta în mod firesc, ca de la sine, şi înţeles ca atare şi de colegele ei, care niciuna nu o poate ajunge”. „Va să zică este un element bun”, am zis eu. „Oh, da, foarte bun”. Şi am mai vorbit de Răşcanca, de Leonardescu şi apoi am plecat.

1899 martie 2 Marţi

Uneori fac nerozii cu o perfectă seninătate. Îmi spusese d-na V [argolici] să vorbesc cu tutorele fetei, cu papa Culianu. Ei bine, mai prost de cum am vorbit, nici că crez. Deh, şi barem să fi fost un altul, dar să mă fâstâcesc

tocmai cu papa Culianu. Iată scena în toată simplitatea ei: Fata ia la braţ pe d-ra Ada Culianu [196], şi pe amândouă le dă afară d-na Vârgolici şi canaturile uşii dintre salon şi salonaş închise, eu am rămas cu papa C.

Văzusem pregătirea, dar nu înţelegeam nimic. Am început să vorbesc despre „Ligă", parcă pentru dânsa venisem acolo! Doamne sfinte! Şi-i dăm zor, ba că nu mai este entuziasmul de la iunie, ba că nu se mai adună bani ca altă dată, ba că reprezentaţia n-o să izbutească şi trebuie amânată pentru altă dată, ba că ar fi bine să convocăm comitetul damelor, dar câte şi mai câte. La toate papa C., care aştepta să mă vadă intrat în materie, răspundea aci evaziv, aci prin câte un „da" nesemnificativ, până când, în fine, mi-am luat inima în dinţi şi... ascultaţi – *sancta simplicitas*! – îl rog să-mi spuie dacă mâine are o oră anumită să-mi acorde, fiindcă aş vrea să vorbesc ceva serios. Se uita la mine şi a început să râdă şi el şi eu: „dar acuma ce facem, la ce mâine, haide acum". Ş-apoi fără să mă mai aştepte a început: „lasă că ştiu, ei bine, să te ajute D [umne] zeu, căci când este legătură de sentiment şi sentimente reciproce, atunci toate merg bine". Mi-a spus despre împărţirea averii şi despre formalităţile de îndeplinit şi a plecat. Şi iaca aşa, am împlinit toate câte trebuiau.

Seara, după masă, am rămas cu fata numai. Ea s-a aşezat cu o încredere absolută în faţa mea şi uitându-ne unul în ochii altuia am început să vorbim despre lucruri indiferente şi apoi tot mai serios, aşa de serios încât glasul meu ajunsese de bas profund; şi pe un ton liniştit am întrebat-o când vrea să facem logodna şi când nunta. „Eu nu cred că trebuie o legătură mai materială, cu inele, nu este *acum* necesar". „Nu – a răspuns dânsa – cuvântul ne leagă mai bine". Pentru nuntă am rugat-o să o punem la octombrie, arătându-i cum toate actele mari ale vieţii mele s-au întâmplat numai în această lună. Parcă o văd iluminându-se mereu la faţă la toate enumerările mele şi zicând la fiecare „ce frumos, ce frumos". Când am zis: „vrei la octombrie" ea a răspuns clar „vrei". Apoi căutând

să aflu de la dânsa de nu vrea după nuntă să plecăm în Italia, la Roma, apoi de Expoziţie la Paris, ea, surâzând, a adăugat din nou: „da, vrei, mai cu seamă că dumneata ai să-mi arăţi şi mie ceea ce vedem şi să cunosc şi eu pe unde trec”.

În fine, i-am spus cu de-amănuntul ceea ce am vorbit cu d-na Humpel şi am văzut-o aşa de liniştită, aşa de sufleteşte mulţumită încât aş fi stat cu dânsa toată viaţa vorbind în ac [est] chip. Cât nu este la dânsa nimic meşteşugit! Cum vede de clar, de liniştit toate lucrurile şi-şi merge neşovăind mersul său! În ochii ei mari, negri, se reflectă atâta cumpănă şi atâta senin încât acest suflet înfăţişează pentru mine imaginea cea mai curată a fiinţelor mai superioare decât noi muritorii. De câte ori m-am întrebat: „Se poate, Doamne, să fie atâta fericire pe pământ!” Când mai târziu a venit mama ei şi maica Evghenia, eu întrebând de pot să mai vin şi în altă zi, fata, cu toate şovăirile d-nei V., a răspuns hotărât: „vino joi, că eu n-am nimic vineri de dimineaţă”. Şi n-a îndrăznit doamna s-o contrazică.

1899 martie 3 Iaşi. Marţi

Astăzi am vrut s-o prind pe fată nepregătită. Ieşind de la curs mai de timpuriu ca de obicei, am făcut o apariţie scurtă la d-na Grigoriu şi apoi am trecut peste drum la d-na Vârgolici. Acasă nu era nici fata, nici d-na M-am plimbat prin odăi, am văzut unde doarme dânsa, unde-şi pune lucrurile, unde petrece ziua întreagă. Nimic complicat, niciun semn de rafinare, totul în ordine ca şi inteligenţa ei şi pus în lumină numai după cât cere *utilul*, cu alte cuvinte lucrurile aşezate pentru a scoate din ele tot ce pot da ca practic, iar nu ca efect spre frumos. M-am suit până şi în pod. În grădină m-am uitat la rânduiala pomilor. Curat pretutindeni şi aşezat. Spirit cumpănit a fost în această casă precum este în creierul ei. Când a venit, nu s-a mirat deloc. A venit către mine, mi-a întins mâna şi, scoţându-şi pălăria cea neagră de pâslă, ca de bărbat, mă întreabă: „da cine ţi-a dat voie să umbli în ghiozdanul meu?” „Văzând fapta mea imorală, d-ră, am căutat textul dumitale de

morală ca să mai învăţ cum să mă port”. Într-adevăr, dădusem de textul de morală dictat de [I.] Paul. Mi-am luat pălăria şi am plecat; dânsa a venit după mine până la uşa antretului, cu gândul şi spunând mamă-sii că vine să-mi închiză uşa după mine. La plecare ea foarte repede: „Vii joi, nu este aşa?” „Dar numai joia asta, căci joia viitoare n-o să pot”. „Dar atunci alegi altă zi”. Sub impresia dulce a glasului ei vesel am plecat nespus de mulţumit.

1899 martie 4

Joi, Iaşi

Am vorbit cu dânsa mai grav decât până acum. Tocmai râsesem cu dânsa şi cu mamă-sa, asupra copilăriilor ei, asupra jocurilor ei. Mai ales pe tema acelei drojdii de cafea rămasă în ibric şi pe care Eugenia o dispută cu Ileana, servitoarea. Chiar se înecase de drojdie şi tuşea continuu din pricina asta. Pe de altă parte mi să părut un cuvânt scăpat fără voie de la fată: „auzi, eu să iau un ofiţer şi ce, tocmai un locotenent!” D-na Vârgolici, care a băgat de seamă, a îndreptat: „dar chiar dacă ar fi fost şi mai mare şi mai mic, nu mai trebuie să-ţi placă”. Nu ştiu, cuvântul ei mi-a dat o întreagă lume de bănuieli. Mă uitam la fruntea ei deschisă şi la ochii ei profunzi şi plini de mister şi-mi ziceam: „acolo în fundul lor, în creier, trebuie să s-ascunză ceva necunoscut mie şi în care eu nu pot pătrunde”. Când am rămas singur cu dânsa nu m-am putut opri şi-a trebuit s-o întreb. „Deoară, sunt sigur de un lucru, între mine şi dumneata, ştiu eu, se petrece ceva necunoscut mie şi de care nu-mi pot da seama. Cred că ai cugetat serios la pasul făcut; pasul acesta îţi ia putinţa mai târziu să revii”. „Dar n-am să revin”, a reluat dânsa. „Eşti tânără, îţi lipseşte experienţa şi desigur nu ţi-ai dat cu toată judecata seama de gravitatea lucrului; uite, mai ai timp, mai cugetă şi hotărăşte-te, căci mai târziu nu o să mai ai timp”. „Am cugetat destul şi ce am ales rămâne pentru mine neschimbat”. „Un lucru trebuie să-ţi spun, care să-ţi dea dumitale măsura sentimentelor dumitale. Din hotărârea pe care ai luat-o trebuie să dispară orice umbră de interes. Să nu-ţi zici niciodată în minte: «Iau pe

cutare, pentru că poziţia lui frumoasă are să mă facă pe mine fericită». Toate interesele de natura acestora, când au fost îndeplinite, iubirea, sentimentele de simpatie nemaifiind susţinute de acest continuu impuls, căci interesul gustat încetează de-a mai fi un sprijin, simpatiile se schimbă şi rămâi cu dezamăgirea şi această dezamăgire nu este pentru un timp, ci pentru toată viaţa". „N-are să fie dezamăgire, cel puţin după cum judec acum". „Bagă de seamă, este un cuvânt care te leagă tare de mine. De altminteri trebuie să ştii că eu, care mă încerc să cunosc ce este în sufletul oamenilor după cuvintele lor şi după gesturile lor, am să fiu impresionat dureros, când rămas cu dumneata, voi vedea în portul dumitale, în cuvintele dumitale, şi poate în reflexul privirilor dumitale un semn pe cât de mic al unei păreri de rău. Se înţelege, n-am să-ţi zic nimic, dar ce dureros are să fie pentru mine constatarea acestui adevăr. Atunci desigur că viaţa o să-mi fie amărâtă". „N-are să se întâmple, mi-am dat seama de tot ce fac şi ştiu ce fac" a răspuns dânsa. „În viaţă sunt şi lucruri triviale şi lucruri de un caracter mai înalt. Între două inteligenţe, desigur partea trivială are să fie redusă mult şi încă mult de tot; dar tocmai aici este un punct greu: de multe ori ceea ce ţi-ai închipuit cu mintea, nu corespunde cu realitatea, care este totdeauna mai prejos. Din această nepotrivire iese amăgirea, mâhnirea şi nesuferita tristeţe. De acest lucru trebuie să te fereşti. Inteligenţa omului tocmai atunci se arată în toată virtutea ei când ştie să-şi măsoare, şi să-şi măsoare cu cumpănă dreaptă, idealurile făcute, închipuite şi cu realitatea lucrurilor; altminteri suferi şi suferinţa nu este bună". „N-am să sufăr. Ceea ce zic acum am să zic întotdeauna", a răspuns din nou dânsa.

Ce minunată minte, ce cumpănire dreaptă şi vedere nimerită a lucrurilor găseşti la acest copil. Am mai adăugat şi aici cam pretenţios că aceste afirmări îi închid definitiv perspectiva, ca şi cum ar merge pe o cărare închisă pe dreapta şi pe stânga şi la capăt cu un zid de nepătruns. Cuvintele spuse ar fi portiţa de intrare care se închide

definitiv şi nu-ţi mai dă putinţa să te mai întorci. La toate a rămas neclintită. Curios, de câte ori vorbesc cu dânsa, de atâtea ori şi gândurile mele se liniştesc; toate frământările sufletului se astâmpără cum dau cu ochii de seninătatea sfântă a figurii sale.

1899 martie 7

Duminică, Iaşi

În aşteptarea celor ce au să vie, să scriu ceva despre d-na Mârzescu. Iată o femeie frumoasă, „de bella rase” cum am zice, înaltă, trupeşă şi chipeşă, a avut fete multe şi băieţi destui. Numai prin spiritul ei şi prin admirabilul tact a izbutit să-şi mărite şi fetele bine şi unul din băieţi. Însă ca orice mamă de copii, a încercat în mai multe locuri şi a sondat mai multe terenuri. Curios cum femeia aceasta, aleasă în felul ei, s-a înşelat cu Hurmuzescu pe care spera să-l încarce cu Lenuţa, logodnica lui Caracaş. Dar să înfăţişez lucrurile în mod istoric.

Cum am ajuns la dânsa am felicitat-o asupra logodnei Lenuţei, la care a răspuns şi dânsa prin elogii la adresa Eugeniţei. „Te-am apărat într-o societate mai alaltăieri d-le A. – zicea dânsa – fiindcă erai complet vorbit de rău. O învinuire ţi se aducea, că iei o fată prea tânără. Eu te-am apărat”. Din vorbă în vorbă am ajuns la Hurmuzescu. Parcă văd pe d-na Mârzescu roşindu-se la faţă şi, având respiraţia cam grea, începe să-mi spuie la cuvântul meu: „el a făcut o partidă mai bună decât dânsa”, care este caracterul acestui om. „Închipuieşte-ţi d-le A., că dl. H. al nostru, care nici nu visase de d-ra Varlam, după ce dânsa îi dă răspuns favorabil, că se simte deodată, nitam-nisam, pătruns de o dragoste nespusă pentru fată. Şi în ce chip brutal şi aproape neonest, d-le A., îşi manifesta dragostea! La balul «Reuniunii» s-au aşezat şi el şi fata de mână într-un colţ şi se ţineau de mână, ca şi cum cine ştie ce căzuse pe dânşii. Cu mine, care i-am făcut atâtea servicii, s-a purtat cum nu se poate mai nedelicat. Acum nu zic că trebuia să mă puie în confidenţele sale, dar atâta lucru cel puţin îmi datora, să vie să mă anunţe şi pe mine de pasul pe care-l făcuse; dar nu, nici măcar să nu mă salute la

balul «Reuniunii». De aci înainte mi-a povestit cum era primit în casă, cum era sărbătorit, cum dânsa l-a „lansat” în societate, cum tot ei îi datoreşte numirea directoratului la Liceul Internat [197]. Eu îmi ziceam în minte: „aţi vrut voi să-l păcăliţi, în realitate v-a păcălit el pe voi!” Cu acest prilej mi-a spus câteva particularităţi pe care nu le ştiam asupra lui Hurmuzescu, particularităţi care corespund cu caracterul acestuia. Aşa de pildă, acea curioasă „dosire” în faţa oricărei discuţii serioase, unde se cere profunzime şi claritate de vederi, iar nu superficialitate şi tulbureală.

Hurmuzescu este pentru mine un tip fericit realizat al omului nesincer. Cu o inteligenţă mediocră, din împrejurările fericite ale vieţii a fost aruncat într-o lume pentru care nu era pregătit să joace un rol bun. De aci şiretlicul său în purtare şi înlocuirea solidităţii cu aparenţa solidităţii. Celor naivi a făcut impresie. D-na Mârzescu îmi spunea că Văleanu nu putea să-l sufere, pe când d-na Văl [canu] şi d-ra Varlam îl considerau ca un om de ştiinţă, „un savant”. D [umne] zeule Sfinte, de ce am scăpat! Şi câtă dreptate a avut Negulescu când îmi spunea că n-am iubit-o pe fată, ci era mai mult la mine rănirea amorului meu propriu! Ce adevărat văzuse. Tot cu acest prilej mi-a spus cum Hurmuzescu se luase bine pe lângă Elena Vidraşcu şi cum, ori de câte ori această femeie se ducea la Bucureşti, era rugată de Hurmuzescu să intervină pe lângă Haretina [198], cu care era foarte] bună prietenă, să intervină pe lângă ministru să-l „numească” pe baza titlurilor la catedra de fizică de la Universitate. Nu e vorba, eu iarăşi cugetam în mintea mea: „D-ra Vidraşcu a vrut să-l păcălească cu fetele Sachelaride, ce vină are Hurmuzescu dacă el le-a păcălit mai zdravăn?” Dar câte şi mai câte! Cine de aici din Iaşi nu spera să aibă pe Hurmuzescu! Şi ce infinită artă, diplomaţie, a avut acest om, dacă a dat atâtea speranţe la aşa de multă lume şi odată stârnite a ştiut şi să le ţie continuu drepte, până ce şi-a aruncat sorţii şi s-a declarat.

Păcat de d-ra Varlam! Cu inteligenţa ei, care este superioară, când o vedea netrebnicia lui Hurmuzescu, cu ce amăgire şi amar are să-şi înece sufletul. Îmi spunea d-na

Mârzescu că fata este mândră şi mai bine decât să spuie la cineva nenorocirea ei, mai bine moare. Şi eu cred tot aşa.

Câteva note încă pentru Hurmuzescu, căci ac [est] tip mă interesează. A fost întrebat de o doamnă: „Sunteţi rudă cu familia Hurmuzake din Bucovina?" Răspunsul a fost afirmativ, însoţit de altminteri de o mulţime de considerente, pentru ce şi-a zis aici Hurmuzescu şi n-a păstrat numele de Hurmuzake. Şi el, nenorocitul, este fecior dintr-o familie „apla" de pe la noi din ţară [199]. În alt rând s-a dat în Elveţia, pe o asemănare vagă cu un scriitor francez mare, drept acest scriitor în faţa unei societăţi franceze, din care o doamnă era de aproape rudă cu scriitorul al cărui nume şi titluri Hurmuzescu le uzurpase. La toate acestea găsesc pentru încheiere minunat cuvântul doamnei Sophie Penescu. Şi anume, Hurmuz [escu] spusese că a împuşcat la vânătoare o vulpe frumoasă, de altfel o minciună. Dar d-na îndată să-l sfătuiască nu fără oarecare răutate în cuget: „te sfătuiesc d-le H. să împăiezi vulpea împuşcată şi s-o pui în cabinetul de lucru al dumitale şi s-o faci ca emblemă a caracterului dumitale".

1899 martie 9

Marţi, Iaşi

Uneori ţi se rupe pânza din faţa ochilor şi vezi înspăimântat înaintea ta că de ai mai fi mers doi paşi înainte ai fi căzut fără putinţă de scăpare într-o prăpastie înfiorătoare. Aşa şi eu duminica trecută. M-am dus la Vârgolici şi după masă, de altminteri mai veselă decât în rândul trecut, am rămas eu d-a Vârg [olici], parcă eu pentru dânsa venisem. Am aşteptat să vie fata, m-am uitat de mai multe ori în lungul salonului s-o văz venind şi apoi neliniştit am întrebat pe d-na de ce nu mai vine d-ra. S-a dus s-o cheme şi povestea fata singură pentru ce a lipsit: se juca cu Coca-Duţu, care n-o lăsa în pace şi încerca s-o mânjească pe obraji cu nişte unsoare. Nu voia să se culce până n-o vopsea pe nas şi pe frunte. Râdea singură povestind lucrul fără să simtă ce teribilă dezamăgire dădea credinţelor mele. Îmi repetam în minte: copil şi nu o

interesează decât copilării. Tocmai ceea ce speram să mă lege de dânsa, seriozitatea, îi lipsea. Apoi, pentru ca să mă asigur mai bine asupra acestui fapt, am început să-i citesc scrisoarea lui Iosef Popovici [200] către Philippide şi care mi-a fost mirarea, după ce a stat câtva lângă mine, a plecat din nou în odaia copilului, unde s-a pus de vorbă cu maica Evghenia. Uf, cine poate să-şi înfăţişeze puternica tristeţe care mă cuprinsese? Simţeam pe frunte sudoare şi mi se părea absolut indiferent tot ceea ce-mi spunea d-na Vârgolici. Îmi făcea un fel de lecţie, îmi dădea sfatul să nu-mi calc niciodată cuvântul spus, o hotărâre luată, să nu revin asupră-i şi s-o străşnicesc. Şi aceasta primii ani, până o începe dânsa să înţeleagă valoarea mea. Cu toate că cuvintele ei erau foarte raţional spuse, cu toate că o profundă simpatie mă lega mai ales în ac [ea] clipă de d-na Vârgolici, dar aşa de eram apăsat sufleteşte încât, uitând şi cea mai elementară politeţe, m-am sculat în picioare, întrerupând-o din mijlocul vorbei şi am strigat aproape: „Nu mai stau, mă duc acasă”. Dânsa, mai cu minte însă, s-a dus în odaia din fund şi a chemat-o. Au venit apoi împreună toate trei şi d-na Vârgolici vrând să dea vorbirii un mers mai vesel a început să mă compare pe mine ca înălţime cu fata. „Eugeniţa este mai înaltă decât dumneata”. Eu simţeam că ac [castă] comparaţie de înălţime se născuse în creierul doamnei numai ca o elaborare ulterioară a cugetului ei, că fata se poate să n-aibă simpatie de mine, aşa de mă deznădăjduisem că m-am silit cu o putere extraordinară să nu izbucnesc: „Doamnă, am făcut o nerozie că m-am luat după dumneavoastră şi am venit să cer mâna fetei; fata este încă un copil şi sentimentelor deşteptate în sufletul meu nu este pregătită să răspunză; prin urmare am onoarea de a-mi retrage cuvântul şi să vă zic un adio zdravăn”. La urmă m-am reţinut şi fiindcă tremurau nervii în mine şi cugetul rămăsese gol, iar glasul meu avea o intonaţie stridentă şi duşmană şi ochiul avea fixitatea omului trist, ca să mă liniştesc am rugat-o să cânte.

Niciodată în viaţa mea n-am simţit ce puternică

impresie face asupra mea muzica. Ascultând acordurile dulci, delicate şi nuanţate ale „Réverie russe” de Herrmann, mi se limpezea mintea şi mi se însenina gândul şi cu dânsul şi sufletul devenea mai blând. Am aplaudat-o cu atâta căldură că m-am mirat şi eu de atâta sinceritate a emoţiunilor mele.

Am vorbit pe urmă cu dânşii vesel cum sunt întotdeauna în vremile mele cele bune şi arătându-le că înaintea suferinţei rămân mut şi mă dobitocesc, arătându-le că durerea mea are atâta putere încât n-am cuvinte să mi-o spui singur, fata simplu şi cu o blândeţe divină: „Eu când sufăr tare, plâng un sfert de ceas şi suferinţa a încetat”. Când am văzut-o bună tot cum o ştiu şi încrezătoare, mi-am revenit în fire şi singur îmi ziceam pe urmă în trăsură spre casă: „Lucrurile aşa stau şi oamenii aşa sunt; ia-i precum sunt şi bucură-te de ceea ce pot să-ţi dea şi nu te mai frământa”. Şi m-am liniştit definitiv.

1899 martie 11 Joi, Iaşi

Iată cum stă lucrul cu [S.] Mehedinţi: Am spus, în gândul meu se înţelege, că această idilă începută cu atâta pasiune n-are să dureze. Şi nu putea să dureze fiindcă raporturile începuseră în mod nefiresc între Mehedinţi şi d-ra Plesnilă. Era, oricât de adâncă ar fi fost simţirea şi unuia şi celuilalt, ceva fals în legătura lor: şi fals fiindcă niciodată nu poate o femeie, care simte cu toată puterea iubirii şi are în sufletul ei un pic de feciorelnic, nu poate să arunce demnitatea ei şi să ceară plângând ea întâi iubirea amantului. Acesta era lucrul nefiresc şi greşeala, mai bine pata, care întuneca frumuseţea idilei. Ceea ce am prevăzut s-a şi întâmplat. Mehedinţi, de a cărui sinceritate şi iubire nu pot să mă îndoiesc, a fost continuu frământat şi chinuit de acea primă greşeală făcută. Şi ori de câte ori o frământare îţi nelinişteşte sufletul, este un semn că seninătatea şi nobleţea unei stări are să se piardă mult. Acum numai procedeul trebuia să se schimbe, fondul era de prevăzut. În cazul de faţă Mehedinţi a procedat mai cu meşteşug. A plecat din ţară, a pus deocamdată între ea şi dânsul spaţiul larg al lumii, adăstând să puie la mijloc şi

spaţiul larg al timpului. Deopotrivă însufleţiţi de amintirea dragostei şi unul şi celălalt au urmat din depărtare să schimbe semnele unei nepieritoare legături. Îmi închipui că în scrisele lor jurămintele: iubire, veşnicie, viaţă, fericire, legătură până la moarte… etc s-or fi strecurat mereu; apoi din ce în ce mai rar repetate de Mehedinţi, dar numărul lor acelaşi, căci pe măsura în care dânsul le întrebuinţa mai rar, ea, pentru ca să mai încălzească focul, le chema mai des în ajutoru-i până ce de la un timp un fel de linişte trebuie să fi intrat. Iarăşi câteva crize acute, urmate de momente de deprimare şi apoi, apoi… Doamne! apoi vine în joc raţiunea cea neîmpăcată, cea rece, cea cu privirea şi sufletul de gheaţă, care începe să se întrebe: „E bine ce fac, e bine ce am făcut? Sau ce trebuie să fac?” Şi odată ac [este] întrebări stârnite în cugetul omului, nesuferita dragoste trebuie să se risipească sau să se aline. Între momentele de criză şi de pauză despre care scrisei mai sus, iată şi o epistolă a lui Mehedinţi către Negulescu, care epistolă din p [punct] d [el ved [ere] al frumuseţii de formă, de cugetare şi de simţire nu este numai cea mai frumoasă lucrare a lui Mehedinţi, dar şi cea mai de seamă din câte s-a produs în literatura noastră. *Ergo*:

„Mon ami, se vede că n-am scris adresa bine, dar ţi-am trimis şi-o scrisoare înainte de cartea poştală. Scrisoarea ta a venit azi dimineaţă şi înţelegi bine că n-am putut rămâne liniştit citind-o.

«Tinereţea se duce»… îmi scrii tu şi eu citesc vorbele tale a doua zi după ce am ascultat Simfonia a IX-a după textul de acum 6 ani! Ce de vreme a trecut, dragul meu, de atunci de când am ascultat-o împreună până ieri când am ascultat-o singur, între câteva mii de oameni mai singur decât într-o pustie.

Nu mai e nici părere de rău; e o adevărată groază care te cuprinde înaintea unei pierderi aşa de mari, pe care nimic, niciodată, n-o s-o mai poată înlocui. Vorba e o adevărată ruşine când încearcă să exprime lucruri aşa de mari. Tăcerea singură este demnă şi ar fi mai bine să rup

foaia asta şi să-ţi răspund numai în două-trei rânduri la întrebările din scrisoarea ta. Dar fiindcă am început continui.

A fost vremea bună. Solişti destul de buni iar Weingartner a căpătat o corectitudine de care e imposibil să-şi facă cineva idee până nu l-o vedea. În Leipzig e un al doilea Weingartner şi cu toată mândria orăşenilor pentru al lor a fost ieri o adevărată turbare de aplauze, a fost chemat şi rechemat de mai multe ori… şi la urmă o bătrânică îmbrăcată curat, în negru, şi cu o bonetă copilărească pe cap şi-a făcut loc până la rampă ca să dea mâna cu Weingartner… într-o răpăială de aplauze de se cutremurau ferestrele. Cine ştie ce suvenir de pe la 1843, când Wagner a dat simfonia în Dresda, cine ştie ce sărbătoare mare şi de nimeni cunoscută a fost aniversată de biata bătrână, care acum de vreo 50 de ani poate în urmă, într-un aprilie cu multe flori, va fi ascultat Simfonia a IX-a pentru întâiaşi dată, într-o zi luminoasă alături de cineva de care numai ea, ea singurică îşi mai aduce aminte.

Eu… mi-am adus şi eu aminte de ce am putut. Pe marginea textului am găsit scris de acum 6 ani la al III-lea Satz: În grădina noastră. Atunci la filarmonică, cu ochii închişi, am ascultat partea simfoniei despre «amintiri», închipuindu-mă într-o grădiniţă unde erau în copilăria mea câţiva trandafiri şi mai multe tufe de ismă. Şi melancolia amintirilor mi-a fost atunci dulce cum sunt mai mult sau mai puţin toate amintirile care nu tulbură seninătatea sufletului. Acuma, la acelaşi Satz, am găsit adăugate în text alte note. Armoniile lui Beethoven au fost tulburate şi am simţit – ieri pentru întâiaşi dată – că tinereţea pentru mine e în adevăr trecută şi, aşa cum sunt azi, seninătatea amintirilor mi-e întunecată şi întunecată îmi va rămâne pentru totdeauna.

Câtă schimbare de atunci încoace!

Şi pe atunci ceream şi de la mine şi de la alţii mai mult decât este cuminte să ceară cineva de la viaţă. Ştiind însă atunci că nebunia aceasta de a cere mai mult decât

trebuie va fi un izvor de zilnică nefericire şi pentru mine şi pentru alţii, mă oprisem după un primejdios ocol prin sfera ideilor care mi-au fost şi mie accesibile la avântul atât de familiar mai în urmă: Entbehren sollst du… Şi ajutat nu ştiu de ce veche moştenire de la strămoşii mei, care au trăit împrejurul bisericii, licăritul de stele din «Finale» al lui Beethoven, care te îndreaptă să cauţi împăcarea «über dem Sternenzelt», mi s-a părut atunci o mângâiere pe care nu credeam să o mai poată atinge nicio şovăire a durerii omeneşti. Simţeam ceea ce trebuie să simtă acei care pierduţi în visul unei fericiri nepământeşti păşesc în haine albe peste pragul unui Kloster unde nemernicia bucuriilor şi întristărilor de fiecare zi nu mai are niciun înţeles faţă de gândul solemn al eternităţii.

Toate acum şase ani.

…Ştii în ce împrejurări am trecut pragul înapoi. Dar vocea care m-a chemat din repausul renunţării nu mi-a arătat calea bucuriei, ci a unei amare îndoieli pe care n-o pot învinge cu toată turmentarea gândurilor care mă însoţesc zi şi noapte de aproape un an şi mai ales de când cu scrisoarea din iunie. Ce n-aş da să ştiu adevărul ca să-mi pot căpăta iarăşi liniştea oricât de mare ar fi sacrificiul. Ce va fi singur nu ştiu. Nestrămutată a rămas numai încrederea în prietenie şi de la ea aştept al hotărârii orice ar fi să mă coste. Fiindcă mi-e imposibil şi să mai stau în Germania şi să vin la Abbazia, peste 3, 4 săptămâni voi fi în ţară. Aştept iarăşi de la dl. Maiorescu un cuvânt hotărâtor. De multe ori m-am gândit să-l rog dacă vine împrejurarea să vadă el ce e şi ce nu e, căci pe dânsul nu-l minte nimeni. Dar…

Cât bine nu mi-ai fi făcut să pot sta cu tine măcar o săptămână la Abbazia!

T’embrasse ton S.M.

P.S. Ţi-am scris prea mult şi prea mic. Mi-e teamă că în curând n-o să mai pot scrie nici aşa. Salutări lui Volenti, Teonare”.

Se înţelege, cine îi citeşte această scrisoare nu poate să nu fie pătruns de sinceritatea adâncă a sentimentelor

care stăpâneau pe bietul Mehedinţi, însă în acelaşi timp nu trebuie scăpat din vedere că el, cu toată suferinţa lui, totuşi îşi îndeplineşte cu o nestrămutată voinţă hotărârea bănuită de mine. Plânsul şi suferinţele lui, deşi pornite din inimă, sunt însă instrunite de hotărârea de mult luată. Cum aş analiza mai bine această stare sufletească? Închipuiască-şi cineva o apă largă şi repede, peste dânsa o bârnă care se clatină. Vrei să treci la capătul celălalt al bârnii şi prin urmare al gârlei, trebuie să rişti primejdia clătinării acelei punţi înguste, precum şi ameţeala apei şi vârtejului. Toate frământările acestea sunt grele şi aducătoare de suferinţe, dar totuşi le treci cu vremea. Ştii că poţi să-ţi ţii cumpăna pe punte şi te hazardezi înainte. Şi că este aşa, dovadă ultima scrisoare a lui Mehedinţi în care spune că a rupt definitiv cu d-ra Plesnilă, adăugând cuvintele: „laşitatea conştiinţei a fost mai puternică decât laşitatea pasiunii”. Adică pe româneşte: „cugetul meu nu m-a lăsat să mă fure pasiunea şi am făcut laşitatea de a o jertfi pe aceasta pentru cuget”.

1899 martie 12

Vineri, Iaşi

Fiindcă toate aceste notiţe mă vor interesa pe mine mai târziu şi vor interesa desigur pe copiii mei, voi însemna aici câteva mici întâmplări. Am fost la Vârgolici ieri seara şi, ca de obicei, mi-a ieşit fata singură înainte. Când am dat mâna cu dânsa, aveam aşa poftă să o aduc la gură şi să o sărut încât a fost pentru mine o virtute aproape supraomenească să mă reţin. Ne-am aşezat unul în faţa altuia pe scaun şi am povestit mijlocul – „şiret” numit de dânsa – de a scăpa de cursuri. Se puseseră studenţii în grevă pentru motivul legii de recrutare şi studentele care n-aveau la ce să se revolte au venit la curs la mine. Îi spuneam cum am chemat fetiţele şi cum cu aerul serios le-am catechisat: „D-şoarelor, după cât se pare este o grevă generală a studenţilor, pentru care motive nu sunt dator să le cercetez; destul că faptul există. Dumneavoastră, e drept, că n-aveţi niciun motiv să vă revoltaţi, fiindcă rigoarea legii celei noi nu vă atinge, însă

mie mi se pare că sunteţi studenţi – abstracţie făcând sexul dv. – şi că sunteţi nevoiţi să împărtăşiţi, ca atare, şi soarta cea rea a studenţilor, colegii dv., precum o împărtăşiţi şi soarta cea bună. Ergo, ar fi de datoria dv. să nu veniţi cât timp studenţii or sta la o parte”. Şi s-au retras fetele. Dra Vârgolici părea că simte toată puterea lecţiei de *cetăţenie* şi *solidaritate* dată copiilor şi râdea în felul ei, cu iluminarea ochilor şi roşeaţa nevinovată a obrajilor. Peste puţin a venit şi d-na Vârgolici şi din vorbă în vorbă am ajuns la hotărârea situaţiei noastre viitoare. D-na precum şi fata spuneau temerile lor pentru prea marea prelungire a logodnei şi nunţii. D-na mai ales îmi arăta foloasele nunţii făcute la iunie şi nu la octombrie. Fiindcă mie nu-mi convine la iunie, după ce am adus argumentele mele contra ac [este] date, ca să scot din cugetul fetei orice nelinişte i-am afirmat – şi în acea clipă sufletul meu întreg întărea – că nu văd ce putere omenească, şi eram să adaug şi cerească, dar m-am oprit ca fiind prea melodramatic şi ar face impresia de nesincer, ar fi în stare să mă schimbe din hotărârea luată.

În acelaşi timp am observat că nu vrea să stea cu mama împreună. La vorba mea că îndată după nuntă voi aduce şi pe mama cu mine, parcă văd pe d-na Vârgolici, şi fata aprobând-o, că-mi spune: „nu e bine să mai fie nimeni cu Eugeniţa, căci ea este tânără şi dacă nu ia lucrurile de la început în mână ea şi nu se învaţă cu greul din primele luni şi lasă pe alţii să cârmuiască, atunci niciodată n-are să mai fie în stare să devie o bună menajeră”. Am recunoscut în parte adevărul ac [estor] cuvinte, precum şi înţelesul fondului, şi am admis aşa cum voia dânsa. De altminteri cu câtă bucurie! Mă gândeam eu, să mai fie şi un altul la masă cu noi şi în casă şi pretutindeni, care să se ţie de noi pretutindeni şi să ne împiedice tocmai cu dragostea sa în fiece moment, o să fim jenaţi în mişcările noastre şi are să ne strice tocmai momentele cele mai plăcute. Şi fiind pe panta plănuirilor, vorbind despre cei doi vişini şi de mărul cel bătrân din curte, care fuseseră tăiaţi, am hotărât eu şi Eugenia să-i răsădim iar în locul lor şi să-i vedem

crescând. Cum se bucura dânsa şi ce mulţumire curată pentru sufletul meu! Ce deosebire de simpatia tulburată pentru d-ra Varlam!

Acum recunosc adevărul cuvintelor lui Negulescu: „Sunt sigur că nu o iubeşti, mon ami, pe această fată urâtă şi cochetă şi sunt sigur, luându-mă după cuvintele şi portul său”. Şi ce adevărat era! Mă uitam la obrajii rumeni ai Eugeniţei, la frumuseţea ochilor şi tinereţea figurii sale şi comparându-le cu cele ce-mi aminteam de la d-ra Varlam îmi ziceam singur în minte: „Ceea ce simt acum n-am simţit niciodată. Să-i dea D [umne] zeu sănătate şi noroc lui Negulescu că m-a izgonit de la fata Vălencii”. Într-un rând îmi venise aşa dorinţă să o ating şi să mă alipesc de obrajii ei, ai Eugeniţei, încât nemaiputându-mă reţine, am chemat-o: „Te cunosc, te-am prins, ai fost în odaie – căci tocmai dispăruse pentru câteva momente – şi ai băut porţia de drojdie de cafea”. Şi o luasem de mână şi am adus-o în lumina lămpii. Ea era în picioare aplecată cu faţa spre mine şi râzând cu gropiţele ei la obraji, iar eu îi ţineam guşuliţa. Aceasta a fost o clipă numai, dar ce intensitate de mulţumire! Nu o poate spune decât numai cel ce a simţit-o vreodată.

1899 martie 14

Duminică, Iaşi

Aici, pe caieţelul acesta, să trec şi bucuriile şi tristeţile mele. Tocmai fiindcă s-a zis: „soarta omului este schimbătoare, aci se află în culmea fericirilor, aci în fund de tot, unde zac necazurile”. Comparaţia cu roata care se învârteşte ce minunată este! Aci partea de sus se coboară jos, aci din contra, ce a fost jos se înalţă. Eu mă jeluiam fetei că n-am timp să-mi copiez urmarea articolului meu asupra *Upanişadelor* şi stăruiam asupra lucrului cu nădejdea că are să mi-l ceară să-l copieze dânsa [201]. Nimic. Când am rugat-o eu să facă lucrul, întâi a primit, pe urmă s-a răzgândit şi parcă o aud spunându-mi cu nevinovăţie: „Dă-mi-l şi eu am să rog pe mama să-l scrie dânsa. De altminteri dânsa are scris mai frumos!” Parcă mie îmi era de copiat! Nu e vorbă, în gândul meu s-a făcut

hotărârea: „mulţumeşte-te cu ceea ce poate copilul ăsta să-ţi dea. Cine ştie dacă el nu este în stare să simtă mai mult? Nu e mirare că fiind prea tânără, ea, fata, să nu cunoască toate ac [este] nuanţe delicate de simţire. Şapoi nu este o nebunie să faci să intre apa în râu, în albia unui izvor, ori cuprinsul unei căni în cuprinsul unui păhăruţ?”

Eugeniţa noastră este superstiţioasă ca şi mine, dacă nu şi mai mult. Îmi povestea d-na Vârgolici despre presimţirile prin vise ale celor din casă asupra morţii lui Vârgolici [202]. „Se făcea în vis – şi se sculase în picioare doamna ca să spuie mai bine – se făcea în vis că văd pe Natalia, femeia dintâi a lui Ştefan [203], venind pe uşă încet şi parcă sfioasă, îmbrăcată în negru de sus până jos şi cu o trenă lungă după dânsa, iar pe veşmânt cordeluţe albe. Venind tăcută, a pătruns până în salonaş unde dormeam şi, încremenită în uşă, s-a uitat mai întâi cu răutate la mine ş-apoi întorcându-se spre Ştefan i-a zis: «Dar nu mai vii omule!» Iar Ştefan, parcă-l văd, se scoală repede de la birou, îmi cere un bold pe care-l înfig în cămaşă la gât şi pleacă ţinând la braţ pe Natalia. Eu m-am luat încet după dânşii şi i-am văzut cum se urcă în trăsură, iar Ştefan s-a întors cu faţa zâmbind la mine până l-am pierdut din vedere. Când a dispărut îmi spuneam singură mie: «Vezi, nu este răutate din partea Nataliei să vie când mi-e lumea mai dragă şi viaţa mai dulce, să vie să-mi ia bărbatul şi să se ducă?» Şi m-am deşteptat. Noaptea următoare, servitoarea din casă a spus un vis rău al ei. Curăţa prin casă şi în odăiţa biroului era o raclă pe care slujnica încerca s-o dea afară din casă, până când vine Ştefan şi o împiedică: «Lasă racla, este pentru mine»”. Câte puţin, câte puţin se formase un fel de atmosferă de frică şi fata care se roşise la obraji începe şi ea să-mi spuie, în felul ei serios, cu ochii concentraţi în sine: „Se făcea că în grădină erau nişte scânduri late puse în picioare şi înalte, iar pe capătul lor de sus se afla o altă scândură lată pusă ca o laviţă. Eu mă urcasem dasupra, împreună cu mama şi papaia. El şedea lângă mine şi eu la mijloc. Despre partea caselor era lumină şi verdeaţă,

soarele bătea peste geamuri şi peste peretele casei, era frumos, cum să spui. De partea drumului era o prăpastie adâncă, dar ştii cum, adâncă de tot şi nu se vedea nimic în fund, un întuneric şi un pustiu de mi-era frică să mă uit. Pe când mă întorceam cu faţa spre prăpastie, odată văd pe papaia că pică înăuntru şi se pierde din ochii mei. Mie mi-era frică, dar m-am hotărât să mă dau după dânsul să-l scot; pusesem chiar piciorul pe dunga unei scânduri şi încercam să-mi dau drumul şi de mâini, când din cer am zărit venind un înger frumos, îmbrăcat în alb, şi care apropiindu-se de mine mi-a spus: «Nu te mai pogorî şi tu după dânsul că n-ai să-l scoţi, şi cine a căzut odată acolo nu mai scapă niciodată». Şi m-am deşteptat; iar peste câteva zile a murit şi papaia”. Spunea lucrul cu o curioasă convingere şi mi se făcuse şi mai frică. Luptă, de poţi, contra credinţei sale!

Tot seara aceasta, dar după ce a plecat Eugenia, mi-a spus d-na că fata a visat acum vreo câteva luni, prin septembrie trecut, că a găsit un inel cu o piatră frumoasă şi mare de diamant. Când s-a sculat şi a spus servitoarei noastre visul aceasta a strigat: „Duduio dragă, la anul pe vremea aceasta ai să te măriţi”. Şi vezi că se întâmplă cuvântul ei, că la septembrie ce vine faceţi nunta?” Şi uite aşa se naşte superstiţia. Luptă contra-i de poţi.

1899 martie 15 Iaşi. Luni

Ieri am fost la masă la dânşii; până atunci însă am vorbit de mai multe ori cu fetiţa. Iată o parte din vorbire. I-am citit scrisoarea lui Maiorescu privitoare la dânsa: „Mai întâi sincere felicitări pentru logodna dumitale cu d-ra Vârgolici; foarte bine ai făcut şi din parte-mi *Quod bonum felix faustumque*. Îţi poţi închipui că nu m-am înstrăinat cu desăvârşire de ceea ce priveşte pe vechii noştri junimişti din Iaşi, cu toată strămutarea mea din acest frumos oraş; şi aşa am aflat de la prieteni că d-ra Vârgolici este inteligentă şi cuminte, este frumoasă şi este prea tânără. Că este inteligentă şi cuminte – aceasta e principalul; că e frumoasă, e un accesoriu: orice om inteligent are frumuseţea sa proprie, tocmai prin expresia inteligenţei;

că e prea tânără, e un defect care se îndreptează zi cu zi. Bine ai făcut! Şi e bine pentru şcolile din Iaşi că te statorniceşti la Iaşi”.

Când îi citeam, îi râdeau ochii şi buza şi faţa ei arăta o nespusă bucurie, dar o bucurie cum este întotdeauna la dânsa, o iluminare a figurii. S-a aşezat pe scaun şi eu în faţa ei. Am vorbit despre înflorirea mărului şi vişinilor pe care îi vom sădi, despre întocmirea vieţii noastre după nuntă şi pe nesimţite am ajuns să vorbim despre moartea lui Vârgolici. Îmi spunea încet şi rar, cu glasul ei dulce, cum visase cu o noapte mai-nainte visul prevestitor şi cum a doua zi ţaţa Olimpia a luat-o de la Văratic ca s-o aducă la Iaşi. „Presimţeam eu ceva rău, dar îmi închipuiam că e greu bolnav. Tocmai la Paşcani am înţeles ceva, când am văzut şi pe verii mei din Roman mergând cu mine spre Iaşi; dar tot nu-mi venea să cred. În gară am văzut familia Culianu toată în doliu şi atunci am înţeles bine totul. Am leşinat, am ţipat şi m-au dus acasă nu ştiu cum”. Şi-i venea să plângă, cel puţin ochii aveau strălucirea lor de lacrimă. Când i-am spus: „pentru ce plângi?” „Fiindcă am rămas singură, fără mamă, fără tată”. „Bine, n-ai pe mama asta?” Şi n-am putut să mă mai ţin şi m-am sculat în picioare şi am mângâiat-o pe sub bărbie cu mâna. „Nu mai plânge, te rog”. Şi am început să mă plimb prin casă.

După masă am rămas cu dânsa singură pe sofa în salonaşul cu pianul. Mă uitam la dânsa şi ea la mine, fără să ne spunem niciun cuvânt. La urmă am început cu: „Vezi, curios, aş sta aşa ceasuri întregi, fără să zic nimic”. „Şi eu aş sta” a răspuns dânsa. „Crezi că o să fie bine când om rămâne împreună, o să fie rău?” „Dar de ce să fie rău, eu cred că are să fie bine”. Şi după o pauză, ca şi cum ar fi cugetat: „cred că are să fie foarte bine”. Fiindcă era în aşa bune dispoziţii, aproape aiurit de plăcerea sentimentului am întrebat-o din nou: „Ei, cum stăm noi cu sentimentele noastre reciproce? Au crescut sau s-au micşorat?” A început să râză şi dându-şi capul pe spate: „Ehei, vrei o declaraţie? Da, au crescut şi cresc pe fiecare zi”. Şi aceste cuvinte la zicea uitându-se în ochii mei ţintă. „Cu câţi

metri pe zi au crescut?” Şi râdeam eu acum întovărăşit de dânsa. „Şi n-ai să te schimbi?” „Nu, n-am să mă schimb niciodată”. „Bine, uneori te ia curentul aşa în voia lui, la început fără voie, pe urmă cu ştirea ta”. „Dar cum să mă fure? Eu nu o să văd? Şi când oi vedea că încearcă să mă fure, mă feresc şi nemaiîntâlnind pe cel care caută să mă rătăcească, rămân tot cu simţirea mea”. La întâmpinarea mea, „poate mai târziu te vei vedea înşelată în aşteptările tale”, ea a răspuns: „De simţeam eu în gândul meu aşa ceva, nu lăsam lucrurile să meargă până aci”.

A treia oară iar am rămas cu dânsa. Cântase la piano şi eu eram lângă fereastră sub frunzele filodendronului. Îi spuneam că vrei să păstrez casa intactă, aşa cum a rămas de la părintele ei. Ea s-a întors atunci înspre mine şi vorbind foarte încet: „Înainte de a face aceasta, întreabă pe dl. Missir, să-ţi spuie ce să faci. Nu vrei să fii înşelat. Sunt lucrurile acestea de demult şi au pierdut din valoarea lor. La ce să le iei cu cât face? Mai ales că acum s-au învechit. Întreabă-l pe dânsul, că el ştie mai bine. Eu zic cuvântul acesta. Dar, te rog, să nu spui mamei nimic din toate astea”. Mă uitam la dânsa, era aprinsă la faţă şi vorbea încet de tot, dar cuvintele ei parcă mă ardeau. Am răspuns: „Aşa o să fac, precum mă înveţi”. Şi nu ştiu prin ce resort m-am sculat de pe scaunul meu şi m-am apropiat de dânsa şi am mângâiat-o pe obraz. Aveam aşa dorinţă s-o sărut încât ce putere de reţinere am avut-o, toată am chemat-o în sprijinul minţii mele. La urmă i-am pus mâna pe gât şi stăteam lângă dânsa, fără să zic un cuvânt măcar. Ea a plecat capul pe spate, ca şi cum ar fi dorit să atingă mâna mea şi apoi aprinsă a adus mâinile la ochi ca şi cum ar fi vrut să plângă. „Am să cânt şi asta” a zis dânsa foarte repede şi eu m-am dus la loc. O icoană sfântă mi-era în clipa aceea; şi nu-mi aduc aminte ca vreodată pe vremea credinţei mele în religie să fi privit cu aşa privire respectuoasă vreo icoană, fie cât de sfântă.

1899 martie 19 Vineri, Iaşi

Uneori sunt situaţiuni comice în toată puterea cuvântului. Alaltăieri seara, miercuri, am fost la dânsa în

schimbul zilei de marţi, hotărâtă, şi când nu putusem să mă duc, invitat fiind la masă la Missir Petru. Am vorbit ce am vorbit cu dânşii, cu cei de la Vârgolici, şi apoi am rămas singur un moment cu fata la piano. Am stat ce am stat pe scaunul meu, dar nemaiputând rămâne pe loc, cum şi isprăvise de cântat „Stella confidenta", m-am apropiat de dânsa şi punându-i mâna pe gât mă uitam la dânsa şi ea la mine. Ce fermecătoare îi era privirea ei, pe care o ridica din când în când la mine şi apoi îşi lăsa ochii în jos! Cu dinţii ei regulaţi şi albi îşi muşca buza de jos şi parcă tremura. De teamă să nu o sărut, am plecat la locul meu. De altminteri era şi timp, căci a intrat d-na Vârgolici, pe urmă şi maica Evghenia şi am rămas cu ele de vorbă. Şi acum vine scena noastră cea comică: Eugeniţa fuge tiptil şi parcă preocupată şi eu, care o aşteptam, rămân surprins nemaivăzând-o. Simţind sau presimţind că fuga ei avea un scop, mă scol de pe scaun şi le spun la amândouă: „Să ştiţi, Eugeniţa s-a dus să-şi înveţe lecţiile pe mâine". Şi fără să mai rămân, intru binişor în salon şi mă duc la iatac, deschid uşa şi într-adevăr dânsa citea cu glas tare asupra lui Dietz, filologul romanist celebru. Îşi poate închipui cineva mutra mea, mutra logodnicului, chip! Am dat năvală peste dânsa, mă rog, sub forma cea râzătoare, dar numai D [umne] zeu ştie ce era în sufletul meu, şi am încercat să-i smulg cartea din mână. „Stai, mă rog – zicea dânsa – îmi rupi caietul, mă rog!" Eu am întins din caiet însă, până ce i l-am luat din mână şi l-am azvârlit, tot sub formă de glumă şi râzând, pe scânduri. S-a uitat la mine, eu la dânsa, la urmă l-am ridicat şi deschizându-l la pagina unde citise, am început să mormăiesc în felul ei. Acum închipuiască-şi cineva scena. Ambele femei, maica Evghenia şi d-na Vârgolici râzând de farsă, iar Eugeniţa mergând după mine să-mi ia caietul şi eu citind mereu şi întorcându-mă când mai repede, când mai încet, după cum eram urmărit, în felul de mai sus. La urmă s-a schimbat: la rugămintea mea să-şi vază de lecţie, a luat ea rolul de citire, mai exact, a spune pe de rost lecţia: „Ce a scris cutare?" „Cutare a scris morfologia, filologia etc etc". Şi se plimba în jurul

mesei prin casă cu mâinile la spate, iar eu după dânsa ca un echon repetând numai ultimele silabe, din care pricină ieşeau nostime potriviri. Decât aceasta n-avea să dureze toată seara.

M-am aşezat pe scaun şi cu râsul nervos pe care îl am uneori când sunt foarte necăjit: „D-ră, să fi fost un altul în locul meu ştii ce făcea? îşi lua frumuşel căciula, îţi zicea un «bună seara» ş-apoi «d-ră, cu multă plecăciune!». Şi plecat era, ca să te lase să înveţi în linişte lecţiile”. A înţeles dânsa minunat şi n-a mai râs, nici n-a mai plecat de lângă mine.

Aseară, joi, mergând după obicei la dânşii, am întrebat-o, rămânând singur cu dânsa, se înţelege asupra faptului de miercuri seara: „M-ai făcut să nu dorm. Nu e frumos! Unde s-a mai văzut vreodată logodnica să facă ceea ce faci tu?” Parcă o văd rumenă la faţă cu ochii ruşinaţi la mine: „am făcut rău, pe urmă am luat seama, dar făcusem lucrul”. Era mai încântătoare decât întotdeauna. „Ei bine, nu cumva s-a mai răcit căldura de acum câteva zile?” „Nu, nu s-a răcit; din contra a mai crescut”. „Da? A mai crescut? Şi cu cât, cu un cot, doi?” „Ei, râzi de mine. A mai crescut”. „Bine, dar după ce judeci? Care-ţi este măsura ca să vezi dacă a crescut sau nu?” „Care măsură! Altă dată te aşteptam când vii şi eram liniştită. Acum dacă vii mai târziu decât trebuie, sunt cu frica că nu mai vii. Na”. Şi a început să râdă. Atunci nu m-am mai putut reţine, am întins mâna şi am luat-o de mână atrăgând-o de pe scaunul ei spre mine şi dânsa s-a ridicat din locul ei şi am sărutat-o. Ea era roşie la faţă şi de ruşine a pus mâna la ochi, după cum am mai văzut-o adeseori. Eu m-am uitat la dânsa, pe urmă am rămas tăcut. „Este necuviincios – am spus eu – şi anormal ceea ce am făcut. Dar totuşi cuviincios şi normal este întotdeauna când sufletele a doi oameni sunt în deplină înţelegere. Ori sufletele noastre nu sunt în deplină înţelegere?” „Ba da” a răspuns dânsa uitându-se când la mine, când în jos. Cu acest prilej mi-a spus dânsa când a început să aibă pentru mine simpatie: „De câte ori te întâlneam pe drum

dimineaţa ducându-mă la şcoală, îmi ziceam că o să-mi meargă bine. Şi într-adevăr, toată ziua îmi mergea bine”.

1899 martie 22 Luni, Iaşi

Sâmbătă am fost la dânşii seara, ca de obicei, şi rămânând singur cu dânsa am mai vorbit împreună de-ale noastre. Nu cred că poate fi o plăcere mai vie decât să-ţi simţi obrajii pe obrajii unei fiinţe care ţi-e dragă din tot sufletul, să simţi suflarea ei liniştită că îţi mângâie faţa, sau strângerea de mână caldă. Când am intrat chiar la opt seara, ea – mi deschisese ca niciodată uşa la antret şi când am luat-o de mână nu m-am putut opri să n-o sărut. La sărutul meu a răspuns şi dânsa cu sărut. Prin urmare este primul ei sărut pe care mi l-a dat şi pe care l-a dat ea cuiva. Sfioasă şi neuitându-se în ochii mei a rămas şi dânsa şi eu, unul în faţa altuia, muţi. Delicios copil, delicios copil! Seara târziu şi mai ales duminică seara iar a fost o criză de sărut, am rămas lipiţi unul de altul, cât timp nu ştiu; la urmă fără să ştiu ce o întreb, am întrebat-o: „Îţi sunt drag, spune?” „Bine, mai întrebi? Ce întrebare! Poate numai ca să te alint”. Şi a întins mâna şi m-a mângâiat pe obraz. Eu eram mai copil decât dânsa desigur.

1899 martie 25 Joi seara, Iaşi

Astăzi am fost la dânşii din nou şi fiindcă nu aveam nimic de făcut, am copiat, mai exact am scris eu după dicteul ei, la limba română. Cine-şi poate în [chipul] partea comică a lucrului: eu ascultând ca un copil şi copiind supus cuvintele ei fără să încerc măcar să îndrept o literă măcar. Din când în când, d-na Vârgolici, care era cu noi, când auzea că vorbim lucruri mai intime, scotea bastonul râzând şi mi-l arăta: „uite, fii cuminte!” Faptul este că nu mai suntem în aceleaşi raporturi. Nu numai că doamna nu s-a dezlipit de lângă noi, dar ori de câte ori s-a prezentat prilejul să vorbesc cu dânsa sau s-o strâng de mână ea s-a ferit. În vreme ce d-na Flechtenmacher, sora istoricului Plecht, a cântat, am încercat şi am izbutit să vorbesc cu dânsa. Nu ştiu, sub impresia ariilor vechi pe care le cânta această femeie, tot cântece de pe vremea copilăriei mele, sau poate sub impresia acestei bătrâneţi adânci – d-na

Plecht poate să aibă aproape 80 – 85 de ani – m-am simţit atins până în suflet şi sub această simţire dureroasă am întrebat-o: „te-ai schimbat, copilule?” „Nu, nu m-am schimbat”. Şi n-am putut scoate niciun alt răspuns. „Ţi-am spus că te-ai schimbat şi eu îmi dau seama de cuvintele mele. Dacă ai de gând să mă frământi, atunci să ştii că această purtare a ta poate să aibă alt rezultat decât pe cel care-l doreşti. Eu în tine mi-am pus simţirea mea toată şi tu, de vrei s-auzi, mi-eşti acum fiinţa cea mai scumpă. Dar dacă aş şti că-ţi sunt tot aşa de plăcut precum îţi este primul venit, atunci nu cred să fie prea lungă în timp amăgirea mea. Eu îmi iau frumuşel drumul şi cum am trăit până acum fără tine, îmi închipui că voi trăi şi de aci înainte”. S-a uitat la mine şi foarte rar şi răspicat mi-a spus: „Nu pot să ies din cuvântul mamei”. După multă rugăminte, în fine, mi-a dat şi povaţa mamei: „dacă mă mai port precum m-am purtat, mi-a zis că dumneata ai să crezi că nu sunt serioasă”. Împăcarea s-a făcut prin mijlocul muzicii, ea a cântat cu foc, cu căldură şi tot cântecele care ştia dânsa că-mi plac. M-am dus, dar a rămas în cugetul meu, în sufletul meu, un ghimpe care mă neliniştește.

Ce departe a fost simţirea de odinioară pentru Robeasca şi pentru Varlam! La aceasta din urmă îmi plăcea felul ei de vorbă, spiritul ei, dar odată dânsa dispărută, în ochii mei se înfăţişau contururile trupului necorecte şi greoaie, şi mai presus de toate neregulata formă a gurii, buzelor şi nasului. La Robeasca, ceea ce mă atrăsese era simţirea ei şi vorba dulce şi, ştiu eu, trecutul trist al acestei fete. Întotdeauna a rămas în cugetul meu ceva care m-a tulburat în dragostea mea. La Vârgolici, şi aproape de dânsa şi departe, şi vorba ei, şi portul ei, şi frumuseţea ei îmi sunt deopotrivă scumpe. Nu văd nicio învinuire pe care i-aş putea-o aduce. Curios, am avut întotdeauna senzaţia că nu o să se facă nimic nici cu fata aceasta. De ce? Nu ştiu. În orice caz, dacă aici nu fac nimic, atunci îmi închid pentru totdeauna cartea dragostei şi, rămânând liber de orice legătură sufletească, voi suferi mai puţin şi povara vieţii mai uşoară va fi.

1899 aprilie 4
Duminică, Iaşi

Astăzi am întâlnit pe Philippide la Tuffli şi dinaintea unei ţuici am început să filosofăm asupra fericirii casnice. Parcă văd pe Ph [ilippide] îndesându-şi pălăria pe cap şi începând: „Ei, te-ai certat cu logodnica, sau tot bine? Vezi coane, aşa e primul an, te cerţi sau vă certaţi, până vă obişnuiţi unul cu altul. Apoi adevărata fericire nu începe decât de la al doilea an încolo; până atunci sfadă şi vorbe, coane, oricât de cuminte a fi femeia ori bărbatul. Numai un lucru să nu laşi: să se urce nevastă-ta în cap; nu e vorba, trebuie să fie unul care să poruncească şi altul care să asculte; dar cel ce să asculte, trebuie să fie femeia, şi bărbatul să poruncească. Femeia poate fi şireată, poate fi deşteaptă, dar de când e pământul ea a fost inferioară bărbatului şi fără poruncă ea înainte nu ştie să meargă. Degeaba tot ne bate capul socialiştii, că femeia e una cu bărbatul, că trebuie să aibă drepturi egale, că spusele lor sunt spuse de teoreticieni, de băieţoi care n-au împlinit vârsta de 20 de ani, sau de nu sunt băieţoi, apoi n-au fost însuraţi niciodată. Aşa, ascultă-mă pe mine, femeia este ceea ce o faci tu să fie: nici să n-o dispreţuieşti, dar nici s-o cocotezi în capul tău, că se zirigheşte. Să nu te prea strângi cu toată lumea şi cu fiecare terchea-berchea; să te uiţi la toţi şi s-o ţii de scurt”.

Mă uitam la dânsul şi mă miram de cuminţenia cuvintelor lui. Seara am fost la d-na Vârgolici şi fata mă aştepta cu oarecare nelinişte, judecând după cuvintele ei: „de ce n-ai venit mai de mult? Eu te aşteptam să fii aici de la 1 1/2”. Am plecat cu dânsa în grădină şi mi-a arătat fiece copac ce este şi de cine a fost pus. Întâia dată când am mers cu dânsa la braţ şi o ţineam de mijloc. „Uite aici este o viţă de vie, dincoace un vişin, dincolo un liliac alb, şi ce mult îmi place, e o frumuseţe să-l văd înflorit; părul acesta îl ţinem numai de podoabă, căci nu mai face pere de mult; fiindcă tata nu voia să-l taie, nu-l tăiem nici noi”. Şi tot în chipul acesta a urmat mai departe. La urmă ne-am oprit la umbra pinilor din mijlocul grădinii şi sub clătinatul

ramurilor ne-am uitat unul în ochii celuilalt şi un timp îndelung. I-am spus că vom pleca de ziua nunţii în Elveţia la Interlakm, că ne vom aşeza pe malul lacurilor şi vom privi panorama feerică a munţilor uriaşi, că vom vedea şi noi ce este frumuseţea unui „Alpen glühen” şi multe de acelaşi fel şi ea părea încântată, cel puţin aşa părea, după rumenirea obrajilor ei, după privirea ochilor ei ţintă în lumina ochilor mei şi după muşcătura obrajilor. Mi-a cântat seara la piano „Steluţa” şi mai târziu „Fantaisie” de Thalberg. Ce frumos cânta şi cu cât sentiment!

Partidul conservator trece printr-o criză pe care mă tem că n-o s-o înlăture tocmai cu bine. Liberalii lui Sturdza au căzut de la putere şi în locul lor Regele a chemat şi pe Cantacuzino-Nababul şi pe Carp [204]. Cantacuzino este de curând ales şef în locul lui L. Catargi, mort chiar în ziua demisiei lui Sturdza, şi n-are decât o singură însuşire, este bogat, încolo minte şi capacitate să ferească sfântul. Carp cere p [pentru] ca să meargă cu conservatorii împreună patru ministere, între care şi cel de interne, precum şi preşedinţia ministerului. Conservatorii se prefac că vor, în realitate însă vor să facă alegerile şi să-l păcălească. Dacă nu se învoiesc, atunci Cantacuzino va lua frânele guvernului, însă conservatorii nu au nici ministru de externe, nici de finanţe, pe care i-ar fi putut da junimiştii în persoana lui Carp şi Ghermani. Din ac [castă] cauză ei, nesusţinuţi de prestigiul lui Carp şi Maiorescu, nici având oameni însemnaţi printre dânşii, şi pe de altă parte având vrăjmăşia teribilă a liberalilor de orice nuanţă, şi mai presus de toate grozava chestiune naţională, pe baza căreia a şi căzut guvernul trecut, înţelege oricine că mult nu o vor putea duce şi atunci Regele va fi nevoit să cheme iar pe Carp, ca acesta îmbinând elementele conservatoare să guverneze ţara cu pricepere şi siguranţă.

Un lucru însă iese mare ca învăţământ pentru străini şi pentru Rege şi p [pentru] noi toţi din ac [castă] criză ministerială: chestiunea naţională este o chestiune care trebuie discutată şi considerată, căci aparţine neamului românesc. De aci înainte, nici Regele, nici guvernele

vecine, nici vreun cap de guvern român, nu mai poate impune o soluţie care s-ar împotrivi cu voinţa naţiunii. A pierit timpul când puterile străine făceau cu noi ce voiau. Regelui trebuie să-i pară bine că la noi s-a deşteptat opinia publică aşa de mult, căci va răspunde la toate îmbierile străinilor printr-un energic „non possumus”, căci opinia publică nu-mi dă voie să fac ac [est] lucru. Un factor nou în viaţa politică internaţională, ac [castă] voinţă a poporului nostru şi nu este tocmai de dispreţuit. Pe de altă parte, p [pentru] străini şi mai ales p [pentru] maghiari ac [castă] cădere a lui Sturdza şi prin urmare deşteptarea conştiinţei naţionale româneşti înseamnă schimbarea sistemului lor de cârmuire faţă de români, de vor să aibă pe români ca sprijinitori ai lor în lupta contra slavismului. Din toate p [punctele] d [el v [edere] ac [castă] criză a fost o lecţie minunată p [pentru] mulţi şi nu atât p [pentru] români, cât p [pentru] străini.

1899 aprilie 7

Iaşi, miercuri

Una din cele mai mari crize a prieteniei mele cu Eugenia am avut-o luni seara şi criza a fost aşa de violentă încât ieri, când am fost la d-na Vârgolici, aceasta m-a întâmpinat cu cuvintele: „Ce copil eşti, omule! O s-o faci să se scârbească de măritiş şi de tot. Ieri noaptea a fost agitată şi am auzit-o zicând tare: «vrea el să mă cunoască şi să-mi afle caracterul, dar mi se pare că eu îl cunosc mai bine, e gâlcevitor şi rău»”.

Lucrul s-a petrecut în chipul următor: fata şi d-na Vârgolici mi-ai făcut de 1 aprilie o farsă, adică mi-au trimis o telegramă noaptea la 12 în care mi-anunţau, ca şi cum mămiţa ar fi pe drum, că dânsa soseşte de dimineaţă la Iaşi. Ac [castă] telegramă falsă, deşi iscălită bine cu numele mamei, a lucrat asupra mea foarte mult. Mai întâi mă contraria faptul neaşteptat al venirii mămiţii aici şi apoi că fusesem prins de d-na V [argolici] cu neglijenţa de a nu fi fost la gară să primesc pe cea care venea. Le povesteam, nu e vorbă seara la masă, cum am telegrafiat lui Dobrescu Th. de la Bucureşti, să iasă mamii la gara de nord şi s-o

oprească. Am râs împreună de farsa lor şi le-am făgăduit alta şi eu drept răspuns. Într-adevăr, seara următoare mă întreabă d-na V. asupra faptului anunţat de Georgette Răşcanu, că vine tată-su la curs la mine, şi eu cu o figură de „enterrement” am început să povestesc, era numai fata şi mamă-sa: „Închipuiţi-vă ce mi-a făcut Răşcanu: pe la mijlocul orei mă pomenesc cu dânsul intrând în clasă şi aşezându-se în bancă; tocmai însă pe când eram în focul explicării, văd pe R., cu vocea lui stridentă: «mă iertaţi d-le profesor, dar ceea ce spuneţi dv. nu este adevărat». Vă puteţi închipui cum am rămas, dar liniştit am reluat către dânsul: «D-le R., deşi nu era tocmai momentul şi locul acum să faci observaţia dumitale, presupunând că este adevărat ceea ce susţii dumneata, eu susţin din nou că tot ceea ce am înaintat este întocmai cu adevărul. Dar dacă doriţi şi probe, atunci n-am decât să trimit după autor şi să ne desluşim aici în faţa tuturor». El a tăcut din gură, dar fiindcă îl vedeam în timpul cursului meu reluat că se agită în bancă şi face gesturi de dezaprobare, atunci m-am oprit din explicări şi adresându-mă către dânsul: «D-le R., dacă nu-ţi place ceea ce spun, te rog pofteşte dumneata pe catedră şi urmează». A rămas împietrit şi eu mi-am terminat lecţia”. Napucasem bine să povestesc farsa şi parcă aud pe d-na V. dând cu palma în masă şi roşie la faţă: „Vezi să mai te duci la Răşcanu al dumitale! auzi ce neruşinare!” Iar fata adăugând şi dânsa: „Dar cum se poate, cum se poate! Dar este o insultă grea; nu-ţi mai rămâne decât să-l provoci la duel!” Cum se cunoaşte spiritul de rasă! Şi-mi suna la ureche: „nu-ţi mai rămâne decât să-l provoci la duel”. Decât am rupt-o cu râsul, râs de-al meu de zile bune şi senine. Până aci toate bune, dar unde se încurcă iată:

Seara următoare cânta Eugenia la piano „Steluţa” şi întorcându-se spre mine mă întreabă încet, deşi era şi mama ei acolo: „nu e aşa că vii joi seara la concertul de la d-na Humpel, unde cânt şi eu?” Am răspuns poate cam apăsat: „nu pot să vin”. Fata a rămas din cântec şi întorcându-se spre mama sa: „auzi ce zice domnul A., că

nu vine joi seara la d-na H?” „Cum se poate?” „Nu pot să vin şi am un motiv puternic să nu mă duc”. D-na V., în loc să ia lucrurile cu duhul blândeţii, răspunde: „atunci nici eu nu merg”. Fata parcă împinsă de un resort şi mânioasă: „Ba, mă rog, dumneata să mergi, mă rog, mamă, altfel nu merg nici eu”. La rândul meu împuns, îmi ziceam în minte: „pentru mine i-a fost totuna de merg sau nu merg” şi aţâţat, biciuit de gândul acesta, am spus uitându-mă în ochii ei: „Ştiu eu, dumitale ţi-e totuna de merg sau nu merg”. În ochii ei nu se vedea nicio schimbare, numai buza de sus înspre dreapta s-a mişcat, ca şi cum ar fi însemnat: „ce să-ţi fac”. Atât mi-a trebuit, pentru ca împins de un demon să mă scol de pe scaunul meu de lângă dânsa şi să m-aşez lângă masă, la mijloc, mai ales că în ochii fetei văzusem un început de lăcrimare. Eugenia s-a sculat brusc şi dânsa şi a stins cu necaz luminile de la piano şi apoi la invitarea mea s-a aşezat pe scaun lângă mine. Eu ţinându-i mâna în mâna mea, deşi mai neliniştit decât totdeauna am întrebat: „dar dacă eu te-aş ruga Eugenia să nu te duci nici tu la concert să cânţi?” „Doamne fereşte, să mă roage şi D [umne] zeu din cer şi tot mă duc”, a luat aproape în cor şi mama şi fata. „Bine, bine, D [umnezeu] nu te roagă, dar dacă te-aş ruga eu?” „Nu se poate fiindcă nu se poate. Ar veni aici şi Humpel şi d-na H. Nu se poate, în fine”. Văzusem cu aceasta măsura hatârului meu şi la fată şi la mamă; că o simplă directoare de şcoală putea să fie mai sus pusă decât mine. O aşa mânie mă apucase şi un fel de dorinţă de a turmenta şi pe alţii încât am spus fără să-mi dau seama: „dar dacă din ac [castă] mergere sau rămânere acasă aş pune ca o condiţie pentru facerea sau desfacerea logodnei?” Şi cred că-mi scăpărau ochii de necaz. Ce răspuns putea da măsa decât cel ce l-a dat: „fă cum ştii!” Fata însă a rămas mută şi după ce s-a uitat în ochii mei – eu de altminteri mă sculasem în picioare – a adus pumnii la ochi şi a rămas nemişcată. Nu ştiu dacă a trecut mult sau puţin până ce d-na V., care s-a stăpânit mai degrabă, a reluat: „lasă că te cunosc eu, grecule şiret, iar vrei să mă păcăleşti ca în rândul trecut”. Şi de aci înainte când în

glumă, când în serios am vorbit. Dar fata care amuţise mă întreabă serios: „dar de ce nu vii, m-a vorbit cineva de rău la dumneata, sau au să mă fluiere când oi cânta?” „Nu, mon amie, tu nu te teme de nimic. Ş-apoi cum crezi tu că ascult eu la tot ce-o spune oamenii de tine. Credinţa în tine nu se mai întăreşte, ori se slăbeşte după cum o vrea lumea”. Fata a rămas tot tăcută şi după plecarea mea a spus cuvintele pe care le-am raportat. Se vede bine că am greşit. Greşeala însă mi-am răscumpărat-o a doua zi explicându-i de ce nu pot merge la concert, fiindcă d-na H. mă rugase să nu mă duc, de teamă să nu se zăpăcească corul uitându-se la mine în loc de unde trebuie.

1899 aprilie 5

Joi 10 ziua, Iaşi

Iată câteva note care pun în lumină caracterul Eugeniţei. Ieri după dejun m-am dus la dânsa şi fiindcă rămăsesem cu dânsa singură am plecat împreună în grădină şi, plimbându-ne la braţ, am început să vorbim despre una, despre alta, după cum se înfăţişau în minte lucrurile. I-am spus de cearta între doi bătrâni, născută din faptul că unul luase între degete foiţele unei garoafe înflorite şi le strânsese. La urmă am intrat în cercul de brazi şi sălcii din mijlocul grădinii şi i-am spus: „poate să rămân de vacanţa Paştelui, să nu mă mai duc la Giurgiu, la mama”. „Ah, nu, să nu faci asta. Mama dumitale are să se mâhnească şi o să zică: «Vezi, acum nu se mai gândeşte la mine, mă lasă singură, fiindcă el îşi găseşte toată plăcerea să stea cu logodnica». Nu, eu te sfătuiesc – şi spunea cuvântul cu o nespusă naivitate şi dulceaţă – să te duci la Giurgiu şi să stai cel mult 4 zile şi să te întorci îndărăt”. Mă uitam în ochii ei şi era atâta convingere şi atâta bunătate încât am răspuns cu toată inima: „da, mă duc şi mă întorc după 4 zile”.

Seara pe lună frumoasă – era prima jumătate – ne-am plimbat prin grădină din nou. Ne-am uitat mai puţin la stele, deşi străluceau în chip fermecător, decât unul în ochii celuilalt, mai cu seamă când treceam prin dreptul luminii de la felinarul de pe uliţă. Cuminte vorbea dânsa şi

liniştită, şi a vorbit mai mult decât de obicei. „Vezi, un lucru am să ţi-l spun şi să nu te superi – zicea dânsa – când ai în contra mea ceva, spune-mi ce nu-ţi place şi eu am să fac precum zici. Te-am văzut de câteva ori nemulţumit în contra mea şi în momentul de supărare nu spui nimic, dar revii a doua zi şi a treia zi asupra lucrului şi asta nu-mi place”. Ce puteam răspunde alta decât că o să încerc să mă port după cum vrea dânsa. „Sunt bun – îi spuneam eu –, dar cu sufletul frământat; un lucru de nimic mă nelinişteşte, mă tulbură adânc. Şi fire bănuitoare precum sunt, odată pornit pe o idee, tocmai prin puterea îmbinării aduc lucrurile şi gesturile care au fost împlinite în trecut din întâmplare, în legătură cu ac [ea] idee călăuză şi îmi fac singur de spaimă şi de chin. Tu n-ai decât, când m-ai vedea neliniştit, să zici un cuvânt şi am să mă potolesc. Şi de tine ascult mai mult decât oricare altul”. Şi pe nesimţite am vorbit despre viaţa noastră din viitor, cum o să trăim şi că o să fim fericiţi. Care mi-a fost mirarea mea când între altele am auzit-o vorbind despre copiii pe care-i vom avea. Şi nu doreşte dânsa decât un băiat şi o fată. „Atâta ajunge să fim fericiţi”. Nu ştiu să fi fost influenţa glasului acestui copil nevinovat, dar aşa de cuminte, să fi fost influenţa blândă a lunii care-mi îndulcise sufletul, să fi fost liniştea serii cu vântul care bătea încet, în orice caz mă simţeam fericit şi cu o pace în gândul meu pe care n-am cunoscut-o până acum. La întrebarea mea: „Ţi-ar place să trăieşti aici întotdeauna sau ai vrea să mă azvârl în vârtejul vieţii şi să ne înălţăm mai sus în societate?” „La ce, nu suntem bine şi aşa? Să trăim cinstiţi, precum suntem, şi fericirea asta este şi nu mai poate fi găsită aiurea”.

1899 aprilie 13 Iaşi. Marţi

Duminică seara, 11 aprilie, a fost logodna mea cu fata. Am urmat după vechiul sistem, cel cunoscut din bătrâni. Invitat la masa de seară m-am dus, ca de obicei, mai-nainte de vreme la fetiţă acasă şi am găsit-o îmbrăcată în alb. Era frumoasă, cum n-am văzut-o încă, deşi ea e frumoasă. La masă am fost chefliu şi am râs cât doi şi am băut singur cât ele toate. După masă au sosit pe rând toţi

invitaţii, d-na Culianu mai întâi cu una din fetele Culianu, şi mai târziu Adrienne Culianu şi Ada, apoi Petru Culianu cu nevasta, fosta d-ră Gâlcă din Bârlad, Octav Erbiceanu cu nevastă-sa Lucie şi băieţelul lor Nicuşor, d-na Scobai şi bărbatul, d-na Grigoriu şi dl. Gr [igoriu], dl. şi d-na G. Buţureanu, tatăl d-nei Vârgolici [205], Petru Zarifopol, maica Evghenia şi maica Olimpia, Mihai Vârgolici şi nevastă-sa şi Virginia fata lor [206] şi după logodire şi dl. dr. Riegler [207].

Lucrul s-a petrecut cu o simplitate patriarhală: toată mulţimea aceasta în picioare, iar eu tremurând cu sufletul stând în mijlocul salonului lângă masă, priveam la o tavă mare cu cofeturi; în faţa mea, dincolo de masă, papa Culianu cu barba lui albă, uitându-se spre Eugenia, care sta în picioare lângă d-na Culianu, şi îndemnând-o ca şi pe mine să căutăm inelele ascunse printre bomboanele din tava cea mare. Eu le văzusem, mai ales pe al Eugeniţei îl şi scosesem deasupra de la fund; pentru celălalt inel, îndemnam pe fată să caute când într-o parte, când într-alta, dar întotdeauna printre locuri unde nu putea fi inelul; la urmă l-am găsit şi l-am scos împreună dintre cofeturi şi cum nu ştiam ce să facem cu dânsele le-am dat verigu ţele domnului Culianu. Acum vine momentul solemn: Culianu cu glasul tare şi puţin îngânat, privind nesigur când către Eugenia, care tremura puţin – buza de sus mai ales tremura –, când către mine, a început să ne spuie: „cu aceste verigu ţe se face lanţ, iar cu lanţul se leagă robii şi este o robie aceasta a noastră, numai [că] este o robie dulce şi de bunăvoie, în care niciunul nu este tiranul celuilalt, amândoi sunt stăpâni cu drepturi egale, căci iubirea ce vă leagă vă dă şi unuia şi altuia independenţa şi robia, rămânând deopotrivă supuşi şi credincioşi atâta timp cât veţi fi împreună, şi veţi fi împreună toată viaţa”. A mai urmat papa Culianu încă un timp; după ce am ascultat tot, m-am trezit sărutând pe dl. Culianu, apoi mâna d-nei Culianu şi, în fine, pe rând câţi au ieşit înaintea mea. Fetiţa s-a ţinut minunat, a vorbit cu prietenele ei, cu cunoscuţii, ca un om mare, fără nicio silă şi natural, parcă în viaţa ei

n-a făcut decât numai acest lucru. Ce fată de rasă, doamne! Şi aşa s-a petrecut actul cel mai important din viaţa mea.

1899 aprilie 16

Vineri, Iaşi

Te întrebi uneori de unde iau poeţii tipurile lor de oameni, cu caracterele lor pronunţate. Nimic mai simplu drept răspuns: uită-te împrejurul tău şi cercetează cu amănuntul şi de ai ochi de văzut, apoi tipurile şi caracterele pot s-apară ca frunza şi ca iarba. Iată persoanele dimprejurul fetei: maica Evghenia şi maica Olimpia, şi mai presus de toate d-na Vârgolici. Maica Olimpia o glumeaţă, dar sub gluma ei o bunătate îngerească. Dacă ar fi bărbat, ea ar intra în rândul celor care te-ar cinsti pe la băcănie cu o ţuică, două, ş-apoi ţi-ar spune la glume şi din când în când ţi-ar lovi cu dosul palmei pântecele. Spune ghiduşii, în timpul acesta face din ochi, dar aşa încât să poţi vedea şi tu contra căruia spune cuvântul, şi cu buzele un fel de „mon” curioasă. Maica Evghenia mai serioasă; în ochii ei, în glasul ei, în portul ei semnul unei profunde jertfiri pentru binele altuia. Iubeşte, precum se vede, pe Eugeniţa, din toată puterea sufletului şi o urmează cu privirea plină de bucuria cea mai vie. Trece prin casă ca o umbră şi o întâlneşti pretutindeni, în grădină, în salon, în iatac, în bucătărie, în spălătorie, oriunde cu gândul n-ai gândit şi pretutindeni lucrează. Face parte din tagma celor care nu comandă, dar care face tot; de dânsa ascultă toată lumea totuşi; pe tăcute şi liniştit o vezi aci deretecând casă, aşezând florile în ghivece, sau cârpind pereţii, ori croind cămăşi şi rochiţe; lucrează pentru fată, pentru copilaş şi pentru dânsa, şi pentru ceilalţi, fără murmur şi fără silă, parcă aşa a fost hotărât de când cu lumea. La bucătărie ea face cozonacii, ea rânduieşte bucatele, ea împarte carnea şi dă slujnicilor rolurile de împlinit şi fără s-auzi de la dânsa un cuvânt de oboseală sau de plictiseală. Religia ei şi credinţa ei este Eugeniţa, pentru dânsa şi-ar da şi sufletul, precum şi-a dat şi trupul întreg. Când îi spui ceva râde cu bunătate şi te

ascultă cu atenţie, fără să uite în acelaşi timp să spuie servitoarei ba să care apă la flori, ba să vadă de băiat să nu cadă şi câte de toate. Un rob în fine, dar în sufletul căruia este o poezie întreagă.

D-na Vârgolici cu totul altfel. Ceea ce se numeşte în limba noastră turuială, este ea întrupată. Vorbeşte cât zece, de nu mai poate nimeni plasa un cuvânt, cu rost vorbeşte dar mai de multe ori fără rost. De câte ori am încercat să-mi dau seama de dânsa totdeauna am avut un sentiment de nelinişte. Are o figură foarte curioasă: faţa rotundă cu bărbie ascuţită şi cu umerii scoşi, iar ochii aproape ca de chinez, cam aplecaţi, în orice caz subţiaţi la cozi. A intrat în casă pe portiţa de dindărăt: Vârgolici disperat de pierderea nevestei sale dintâi, Nataliţa, cea cu care avea pe copiliţa mea, Eugenia, a găsit în drumul său pe d-na Vârgolici, care ca rudă ce era cu Nataliţa era primită în casă în orice moment. Ei bine, nu ştiu cum or fi trăit împreună, Vârgolici cu dânsa, totuşi tocmai strălucită petrecere n-o fi fost, căci erau două caractere diferite; Vârgolici mai mult un taciturn şi voluntar, dânsa o vorbăreaţă de frunte şi o capricioasă. Temperament sanguin, precum este ac [castă] femeie, ea trebuie să aibă toate cusururile şi bunurile ac [estor] temperamente, adică să se mânie repede şi să se potolească repede. Fereşte-te de contrazicere cu dânsa şi poţi fi sigur de dragostea ei. Mă întreba Eugeniţa astă seară: „ce crezi, este inteligentă sau nu?” Mă gândeam ce să spui, fiindcă n-aveam ce pune mai bun pe seama ei, am răspuns: „prea vorbeşte, frăţioare, mult. Şi dacă este o calitate să ştii vorbi, dar este una şi mai mare să ştii tăcea la timp”. Ca s-o judeci mai bine, ascultă: ac [castă] femeie a intrat în casă la Vârgolici fără s-aducă şi ea un ac măcar de cusut. Acum se luptă pe moarte şi mi-a împuiat capul cum să mai scoată de la Eugeniţa măcar încă o mie de lei. Ea din împărţirea averei în fond are două părţi din trei, căci ea are partea ei şi a copilului Coca-Duţu. Acum vrea să mai scoată de la fată încă pentru bibliotecă, încă pentru cărţile lui Vârgolici şi nu ştiu pentru ce alte lucruri. Parcă banii ar fi ai ei şi nu ar

fi în fond tot ai fetiţei! Nu vrea să vie la nuntă pentru ca să nu cheltuiască, pretextând că este în doliu după moartea mamei sale. Mai ieri era bolnav tatăl ei şi ea se văita nu de faptul că o să moară din boală, ci că o să trebuiască să-l îngroape. Ce tip, ce tip, Doamne! E bun de studiat.

1899 aprilie 17

Iaşi. Sâmbăta Paştelui

Astăzi am avut fiorii cei cutremurători, fiori născuţi din auzirea unor nerozii pe care nu poţi pune niciodată temei. Şi nerozia – cine îşi poate închipui – este un vis. Fetiţa îmi povestea astăzi, pe când mă plimbam cu ea, de mijloc ţinând-o, prin grădină, că noaptea trecută a visat un vis curios. „Astăzi nu l-am spus cu mamaia de faţă, fiindcă dânsa este superstiţioasă şi crede că se întâmplă tot ce visezi: ţie însă ţi-l spun. Se făcea că eram împreună cu o mulţime de oameni într-o piaţă largă şi ne uităm cu toţii cum se clătina turnul unei biserici înalte. Turnul s-a clătinat mereu până ce a picat la pământ. Vârful turnului însă s-a făcut o cutie, ca o raclă, şi înăuntru era o cruce, pe care voiam s-o iau. Fără să-mi dau seama, m-am pomenit într-un cimitir şi acolo mă simţeam moartă. Cu toate astea vorbeam ca un om deştept şi ceream celor dimprejurul meu să-mi sape o groapă alături de papaia; iar mamaia nu voia să mă lase. Când mi s-a adus cutia-raclă, eu crezând să găsesc crucea de aur de pe turnul bisericii, când desfac capacul dau de un îngeraş frumos de porţelan, care-mi plăcea foarte tare. Am cerut mamei să mi-l puie pe groapă ca semn, dar dânsa nu voia cu niciun preţ. Şi m-am deşteptat tremurând”.

Şi când te gândeşti că ea, o fată aşa de deşteaptă şi cultă, crede în tot ce visează, îţi poţi închipui câtă greutate punea pe cuvintele sale. Mă uitam în ochii ei şi nu voiam să-i mai dovedesc nerozia visului, care de altminteri n-ar fi fost greu de arătat. Pe de altă parte, d-na Vârgolici îşi povestea şi dânsa visul ei: „Eram în casă şi mi se părea că am o oglindă în faţă. În oglindă vedeam un ochi negru, a cărui pleoapă nu se putea deschide şi-mi împiedica vederea, pe când celălalt ochi era roşit de sânge, provenit

din nişte înţepături ca de ac pe partea albă a ochiului. Semn rău” – zicea dânsa. Când m-am întors acasă pe drum râdeam de mă strâmbasem de visele lor.

1899 aprilie 22

Joi, Iaşi

Iată cum se poate face o ruptură. La masă d-na Vârgolici, care de câteva zile este nervoasă şi cârcotaşă din pricina nevoii în care se află de a debursa cu nunta noastră o sumă bunicică de bani, s-a mâniat pe fată, pe Eugeniţa, fiindcă a văzut-o ceva mai-nainte ţinându-mă de mână şi spunându-mi pe nume şi tutuindu-mă. „Că asta nu e cuviincios, că asta din partea ta este o neruşinare, lipsă de modestie şi… şi…” pornită pe această pantă nu s-a mai oprit. A început să tremure şi cu ochii roşiţi să se uite mâniată când la mine când la fată şi să bată cu pumnii în masă. Situaţia mea, mai ales faţă de slujnică, începuse să fie cu desăvârşire neplăcută şi întorcându-mă cu oarecare energie la dânsa am apostrofat-o liniştit dar hotărât: „Doamnă, eu nu sunt obişnuit cu scene de asemenea natură şi, după câte ştiu, n-ar fi tocmai aci momentul să ne dăm în spectacol. Te rog să le laşi spusele dumitale pentru alt timp mai potrivit”. A tăcut ca un peşte şi eu de asemenea; la masă, într-un timp, nu s-a mai auzit un cuvânt măcar, până ce am rupt tot eu tăcerea. După această scenă am avut o alta nouă în odaie; mai mare necazul; îmi venea să-mi iau pălăria şi să plec.

A doua zi eram şi eu jenat şi fata. A fost destul să nu vrea Eugeniţa să-mi dea un sărut pe care i-l cerusem, pe cuvântul că „toi tu t’en vas et moi je reste”, pentru ca să-i spun cu o îndărătnicie demnă de o cauză mai bună: „bine, nu vrei, să ştii că niciodată n-am să-ţi mai cer. Dar ştii, jamais, jamais”. Şi n-am mai vorbit niciun cuvânt cu dânsa, nici nu m-am mai uitat la dânsa. Seara, când am plecat, în loc să-i sărut mâna ca de obicei, am strâns-o de mână, fără să mă uit la dânsa. Şi acum nu ştiu ce să fac. Noaptea mi-a fost frământată, am visat-o mereu pe dânsa, când plimbându-se cu mine la braţ, când încercând să intre la dânsa în curte, dar fără a fi văzută de mama ei. Şi ce copil

adorabil! Când râde nu ştiu să fie pe pământ o fiinţă care să atragă cu mai multă putere. Mă iubeşte, nu mă iubeşte? Încă nu pot să-mi dau seama bine. Un lucru este sigur: vrea să scape cu orice preţ de sub jugul d-nei Vârgolici. Când i-am spus că se poate să amânăm nunta p [pentru] septembrie, primul argument pe care mi l-a dat contra amânării a fost: „nu mai pot să stau în casă, ofticez cu dânsa”. Mai pe urmă, ruşinată, a adaos: „şi apoi vrei să fiu şi cu tine mai curând împreună”. Caracterul ei s-ar putea preciza în următoarele: spirit meditativ cu o puternică concentrare de sentimente, are pe lângă multă tenacitate în caracterul său şi multă încredere în sine însăşi; deci spirit voluntar şi pornit spre stăpânirea celorlalţi, stăpânire care se impune fie pe cale directă, şi atunci ai în faţă o fiinţă de o rară îndărătnicie, fie pe cale piezişă, susţinând în momentul când vrei să-i impui părerea, acelaşi lucru ca şi tine, pentru ca mai târziu, când o crede momentul mai potrivit, să revie la ideea sa. Acum văd cât de profundă a fost vederea mea când întrebând pe d-na Humpel: „de nu este Eugeniţa ambiţioasă”, mi-era frică să aud un răspuns afirmativ, care s-a şi dat. În fine, ce este scris are să se întâmple, degeaba fac eu presupuneri şi bănuieli.

1899 aprilie 26

Luni, Iaşi

O zi frumoasă se părea să fie de dimineaţă şi a fost în realitate una din cele mai urâte, şi asta numai graţie doamnei Vârgolici. M-am dus la dânşii după dejun ca de obicei şi petrecere minunată. Seara însă la masă, din nebăgare de seamă, fiindcă doamna îmi tot povestea despre fosta dragoste a Eug [eniţei] cu Jean Popovici – pe umărul căruia se lăsa cu încredere – şi cu Jujuţă Melik [208] – căruia ea era promisă – am zis ceva înţepat, ceva plictisit: „Hr, ce-mi spui mie aşa lucru, spune-i vardistului de la poartă”. Maica Evghenia a rămas cu paharul în mână, maica Olimpia a „împietrit”, precum zicea dânsa, iar d-na V. a „îngălbenit”. Ne-am sculat de la masă şi eu cu Eu [geniţa] am trecut în salonaş. După o vreme, mirat că nu

văd venind dintre ceilalţi, am intrat în iatac şi acolo îi văd pe toţi, maicele amândouă la masă, iar d-na V. plimbându-se agitată şi vorbind între ele. Am înţeles ce era şi dând braţul d-nei V. am început în şagă: „Oare ce să fie scumpă d-nă cauza ac [estor] frământări sufleteşti”; „Ce să fie d-le, dumneata te porţi necuviincios cu mine şi-mi spui cuvinte pe care niciodată nu le-am mai auzit”. Şi apoi, vorbind cu multă volubilitate şi cu multe gesturi, a urmat pe ac [castă] cărare înainte, încât o vreme n-am putut plasa niciun cuvânt. Cu chiu cu vai, am spus că „vorba cu vardistul” este nevinovată şi că este o expresie consacrată între noi junimiştii. Ceea ce m-a mâhnit a fost faptul că la un moment dat au fost în contra mea toţi, până şi Eugenia. Atunci mi s-a făcut aşa milă de mine, văzându-mă singur în mijlocul lor, încât ca să nu plâng am fugit.

A doua zi, enervat din seara de dinainte, intru în casă la dânşii. Mai întâi m-a surprins faptul că Eugenia nu mi-a ieşit înainte, rămânând să facă mai departe corecturile; apoi m-a surprins şi mai tare când mi-au spus că seara merge la reprezentaţia Ligii şi fetiţa, invitată în lojă la d-na Culianu. Enervat eram mai demult, faptul insistenţei lor că „Eugeniţa trebuie să se ducă şi dumneata vei intra din când în când în lojă”, lucru care mă supăra, căci era o nouă repetare a unei discuţii mai de mult avută, acestea toate m-au silit să spui hotărât: „Fata nu poate merge”. „Ba, are să meargă” mi s-a răspuns, cu aceeaşi hotărâre, iar fata a adăugat: „şi pentru ce n-aş merge? Doar mă duc eu m-me Culianu şi nu cu străini”. Ac [casta] a fost destul ca să mă exaspereze. Îmi venise o aşa scârbă de mine însumi şi atâta deznădăjduire era în sufletul meu că, fără să-mi dau seama bine de starea mea, am adăugat: „În acest caz, pentru mine este un semn că n-am ce căuta aici”. Reţinându-mă însă, m-am trântit pe scaun. Ce mi s-a spus nu ştiu, căci gândul meu nu mai era cu dânsele şi deşi auzeam cuvinte, înţelesul lor nu-l mai cuprindeam. La urmă d-na V. a plecat la Culianu şi ce-o fi vorbit nu ştiu, că rezultatul a fost: fata s-a dezbrăcat şi hotărârea mea a rămas.

Acesta era un câştig, dar cu preţul mare al dragostei l-am dobândit. A rămas desigur o rănire, o jignire a copilului, de care va trebui mai târziu să ţiu socoteală. E rece tot ceea ce am scris aici, dar să fi văzut cineva câtă frământare a fost între noi patru şi cum nu-i mai venea nimănui să stea liniştit pe locul său, şi ar fi înţeles îndată ce înseamnă a-ţi juca pe un cuvânt întreaga ta fericire. Şi zic „a-ţi juca întreaga fericire" căci la un moment dat, la cuvântul d-nei Vârgolici, susţinută şi de Eugenia şi de maica Evghenia, „că nu se poate certa eu m-me Culianu, spunându-i că nu merge", m-am sculat repede de pe scaun şi pornind spre uşă am zis: „aşa va să zică, dv. Ţineţi mai mult la m-me C. decât la mine, atunci nu văd de ce n-aţi rămâne cu dânsa". Tot jucând pe supăratul, am să sfârşesc prin a mânia pe fată şi odată dânsa convingându-se că va duce rea casă cu mine să strige: „nu mai vrei nici moartă căsătorie".

Să fie geloasă Eugenia! După ce ne-am împăcat după masă, eu am încercat să mă duc să iau casa de la teatru. Când am spus că luând banii se poate să intru şi în teatru, Eugenia mi-a răspuns: „Da, ca să vezi pe d-na Ureche, lângă care probabil ai să şezi ca în rândul trecut". Uf, dar ajungă-mi atâta scris. Sunt nemulţumit de dânsele, sunt nemulţumit de oameni şi mai presus de toate de mine însumi. În aşa momente să ai un revolver şi să-ţi trânteşti un glonţ în cap. Jur însă, de aci înainte ori de câte ori m-oi mânia să număr, înainte de a vorbi, până la 100 şi numai după să scot cuvânt de răspuns.

1899 aprilie 28 Miercuri, Iaşi

A venit vremea să scriu şi ceva politică. Situaţia în ţară pare mai încurcată decât oricând, din pricina conservatorilor care au primit puterea de la Rege. Ne-am adunat la Missir P. şi în număr respectabil am început să deliberăm. Missir vorbeşte: „Ştiţi cum au picat colectiviştii, nu mai revenim asupra faptului. Regele a chemat pe conservatori, care în intenţia lui trebuiau să lucreze cu noi, din ac [castă] cauză şi din faptul că au fost prietenii noştri de ieri noi nu putem fi agresivi. Ac [esta] e punctul de

plecare al lui Carp. Însă conservatorii luând puterea parcă şi-au dat cuvântul să ne reducă pe noi, junimiştii, cu orice preţ; duşmanul lor de moarte noi suntem. Aşa fiind ce facem noi aici? La 1891, fiind cu toţii am mers în tovărăşie, adică 8 şi 8 locuri de deputaţi. Ce s-a schimbat de atunci încoace? Nimic. Numai în folosul nostru faptul că am făcut o companie fericită, căci de mişcarea noastră s-a interesat lumea; precum şi faptul că în mijlocul nostru sunt inteligenţele cele mai alese conservatoare. Ei au crescut numai cu numărul. Deci trebuie să plecăm tot de la 1/2 la 1/2; v-om mai lăsa şi noi şi v-or mai da şi ei mergând împreună. Deocamdată ridicăm stindardul şi instituim clubul nostru junimist".

Holban [209] vorbeşte: „Ca să nu ne tragă pe sfoară în tratări trebuie să facem următoarele: să fixăm un maximum şi minimum peste care nu vor putea trece delegaţii noştri în tratări, apoi ce colegii dau ei şi în fine tratări simultane cu conservatorii radicali şi cu liberalii-naţionali". Asupra ultimei idei s-a stârnit discuţia. Cei mai mulţi nu voiau s-audă de ac [est] mijloc perfid de a vorbi cu oamenii politicieni. Rezultatul discuţiei a fost numirea lui Pogor V. şi P. Missir ca delegaţi ai noştri şi înţelegerea cu conservatorii.

Ieri, marţi, a venit Carp la Iaşi şi prin urmare ne-am strâns la club să hotărâm asupra acţiunii. Am văzut multe mutre noi, străine, şi multe din cele vechi. Carp cu monoclul la ochi a apărut în prag şi toţi ca prim efort sau sculat în picioare şi i-au făcut ovaţiuni, unii salutându-l, alţii spunându-i „excelenţă". Foarte „crâne" a intrat în sală, pe unul bătându-l pe umeri, pe altul lovindu-l uşor cu palma pe obraz şi tot aşa mai departe. S-a trântit pe scaun şi apoi apucând masa de căpătâi a tras-o după sine, fără să se uite la cei ce stăteau cu coatele pe masă. Şi-a desfăcut jiletca, şi-a tras piepţii cămăşii din pantaloni şi apoi s-a răsturnat pe canapea. „Nu vă spui nimic, aduceţi-mi întâi un ceai". Mai târziu, îndreptându-se spre partea lui Culianu şi Giorgies Racoviţă [210]: „Mă rog, voi ce aţi făcut?" „Nimic". „N-ai vorbit nimic, n-aţi zis nimic?"

„Nimic, am tăcut”. După ce i s-a adus ceaiul, răsturnat precum era pe sofa, a început să vorbească jumătate în serios şi jumătate în glumă. „Ştiţi că mi s-a oferit puterea şi n-am primit-o. Şi de ce n-am primit-o? Pentru că nu ştiu cine dintre voi este junimist adevărat şi cine nu; d-aia m-am gândit să vă încerc acum şi să vă ţin o vreme în opoziţie”. Toţi râdeau, unii ca Ianov [211] l-au întrerupt ca să-i vorbească tot în zeflemea de ruperea coatelor pe la haine de când aşteaptă ahtiaţi după putere. „În intervalul ac [esta] două defecţiuni mai importante s-au întâmplat p [pentru] mine: una a lui Dissescu, pentru care Pogor are cuvântul centre qui veut, reste qui peut», şi a lui Niculescu-Dorobanţu, pe care însă l-am apostiliat zicând: «Pour un coup d’essais, il a fait un coup de maître». Mă rog, ceaiul mi-l mai aduceţi ori nu?” Apoi întorcându-se către P. Missir, vecinul lui în dreapta, pune mâna pe tabachera lui de argint şi umblând cu dânsa, îl întreabă: „Mă rog, de ce n-o dai să se dreagă colea – şi arăta cu degetul – că e păcat de aşa sculă să se strice! Cum vedeţi – şi se întorsese iar către noi – situaţia nu este clarificată. Înaintea noastră stau trei cărări pe care putem merge: sau ne aliem cu guvernul, sau stăm izolaţi, sau cu liberalii. Separaţi, cred că nu e bine, căci elementele nesigure au să treacă după balotaj cu puterea şi rămânem neînsemnaţi. Cu guvernul ar fi bine să trecem, fiindcă ne întovărăşim cu ai noştri; dar ac [castă] alegere are un coercitiv: să mergem cu dânşii în condiţii onorabile. Scopul nostru în toată ac [castă] alegere de drum este să intrăm cât mai mulţi în Cameră. După alegeri e probabil că au să ceară din nou conlucrarea mea, dar atunci are să fie mai greu de acordat. Şi o zic asta fiindcă înainte de alegeri aveam perspectiva să aleg pe prietenii noştri, pe cei de zile bune şi pe cei de zile rele; după alegeri însă mă aflu cu o parte din prieteni ştirbit. O nouă conlucrare a mea pe baza altei dizolvări iar nu se poate. Deci nu rămâne decât să-i aşteptăm o vreme, 9 luni, cel mult un an, şi atunci au să depuie puterea şi iau eu singur situaţia. Şi luând-o eu, mulţi conservatori au să treacă la mine şi venim definitiv

stăpâni pe ţară”. Cap clar şi om de acţiune, ştie ce vrea şi ceea ce vrea ştie să găsească drumul spre realizare.

1899 aprilie 30

Vineri, Iaşi

Altă figură însemnată şi curioasă în acelaşi timp: am fost cu prilejul cererii mele de dispensă a nunţii p [pentru] postul Sf. Petru la Mitropolitul Moldovei, Iosif Naniescu. În fundul curţii de la Mitropolie este o casă cu giamlâc lung; intrarea se face pe sub un fel de portic, ţinut p-alocurea cu stâlpi falşi de zid, din care nu se văd decât urmele unor capitele bizantine. Am fost introdus la I.P.S. printr-o dosnică scară de lemn, de către Ştirbei, părintele, şi de către Musicescu [212]. Intrarea, mai exact săliţa, era cam deşartă şi prăfuită, pereţii văruiţi dar de demult şi nicăieri vreo podoabă, un scaun sau o cadră, pardoseală de scânduri. M-au dus călăuzele mele, printr-un salon cu scaune rânduite pe la pereţi şi cu portretele zugrăvite atârnate, în săliţa lungă cu giamlâc şi care da cu faţa spre grădină şi str. Ştefan cel Mare. I.P.S., bătrân, cam de 78 sau 79 de ani, după Musicescu, gârbov şi cu barba albă lungă stătea pe un jeţ de nuiele împletite, ţinând o cârjă de lemn în mână. Când m-a văzut, fără să facă vreun semn, a aşteptat să ajung în faţa lui şi mi-a întins mâna pe care i-am sărutat-o în timp ce el mă săruta pe frunte. M-am aşezat pe scaun drept în faţa lui şi am aşteptat să mă întrebe. „Cum petreci p-aici, cum ţi se pare Iaşul, eşti obişnuit?” şi o mulţime de alte întrebări. Răspunzând la tot ce mă întreba, studiam în acelaşi timp figura lui. Bine păstrat, privirea ochilor lui albaştri spăluciţi, deşi susţinută de ochelari prezbiţi, este deschisă, cu o nuanţă de şiretlic şi concentrare în acelaşi timp. Se uita la mine şi probabil cerceta după trăsăturile feţei mele să afle mai repede ce este în cugetul meu. Nu ştiu ce idee se făcuse în creierul lui despre mine, dar buza lui de sus, cu delicata şi fina-i încovoiere, înfăţişa o nuanţă de neîncredere, cine ştie dacă nu şi de dispreţ în mine laicul, cu toate cuvintele măgulitoare şi purtarea lui faţă de mine. Vorba lui rară şi liniştită era nesilită şi prin sunetul ei, prin modulaţia

glasului său şi prin alegerea cuvintelor era blândă şi liniştitoare, ca şi lumina soarelui după amiază care umbrea grădina din faţa noastră atunci.

„Nu mai e credinţă ca alte dăţi, acum oamenii care cred că se poate limpezi orice lucru prin mijlocul ştiinţei sunt răutăcioşi şi îngâmfaţi. Altă dată nu era aşa”. La observaţia mea „că sunt timpuri de credinţă şi timpuri de necredinţă”, el a reluat cu mai multă vivacitate în glas: „credinţă şi necredinţă, cum s-ar putea înlătura una pe alta? Ele pot sta împreună, căci totdeauna sunt lucruri pe care mintea omului n-are să le dezlege şi altele pe care le poate dezlega prin ştiinţă. Ceea ce poate dezlega se cade să nu intre în domeniul credinţei, dar ce nu poate dezlega aceea trebuie lăsat puterii lui D [umne] zeu. Se înţelege că omul prin înţelepciunea lui a desluşit rostul multor necunoscute de odinioară, şi are să-şi mai desluşească rostul multor altora, dar partea de credinţă trebuie să rămâie, fiindcă nu suntem în stare noi oamenii să cuprindem cu mintea totul, zidirea asta frumoasă a lui D [umne] zeu şi ce nu cuprindem cu mintea, aceea se cade s-o cerem de la credinţă”. Aici am găsit prilejul să spui un cuvânt de şcoala lui Brunetière, că ştiinţa a făcut bancrută şi trebuie să ne reîntoarcem la biserică. „Da, să ne întoarcem, dar nici noi să nu închidem ochii la lumina ştiinţei. Când îmi trebuie să cumpăr pânză, se cade să alerg la ajutorul unei măsurători, fie cotul sau metrul, iar nu la credinţă. Şi ceea ce fac cu măsurătoarea pânzei pot face şi cu altele. Şi cele desluşite de ştiinţă se înmulţesc mereu cu vremea şi noi ne schimbăm”. „Vezi, I.P. Sfinte – zicea Musicescu – ne schimbăm aşa de mult încât nici n-o să mai mâncăm ca acum; ştiinţa are să ne dea mici hăpuşoare pe care înghiţindu-le să ne potolim şi foamea şi să ne repare puterea”. „Tocmai pe această idee întemeindu-se, a apărut într-un ziar umoristic – reluai eu – o imagine a omului de peste 20 de veacuri, două picioare şi cu un creier”. Această glumă a indispus puţin pe bătrân, căci un timp nu l-am auzit spunând decât despre „modestie”, despre „bună cuviinţă” cu mai marii noştri şi

celelalte. Eu însă am tăcut. La un cuvânt al lui „despre ordine” şi „respectul cuvenit celor mai mari decât noi” am adăugat şi eu că şi noi profesorii ne muncim să insuflăm studenţilor această ordine şi acest respect pentru oamenii mai aleşi în ştiinţă, decât e grea sarcina. Nu mai departe decât „greva studenţilor” din luna trecută, care au ars regulamentul în nasul Universităţii strigând „jos Sturdza”. Şi cu toată bunăvoinţa noastră de a-i pedepsi, n-am fost în stare să facem nimic contra lor. „N-aţi fost în stare! Să-i fi şters şi «afară netrebnicilor!». Hei, că nu mai e pe vremea Knutului, să-i fi bătut bine cu gârbaciul. Să fi văzut, mai fac asemenea lucruri!” Se mâniase de-a binelea şi de scârbă îşi mutase cârja în mâna cealaltă. De aci înainte a vorbit numai el singur, singurel, întrerupt de câţiva „da” ai mei. „Şi cine este de vină în toată această destrăbălare care ne strică pe toţi? Numai presa, ea e sufletul tuturor răutăţilor. Fiindcă astăzi nu se mai cere nimic, nici ştiinţă, nici omenie, nici cumpătare de la un gazetar; orice jidan poate pune mâna pe condei şi să înjure pe oricine. Zice că este libertate. A ajuns şi gazetăria noastră să fie ca o curvă, ca o târfă, ca o fleoarţă de Podul Roşu”. Cum eu făcusem mină că nu ştiu ce înseamnă asta, a început să-mi explice că din vale peste Bahlui, de demult, era un pod vopsit cu vopsea roşie şi acolo se afla mahalaua curvelor. De aci înainte a intrat pe nesimţite în povestirea unor amintiri de copilărie. Mi-a povestit cum s-a pus pe la 1830 temelie Mitropoliei, cum a venit alaiul de boieri cu Mitropolitul în frunte de pe la statuia lui Ştefan şi s-a făcut roată împrejurul temeliei, unde era şi domnul. Apoi cum a trecut în Muntenia şi a fost luat de către Kesarie, episcopul de Râmnic [213].

De interes a fost povestirea primei încercări de a sechestra averile mănăstireşti şi opunerea energică a lui Kesarie la ac [castă] spoliere, în 1840. Iată cuvântul lui Kesarie după I.P.S.S.: „De ce voiţi voi să sechestraţi averile mănăstirilor noastre? Au nu le-am mânuit cu destulă durere de suflet pentru cele sfinte? Au n-am clădit noi lăcaşuri sfinte?” Se sculase într-un rând în picioare şi se

uita cu dispreţ înainte, imitând chipul pe Kesarie în vorba lui la Adunarea Obştească.

Mai frumoasă a fost morala prelatului cu prilejul neînţelegerilor care frământă pe oameni. „Pace voi da vouă, a zis Iisus, pace voi lăsa întru voi, dar nu pace lumească”. Deosebirea între pacea lumească, chezăşuită printr-o mulţime de acte şi jurăminte, şi pacea sufletului şi a conştiinţei, a [fost] făcută cu aşa pătrundere şi cu aşa sentiment încât din vorba lui se desprindea o nespusă amărăciune de relele lumeşti şi de uneltirile oamenilor.

1899 mai 14

Vineri seara, Iaşi

Iată prin ce peripeţie am trecut eu cu logodnica mea. Se înţelege, am urmat să mă duc, ca de obicei, de la 1 până la 10 seara. De câteva zile însă observasem pe d-na Vârgolici foarte preocupată şi nemulţumită. Ac [castă] preocupare îşi avea sorgintea în faptul că hotărârea consiliului de familie părea, precum şi trebuia, să se pronunţe în sensul de a da Eugeniţei cele 18.000 de lei trousseaux iscălit de Vârgolici, deşi nu-l primise. De câte ori n-am auzit-o zicând: „Înţeleg să plătesc ceea ce este drept, dar ceea ce nu este, de ce să dau. A primit oare Ştefan cele 18.000 de lei, nu; ei, atunci pentru ce să dau?” Decât inevitabilul trebuia să se întâmple: ceea ce fusese iscălit nu se putea să fie lăsat în uitare.

Până aici lucrurile merg de minune. Încurcătura de aci încolo. S-a făcut o primă înţelegere: să primesc 8.000 de lei în bani, iar în loc de trousseaux să iau lucrurile din casă pentru suma de 10.000. Când însă am vorbit cu P. Missir, el mi-a orânduit cu Longinescu din obiectele casei, cele învechite, să iau până la suma de mai sus totul pe preţul din inventar, care fusese majorat, şi restul în 8.000 de lei. Iată un crâmpei din dialogul meu: „Ai auzit ce fel a orânduit Missir, doamna mea? Ei bine, eu nu pot iscăli, f [iind] că nu vrei să fiu răspunzător de lucru pe care nu l-am primit”. Ea una, eu alta şi cearta s-a iscat de-a binelea. Eu violent şi nesocotit, ea violentă şi nesocotită, am dus lucrurile până la ultimul hotar. La urmă a intrat în vorbă şi

maica Evghenia şi înţelesul cuvintelor lor a fost să mă retrag. Ce noapte am petrecut, numai D [umne] zeu o poate spune.

Acum, de câteva zile, [Eugenia] stă lungită mereu pe pat din pricina unei bube care o necăjeşte. Mă aşez lângă dânsa pe marginea patului, mă uit în ochii ei şi nu mai găsesc nimic de spus. Chiar dacă o sărut, sărutul e maşinal, nu mai găsesc într-însul decât foarte puţin din plăcerea de altă dată. Uneori îmi face impresia că mă aflu lângă o prietenă, iar nu lângă o logodnică. De altminteri şi certurile cu d-na Vârgolici, din pricina banilor, au răcit mult lucrurile şi mă fac de multe ori să oftez după timpul când muream de dorinţa s-o îmbrăţişez o dată măcar. Cum aş putea readuce lucrurile la frumuseţea de odinioară! Iar iubire nu pot spune că nu există. Iată o probă: D-rul Negel [214] spunea azi lui Culianu că arhiereul Răileanu a murit de antrax. Şi fiindcă nu ştiam ce este antrax, l-am întrebat pe dânsul. Când mi-a răspuns că este o bubă care creşte şi infectează sângele, gândul meu tot era la Eugeniţa. „Doamne, te rog D [cam] ne nu mă lăsa, nu mă izbi aşa de rău”. Şi în mintea mea mi-o vedeam chiar dispărută şi eu rămas singur tot logodnic. Nimic din ceea ce au mai vorbit n-am mai înţeles.

1899 mai 18

Iaşi. Marţi

Sâmbătă şi duminică am trecut nişte zile mai rău decât totdeauna. M-am dus pe la 5 1/2 seara la dânşii. Fata culcată pe pat era dispusă bine şi maica Evghenia de asemeni, d-na Vârg [olici] însă era mâniată pe îndesate. Când m-am dus la masă îmi venea să rămâi cu fata, căci poftă de mâncare n-aveam; într-adevăr că n-am mâncat nimic. După masă, împreună cu d-na Vârg [olici] ne-am strâns lângă patul fetiţei şi am vorbit despre viitor. Se mai îmbunase şi d-na V., ba într-un rând ne-a asigurat că pe Duduşor îl trimite cu maica Evghenia la Văratic, iar dânsa singură rămâne cu noi. Aşa de mare bucurie am avut încât, fără să ştiu ce fac, am luat-o de mână şi am strâns-o.

Până aici toate bune, însă era atmosfera încărcată şi

trebuia să izbucnească. D-na Vârg [olici] era furioasă fiindcă-şi reamintise de faptul contractului ce avea să se facă a doua zi, furioasă de contrazicerile mele de mai-nainte şi de surda opoziţie a Eugeniţei, furioasă mai cu seamă din pricina temperamentului ei nenorocit şi nesigur, nehotărât. Eu eram contrariat de atâta sâcâire şi mai ales de nepăsarea fetei care îmi spusese gândul de a amâna nunta până la toamnă, din pricină că este obosită şi slabă; contrariat de veşnica înţepătură a d-nei Vârg [olici] şi mânat de neliniştea mea sufletească. Între noi, Eugeniţa era aproape dusă cu gândul în altă parte, iar maica Evghenia stând tăcută şi absorbită în iubirea pentru fată. Aceştia oamenii şi dispoziţia lor. Semnul certei l-a dat d-na V. „De multe ori mă gândesc că mare răspundere a lăsat pe capul meu Ştefan murind; acum văd eu câte stau atârnate de mine şi cât de greu este să hotărăsc. Uneori parcă doresc să văd pe Ştefan înviind şi să-l rog să-mi spuie cum să fac ca să fie mai bine; ş-apoi iar să intre în groapă”. „Ei, ce o să-ţi spuie altceva să faci decât ce ai făcut? Nu cumva ţi se pare că ai făcut rău?” „Mare răspundere am pe capul meu, ce n-aş da să mă sfătuiască Ştefan!” Şi iar frazele de mai sus. Am strâns mâna Eugeniţei pe care o ţineam în mâna mea, în semn că am înţeles sensul cuvintelor d-nei V., şi ea în loc să răspundă ca alte dăţi a rămas nemişcată. „Aşa e mamă, mare răspundere ai dumneata!” Să mă fi lovit cu o palmă, n-ar fi fost mai dureros p [pentru] sufletul meu decât cuvintele ei. „Aşa este, d-nă V. mare răspundere ai dumneata” am reluat şi eu, dar cu toată stăpânirea de mine însumi simţeam că-mi furnică sângele şi mă mănâncă limba.

Apoi gradat mă mâniam, şi cu mânierea mea gesturile mâinilor erau mai repezi şi glasul mai profund şi cuvintele mai sacadate şi rare. „D-ră, mă simt dator să-ţi reamintesc că pasul pe care noi îl facem acum este hotărâtor p [pentru] noi; să nu-l faci greşit sau cu inima îndoită, pentru că îl faci pentru viaţa întreagă. O dată prinsă de mine vei fi fericită, dacă vei găsi ce vrei la mine, nefericită dacă te-a înşelat în aşteptări. Uite, mai e timp de

răzgândire şi dă-ţi hotărâtor cuvântul”. „Da, răzgândeşte-te bine – a reluat d-na V. –, că de greşeşti vei fi nenorocită pentru toată viaţa”. Dar cugetul meu se întuneca mereu, liniştea mea tot mai mult se risipea şi pierdeam siguranţa gândurilor şi precizia cuvintelor. Cu vremea am ajuns să văd pe d-na V. roşită şi cu ochii întunecaţi, privind mâniată când spre mine, când spre Eugeniţa. La o întâmpinare a mea, „că trebuiaţi să vă gândiţi de mai-nainte dacă sunt o partidă bună p [pentru] Eugeniţa şi s-aveţi încredere în mine”, parcă văd pe d-na V. sărind cu glasul răstit: „Eu, d-le A., n-am încredere deloc în dumneata, parcă inima îmi spune că nu trebuie să las pe Eugeniţa să facă pasul cel din urmă”. Aceste cuvinte aşa de tare m-au izbit încât mi-am pierdut răbdarea toată şi sărind de pe pat, cu glasul înecat: „Aşa, nu ai încredere în mine, nu ai încredere în mine, atunci poftim”, şi scoţând inelul din deget, l-am trântit în poalele ei. Cu paşi rari şi mari, am început să umblu prin casă şi să vorbesc bune şi rele. „M-am săturat de atâtea bănuieli şi vorbe: ce, parcă sunt robul d-v! Vin de acasă întotdeauna cu inima frântă şi nemulţumit, parcă nu vin la logodnica mea, parcă vin între duşmani. Ce am făcut eu, cu ce sunt vinovat de mă chinuiţi fără milă de atâta timp? Eu vin cuminte, vin vesel, vorbesc întotdeauna cum mi se pare că-ţi place dumitale, mă supun fără murmure la capriciile dumitale, şi cu toate astea niciodată un cuvânt bun, o privire prietenoasă din parte-ţi, parcă ţi-aş fi furat moşiile. Nu, şi nu, sunt hotărât de astă dată să nu mă mai întorc, să nu mai iau inelul, întâmplă-se orice s-ar întâmpla; măcar să ştiu că mor. Nu iau inelul îndărăt până nu mi-o spune fata că are încredere în mine. Să se sfârşească odată. În aceste câteva săptămâni am fost mai necăjit decât în ultimii 10 ani. Cap sec ce am fost! Să mă iau după cuvântul unor femei şi să vin aici. Eu sunt de vină, nu dumneavoastră! Că trebuia, când am văzut lucrurile cu Bejan, să mă retrag, să întorc spatele şi să mă duc! N-am făcut şi acum sufăr, fiindcă mi-a fost copilul drag şi-l iubesc”.

Ce-oi mai fi spus nu ştiu, căci a venit Catinca, a adus

trăsura şi am plecat. La ducă, d-na V. mi-a întins inelul să-l iau şi eu am avut cruzimea să-l resping şi să-l las locului. Am sărutat mâna la toţi, fata mai ales avea mâna asudată şi tremura, şi la plecare mi-a strâns mâna. Când m-am suit în trăsură parcă eram beat şi nu sufeream. Pe urmă însă m-a apucat aşa părere de rău de ceea ce făcusem încât nemaiputând suferi să stau în casă am plecat spre Copou. Pe drum am întâlnit pe Negulescu şi întinzându-i mâinile amândouă i-am spus: „am rupt, na, vezi, nu mai am inelul”. Şi am pornit în sus la deal, iar în urechi îmi sunau cuvintele lui: „Dar de ce, cum?”

1899 mai 18

Iaşi, seara

Am dormit şi n-am dormit; de dimineaţă, fără să ştiu ce mă aştepta, am stat trântit în pat şi am cugetat, şi am cugetat în toate chipurile. Voiam să-i trimit într-un rând flori prin Zamfira şi să-i spun că sunt bolnav; voiam să mă duc chiar eu de dimineaţă acolo şi totuşi am rămas în casă. La dejun am întors lucrul pe toate feţele cu Negulescu împreună şi hotărârea cea mai bună a fost să mă duc singur la d-na Vârgolici, să întreb pe fată de are încredere în mine şi să-mi reiau inelul sau să mă duc la Culianu şi să-l pun în curent cu lucrurile.

În salonaş, pe la 2, mă aşteptau Culianu şi Buţureanu. I-am salutat, eram cu pălăria în mână, şi am rămas tăcut, surprins de tăcerea lor absolută. În salonaş era cam întuneric şi fiindcă ei erau cu faţa spre mine şi spatele spre fereastră, vedeam ochii lor întunecaţi şi mânioşi aproape. „Dv. ştiţi ce s-a întâmplat”, am zis eu. „Da, ştim tot, s-a stricat logodna, îmi pare rău”, a răspuns Culianu; iar celălalt a adăugat: „este o nenorocire dar ce vrei, este nepotrivire de caractere. Eşti prea iute, fata zice că eşti violent”. „Violent eu, d-le Cul [ianu], violent eu, d-le Buţ [ureanu]? Crezi dumneata că pot fi eu violent, eu, un om măsurat şi blând, care n-am făcut niciodată un lucru nechibzuit? Violent eu? Ştiu eu de unde a pornit cuvântul, de la d-na Vârgolici; şi asta fiindcă n-am voit să subscriu la tot ce dorea dânsa cu suma de 18.000 lei. Că mai bine nu

era. Asta este pricina situaţiei mele. D-na Vârg [olici] nu mai voieşte să se facă nunta, pentru că nu mai este în interesul ei acest lucru. Auzi, să stai în casă pe degeaba, să te bucuri de veniturile fetei şi să te pomeneşti pe urmă înlăturat din casă, de la împărtăşirea veniturilor". „Nu mai este potrivire de caractere, d-le A., între dumneata şi fată, ce tot spui dumneata?" Am văzut că de această parte nu era nimic de făcut, am rămas un moment în chibzuială cu mine însumi, mi-am trântit pălăria pe un scaun şi eu pe un altul şi înţelegând îngrozit nenorocirea situaţiei mele, parcă vorbind cu mine: „Sunt violent! Dar am spus eu un cuvânt, am făcut eu fetei vreo necuviinţă?" Tocmai atunci vine şi d-na Vârg [olici]; îi sărut mâna şi urmez mai departe pe tema începută. Dar d-na aprinsă la faţă şi mânioasă la ochi aproape nu mă lăsa să vorbesc. „M-ai trimis cu dispreţ la gardistul de la poartă, m-ai insultat în toate chipurile". Şi de aci înainte discuţia a început între noi cu adevărată duşmănie. Văzând însă că nu se poate nimic dobândi nici de la mila lui Culianu, nici de la judecata lui Buţ [ureanu], nici de la răutatea d-nei Vârg [olici], atunci ca la ancora mea de scăpare m-am rugat de ei să-mi dea voie să conving pe fată de sentimentele şi de iubirea mea. S-a opus Vârg [olici], dar fără s-ascult am intrat, trecând prin salon, în iatac. Aci era fata, maica Evghenia şi d-na Buţureanu. Am sărutat mâna Eugeniţei, apoi celorlalte persoane şi am rămas tăcut în loc şi parcă aşteptam ceva, vreo inspiraţie D [umne] zeiască. În ac [est] timp intră după mine şi cei din salonaş şi toţi în picioare în jurul mesei, pe când eu mă aşezam maşinal pe scaun, aşteptau să mă vadă ce spui.

Eugeniţa stătea rezemată cu mâinile de spatele unui scaun şi se uita ţintă în ochii mei adăstând cu hotărâre cuvântul meu. „Eugenie, am auzit cuvântul tău, este dureros pentru mine; decât am o singură dorinţă să-ţi cer: te rog, nu da o hotărâre aşa de grea pentru mine acum; mai lasă să treacă măcar două trei zile, să fii mai liniştită şi să-ţi dai cuvântul nu după o supraexcitare ca ac [casta], după o noapte nedormită şi după slăbiciunea bolii tale. Te

rog, amână judecata ta, căci poate să fie acum dată în momente de excitare, anormale”. „Ba, nu e deloc anormală judecata mea acum, d-le Ani [onescu], îmi dau seama bine de tot ceea ce fac: nu mai vrei cu niciun preţ să fac cu dumneata căsătoria; am rupt, şi am rupt pentru totdeauna”. În cuvintele ei, în glasul ei, în privirea ei era atâta hotărâre că m-a izbit spusa ei ca un vânt de iarnă în faţă. „Şi pentru ce, mon ami, toată ruptoarea aceasta? Pentru că sunt violent. Sunt eu violent? Eu, omul cel mai blând, cel mai cumpătat şi la gesturi şi la cuvinte, eu să fiu violent! Ţi-am spus eu vreun cuvânt care să te mâhnească, sau să te supere? Nu”. „Te-ai purtat rău cu mama, ai necăjit-o acum şi mai-nainte. Şi dacă acum te porţi dumneata aşa, când atârni de mama, dar ce are să fie când om rămânea singuri şi eu oi intra în stăpânirea dumitale?” „M-am purtat rău cu mamaia. Mă rog, ce înseamnă «m-am purtat rău cu mamaia?» Şi am fost violent cu dânsa? Ce înseamnă violent. Am spus eu vreun cuvânt rău? Nu. I-am făcut vreo necuviinţă? Nu. M-am purtat nerespectuos cu dânsa? Nu. Apoi atunci, dacă n-am fost violent în vorbă, n-am fost violent în gesturi, n-am fost violent în fapte, atunci cum rămâne cu caracterul meu?” „Dar când ai aruncat veriga pe masă, în faţa mamaiei, asta nu este un act de om violent? Se poate să fie un om mai nesocotit decât dumneata, care arunci inelul şi pleci? Dar mie mi-ar fi fost milă de dumneata, să fac ceea ce ai făcut. Nu. Nu mai fac legătura cu dumneata, pe nimic în lume. Dumneata du-te într-o parte, eu în alta şi să rămânem tot cunoscuţi”. Ce convingere era în cuvintele ei! „Mon amie, Eugenie, ascultă-mă; nu sunt aşa de rău pe cât par acum, eu sunt mai bun, dar împrejurările mă fac să par altfel decât cum sunt în realitate. Zici că am aruncat veriga pe masă; n-am aruncat-o. Am pus-o pe masă şi am spus: «Tu n-ai încredere în mine, foarte bine, poftim inelul»; eu nu pot să-l port dacă n-ai încredere. Ţine-l şi mi-l dă, şi eu îl voi relua, când vei avea încredere în mine; căci, fireşte, eu nu pot duce la altar pe logodnica mea şi nu pot lega viaţa mea întreagă de dânsa până ce nu oi şti că are încredere în

mine. Ai încredere în mine şi mă chemi, vin, n-ai încredere în mine şi mă goneşti, bine, mă duc. Voi veni la cuvântul tău şi voi pleca atunci când îmi vei porunci. Altă poruncă decât a ta, Eugenie, nu cunosc. Şi crede-mă, îţi vorbesc din suflet".

Aici s-a băgat în vorbă Culianu: „Ce încredere mai mare voiai dumneata decât cea pe care ţi-a dat-o când ţi-a zis că vrea să te ia de soţ?" „Nu, ai azvârlit inelul, când erai furios. Când ţi-a spus mamaia să iei veriga de pe masă, nici măcar nu te-ai uitat la dânsa. Asta nu este violenţă? Eşti rău, mie mi-e frică acum de dumneata; nu mai pot să mă încred în dumneata, căci faci cu mama acum aşa, cu mine ai să faci mai rău; poate să mă şi baţi, precum ai bătut birjarul cela când cu cearta la teatru". „Am bătut birjarul; acolo au fost alte împrejurări. Singura vină ar fi că e nepotrivire de caracter. Păi, te întreb încă o dată: ţi-am spus eu, în tot timpul ac [esta] de câteva luni, de când suntem împreună, un cuvânt măcar neplăcut? Nu. Dacă m-am certat cu d-na Vârg [olici], atunci ac [casta] ar însemna cel mult o nepotrivire de caracter între mine şi dânsa, iar nu între mine şi tine". „Dar când am fost invitată la teatru de d-na Culianu, n-ai fost în contra mea, toată pornirea dumitale? Pentru ce nu m-ai lăsat să merg? P [pentru] ce te-ai mâniat? Fiindcă eşti iute şi gelos". „Gelos, iaca vorbă". Şi nu ştiam ce să răspund. Parcă se făcuse vid în capul meu, mă uitam la dânsa, m-am uitat la toţi din jurul meu şi mă miram aiurit că mă aflu între dânşii şi vorbesc. Mi se uscase limba şi se încleiase cuvintele, parcă nu puteam să pronunţ.

În timpul când îmi turnam apă în pahar, Eugeniţa s-a dus să şadă pe sofa alături de maica Evghenia şi d-na Buţur [canu]. În ac [castă] direcţie, pe tema că nu sunt violent, nu mai puteam baza nimic; trebuiam să schimb. „Fiecare om, mon amie, are cusururile şi calităţile sale, nimeni nu este perfect; trebuie să mă primeşti aşa cum sunt. Dar nu sunt violent. Şi nici nu vrei să trec că sunt violent. Cel mult a fost o greşeală din partea mea. Şi pentru o greşeală să plătesc atât de scump. Dar e în contra

judecăţii sănătoase osânda aceasta. Pentru un fleac, pentru un nimic, să pierd tot ce am mai scump în lume!” „Dar nu e un fleac, ac [casta] denotă un caracter imposibil” a răspuns dânsa cu răceală. De aci înainte simţeam că se răceşte împrejurul meu atmosfera: Culianu şi Buţureanu mă întrerupeau mereu, d-na Vârgolici începuse să fie agresivă şi rea, mă izbea cu cuvinte grele, maica Evghenia era cu dânsa, iar Eugeniţa mânată şi aţâţată de ele, mă lovea mai tare şi fără milă. Între mine şi lumea dimprejurul meu nu mai era nicio legătură de dragoste, era un duşman neîmpăcat pentru toţi şi eram singur fără niciun sprijin, lăsat în voia sorţii. Acum mi s-a cerut stăpânirea de mine cea mai absolută şi acum trebuia să împlinesc cerinţele cele mai grele, din care avea să iasă fericirea sau nefericirea mea, de le înlăturam cu bine. Trebuiam mai întâi să arăt că nu sunt violent, trebuiam să înduplec pe Eugeniţa, dar ac [castă] înduplecare s-o fac fără a-i jigni amorul ei propriu, nici a o umili, trebuiam în argumentarea mea să nu o zdrobesc, să se vadă mai slabă decât mine, când toţi ascultau vorbirea noastră, pe de altă parte nu trebuiam să mă las nici eu umilit, fără demnitate şi fără ambiţie, nici să se vadă că fac lucruri nechibzuite, trebuiam să liniştesc furia d-nei Vârgolici, arătând-o totuşi pe cât este de nedreaptă cu mine, în fine se cerea să fiu cuminte.

Am vorbit rar, am vorbit cu măsură, n-am ridicat vocea, nici nu m-am arătat deznădăjduit, deşi în faţa răcelii lui Culianu şi Buţureanu de care vorbirea mea se izbea ca de un perete de piatră, simţeam mai mult decât oricând mizeria şi neputinţa mea. Niciun avânt oratoric, niciun suflu, ca să răpesc pe judecătorii mei din lumea lor în a mea, n-am căutat să dau vorbirii mele; n-am voit să-i înşel cu cuvinte, ci rece, sobru şi logic m-am apărat pe cât mi s-a părut mai bine. Şi totuşi n-am izbutit nimic. Atunci am alergat la motive sufleteşti, lăsând pe cele logice de o parte. „Am greşit, o greşeală face orice om, şi cer să mă ierţi de data asta şi-ţi făgăduiesc pe ce am mai scump în lume că mă voi purta bine şi tu vei fi fericită cu mine. Îţi

jur că mă voi purta bine, ascultă-mă că sunt şi cinstit şi bun; nu sunt rău. Pune-mă la încercare, o lună, două, trei, un an de voieşti şi vei vedea că ţi-ai făcut idee greşită de mine. Ce pierzi tu? Tu nu pierzi nimic făcând experienţa aceasta, poate să câştigi, dar eu altfel pierd tot, căci să nu uiţi că eu îmi joc viaţa în afacerea asta". Începuse să lăcrămeze ochii ei şi mă asculta mai liniştită, dar gândul ei era: „Poţi fi acum două trei luni şi un an cuminte, fiindcă ai să te ţii, dar eu nu mai am încredere, mi-e frică, na, mi-e frică să mai trăiesc cu dumneata". Era osânda neînlăturată ac [castă] hotărâre. La auzirea ac [estor] spuse m-a trecut năduşeala pe frunte, mai ales că Buţur [canu] spunea: „După ac [casta] nici nu mai trebuie nimic încercat; ar fi din partea noastră o laşitate de am mai lăsa pe fată să revie".

Toată lumea a părăsit iatacul, afară de Culianu şi Buţureanu care, apropiindu-se de mine, mă sfătuiau să mă retrag căci nici p [pentru] mine nu este un bun să iau o fată care nu se încrede în mine. În faţa imposibilului nu mai era nimic de încercat. M-am dus în salonaş, unde erau femeile toate, şi acolo am vrut să-mi iau ziua bună; dar deznădăjduit, gândindu-mă că pentru ultima oară mai calc în ac [castă] casă, unde simţisem altă dată atâta fericire şi bucurie, m-am rezemat cu coatele de pian şi fără să ştiu ce zic, aproape plângător, m-am întors către Buţureanu: „D-le B., eşti mai în vârstă decât mine, ai experienţă mai multă decât mine, învaţă-mă ce să fac!" „Eu zic să te duci acasă şi să laşi să treacă timpul". „Să mă duc acasă! Şi acasă ce să fac? Ce voinţă implacabilă.

Doamne, la dânsa!" Atunci am văzut-o că pleacă din odaie plângând de-a binelea şi după puţin a venit maica Evghenia să cheme pe Culianu: „D-le Cul [ianu], vino te rog, te cheamă Eugeniţa".

Ce-or fi vorbit, nu ştiu; destul că s-a reîntors Culianu şi spunea îngrijit că fata plânge şi este disperată. Mai pe urmă a venit şi d-na Vârg [olici], îndemnându-mă să plec, că nu mai este de stat, că fata este distrusă şi plânge. „M-a luat în braţe plângând şi mi-a strigat: dă-mi mamă ceva să

mor, să scăp; ori învaţă-mă ce să fac, sfătuieşte-mă mamaio dragă”. Era criza aşteptată, era semnul dragostei ce tot mai îmi purta fata. Atunci am spus tutorelui că mă duc să-mi iau ziua bună şi fără să aştept răspunsul lui am pornit-o spre sufragerie, unde era şi fata. Am găsit-o întinsă pe canapea şi cu capul rezemat pe sulul de la perete. „Eugenie, am venit să-mi iau ziua bună, mă duc şi desigur nu mă mai întorc în casă. Am să te rog un lucru însă: tot ceea ce ai primit de la mine, păstrează-le ca amintire, nu le sparge, nu le strica, nu le arunca, eu în orice caz nu le mai primesc. Prin ac [casta] te rog să-mi laşi atâta măcar, să păstrez suvenir darurile tale. Nu-mi purta mânie, mon amie, că sufăr destul şi atât; eu ţie nu-ţi port”. Mi-a făgăduit că-mi păstrează lucrurile şi am plecat. Însă în salon m-am răzgândit şi am luat-o în iatac, unde era maica Evghenia. Aici am reînceput ruga mea, mai ales că Eugeniţa stătea culcată în pat. „Iartă-mă de tot ceea ce am făcut şi-ţi jur pe sufletul meu că am să mă port bine cu tine în toată viaţa mea. Nu-ţi ajunge umilirea la care m-ai adus? N-am fost destul de înjosit? Ce pedeapsă mai vrei?” Începuse să-i lăcrămeze ochii şi de temere să nu plângă a plecat. Rămas singur cu maica Evghenia m-am apropiat de dânsa şi aproape plângând: „Bine maică Evghenio, crezi dumneata că sunt eu un om rău şi că nu pot să fac fericită pe Eugeniţa? Te rog, zi-i dumneata un cuvânt, că mă iartă”. „Bine omule, p [pentru] ce ai făcut ceea ce ai făcut?” „De, p [pentru] ce? Crezi că ştiu?” „Dracul te-a pus?” „De, maică Evghenio, se vede că dracul”. La urmă a venit Eugeniţa şi-mi spune: „Ce faci, de ce nu dai drumul trăsurii? Aşteaptă degeaba. Dă-i drumul şi mai rămâi”. Şi fiindcă nu ştiam cât să plătesc, mi-a pus dânsa singură mâna în portofel, a luat 5 lei şi i-a dat birjarului. La vreo câteva minute, cu glasul cel mai dulce al ei, mi-a spus: „vino joi şi-ţi dau rezultatul”.

Se liniştise lucrul şi deci nu mai aveam la ce să rămân. Când peste un ceas am plecat pe jos la Copou, în dreptul Cazărmii „Cuza” văd două dame, una în negru şi alta cu bluză colorată roze, că-mi fac semn: era d-na şi d-ra

Vârgolici în trăsură. S-au oprit şi luându-mă în trăsură Eugeniţa mi-a spus: „te-am iertat”.

1899 mai 19

Iaşi, seara

Am întâlnit pe d-na Văleanu la Copou şi la salutul meu a răspuns printr-un compliment – surâs. S-a oprit din drum şi chipţurile] ca să mă felicite, mi-a spus o mulţime de lucruri la care am răspuns în felul meu surâzând oficial sau zicând din când în când „merçi” şi „da”. Ceea ce m-a izbit mult a fost vorba ei intenţionată, mai exact cu multe înţelesuri. Iată câteva crâmpeie: „Şi-ţi place fata pe care o iei d-le A?” „De ce nu mi-ar plăcea, doamnă? Nu este frumoasă, nu este cuminte, nu este aleasă ca fire şi ca inteligenţă?” „Da, da, decât dumneata parcă anul trecut erai cu gândul şi cu mintea în altă parte?” „Aşa se schimbă omul”, am răspuns eu şi cătam să sfârşesc vorba mai repede. Dar din toate încercările mele de a da convorbirii altă direcţie n-a fost cu putinţă s-o schimb şi nevoit am fost să ascult cum „am făcut greşeli de colegian”, cum n-am ştiut să mă folosesc de situaţia mea, „că fata ţinea foarte mult la mine şi m-ar fi luat cu amândouă mâinile, numai să fi arătat adevărata dragoste pe care o cerea ea” şi multe şi multe altele. Eu i-am tăiat cuvântul şi aproape brutal i-am răspuns: „omul este ceea ce este şi nu se poate schimba, şi ceea ce face el este rezultatul caracterului sau educaţiunii sale şi mediului în care a trăit”, că în fine sunt fatalist şi cred că orientalii, că trebuie să se întâmple lucrul stabilit, şi „ceea ce ţi-e scris în frunte-i pus”. Şi m-am despărţit de dânsa, cugetând la grozava transformare în sufletul meu, eu cel ce muream după un cuvânt al ei altă dată, acum să caut cât mai repede să scap. În mintea mea comparam pe cele două fiinţe, Victorina şi Eugenia, şi cu cât le alăturam mai tare, cu atâta reieşea frumuseţea morală şi fizică a uneia faţă de sluţenia celeilalte.

1899 iunie 19 Iaşi. Sâmbătă

La 10 iunie, joi, am fost împreună cu d-na şi d-ra Vârgolici şi cu papa Culianu la Tribunal, secţia lui Cernătescu, pentru iscălirea şi legalizarea actului dotal.

Înaintea noastră Cernătescu, preşedintele, a respins un act de cumpărare, ca nefiind legalmente făcut, iar pe alţii i-a bruscat. Se vedea clar că este întărâtat contra tuturor, poate şi a lui însuşi. La o întâmpinare a d-nei Vârgolici, a răspuns, încreţind din sprâncene, „voi suna clopoţelul şi atunci ce faci dumneata, doamnă, nu e aşa că o să fii silită să părăseşti sala?” Ea însă n-a înţeles nimic, a vorbit mai departe tare, cu rost şi fără rost, până ce ne-a venit şi nouă rândul. Am iscălit în trei părţi diferite, cu Culianu şi cu Eugeniţa; şi formalitatea fiind împlinită am plecat, precum venisem. Nimic izbitor, acte, acte şi iarăşi acte. În toată tristeţea şi urâtul acestora, singură Eugeniţa rămâne adorabilă, ea este şi gândul meu dintâi şi gândul meu de pe urmă; bucuria de-mi vine de la dânsa îmi vine, şi fericirea tot d-acolo, ca şi nefericirea. Nimic nu poate fi mai dulce, mai nespus de dulce decât când se reazemă dânsa pe umărul meu. Îmi pare că se lipeşte de trupul meu şi că sufletul meu încetează de a mai fi în trupul meu; parcă mă simt şi cu gândul şi cu trupul una cu dânsa. Ce are să fie când voi fi numai cu dânsa!

1899 iunie 21

Luni, Iaşi

Negulescul meu este pe transformare şi asist la schimbarea lui sufletească. Din firea lui şi poate din pricina felului său de trai era înclinat spre tristeţe; de câte ori l-am văzut singur şi mâhnit! Doar el mi-a spus comparaţia, vorbind de oboseala care-i apasă sufletul şi cugetul, cu calul căzut pe o parte, după ce s-a bolnăvit de multă muncă. Stă trântit în ţărână, până vine cineva şi-i mai trage cu piciorul în burtă, şi atunci încearcă să se scoale, dar cade împleticindu-se pe picioare pe cealaltă parte.

Îmi aduc aminte că la cuvintele lui, că „viaţa nu mai are pentru dânsul niciun interes”, că „nu vede la ce mai este de folos pe pământ” şi „pentru dânsul bucuria este numai un cuvânt”, i-am răspuns prin cunoscutul sfat, „însoară-te şi viaţa se va schimba pentru tine”. Şi pare că vrea să urmeze sfatul meu. Acum un an (1898) el a făcut la

Abbazia cunoştinţă unei dre, numită Mariette Dabija, care se vede că l-a plăcut mult. Mătuşa fetei, d-na Cozadini, a încercat o vreme toate mijloacele ca să convingă pe Negulescu spre mariaj cu Mariette. Neg [ulescu] s-a opus din răsputeri, deşi în ac [castă] direcţie l-a împins d-na Maiorescu. Motivul puternic însă era pentru dânsul faptul că fata avea o mamă care este nebună. Lucrurile au rămas aici, până când la Crăciun eu ducându-mă la Maiorescu, între altele am vorbit cu dânsul şi asupra stării sufleteşti a lui Negulescu. „Dar pentru ce nu se însoară şi el" m-a întrebat M? „Apoi Negulescu este prea greoi de urnit din loc. Închipuiţi-vă că înlătură o partidă minunată pentru dânsul, numai pe motivul unei bănuite puteri de acţiune a eredităţii!" „Aşa, de ne-om lua toţi după descendenţi şi ascendenţi, atunci nimeni nu s-ar mai însura pe pământ" a răspuns M.

Anul acesta Negulescu a căzut într-o tristeţe şi mai mare. Fiindcă în gândul meu căsătoria este un act de curată dibuire pe întuneric şi că nimic nu poţi cunoaşte din sufletul unei fiinţe cu care trăieşti de puţin timp împreună, şi că tot ceea ce se întâmplă omului este un rezultat al întâmplării care stăpâneşte pe om, în afară de voinţa sa şi de întocmirile sale, atunci mi-am zis să-l mân spre însurătoare. Şi conform acestui cuget, am început să-l combat mereu pe tema eredităţii şi rezultatelor acesteia. „Ereditatea încă nu a fost dovedită ştiinţificeşte – i-am spus eu – şi tu îţi întemeiezi dezvoltarea fericirii tale pe o ipoteză ştiinţifică încă nu probată". Şi tot în chipul acesta am urmat mai departe. La urmă lucrurile au luat o faţă nouă: am întrebat pe dr. Riegler şi el mi-a spus următoarele: fata este sănătoasă, iar mama ei, Dabijoaica, dacă este nebună, ac [casta] provine din faptul că a avut o naştere grea, cea din urmă. Fata a fost prin urmare născută înainte de această neregulă nervoasă a nebuniei. Pe de altă parte fata, în afară că este foarte frumoasă şi cuminte, este bogată: are o moşie Davideni, care aduce un venit de 18.000 lei pe an şi este proprietatea ei particulară. De când i-am spus aceste lucruri lui

Negulescu, se observă la dânsul o linişte dulce, care-i dă vorbii sale şi mersului său o altă înfăţişare decât aceea avută până acum. Mi-a spus că la 26 iunie este hotărât să se ducă la Climeşti şi să vorbească cu Cozadinoaia în acest sens şi prin urmare să se logodească chiar. Noroc să-i dea D [umne] zeu!

1908 ianuarie 19

Reiau însemnările întrerupte câţiva ani. Evenimente însemnate sunt pe cale de a se desfăşura şi e nevoie în învălmăşeala în care suntem să găsesc o lumină, o călăuză.

Se ştie, partidul conservator sub imboldul împrejurărilor din primăvara lui 1907 se întregise cu toate elementele sale: junimiste, cantacuziniste şi takiste. Toţi conservatorii recunoscuseră şefia lui Carp, fie în mod sincer de unii, fie cu rezerve mentale de alţii. Totuşi în multe părţi această fuziune, mai cu seamă în provincie, era considerată ca imposibil să dureze. Erau vrăjmăşii adânci, care nu puteau fi împăcate. Se spera totuşi că vremea le va alina pe toate şi că fuziunea cea adevărată şi sinceră se va efectua. Din întreaga ţară însă la Iaşi a fost cu neputinţă să se rotunjească asperităţile şi să se împlinească, fie chiar pentru ochii lumii, actul fuziunii. Junimiştii, cu toată intervenţia hotărâtă a lui Carp, n-au voit să meargă la întrunirea unde avea să fie proclamat de preşedinte al clubului Carp şi ca vicepreşedinţi Bădărău şi Greceanu. Dar după vacanţa cea mare şi în urma unor intervenţii de la centru, actul fuziunii era pe cale de a se efectua.

Dar aici începe tragicomedia.

Takiştii prin firea lucrurilor se simţeau stânjeniţi în actele lor; erau pe de altă parte convinşi că la venirea lui Carp la guvern, elementele takiste vor fi lăsate în penumbră, dacă nu înlăturate cu totul. Procedeele lor, spiritul lor şi incapacitatea lor îi împiedicau să fie elemente cu adevărat conservatoare, în orice caz, în sensul vederilor lui Carp. Înţelegând că venirea la putere a lui Carp va însemna moartea lor politică, au început să lucreze pe sub ascuns în sensul formării unei subgrupe conservatoare, care să aibă de şef real, dacă nu nominal, pe Take Ionescu.

Pretutindeni, în ziarele lor, în întrunirile plenare conservatoare, takiştii se multiplicau în sensul ideii că Take va fi şeful de *mâine* al conservatorilor. „Partidul conservator cu ideile sale despre menţinerea marilor proprietari, cu păstrarea unui program politic cu desăvârşire conservator, nu mai poate fi menţinut. Trebuie un suflu democratic, care să învieze partidul; trebuie să ne plecăm urechea către mase şi să împăcăm nevoile şi dorinţele sale, dacă nu aspiraţiile sale; altminteri partidul conservator va fi menit să piară”. Aceste vederi le înfăţişau mai cu seamă în gazetele lor, unde takiştii se făleau cu democratismul lor *sincer*. În Cameră, Take Ionescu căta să ducă la ruptura acordului cu liberalii în chestiunea izlazurilor, tocmai pentru ca să iasă mai în relief ideea că conservatorii sunt contra ţărănimii şi deci să facă partidul impopular. Fireşte, Take îşi pregătea pe nesimţite ieşirea din partid pe motivul că atmosfera în partidul conservator este înăbuşitoare şi neprielnică spiritului democratic. N-avea deci decât să ridice glasul, să arate lumii retrogradismul conservator, să izbească uşile plecând şi iată ruptura făcută cu toate atuurile pentru Take. Jocul acesta l-a înţeles şi Carp şi cei dimprejurul lui. Şi pe când Take era în străinătate, au hotărât să împingă lucrurile la ruptoare. S-a convocat clubul din Bucureşti şi aici, cu toată opunerea lui Barbu Păltineanu, s-a alcătuit un nou comitet, unde elementele junimisto-cantacuziniste formau o majoritate hotărâtoare.

Am fost la Maiorescu şi iată în câteva cuvinte cum mi-a spus că s-au petrecut lucrurile. Take a telegrafiat să s-amâne convocarea făcută. Carp n-a voit. Venind în ţară, Take a cerut şi obţinut o întrevedere de la Carp. S-a discutat o oră şi jumătate situaţia. Tema era următoarea: „Şefule, m-ai desconsiderat, m-ai umilit, mai redus şi aceasta pe nedrept, căci împrejurul meu sunt o sumă de prieteni politici, care dau o bază largă partidului conservator. Sunt tratat mai rău decât cel din urmă conservator”. Carp: „Înţeleg situaţia dumitale, însă mie nu-mi convine, ca şeful partidului conservator, să se

alcătuiască clientele de persoane împrejurul unui om. Partidul conservator nu poate recunoaşte personalităţi oricât de talentate şi active ar fi, dacă aceste personalităţi se călăuzesc de interesele lor personale şi în dauna intereselor de partid. Eu înţeleg un partid o alcătuire de oameni care au un ideal comun, un program comun şi încearcă să împlinească anume interese generale de partid şi de ţară. Cât timp eu voi fi şeful partidului conservator nu voi îngădui nimănui să lucreze altfel. Sau te supune acestui fel de vedere, sau ieşi din partid. Eu cu dumneata nu pot lucra, cel puţin cât urmăreşti interesele tale proprii”.

Take cerând un timp de reflectare, Carp i-a acordat trei zile. A doua zi însă în „Roumanie” şi în „Ordinea”, ziare takiste, apare un articol unde se vorbea despre o nouă întocmire a partidului conservator, cu un program politic hotărât democratic şi progresist şi unde şef avea să fie Take Ionescu. Carp faţă cu acest articol îi trimite lui Take o scrisoare în care se spunea următoarele: „Citesc în «Roumanie» articolul cu privire la democratizarea conservatorilor. E întrebarea, dumneata l-ai scris acel articol, dumneata l-ai inspirat, sau a apărut fără ştirea dumitale? Să-mi răspunzi îndată, da sau nu?” Take îl cheamă la telefon pe Carp: „Aş dori, şefule, să discut această chestiune ceva mai pe larg cu dumneata. Poate ieşi din răspuns urmări prea grave pentru partid. Te rog acordă-mi o oră, când vei vrei”. „Răspunde, acum imediat, da sau nu, dacă dumneata ai scris sau inspirat articolul în chestie”. „Eu l-am scris şefule, însă acordă-mi o oră ca să mă lămuresc asupra acestui punct”. „Nu mai am nimic de discutat cu dumneata, nu mai poate fi nicio înţelegere comună, nicio conlucrare împreună. Deci ia-ţi cărarea dumitale, eu o menţin pe a mea şi te socot pe dumneata ieşit din rândurile partidului conservator”. Aşadar, izgonirea lui Take din partid a fost făcută de Carp şi după cât se pare în momentul cel mai nefavorabil pentru Take [215].

Cum se priveşte lucrul acesta la Palat însă? Răspunsul este cu atât mai palpitant cu cât convingerea

generală este că ruptura dintre conservatori este opera lui Carol Vodă. Ideea regelui este: cu cât partidele politice în Ţara Românească vor fi mai slabe, cu atât puterea regală se va înălţa şi întări mai mult. Carp în fruntea unui partid conservator bine organizat şi numeros va fi o piedică pentru stabilirea coroanei pe temelii solide; deci Regalitatea va sta suspendată în văzduh fără rădăcini în ţară.

Ei bine, Carp a fost la Rege. Impresia lui îndată după ieşirea din audienţă la Rege a fost excelentă. Regele a spus: „D-le Carp sunt încântat că te văd bine dispus şi voinic, fiindcă ţara are nevoie de serviciile dumitale, precum am şi eu. Cunosc afacerea rupturii din partid, sunt încredinţat că nu se putea merge mai departe cu dl. Take Ionescu şi poate e un bine că ai rămas precum eşti. Este absolută nevoie de un partid conservator unitar şi bine organizat. Cu oamenii domnului Take I [onescu] nu puteai cârmui. Îmi pare rău că dl. Take Ionescu s-a lăsat târât de «catilinarii» dimprejurul său, dar contra imposibilului nimeni nu poate face nimic. Eu am convingerea că dl. T.I. s-a nimicit pe el însuşi; e un om care s-a dat la fund pentru totdeauna”, „gent zu Grunde”, expresia repetată de Maiorescu ca fiind a Regelui. Îmi explica în acelaşi timp că Regele este mânios pe Take fiindcă şi-a luat asupra-şi hotărârea ca politica externă a ţării să fie *nu* a Regelui, ci a partidelor politice. Ac [castă] amestecare a lui Take în afacerile Regelui nu numai a nemulţumit pe Rege, dar l-a neliniştit. „Acest lucru Regele nu i-l poate ierta lui Take”.

Dar opinia politică cum se arată faţă cu actul rupturii din partidul conservator? Opinia publică nu spune nimic. În schimb, takiştii sunt plini de căldură şi entuziasm. Ei se organizează. Comitetele lor în provincie sunt în fierbere. În general se poate zice că majoritatea conservatorilor urmează pe Take. Însă, când oamenii aceştia care în imensa majoritate sunt săraci vor înţelege că mergând cu Take nu este nicio perspectivă de a ajunge la un ţel, nici mai apropiat, nici mai depărtat, atunci vor părăsi rând pe rând şirurile takiste şi cei mai vrednici dintre dânşii vor

veni la noi. Masele dimprejurul lui Take nu au nici puterea de rezistenţă, nici caracterul, nici felul junimiştilor care au putut sta atâţia ani în opoziţie şi răsturna două guverne conservatoare, din care ei nu făceau parte. Ş-apoi, sub ce formă îi va chema pe takişti Regele la putere? Ca dizidenţă conservatoare? Este absurd. Ca partid nou şi mai absurd. Regele nu admite trei partide politice. În fine, vom trăi şi vom vedea.

1908 ianuarie 21, Iaşi

La 19 ianuarie, în sala hotelului Bulevard din Bucureşti, a avut loc aniversarea a 45-a a „Junimii" şi a 41-a a „Convorbirilor literare". Invitaţia, „poftirea", a fost scrisă în versuri de către Negruzzi, foarte gingaşă (vezi-o aci alăturată) [216]. Împreună cu Stavri Predescu, pe care l-am întâlnit în faţa Universităţii am pornit-o spre hotel. Mergând Stavri îmi vorbea de un alt banchet la care am fost împreună ca simpli studenţi cu 22 de ani mai în urmă. Îmi vorbea el, care-şi aducea mai bine aminte despre acest lucru, de faptul că banchetul ne costase numai câte 5 lei şi că noi amândoi, care eram alături, făceam socoteala la fiecare fel de mâncare cât ne costă; pentru ca să nu trecem cumva peste suma de 5 lei. Dar, *tempi passati*!

Comesenii erau în număr de 42 sau 43 şi stăteam rânduiţi după cum se vede în alăturata schiţă. Indic numele lor numai cu litera iniţială:

La mijloc era Maiorescu preşedinte, la dreapta lui Maiorescu – Carp, Buiucliu, Grig [ore] Buiucliu, Marghiloman, P. Missir, Pangrati, P. Negulescu, Jan Atanasiu, X, X, Proca, Staieovici, X. La stânga Theodor Rosetti, Nicu Gane, Arion, X, Bozie de la Casaţie, Teodor Nica, Antonescu Teohari, Rasidescu, Evolceanu, Floru, I. Rădulescu-Pogoneanu, Basarabescu, X şi Al. A. Naum. În faţa lui Maiorescu, la mijloc, era Jacques Negruzzi, la stânga Mehedinţi, N. Filipescu, Jean Miclescu, Al. Florescu, X, Em. Antonescu, Tzigara-Samurcaş, X, X. La dreapta Bogdan, Delavrancea, dr. Marinescu, Hiotu, Crupenski, Stavri Predescu, Mironescu (?).

Când am intrat, sala era cam goluţă. Câteva strângeri

de mână în dreapta şi în stânga. Am vorbit ceva cu Delavrancea şi cu Maiorescu, care venise pe lângă noi. „Aş dori să văd de se prinde”, zicea Maiorescu. La opt punct soseşte şi Carp. Fiecare îşi ia locul şi începem acţiunea clefăitoare. Meniul (lista de bucate) l-am alăturat aici.

Că a fost veselie, că a fost vorbă multă şi schimburi de idei comunicative, aceasta se înţelege de la sine. Eu fiind lângă Th. Nica, financiarul cu faţa rotundă-roşie, grasă, cu cioc alb în bărbie şi ochelari de aur la nas [217], am schimbat mai multe cuvinte asupra trecutului Junimii, la ale cărei banchete ades a luat parte. Dar vin la discursuri.

Întâi a luat cuvântul J. Negruzzi. „D-lor, originile Junimii se pierd în noaptea timpurilor”, acesta este cuvântul stereotip cu care începea orice discurs de aniversare. Şi a început să arate „cum doi membri astăzi foarte respectabili (am aflat că erau Maiorescu şi Teodor Rosetti), aflându-se într-una din nopţile senine de vară ale anului 1863 într-un «local foarte suspect (Nica a adăugat la curve) din preajma bisericii Banului», au petrecut împreună. Ce au făcut acolo, nimeni nu poate spune, sigur este că acolo s-a zămislit începutul Junimii, a cărei aniversare o sărbătorim astăzi. Acest copil a crescut. În scurt timp s-au alăturat la Societate şi P. Carp, J. Negruzzi şi Pogor Vasile. Din trecutul glorios al acestei Junimi literare ce vă pot spune? Ea a excelat pe mai multe terenuri: pe cel al scrisului, al vorbirii şi al actelor. Multe a produs Junimea, dar momentul ei cel mai strălucit a fost atunci când *Convorbirile* a publicat o operă poetică de cea mai înaltă valoare, intitulată la *noi e putred mărul*, operă semnată de P.A. Călescu şi având o aşa alcătuire a versurilor încât primele litere din fiece vers formau acrosticul *Convorbirilor literare*. De atunci fiece poezie, mai mult chiar, fiece proză era cercetată de nu forma cumva un acrostic de acelaşi fel cu poezia lui Păcălescu (alias B. Petr [iceicu] Haşdeu).

Dar *Convorb* [*irite*] au strălucit şi prin grai, prin conferinţele sale. Cea mai strălucită conferinţă însă a fost

a lui T. Rosetti, care a vorbit despre… X (nu ştiu numele subiectului). Lume a fost multă şi oratorul foarte aplaudat. Atunci s-a petrecut un fenomen foarte straniu: oratorul făcea gesturi exuberante, dar după părerea tuturor, nimeni n-a auzit nimic”. (Nica îmi adăuga că Rosetti s-a emoţionat puternic, că a citit propoziţiile principale ale subiectului său, dar că a sfârşit prin a fugi de pe tribună fără a fi spus ceva). Cu acest prilej, Negruzzi a felicitat generaţia cea nouă care ia asupra-şi conducerea unei Junimi şi urează „d-lor Filipescu, Marghiloman şi Delavrancea strălucite succese literare”. Această urare a fost salutată cu aplauze de către membrii cei tineri, care au înţeles minunat ironia şi gluma celor 3 oameni politici, care numai de succese literare nu le ardea acum.

D-l Maiorescu, ca şef al nebunilor, a luat cuvântul după dânsul. A făcut un calambur cu privinţă la cine are paternitatea Junimii, zicând că nu trebuie, ca şi legislaţia franceză care nu se ocupă cu aflarea paternităţii, să căutăm cine a avut ideea unei alcătuiri de societate. După ce arată meritele lui Negruzzi, care timp de 29 de ani a fost şi redactor, şi secretar, şi casier, şi expeditor al *Convorbirilor*, trece la Bogdan, apoi la Mehedinţi [218]. Vorbeşte despre spiritul de jertfă al generaţiei lor, care deşi putea să ceară bani de la puternicii zilei pentru menţinerea gazetei, a preferat totuşi să plătească din an în an deficitele bugetare, numai ca să nu atingă idealul pe care membrii *Convorbirilor* şi-l puseseră înaintea ochilor lor. Discursul lui M. n-a făcut o impresie prea vie asupra ascultătorilor.

Slab, foarte slab a fost discursul lui [I.] Bogdan; nota discursului său se poate rezuma în următoarele: Junimea a produs sub conducerea oamenilor mari născuţi din ei lucruri de o mărime şi însemnătate extraordinară. Când a luat-o el revista era în plină cădere, deficitele erau numeroase şi mari, nimeni n-o mai citea. „Am căutat s-o ridic, dar tot n-am izbutit. Ca să fie ce-a fost, este cu neputinţă căci oamenii cei mari nu-i mai văd”. A spus el multe, era o peltea lungă şi obositoare şi era de o

stângăcie teribilă.

Mehedinţi era mai bine. A arătat progresele pe care revista le-a făcut de când o dădăceşte dânsul, numărul colaboratorilor a crescut. Felul cum se prezintă publicarea ei, cu acele ilustraţii, a făcut-o simpatică publicului; numărul abonamentelor a crescut (Rasidescu, tipograful-editor, mă asigura că din 300 de abonaţi a ajuns la 600 acum) iar influenţa ei se lărgeşte mereu. Peroraţia lui, cu privire la idealul pe care vechea Junime l-a urmărit, a fost foarte frumoasă.

Marghiloman a spus câteva cuvinte şi a ridicat un toast în sănătatea noilor directori ai revistei şi spre prosperarea ei. P. Missir a fost însă minunat în nota hazlie, singura care era cea junimisto-zeflemistă. „Mă cunoaşteţi şi vă cunosc – zicea el cu un accent pe nas ca şi cum ar fi fost cherchelit; şi eu am colaborat la *Convorbiri*. Nu doar că aş fi scris, sau aş fi vorbit pentru dânsele, ferit-a sfântul să fi făcut pozna aceasta. Şi totuşi am colaborat. D-lor, n-a fost ceai care s-a dat fie la Florescu, fie la Crupenski, ori alţii, la care să nu fi fost şi eu. N-am lipsit niciodată, v-o jur, am luat ceaiul cu mare poftă. Dar am şi vorbit d-lor. Eu nu sunt din generaţia bătrânilor, eu sunt din generaţia a doua; iar rolul meu a fost şi este să trec de la cei bătrâni la cei tineri nu numai gândirile cele sublime, dar şi obiceiurile lor cu totul”. Era aşa umor în cuvintele lui Missir şi atâta joc în imitarea cherchelitului încât cu toţii am râs la el mai mult decât la oricare altul.

Em. Pangrati [219] a vorbit pe tema excedentului bugetar al *Convorbirilor*, arătând că această crimă oribilă de a produce excedente în loc de obişnuitele deficite nu a fost cu adevărat comisă: excedentul trâmbiţat de Mehedinţi este numai pe… hârtie, *nu* şi în realitate.

Au mai vorbit Nolică Antonescu [220], Delavrancea demonstrând importanţa lui Maiorescu pentru formarea limbii, „reintegrarea bunului simţ în literatură” şi alţii. Mai-nainte de Delavrancea însă a vorbit P. Carp.

Desigur, cel mai frumos discurs dintre toate, după al lui Nicu Gane, a fost al şefului. Nota dominantă stă în

demonstrarea că „nebunii din literatură şi gogomanii din politică” au urmărit un ideal care i-a făcut să dispreţuiască foloasele materiale ale vieţii, urmărind o himeră: în literatură alcătuirea unei literaturi, în politică triumful sincerităţii şi adevărului. Acel ideal a fost în stare să ne dea cele mai mari mulţumiri, mulţumire pe care o găseşti în tine însuţi; tot el ne dă astăzi tinereţea inimii, care ne despăgubeşte îndeajuns şi cu folos de slăbiciunile bătrâneţii. Era aşa accent concentrat şi atâta simţire caldă şi adâncă încât a produs asupra tuturor o emoţiune puternică. Într-un moment, răpit de frumuseţea vorbirii sale, am zis: „ce frumos vorbeşte!” Discursul lui N. Gane, şeful celor 9, sau „Caracudelor clefăitoare”, a fost de asemeni interesant: era o ferăstruie deschisă asupra trecutului, unde se înfăţişa petrecerile celor din Junimea de acum 30 – 35 de ani. Impresia asupra tuturor a fost plăcută. Desigur, viitoarea întrunire de la anul va fi mai cercetată şi de asemeni mai intimă decât era; căci nu trebuie să uităm că la această aniversare au luat parte 4 generaţii: generaţia lui Maiorescu, generaţia Marghiloman-Missir, generaţia noastră şi, în fine, Al. A. Naum înfăţişa generaţia de după noi.

1908, duminică 10 febr [uarie]

Ceva rezumare a lucrurilor petrecute. Mai întâi, la 3 feb [ruarie] a fost congresul noului partid conservator-democratic la Băile Eforiei din Bucureşti. Lume a fost destulă; se pare că întrunirea, din ac [est] punct de vedere, a fost reuşită. De altminteri mijloacele întrebuinţate de ei, de a se plăti trenul congresiştilor, era minunat ca să atragă pe mulţi. Număr deci a fost. Ce a lipsit, se ştie: calitatea. Dintre vechii junimişti n-a trecut niciunul la Take, dintre conservatori sunt câţiva ca Cantacuzino-Paşcanu de la Roman, Ghica-Deleni, dr. Istrati, Dissescu, restul sunt vechii takişti, o sumă de disperaţi politici şi cei pecetluiţi în afaceri şi, ciudat, şi câţiva liberali.

Discursul program al lui Take n-are nimica nou: politica externă este a Regelui, apărarea proprietăţii, reprezentarea minorităţilor, îngrijirea armatei sunt puncte

conservatoare. Singura idee nouă – deşi împrumutată de la socialişti – este lărgirea cercurilor electorale, adică împreunarea colegaţiilor] I cu II şi introducerea de noi drepturi pentru colegiul al III-lea, cel ţărănesc. Ceilalţi oratori care au vorbit la întrunire, C. Dissescu, N. Economu şi N.P. Guran, ambii de la Craiova, Rădulescu-Motru, Bădărău, Ovid Densuşianu şi N. Xenopol cu Th. G. Emandi (Bârlad) n-au făcut decât sau act de adeziune, sau să-şi explice situaţia pentru alţii şi pentru partid. De aci nimica nou. Că acest partid, aşa cum este alcătuit, nu are niciun viitor, acest lucru poate să reiasă din lipsa de capacităţi şi din lipsa unui ideal politic, care să-i încălzească şi să-i susţie.

De altminteri, s-a văzut soarta lor din prima întrunire publică pe care au făcut-o la Iaşi. Studenţii l-au fluierat şi huiduit pe chiar şeful grupării. În ac [castă] privinţă vezi articolul meu: *Triumful lui T. Ionescu* din „Evenimentul”, 6 februarie.

Vin la întrunirea noastră de astăzi. Fuziunea cu vechii conservatori merge şi nu prea. Ca să se ştie spiritul cu care vin grecienişti voi transcrie aici câteva observaţii. Se convoacă întrunire la Matei Cantacuzino, vorbeşte el ca preşedinte, apoi Greceanu ca vicepreşedinte şi în fine Sculy-Logothetides. La „Evenimentul” nu se trece decât vorbirea lui Greceanu şi Sculy, *nu* şi pe a preşedintelui Matei. Meisner este numit în comitetul de redacţie; în „Even [imentul]” Meisner nu este trecut printre membri, în schimb s-adaugă Erbiceanu, care nu fusese numit. Când Meisner cere o rectificare, ziarul reproduce pur şi simplu numele comitetului întreg cu adaosul Erbiceanu, dar îşi exprimă părerea de rău că n-a fost trecut şi Haralamb Grigoriu. Alta: în sala de şedinţe a clubului s-aşază portretul lui Grecianu, nu şi al lui Matei, care n-a voit să-l dea, deşi acesta i-a arătat copilăria pe care o face Grecianu spânzurându-şi mutra pe pereţi. În fine, ca să mai adaug un exemplu: căpitanul Sachelarescu face un tablou, frumos de altminteri, în care scrie numele lui Matei C. la mijloc, ca prezident, al lui Grecianu la stânga ca vicepreş [edinte] şi

la dreapta al lui Stamatiu; iar jos, sub Greceanu, şi mărunt de tot, numele lui Meisner. Şi trebuie să se ştie că Stamatiu e un simplu îngrijitor. Aşadar iată spiritul lor, al vechilor grecienişti!

Ne-am adunat după convocare şi primul care ia cuvântul este Matei Cantacuzino [221]. El arată împrejurările prin care am trecut, face cam o dare de seamă a situaţiunii partidului şi compară ruptura takistă cu un buboi, care după ce s-a scurs şi a atras după sine şi sânge sănătos, a lăsat organismul ceva mai slăbit dar în stare să fie mai sănătos şi mai unitar. El arată de asemeni că n-ar fi bine să se aleagă un comitet executiv al partidului pe motivul că ac [este] comitete niciodată nu îşi împlinesc rolul; că se poate naşte mici froasări etc.

Vasile Sculy [222] din contră, crede că aceste comitete sunt necesare, nu ca să împiedice *tirania* „şefului”, dar fiindcă comitetele sunt bune în organizări; de altminteri statutele cer asemeni comitete. Mi-a făcut impresia că cuvântarea lui Sculy este prea „subtilă”, precum spunea Matei. De fapt, el vorbea ca să nu fie de aceeaşi părere cu preşedintele.

G. Em. Bogdan [223] s-a pus pe terenul împăcării celor două păreri antagoniste: comitetul să-l aleagă Cantacuzino şi să-l impuie adunării pe motivul „că noi avem perfectă încredere în şeful impus de centru şi ales de noi”.

Subsemnatul a luat cuvântul şi a spus: 1) că experienţa făcută cu comitetul de redacţie i-a luat orice iluzie asupra eficacităţii ac [estor] comitete; 2) noi, foştii junimişti, care am venit să ne fuzionăm în masa conservatoare, aducem spiritul unei perfecte egalităţi; superioritatea nu o recunoaştem decât a celui care prin forţa sa morală a ştiut să se impuie tuturor celorlalţi; 3) şi-apoi orice comitet acum când suntem la începutul vieţii noastre în comun ameninţă să producă neînţelegere. Să ne mulţumim că deocamdată aducem o dorinţă comună de a conlucra şi că avem un ideal comun. Venind asupra comitetului de redacţie, am cerut să ni se lămurească bine

situaţia noastră, căci nu vrem să ne expunem la influenţe diferite dintr-o zi în alta. Iar în ce priveşte felul de a combate pe adversari, aceasta atârnă de la felul şi capacitatea fiecăruia de a mânui condeiul. Când ai o credinţă şi înaintea ta este alta opusă, fiecare loveşte cu armele pe care le are: unul mai apla, altul mai elegant, mai cu nobleţe. De altminteri nu trebuie să uităm că noi suntem meniţi să facem şcoală, că se cuvine a înălţa şi educa masele care caută să ia parte la viaţa politică.

D. Grecianu a luat cuvântul după mine şi a arătat mai întâi că comitetul de redacţie are deplina libertate şi deplina încredere a clubului. Fireşte, unde sunt situaţii mai delicate, acolo poate ar fi bine ca comitetul să ia şi părerea celor mai bătrâni. După ac [castă] parte, Greceanu ia poziţie alături cu Matei în chestiunea comitetului şi el crede că este inutil să formăm un corp între preşedinte şi membrii clubului. Apoi îşi face profesia de credinţă: arată că el a fost întotdeauna pentru junimişti, împăcarea este în parte şi opera lui. Vorbeşte despre chestiunea apei, cine a căutat s-o aducă şi apoi se aruncă contra takiştilor şi greşelilor lor. Vorbeşte bine de altminteri, numai că e prea lung, până ce-l întrerupe Matei spunându-i: „lasă voturile noastre şi sunt câştigate”. Generalul Scheletti [224] de asemeni bate în strună: nu ne trebuie comitet. Argumentul său, pentru ce să ne umilim noi între noi, pentru ce să nu venim toţi cu puteri şi drepturi egale şi să ne dăm părerea noastră în toate afacerile partidului.

P. Sion [225] îngână şi el ceva, dar mai ales caută să vorbească pentru închiderea discuţiei. Găvănescu vorbeşte contra închiderii discuţiei, susţinând că partidul conservator este un partid de ordine, care are un statut pe care-l calcă în picioare. Să nu dăm aparenţa că suntem un partid revoluţionar.

Se pune la vot părerea lui M. Cantacuzino şi se votează aproape cu unanimitate fără trei voturi, al lui Sculy, Găvănescu şi Praja Ion.

În fine, mai ia cuvântul încă o dată Matei şi-mi răspunde mie vorbind în sensul lui Greceanu şi apoi atinge

punctul făloşi antisemitismului. Face distincţia între ele şi găseşte că nimeni nu trebuie să admită bănuiala chiar că semiţii nu sunt elemente bune româneşti. Dovada încă n-au dat-o; dar aceia care s-au naturalizat trebuie admişi în cetăţenime, iar nu sâcâiţi încontinuu.

ANEXE

Domnule Decan.

Un curs universitar nu poate fi socotit că-şi împlineşte rolul său decât numai dacă expunerile teoretice de ordine mai înaltă pe care profesorul le face de pe catedră sunt însoţite de lucrări practice în aceeaşi direcţie, lucrări care nu numai pun în lumină mai vie cele susţinute de profesor, dar mai cu seamă au darul să precizeze şi să fixeze ideile în mintea studentului. Alcătuirea de laboratorii şi muzee deci, este prima condiţie ce se impune Universităţii noastre, dacă voieşte să devie un adevărat focar de cultură pentru ţinuturile în care ne aflăm. Pentru aceasta mă voi încerca, domnule decan, să vă înfăţişez pe scurt motivele care mă obligă să cer intervenţia d-voastră pentru a face să se alcătuiască un muzeu etnografic pe lângă Universitatea noastră.

În studiul arheologiei şi antichităţilor clasice, ocupă – după cum dumneavoastră ştiţi foarte bine – un rol însemnat expunerea diferitelor manifestări artistice ale popoarelor vechi. Sculptura egipteană şi chaldeană, sculptura poporului helen şi roman, iată o întreagă faţă a vieţii neamurilor vechi şi nu cea mai puţin interesantă. Expunerea aceasta însă nu se poate face decât numai prezentând în copii cât mai exacte statuile şi sculpturile rămase; numai în acest chip se poate vedea şi pricepe diferenţele nuanţate de stil de la popor la popor şi mai cu seamă de la şcoală la şcoală. Orice altă înfăţişare este imperfectă şi prin urmare lipsită de caracterul său ştiinţific.

Dar mai cu seamă colecţia de gipsuri după statuile vechi ar putea să aibă un rol şi mai larg pentru cultura noastră, rolul unei şcoli cu învăţământ estetic. Frumuseţea statuilor rămase de la popoarele care au precedat în timp

civilizaţiunea noastră modernă, mai cu seamă frumuseţea neîntrecută a sculpturii helene ar putea dacă nu să aţâţe germenii de talente artistice ale tineretului nostru, în orice caz să deştepte gustul mai delicat pentru nişte manifestări intelectuale de fineţea operelor statuare helene. Pretutindeni în Europa, fie pe lângă Universităţi, fie chiar în afară de aceste instituţiuni de cultură, mai în fiecare oraş mai de seamă din Germania, din Italia şi din Anglia, există câte un asemenea muzeu de gliptică, câte o colecţie alcătuită în parte din copii şi de multe ori din originale dobândite cu multă trudă. Este curios însă cum tocmai această poreclită capitală intelectuală a Ţării să fie lipsită de un asemeni instrument de cultură, când Universitatea din Bucureşti posedă deja o colecţie de gipsuri, odinioară foarte frumoasă, în parte distrusă astăzi, şi care a costat pe Minister mai multe zecimi de mii de franci. Eu cred, domnule decan, că în vederea acestui scop înalt ar trebui pusă o stăruinţă cât mai serioasă pe lângă cei ce sunt în stare a aduce la faptă o asemeni nevoie.

Dar pe lângă acest interes, mai este un altul ceva mai ridicat şi lipsit de caracterul său local, care cere neapărat alcătuirea acestui muzeu etnografic. Pretutindeni unde ne-am întoarce privirile noastre, ne izbim de rămăşiţele bogate istorice şi preistorice ale popoarelor care au locuit aceste ţinuturi ale Moldovei. Descoperiri însemnate s-au făcut în ultimul timp mai ales pe terenul preistoric la noi, şi nu cu prea mare trudă şi nici cu mari sume de bani s-ar dezveli acele comori ascunse astăzi în pământ. Sunt cetăţi numeroase şi bune întărite cu ziduri de piatră şi cu ziduri de pământ, sunt valuri uriaşe care brăzdează solul nostru pe alocurea, sunt movile şi curgane de mărimi diferite şi din timpuri diferite, sunt peşteri pline de oseminte şi de resturi de viaţă omenească din trecut, sunt morminte în fine care nu aşteaptă decât o cercetare amănunţită ca să-şi spuie taina lor asupra popoarelor, strămoşii noştri din vremuri vechi. Acestor descoperiri, existând un Muzeu etnografic, li s-ar da un azil şi ar fi scăpate astfel de inevitabila ruină la care sunt expuse. Poate chiar, prin

existenţa acestui lăcaş, s-ar da putinţă şi râvnă multora din cei ce posedă unelte şi obiecte de cultură preistorică, să aducă şi să contribuie prin aceasta la păstrarea unor produse născute din feluritele împrejurări ale vieţii noastre româneşti aşa de tulburate şi din felul de a fi al rasei noastre.

Şi chiar afară de această menire, de a salva antichităţile noastre preistorice descoperite şi risipite de către particulari, muzeul etnografic ar avea poate şi o alta mai interesantă: într-însul s-ar da un azil produselor noastre naţionale moderne. Sunt doar atâtea obiecte de uz casnic, sunt atâtea unelte curioase ca forme, interesante pentru foloasele ce aduc ţăranului, sunt atâtea produse născute din nevoile neamului nostru, unelte şi produse care dispar cu vremea, înlăturate de influenţa aprigă a mărfurilor din Apus, şi din care s-ar putea forma o icoană instructivă de formele vieţii noastre din trecut şi din prezent. În acest muzeu s-ar da scăpare unui întreg ram de activitate naţională, sculpturii în lemn şi picturii murale din trecut şi mai nouă. Căci în adevăr, cine dintre noi, domnule decan, vizitând satele mai în lături de influenţele oraşelor şi prin aceasta de influenţele spiritului apusean, n-a admirat sculpturile frumos săpate în lemn pe portalurile de intrare ale curţilor ţărăneşti mai bogate? Cine n-a rămas încântat de măiestria şi fineţea dălţii acelor meşteri pietrari necunoscuţi, care au săpat cu răbdare îngerească pe pervazurile de piatră sau pe uşile de lemn ale bisericilor o lume întreagă de flori şi de animale curioase prin formele lor şi mai curioase prin croiala atitudinilor lor? Orice minte sănătoasă stă surprinsă de bogăţia şi fantezia stranie a zugravilor naţionali necunoscuţi, care au împodobit pereţii lăcaşurilor sfinte cu scene din mintea lor plăsmuite, adeseori cu scene din lumea realităţii. Înţelege oricine importanţa cu adevărat istorică a portretelor de personagii ctitoriceşti sau politice de altă dată, zugrăvite cu atâta realism măsurat pe pereţii templelor vechi. S-ar putea din aceste picturi murale întrevede uşor caracterele morale ale acelor persoane cu

rol istoric şi asupra cărora cronicile noastre ne lasă în nedumerire; în orice caz s-ar putea reconstitui felul de îmbrăcăminte şi portul oamenilor noştri de pe vremuri. După toate aceste manifestări de sculptură şi pictură s-ar putea face, de către cei competenţi, copii exacte sau, dacă greutăţile ar fi prea mari, fotografii cât mai amănunţite, cât mai complete de pe aceste obiecte. Sunt în fine multe icoanele vechi, sunt multe odăjdiile sfinte şi candelabrele şi cărţile sfinte frumos lucrate şi ferecate care, în loc de a fi părăsite în diferite locaşuri şi lăsate să se piardă, sau să se strice, s-ar putea aduna şi salva cu chipul acesta de o ruină sigură. Nu mai zic nimic despre alesăturile fine ţărăneşti şi despre toată industria textilă de la ţară care, înlocuite pe fiece zi de mărfurile din Apus, sunt menite să dispară şi cu aceasta să facă uitată pentru totdeauna unul din cele mai frumoase produse intelectuale ale neamului nostru – căci produs intelectual este orânduirea cu gust a culorilor – produse de aceeaşi valoare cu cele mai alese creaţiuni poetice populare ale rasei noastre.

Vedeţi dar, domnule decan, ce importanţă extraordinară ar putea să aibă pentru Universitatea noastră în special, pentru România în general, crearea acestui Muzeu etnografic. Eu cred că punând în vederea domnului Ministru aceste nevoi şi cerând prin Consiliul profesoral al Facultăţii de litere de aici să ni se acorde o sumă cu care să se puie bazele unei asemeni instituţii, aţi făcut nu numai o operă de folos universitar, dar şi un aşezământ de nepreţuită importanţă naţională.

Primiţi, vă rog, domnule decan, expresiunea sentimentelor mele de stimă şi consideraţiune.

Teohari Antonescu

1897 noiembrie 13, Iaşi (*Arh. St. Iaşi, Facultatea de litere şi filosofie-corespondenţă*, dos. 892/1897, f.41, 51)

NOTE

[1] Autorul evocă momentul plecării lui din Berlin, fiind condus de:

Dimitrie Evolceanu (1865 – 1938), absolvent al Universităţii din Iaşi, cu stagii de specializare la Paris,

Bonn şi Berlin. Din 1894 ajunge profesor la catedra de limba şi literatura latină a Universităţii din Bucureşti (titularizat în 1906).

Simion Mehedinţi (1869 – 1962), absolvent al Universităţii din Bucureşti. La propunerea lui Al. Odobescu, obţine o bursă pentru specializare la Paris, Berlin şi Leipzig. În 1900 devine profesor la catedra de geografie a Facultăţii de litere din Bucureşti (titularizat în 1904). Director al revistei „Convorbiri literare" (1907 – 1923), membru al Academiei Române (1915).

Mihail Dragomirescu (1869 – 1942), coleg de facultate şi de an cu S. Mehedinţi, aflat în 1893 într-o călătorie de studii la Paris şi Berlin. Conferenţiar la Universitatea din Bucureşti din 1894 (la estetică), pentru ca în 1906 să ocupe, ca profesor titular, catedra de literatură română. A înfiinţat şi condus revistele „Convorbiri" (devenită „Convorbiri critice") şi „Falanga". Membru al Academiei Române din 1928.

Petre P. Negulescu (1872 – 1951), absolvent al Universităţii din Bucureşti, aflat într-un stagiu de specializare la Paris şi Berlin. Conferenţiar la Iaşi din 1894, va deveni profesor titular în 1899. Din 1910 se transferă la Bucureşti, la catedra de istoria şi enciclopedia filosofiei. Între 1921 – 1922 a fost ministru al Instrucţiunii Publice.

Al. Tzigara-Samurcaş (1872 – 1952), cu studii universitare la Bucureşti (2 ani), München şi Berlin, iar mai apoi un scurt stagiu de specializare la Paris (1896). Devine profesor de istoria artelor la Universităţile din Bucureşti (1911 – 1926) şi Cernăuţi (1926 – 1939), director al Muzeului de Artă Naţională şi al Fundaţiei Universitare. A condus şi revista „Convorbiri literare".

[2] N. Iorga era căsătorit din 1890 cu Maria, fiica lui Vasile Tasu, junimist, fost ani de-a rândul prim-preşedinte al Tribunalului din Iaşi, profesor suplinitor la catedra de drept civil al Universităţii locale (1874 – 1876; 1880 – 1881), iar mai apoi consilier la Curtea de Casaţie. Mariajul va fi desfăcut în 1900, la cererea lui Iorga, pentru a se

recăsători în anul următor cu Ecaterina Bogdan, sora slavistului şi profesorului universitar Ion Bogdan (vezi L. Nastasă, *Strategii matrimoniale în mediul universitar românesc la finele sec. XIX. Cazul Nicolae Iorga*, în vol. *Istoria ca lectură a lumii*, coord. L. Boicu, G. Bădărău şi L. Nastasă, Iaşi, Fundaţia „A.D. Xenopol", 1994, p.619 – 630. Pentru relaţiile dintre Iorga şi T. Antonescu în anii 1892 – 1893 vezi corespondenţa în vol. *Scrisori către N. Iorga*, I, ed. Barbu Theodorescu, Bucureşti, Edit. Minerva, 1972, p.162 – 171).

[3] A.D. Xenopol (1847 – 1920), profesor de istoria românilor la Universitatea din Iaşi (din 1886), membru titular al Academiei Române din 1893. Între 1899 – 1903 şi 1906 – 1908 a fost preşedintele Societăţii Ştiinţifice şi Literare din Iaşi. Antonescu trimisese un articol lui Xenopol pentru a fi publicat în revista „Arhiva", din Iaşi.

[4] În „Revue historique", Paris, XVIII, 1893, t.53 (sept. -oct.), p.153 – 159, dare de seamă asupra *Istoriei românilor din Dacia Traiană* a lui A.D. Xenopol (6 vol., Iaşi, 1888 – 1893). Textul lui Iorga a fost republicat în „Arhiva", IV, 1893, nr. 9 – 10, p.545 – 553 şi „Voinţa naţională", X, 1893, nr. 2691 (30 oct.), p.2; nr. 2692 (31 oct.), p.2.

[5] Este vorba de volumul *Crestomaţie*. II. *Bucăţi alese din scriitorii veacului XVIII* şi *XIX*, cu o prefaţă de N. Beldiceanu, Iaşi, Tip. Şaraga, 1893.

[6] Nanu era un tânăr avocat din Iaşi, provenind dintr-o familie înstărită şi cu bună faimă. Pe la sfârşitul anului 1885 şi începutul celui următor se vorbea prin Iaşi despre o posibilă căsătorie între Livia, fiica lui Maiorescu, şi acest Nanu.

[7] T. Antonescu se referă la „Noul muzeu" al oraşului Dresda, ce avea în posesie la vremea respectivă una din cele mai celebre galerii europene (peste 2600 tablouri).

[8] Este aşa numita *Noapte*, executată între 1522 şi 1530 pentru biserica San Prospero din Reggio.

[9] În semestrul întâi al anului universitar 1889/1890, Teohari Antonescu a fost la Paris, pentru specializare.

Notele sale de curs, din această perioadă, se află în Arhiva Muzeului de Literatură a Moldovei din Iaşi, caiet 8569/1, 66 f.

[10] Cel mai important port al Austriei până la 1919, punct de plecare a mai multor linii de navigaţie. Detalii privind opţiunea lui T. Antonescu pentru acest traseu vezi în scrisoarea lui din 5/17 octombrie 1893, adresată lui Titu Maiorescu (în vol. *T. Maiorescu şi prima generaţie de maiorescieni. Corespondenţă*, ed. Z. Ornea, Bucureşti, Edit. Minerva, 1978, p.6 – 7).

[11] Castelul Miramar a fost reşedinţa preferată a lui Francisc Josef I. Construit în stil gotic, între 1854 – 1856, a servit ca loc de reculegere principesei Charlotte, văduva arhiducelui Maximilian, împărat al Mexicului. Teohari Antonescu face aici referinţă la Elizabeta, vara lui Maximilian şi soţia lui Francisc Josef, al cărui fiu Rudolf s-a sinucis. De altfel şi sfârşitul ei a fost tragic, fiind asasinată în 1898 la Geneva.

[12] Însemnări sub forma unei epistole adresate lui Dimitrie Evolceanu.

[13] Este vorba de Constantin Rădulescu-Motru (1868 – 1957), coleg de generaţie cu T. Antonescu, intrat şi el în grupul tinerilor maiorescieni. Absolvent al Facultăţii de litere din Bucureşti (1889), cu stagii de specializare în Franţa şi Germania (unde şi-a luat doctoratul sub conducerea lui W. Wundt), va ocupa o catedră universitară abia în 1900 (titular din 1901). Membru al Academiei Române, fondator al Societăţii Române de Filosofie şi conducător al „Noii Reviste Române” şi al „Revistei de Filosofie”.

[14] C. Rădulescu-Motru îi relatase în epistola sa despre primele două prelegeri ţinute de el la Universitatea din Bucureşti în primul semestru al anului 1893/4 („Enciclopedia ştiinţelor”), fără a avea un statut oficial. Deşi din 1895 va intra în comitetul de redacţie al „Convorbirilor literare”, iar T. Maiorescu îşi pusese multe speranţe în el, totuşi maniera lui de a-i trata pe ceilalţi congeneri (orgolios, cu „apucături de lider”, mereu critic şi

„bârfitor” la adresa celorlalţi – M. Dragomirescu şi P.P. Negulescu îndeosebi), trăda în opinia mentorului junimist trăsături de caracter greu acceptabile. Este şi motivaţia pentru care va pierde „protecţia” lui T. Maiorescu şi va pătrunde mult mai greu în Universitate, comparativ cu ceilalţi convorbirişti.

[15] Pentru foarte scurt timp (septembrie-octombrie 1889), Teohari Antonescu fusese profesor la Liceul „Sfinţii Petru şi Pavel” din Ploieşti.

[16] În vreme ce corespondenţa M. Dragomirescu-T. Maiorescu nu indică atari presupuneri, C. Rădulescu-Motru nu pierde ocazia, în epistola din 5 iulie 1893, de a cleveti contra celui dintâi şi a altor congeneri (cf. *T. Maiorescu şi prima generaţie de maiorescieni. Corespondenţă*, p.90 – 120 şi 392 – 395).

[17] T. Antonescu a trimis lui Maiorescu, la 16 decembrie 1893, *O scrisoare cu cuprins antiquaric*, ce va apărea în „Convorbiri literare”, XXVII, 1894, nr. 11 (1 mart.), p.913 – 935; nr. 12 (1 apr.), p.1040 – 1058; XXVIII, 1894, nr. 2 (1 iun.), p.111 – 130; nr. 3 (1 iul.), p.235257. Într-o epistolă adresată lui Duiliu Zamfirescu, din 7 februarie 1894, T. Maiorescu aprecia ca un „studiu interesant” (D. Zamfirescu, *Opere*, VII, *Corespondenţă*, ed. Al. Săndulescu, Bucureşti, Edit. Minerva, 1984, p.687).

[18] Operă în 3 acte şi 4 tablouri, poem şi muzică de Richard Wagner.

[19] D. Evolceanu pregătea *Baladele şi idilele domnului George Coşbuc*, care va apărea în „Convorbiri literare”, XXVII, 1894, nr. 10 (1 febr.), p.817 – 838. Textul acesta, alături de alte intervenţii în revista menţionată (îndeosebi în contra direcţiei gheriste), promitea conturarea unui valoros critic junimist din generaţia a doua. Cel puţin aşa credea Titu Maiorescu, dar nicicum D. Evolceanu care avea „ferma convingere că, deşi voi fi posedând cu uşurinţă aparenţă de stil şi poate şi un fel de spirit şi claritate de polemist, n-am însă nici idei, nici originalitate; cel mult un polemist de nimicuri s-ar alege din mine” (*T. Maiorescu şi prima generaţie de*

maiorescieni. *Corespondenţă*, p.601). Iar viitorul a dovedit din plin acest lucru. Un portret cât se poate de reuşit al „criticului" şi „universitarului" Evolceanu este surprins de E. Lovinescu în câteva din volumele sale: *Aquaforte*, în *Scrieri*, III, ed. E. Simion, Bucureşti, Edit. Minerva, 1970, p.214 – 219 şi *Anexă*, p.391 – 400; *T. Maiorescu şi posteritatea lui critică*, VIII, ed. E. Simion, Bucureşti, Edit. Minerva, 1980, p.62 – 69).

[20] Théophile Homolle (1848 – 1925), director al Şcolii franceze din Atena (1890 – 1903; 1912 – 1913), membru al Academiei de Inscripţii (1892) şi al Academiei de Arte Frumoase (1904) din Paris. Între 1892 – 1903 a întreprins cercetări arheologice la Delphi. În Arhiva Muzeului de literatură a Moldovei din Iaşi, caiet 8569/1, se păstrează notele de curs luate de Antonescu la Paris în cadrul lecţiilor lui Homolle, despre epigrafia greacă (ianuarie-februarie 1890).

[21] Bernard Haussoullier (1853 – 1926), profesor la École des Hautes Études din Paris (epigrafie şi instituţii greceşti), membru al Academiei de Inscripţii (1905) şi unul din directorii de la „Revue de philologie". A condus printre primele săpături de la Delphi, iar între 1896 – 1897 a făcut cercetări arheologice aproape de Milet (templul lui Appolon Didymen).

[22] Grigore G. Tocilescu (1850 – 1909), profesor de istorie antică şi epigrafie la Universitatea din Bucureşti şi director al Muzeului Naţional de Antichităţi (din 1881). Începând cu 1882, Tocilescu a întreprins mai multe campanii de săpături arheologice la Adamclisi, ceea ce i-a permis să determine caracterul monumentului şi data construirii. La aceste cercetări s-au asociat Niemann şi Benndorf, împreună publicând la Viena, în 1895, un important volum, după ce Tocilescu îşi făcuse cunoscute descoperirile printr-o serie de conferinţe, note de semnalare şi studii. Ceva mai târziu, în 1905, Teohari Antonescu va publica şi el o excelentă lucrare: *Le Trophée d'damelissi*. *Étude archéologique*, Jassy, Tip. Naţionale, 1905, 253 p., iar în anul următor *Trofeul de la Adamclisi*,

în „Convorbiri literare”, 40, 1906, nr. 3 – 5, p.347 – 363.

[23] Wilhelm Dörpfeld (1853 – 1940), arhitect şi arheolog german, colaborator şi prieten al lui Schliemann. După moartea acestuia din urmă, reia săpăturile la Troia. Asupra lui vezi I. Andrieşescu, *Wilhelm Dörpfeld (1853 – 1940)*, în „Revista de preistorie şi antichităţi naţionale”, II-IV, 1940, p. 149 – 155 şi G. Murnu, *Wilhelm Doerpfeld*, în „Convorbiri literare”, XXXVIII, 1904, p.760 – 770.

[24] Robert Koldewey (1855 – 1925), arhitect german şi preţios auxiliar al diverselor echipe arheologice care au făcut cercetări în Asia Mică şi Italia. Totodată autor sau coautor al unor cărţi remarcabile în domeniu.

[25] E vorba de cartea lui Osman Hamdy-Bey (1833 – 1910), arheolog turc, ajuns director la Muzeul Imperial din Constantinopol. A întreprins mai multe săpături arheologice în Asia Mică.

[26] C. Rădulescu-Motru.

[27] Vasile Găină (1868 – 1909), născut la Manzănăieşti, în Bucovina. A studiat teologia la Cernăuţi, luându-şi doctoratul la 22 iulie 1893, după care a efectuat mai multe călătorii – între 1893 – 1896 – la Bonn, Viena, Atena şi Berlin.

[28] Paul Foucart (1836 – 1926), elenist francez, profesor de epigrafie greacă la Collège de France. Între 1878 – 1890 a fost directorul Şcolii din Atena.

[29] Alfred Domaszeski (născut în 1856, la Timişoara), filolog german, cu importante lucrări de arheologie şi epigrafie, profesor la Universitatea din Heidelberg.

[30] Adolf Furhwängler (1853 – 1907), arheolog şi profesor german la Universitatea din Berlin (1880 – 1894), iar mai apoi la cea din München.

[31] Este vorba de Emmanuel Protopopescu-Pache, avocat, membru al Partidului conservator. Între 25 aprilie 1888 şi 15 decembrie 1891 a fost primar al Bucureştiului, remarcându-se printr-o activitate edilitară remarcabilă.

[32] Localitate în sudul Atticei, aproape de mare, la poalele muntelui cu acelaşi nume, ce avea mai multe mine

de argint.

[33] Thoricos, localitate din Attica, fortificată în anul 409 pentru apărarea minelor din Laurion.

[34] Muzeul Naţional de Antichităţi, aflat atunci sub directoratul lui Gr. G. Tocilescu.

[35] Phaidon (Fedon) din Elis, prieten şi discipol al lui Socrate, creator de „şcoală" ce s-a bucurat de o mare răspândire în epoca elenistică. Aici, T. Antonescu se referă la unul din *Dialogurile* lui Platon.

[36] Arthur Evans (născut în 1851), profesor de arheologie preistorică la Oxford, cu cercetări în Sicilia şi Grecia. Asemeni lui Schliemann, a mers pe urmele vechilor mituri şi legende greceşti, inaugurând în 1900 săpăturile la Cnossos (Creta).

[37] Schliemann a murit în 1890, la Neapole. Corpul său a fost transportat la Atena, fiind înmormântat în prezenţa celor mai înalte personalităţi din Grecia. Teohari Antonescu oferă descrierea mormântului, aflat în cimitirul central din Atena.

[38] Dintre aceştia se cuvin a fi reţinuţi, în afară de Dörpfeld: George Loeschcke (1852 – 1915), profesor de arheologie clasică la Universitatea din Dorpat, apoi la cea din Bonn; Andrew White (1832 – 1910), diplomat şi istoric american, profesor de istorie şi literatură engleză la Universitatea din Michigan, senator, iar după 1866 ocupă mai multe posturi diplomatice;

[39] Referire la Vasile Lucaciu (1852 – 1922), preot, scriitor şi om politic, fruntaş al mişcării naţionale române din Transilvania şi unul din membrii delegaţiei care a dus *Memorandumul* la Viena, în 1892. Din această cauză, în urma procesului de la Cluj, a fost condamnat la cinci ani de închisoare. În 1905 a fost ales deputat în Parlamentul de la Budapesta, unde s-a remarcat prin discursurile lui asupra legii şcolare a lui Apponyi. După Marea Unire intră în Parlamentul României şi se înregimentează în Partidul Poporului al lui Alexandru Averescu. Este autorul a numeroase studii de istorie bisericească şi drept canonic.

[40] Este vorba de aşa-numitul proces al

Memorandumului, în care a fost implicat comitetul executiv al Partidului Naţional, acuzat de agitaţie contra securităţii statului. Procesul s-a încheiat prin condamnarea şi întemniţarea unora din comitetul mai sus menţionat, iar Partidul Naţional a fost dizolvat.

[41] „Liga Culturală”, înfiinţată în 1891 la Bucureşti, având la început titulatura de „Liga pentru unitatea culturală a românilor” şi care avea ca scop propaganda pentru unirea teritoriilor româneşti aflate sub alte autorităţi statale.

[42] Ioan Raţiu (1828 – 1902), avocat transilvănean, cu intensă activitate în lupta politică a românilor din Transilvania. În 1880 pune bazele Partidului Naţional. În mai 1892 conduce delegaţia formată din 300 de membri care depune la Viena textul Memorandumului. În urma procesului de la Cluj este întemniţat la Szeged timp de un an şi trei luni.

[43] Iacob Antonovici (1859 – 1931), paroh al bisericii Sfântul Ilie din Bârlad, preşedinte al Consistoriului Eparhiei Huşilor şi profesor de religie la Liceul „Gheorghe Roşca-Codreanu” din Bârlad. În 1918 va fi hirotonisit arhiereu cu numele de Bârlădeanu, apoi devine vicar al Episcopiei Huşilor, al Mitropoliei Moldovei şi egumen al bisericii Sfântul Spiridon din Iaşi. Din 1923 este episcop al Eparhiei Dunărea de Jos, iar din 1924 devine episcop de Huşi. Datorită preocupărilor lui intelectuale şi a numeroaselor cărţi şi studii de istorie, Antonovici este ales membru al Academiei Române în 1919.

[44] Dimitrie Bolintineanu (1825 – 1872), reprezentant de seamă al generaţiei paşoptiste, care s-a afirmat atât în câmpul politic, cât şi în cel al literaturii prin abordarea de noi specii (legenda istorică, poemul epico-liric ş.a.).

[45] Prin adresa Ministerului Instrucţiunii nr. 7348/1 oct.1894 (ministru era C. Meisner) se anunţă deschiderea la Iaşi a 2 cursuri de conferenţiari: pentru *Istoria filosofiei contemporane* şi pentru *Arheologie*. Sunt numiţi P.P. Negulescu şi T. Antonescu. Se vor ţine cursuri şi seminarii,

cu frecvenţa obligatorie, dar fără note, doar cu certificate (cf. *Arh. St. Iaşi, Universitatea „Al. I. Cuza"-Rectorat*, 621/1894, f.64 – 65). Numirea lui T. Antonescu şi a lui P.P. Negulescu la Universitatea din Iaşi i-a fost anunţată lui Al. Philippide cu mare bucurie de Iacob Negruzzi în epistola din 5 octombrie 1894. „Vă vin doi băieţi foarte buni ca conferenţiari la Universitatea din Iaşi, domnii Negulescu şi Teohari Antonescu. Sunt tineri, harnici, învăţaţi, deprinşi să cugete prin ei înşii, iubitori de învăţătură şi în tot felul recomandabili. Să vedem ce va ieşi din ei acolo şi dacă şi caracterele sunt la înălţimea învăţăturii lor" (*Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, II, ed. I. Oprişan, Bucureşti, Edit. Minerva, 1987, p.78).

[46] Este vorba de omul de stat atenian, din sec. IV a. Ch., Eubule, al cărui bust a fost executat de celebrul sculptor grec Praxiteles, care a trăit aproximativ între 390 – 335 a. Ch.

[47] Iacob Negruzzi (1842 – 1932), bun prieten cu Titu Maiorescu, membru fondator al Societăţii „Junimea" şi profesor de drept comercial la Universitatea din Iaşi (din 1864), iar mai apoi la cea din Bucureşti (din 1884). A condus până în 1895 revista „Convorbiri literare" şi, începând cu 1889, redactează *Amintiri din „Junimea"*, ce vor fi publicate abia în 1923. Iacob Negruzzi era căsătorit cu Maria (născută Rosetti); sora Mariei, Ana Rosetti, devenise din 1886 soţia lui Titu Maiorescu, după ce acesta divorţase de Clara (născută Kremnitz).

[48] Grigore Mithriade Buiucliu (1840 – 1914), jurist şi publicist de origine armeană, membru al Junimii din 1866. Cu studii universitare la Paris, Buiucliu a ocupat funcţiile de procuror la Tribunalul din Iaşi (1869 – 1870) şi procuror general la Curtea de Apel din aceeaşi localitate (1870 – 1872). Între 1888 – 1894 va fi deputat şi senator junimist de Fălciu. În momentul evocat aici de T. Antonescu, Buiucliu era consilier la Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie (februarie 1892 – 1908).

[49] Alexandru G. Florescu era la data aceasta şeful de cabinet al lui Alexandru Lahovary (între 1893 – 1895).

Din 1899 va deveni secretar general la Ministerul de Externe (pentru doi ani), pentru ca din 1911 să fie ministru plenipotenţiar la Atena şi apoi în Polonia. Între 1902 – 1903 este director al ziarului „Epoca”.

[50] Este vorba de I.A. Cantacuzino (1829 – 1897), cu studii la Geneva şi Paris, călător prin America, ministru sub căimăcămia din Moldova (1857) şi pentru scurt timp, în 1870, ministru de finanţe. După alte diverse însărcinări (agent diplomatic la Belgrad, director general al teatrelor din România etc), în 1878 se retrage din viaţa publică. Va oferi în 1880, la Paris, o traducere franceză a aforismelor lui Schopenhauer, iar mai apoi o tălmăcire a principalei opere: *Le monde comme volonté et représentation*, 3 vol., Bucureşti, 1885.

[51] Gheorghe Bengescu (1848 – 1922), diplomat român stabilit din 1873 la Paris, cu o remarcabilă producţie intelectuală. În afara editării operelor lui Voltaire şi a altor volume cu diverse teme istorice sau politice, Bengescu este autorul unei excelente *Bibliographie franco-roumaine du XIX-e siècle* (Bruxelles, 1895). Şi el se înrudea cu Maiorescu şi Negruzzi prin Zoe – sora Mariei Negruzzi –, căsătorită cu Achile Bengescu, fratele lui George.

[52] Este vorba de clădirea Băncii Naţionale, a cărei construcţie a început în 1884, sub supravegherea lui Eugeniu Carada.

[53] Monumentul triumfal şi cetatea de la Adamclisi genera la 1894 încă suficiente dileme, chiar dacă de la descoperirea lor avuseseră loc trei campanii arheologice în adevăratul sens al cuvântului (vezi vol. *Tropaeum Traiani*, coord. Alexandru şi Ion Barnea, Bucureşti, Edit. Academiei, 1979, p.15 – 20). Este aproape fără îndoială faptul că monumentul a fost ridicat de Traian în anul 109 d.Hr., în cinstea victoriilor repurtate asupra dacilor şi a aliaţilor acestora în timpul campaniei militare din 102 d.Hr.

[54] La puţin timp după ce Tocilescu a publicat *Dacia înainte de romani* (1880) – prima încercare de a strânge la

un loc informaţiile istorice, mărturiile arheologice, lingvistice şi literare referitoare la proto-istoria dacilor –, Titu Maiorescu va aprecia evenimentul în *Literatura română şi străinătatea* (1882), spunând că lucrarea „are meritul de a cuprinde într-un mod aproape complet datele cunoscute asupra obiectului ce-l tratează”, deşi „nu ajunge adeseori la un rezultat precis al cercetărilor şi păcătuieşte prin aparenţele erudiţiunii” (în vol. *Critice*, ed. Paul Georgescu, Edit. pentru literatură, 1966, p.405). Gr. G. Tocilescu s-a aflat, de altfel, mereu sub tirul denigrator al istoricilor grupaţi în jurul lui Maiorescu, existând de-a lungul vremii numeroase şi variate eforturi de discreditare intelectuală a celui mai important istoric pe care l-a dat „şcoala romantică” a lui B.P. Haşdeu. În acest sens vezi Lucian Nastasă, *Generaţie şi schimbare în istoriografia română* (*sfârşitul sec. XIX-începutul sec. XX*), Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1999.

[*55*] Gustave Le Bon, medic şi sociolog francez, care în tocmai anul acesta, 1894, a publicat celebra lucrare: *Les lois psychologiques de l’évolution des peuples*.

[56] Petre P. Carp (1837 – 1918), om politic, fondator împreună cu T. Maiorescu, I. Negruzzi, N. Pogor şi Th. Rosetti a societăţii Junimea. A ocupat în repetate rânduri diverse posturi ministeriale. Ca ministru al României la Viena, în 1882, contribuie la reglarea problemei Dunării şi la aderarea ţării la Tripla Alianţă, mijlocind întâlnirea lui Ion Brătianu cu cancelarul Bismarck la Gastein.

[57] Ca şi în cazul Troiei, Schliemann a început în august 1876 săpăturile la Mycene, descoperind mai multe morminte pe care arheologul le-a considerat ca aparţinând lui Atreu, regelui Agamemnon, vizirului său Eurimedon, Casandrei şi altora. Datorită imenselor bogăţii descoperite aici şi a concluziilor lui Schliemann, faptul a stârnit vii discuţii în lumea specialiştilor de atunci.

[58] Georges Perrot (1832 – 1914), profesor şi arheolog erudit francez, director al Şcolii Normale Superioare din Paris (din 1888).

[59] Alexandru Odobescu (1834 – 1895), profesor la

Universitate şi director al Şcolii Normale Superioare din Bucureşti, „protector” al lui Teohari Antonescu, la care acesta din urmă şi-a susţinut lucrarea de licenţă.

[60] Mama lui Al. Odobescu, Catinca, era fiica doctorului Constandinache Caracaş şi a Irinei Filitti.

[61] Ion Heliade Rădulescu (1802 – 1872), personalitate complexă şi polivalentă a secolului XIX, fondator al învăţământului în limba română, editor al primului ziar românesc din Ţara Românească, autor de gramatici, traducător, filosof şi literat prolific, şi nu în ultimul rând deosebit de activ în viaţa politică.

[62] Ioan Odobescu (1793 – 1857) a participat într-adevăr la războiul contra lui Napoleon, între 1812 – 1815, ca polcovnic în armata rusă. În 1831 se căsătoreşte cu Ecaterina (Catinca), fiica doctorului Constandinache Caracaş, fondatorul spitalului Filantropia din Bucureşti, iar la 23 iunie 1834 se va naşte Alexandru Odobescu. Ioan Odobescu a ocupat mai multe funcţii importante sub domniile lui Al. Ghica şi Gh. Bibescu. În timpul revoluţiei de la 1848 face parte din guvernul provizoriu, ca ministru de război, în această calitate arestându-şi colegii. (Pentru genealogia familiei Odobescu şi diversele aspecte notate aici de Teohari Antonescu vezi: Geo Şerban, *Al. Odobescu*, *„Pagini regăsite”*, Bucureşti, 1965; arborele genealogic ataşat volumului *A. Odobescu şi corespondenţii săi*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1984). În ce priveşte relaţia I. Odobescu-ţi. Kisseleff, merită reţinut faptul că, prin hazard, Alexandru Odobescu s-a căsătorit în 1858 cu Saşa, fiica naturală a generalului rus şi a Alinei Bagration.

[63] Ion C. Brătianu (1821 – 1891), care va ajunge prim-ministru şi va avea un rol însemnat în construcţia României moderne, era bun prieten cu Catinca, soţia lui Ioan Odobescu.

[64] Pentru participarea lui Ioan Odobescu la evenimentele din vara lui 1848 vezi *Amintirile colonelului Lăcusteanu*, publicate şi adnotate de Radu Crutzescu, Bucureşti, Fundaţia „Regele Carol II”, 1935, p.108 – 160.

[65] Referinţă la războiul franco-prusian din 1870 –

1871. Cu ocazia victoriei şi a zilei de naştere a împăratului Wilhelm I, colonia germană din Bucureşti a organizat un banchet fastuos la 10/22 martie 1871. La instigarea liberalilor radicali, o parte a populaţiei capitalei s-a adunat în preajma clădirii unde avea loc sărbătorirea, aruncând cu pietre, strigându-se lozinci antidinastice şi republicane, trăgându-se clopotele etc.

[66] În ultimul deceniu al sec. XIX, influenţa ideologică a lui C. Dobrogeanu-Gherea printre tinerii studioşi era foarte mare, în vreme ce junimismul literar părea depăşit. În 1893 M. Dragomirescu îi scria din Paris lui Maiorescu că estetica gheristă „are partizanii cei mai înfocaţi printre cei mai inteligenţi studenţi ce i-am întâlnit aici" (*Titu Maiorescu şi prima generaţie de maiorescieni. Corespondenţă*, p.9597). Maiorescu încredinţează tinerilor săi discipoli misiunea de a polemiza cu direcţia gheristă. Din partea Junimii, între 1892 – 1900, M. Dragomirescu a fost unul din principalii combatanţi în polemica cu orientarea gheristă, lui alăturându-se P.P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, S. Mehedinţi, D. Evolceanu ş.a. În 1894, când P.P. Negulescu şi Teohari Antonescu s-au întors în ţară de la studii, Titu Maiorescu le-a pregătit câte o catedră la Iaşi pentru a-şi vedea şi aici împlinită dorinţa de a controla Universitatea prin discipoli devotaţi şi de a menţine treaz spiritul junimist. Pe de altă parte, „problema anti-socialismului" în capitala Moldovei era reală. Încă de la 8 februarie 1894, P.P. Negulescu îi scria lui Maiorescu în acest sens, deşi laşul nu era nicidecum locul unde tânărul filosof ar fi dorit să ajungă profesor. Accepta această postură în virtutea ideii de „misiune": „M-am gândit că de făcut e pretutindeni câte ceva, şi la Iaşi mai mult decât oriunde. […] O concentrare a forţelor tinere – a tuturor – ar fi poate foarte necesară, atât pentru propagarea şi întărirea direcţiei noastre literare, cât şi pentru însănătoşirea mediului în general"; „Iaşii sunt, în ţara noastră, un centru socialist. […] Şi ceea ce agravează încă importanţa Iaşilor, ca centru socialist, e că posedă şi o universitate, din care se răspândesc apoi în ţară, ca

profesori, adepţii acestei direcţii. Iată pentru ce cred că o concentrare a tinerilor, la Iaşi, ar fi poate foarte necesară" (*Titu Maiorescu şi prima generaţie de maiorescieni. Corespondenţă*, p.285).

[67] Anton Naum (1829 – 1917), ieşean, dar din părinţi macedoneni, a făcut vreme de nouă ani studii la Paris. După mai mulţi ani petrecuţi în diverse posturi de profesor secundar, în 1898 ajunge la catedra de limba şi literatura franceză a Universităţii din Iaşi. Încă din 1872 intră în Societatea Junimea, unde era poreclit „pudicul", iar din 1893 este membru al Academiei Române. Fiul acestuia, Teodor Naum, ajuns profesor de latină la Universitatea din Cluj (din 1926), se va căsători cu Adina, fiica lui Teohari Antonescu.

[68] Din 1876 Titu Maiorescu se mută la Bucureşti, practicând şi avocatura, reluând obiceiul reuniunilor literare în casa sa. În capitală se mai aflau deja, dintre junimişti, P.P. Carp, Theodor Rosetti ş.a.

[69] Este vorba de *Povestea vulpii* (epopee eroico-comică), ce va apărea după aproape un deceniu, în 1903.

[70] Giovanni Frollo (1832 – 1899), italian de origine, stabilit de tânăr în România, ca profesor particular şi apoi în slujba statului la Brăila. Din 1878 devine profesor de limbile neolatine la Universitatea din Bucureşti.

[71] Bogdan P. Haşdeu (1838 – 1907), profesor la Universitatea din Bucureşti, director al Arhivelor Statului (1876 – 1900) şi membru al Academiei Române, a fost una din cele mai importante personalităţi ale culturii române. Creator de „şcoală" filologică şi istorică, Haşdeu s-a situat aproape mereu în contra Junimii.

[72] Aşadar, după cum rezultă din acest pasaj, Teohari Antonescu şi-a schimbat opţiunea, în ceea ce priveşte pregătirea licenţei, la sugestia lui Haşdeu. Îşi va lua ca îndrumător pe Al. Odobescu, elaborând lucrarea *Cultul Cabirilor în Dacia. Studiu arheologic şi mitologic asupra unor monumente antice în mare parte inedite şi descoperite în regiunile Istrului*, cu XII tabele litografiate. Teză de licenţă, Bucureşti, 1889, 260 p.

[73] Petre Răşcanu (1846 – 1913), profesor de istorie universală la Universitatea din Iaşi, inspector general în învăţământul secundar.

[74] Simion Bărnuţiu (1808 – 1864), unul din conducătorii revoluţiei de la 1848 din Transilvania. După înfrângerea mişcării, se refugiază în Ţara Românească, apoi merge la Viena şi Pavia. În 1855 este chemat la Iaşi, unde va preda filosofia la fosta Academie Mihăileană, iar din 1856 este numit profesor la facultatea de drept de aici. Ideile sale radicale au găsit în capitala Moldovei susţinători entuziaşti, care au înfiinţat Fracţiunea liberă şi independentă, precum G. Panu, Ion Creangă, Şt. Micle, A.D. Holban, A. Fătu ş.a.

[75] „Societatea ştiinţifică şi literară" s-a înfiinţat la Iaşi, în 1888. Din 1889 a avut şi o revistă, „Arhiva", care publica în primul rând contribuţiile membrilor societăţii. Din ianuarie 1894, director al publicaţiei devine istoricul A.D. Xenopol.

[76] Teohari Antonescu tocmai lucra la un studiu pe această temă, *Dacia*, *patria primitivă a popoarelor ariane*, pe care îl va publica în „Convorbiri literare", XXIX, 1895 nr. 5, p.426 – 447.

[77] Ion Caragiani (1841 – 1921), profesor de greacă la Universitatea din Iaşi, din 1865. Membru al Societăţii Junimea, foarte apreciat pentru anecdotele sale. Membru al Academiei Române încă de la fondarea ei.

[78] Grigore C. Buţureanu (1855 – 1907), profesor la Liceul Naţional, iar din 1899 la Liceul Internat din Iaşi; inspector al învăţământului normal şi primar (1898 – 1899). Preocupat de arheologie, a întreprins mai multe cercetări şi a finalizat în 1898 volumul *Preistoria în România* (studiu de arheologie preistorică şi etnografie), din care a publicat fragmente în „Arhiva".

[79] Este vorba de Şcoala Normală Superioară din Iaşi, a cărui director era P. Răşcanu.

[80] Nicolae Culianu (1834 – 1915), profesor la catedra de astronomie şi geodezie a Facultăţii de ştiinţe din Iaşi, rector al Universităţii de aici şi membru al

Societăţii Junimea.

[81] Este vorba de Neculai Beliceanu (1844 – 1896), profesor de istorie la un liceu din Iaşi, membru al societăţii Junimea. Este primul care a pus în circuitul ştiinţific descoperirile neolitice de la Cucuteni (*Antichităţile de la Cucuteni, schiţă arheologică*, 1885), fapt pentru care a fost ales membru onorific al Academiei din Berlin.

[82] Vasile Buţureanu, doctor în fizică la Paris, profesor de mineralogie şi petrografie la Universitatea din Iaşi. Pentru fratele acestuia, Gr. C. Buţureanu, vezi nota [78].

[83] Victor Castano, născut în 1842 la Strassbourg. Tatăl său, Antonie Iehl, era controlor imperial al manufacturilor de tutun. Profesor de franceză la Iaşi, membru al Societăţii Junimea încă din 1867. Autor al câtorva lucrări de metodica învăţării limbii franceze.

[84] Ion Tanoviceanu (1858 – 1917), profesor de drept penal la Universitatea din Iaşi, iar din 1901 la cea din Bucureşti. Membru corespondent al Academei Române. A publicat mai multe studii juridice (*La question juife en Roumanie au point de vue juridique et social*, Paris, 1882; *Un pericol naţional*: *creşterea criminalităţii în România*, 1896; *Criminalitatea în România*, 1909), cursuri universitare şi numeroase documente istorice.

[85] Ghenadie Enăceanu (1837 – 1898), originar din Iaşi şi mai mulţi ani profesor la Seminarul Socola. Primul decan al Facultăţii de teologie din Bucureşti (1884 – 1887) şi episcop de Râmnic (din 1886). Director al tipografiei Cărţilor Bisericeşti, fondator al revistei „Biserica Ortodoxă Română” şi colaborator la diverse alte periodice. A publicat numeroase studii de doctrine teologice şi de istorie bisericească. Teohari Antonescu a recenzat pozitiv lucrarea episcopului Ghenadie, *Stemele ţărilor daco-romane* (Bucureşti, 1894), în „Arhiva”, VI, 1895, nr. 1 – 2, p.78 – 84.

[86] *Uricariul* este numele sub care a fost tipărită la Iaşi o impresionantă colecţie de documente istorice, în 25 de volume, între 1852 – 1895, prin strădania lui Theodor

Codrescu (1819 – 1894). Ultimele trei tomuri au fost editate de Gh. Ghibănescu şi Gh. Missail.

[87] Se referă la artistul şi autorul dramatic Matei Millo (1814 – 1896), originar din Spătăreşti, jud. Suceava. Tatăl acestuia, cu acelaşi nume, a trăit între 1725 – 1801, ocupând înalte dregătorii, în acelaşi timp ocupându-se de poezie. Asupra bătrânului Matei Millo vezi studiul lui I. Tanoviceanu, *Un poet moldovean din sec. XVIII, Matei Millo*, Bucureşti, 1898, în care este publicată şi opera sa poetică.

[88] Revista „Convorbiri literare" a avut în fruntea ei pe Iacob Negruzzi, care de la 1 mai 1893 a mai asociat un comitet, de regulă alcătuit din tineri maiorescieni. De la 1 ianuarie 1895 Negruzzi va renunţa la funcţia ce a deţinut-o aproape trei decenii, publicaţia fiind condusă de un comitet de redacţie alcătuit din Teohari Antonescu, I. Al. Brătescu-Voineşti, M. Dragomirescu, D. Evolceanu, I.S. Floru, P.P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, I.A. Rădulescu şi Fr. Robin, la care se vor mai adăuga şi alţii de-a lungul anilor. Funcţia de director va reapărea în 1902, când va fi numit în această calitate istoricul Ion Bogdan.

[89] Petre Missir (1856 – 1929), membru al Junimii, profesor de dreptul ginţilor la Universitatea din Iaşi, iar din 1900 la cea din Bucureşti, la catedra de drept internaţional privat. Între 1889 – 1900 a fost redactor al publicaţiei „Era nouă".

[90] După mutarea lui Titu Maiorescu la Bucureşti (1874), şedinţele „Junimii" s-au mai ţinut o vreme la Iacob Negruzzi. Plecând însă şi acesta din urmă în capitală (1885), societatea ieşeană practic se desfiinţează, reuniunile din casa lui Maiorescu nemaiavând nimic din atmosfera anilor '60. Unii din junimiştii rămaşi la Iaşi s-au mai întâlnit aproape un deceniu pe la diverşi membri, însă tot mai rar şi cu nimic din spiritul ce animase altă dată societatea.

[91] Miron Pompiliu (1848 – 1897), originar din Ştei (jud. Bihor), cu studii universitare la Budapesta, Iaşi şi Bucureşti. Stabilit la Iaşi, a fost profesor la Şcoala militară

şi apoi la Liceul Naţional. Membru al Junimii din 1869 şi foarte bun prieten cu Mihai Eminescu.

[92] Nicolae Gane (1838 – 1916), jurist, primar al Iaşului, cu o bogată activitate politică (ministru, deputat, senator), membru al Societăţii Junimea. Poet şi nuvelist, Nicu Gane devine în 1908 membru al Academiei Române, ajungând chiar în postura de preşedinte al ei.

[93] Vasile Pogor (1833 – 1906), literat, cu studii juridice la Paris, multă vreme membru şi preşedinte al Curţii de Apel din Iaşi. Împreună cu T. Maiorescu, Th. Rosetti, P.P. Carp şi I. Negruzzi a fondat Societatea Junimea, publicând în „Convorbiri literare" poezii şi traduceri. Ca om politic a ocupat funcţiile de primar şi de prefect al Iaşului, iar pentru puţină vreme a fost chiar şi ministru al cultelor şi instrucţiunii publice (1870).

[94] Gheorghe Panu (1848 – 1910), ziarist şi om politic, cu studii juridice la Paris şi Bruxelles. A lăsat un volum de *Amintiri de la „Junimea „din Iaşi* (recent reeditat sub îngrijirea lui Z. Ornea, Bucureşti, Edit. Minerva, 1998, 677 p.). Între 1884 – 1886 scoate la Iaşi *Lupta*. *Ziar liberal-opoziţionist*, cu apariţie de trei ori pe săptămână, pe care o mută apoi la Bucureşti (1886 – 1895).

[95] Ioan Nădejde (1854 – 1928), profesor la un gimnaziu din Iaşi între 1874 – 1881, destituit datorită propagării ideilor socialiste printre elevi. Din 1894 se mută la Bucureşti, unde va conduce periodicele socialiste „Munca" şi „Lumea nouă".

[96] Aron Densuşianu (1837 – 1900), transilvănean din Densuş, stabilit ca avocat în Făgăraş. În 1880 se mută în Vechiul Regat, la Iaşi, unde ocupă catedra de limba latină la Universitatea locală. Ca adept al curentului latinist, intră în polemică cu Titu Maiorescu şi cu „Junimea".

[97] Eugen Rizu (1854 – 1892), profesor la Facultatea de medicină din Iaşi şi mai apoi la cea din Bucureşti. A fost ginerele lui V.A. Urechea (prin căsătoria cu fiica acestuia, Corina, în 1882), adversar al lui Titu Maiorescu şi, deci, al tinerilor maiorescieni.

[98] Grigore Cobălcescu (1832 – 1892), profesor la Facultatea de ştiinţe din Iaşi şi membru al Academiei Române. A fost primul preşedinte al „Societăţii ştiinţifice şi literare” (nov.1888-sept.1891), imprimând acesteia şi organului ei de expresie, revista „Arhiva”, un caracter pur ştiinţific.

[99] Constantin Meissner (născut în 1854), cu studii universitare la Viena şi Berlin. În 1878 ocupă catedra de germană de la Şcoala militară din Iaşi, iar din 1881 pe cea de pedagogie a Şcolii Normale. Secretar general al ministerului instrucţiunii (1894), ministru al industriei şi comerţului (1918) şi al lucrărilor publice (1926 – 1927).

[100] Ion Găvănescu (1859 – 1949), profesor la catedra de pedagogie, psihologie şi estetică a Universităţii din Iaşi (din 1888), director al Seminarului pedagogic din Iaşi (din 1898) şi inspector general al învăţământului secundar (1895).

[101] Ioan Paul (1857 – 1926), ardelean stabilit la Iaşi, profesor la Liceul Internat, la Şcoala militară, la cea Normală de fete şi la şcoala Humpel. În 1916 devine profesor de estetică la Universitatea din Iaşi, pentru ca din 1919 să treacă la cea din Cluj. A elaborat mai multe manuale şcolare, în colaborare cu Miron Pompiliu şi Constantin Meissner.

[102] Este vorba de studiul lui T. Antonescu, *Manifestările artistice în raport cu rasa*, publicat în „Convorbiri literare”, XXIX, 1895, nr. 10, p.938 – 955, şi care tratează influenţa popoarelor migratoare asupra vechilor greci.

[103] Alexandru Rubin (1856 – 1921), licenţiat în drept la Paris. În 1881 scoate ziarul „Cumpăna”, iar din 1885 este redactor la „L’Independence Roumaine”. În preajma primului război mondial fondează „Le jourmal de Balkanes”.

[104] Mihail Seulescu (1861 – 1929), cu studii juridice la Berlin şi Paris, profesor la Facultatea de drept din Bucureşti. De mai multe ori deputat şi secretar general la Ministerul de finanţe. Autor al mai multor lucrări,

printre care: *La question d'Orient et la France* (1887); *Chestiunea agrară* (1889); *Chestiunea socială* (1893); *Les nouvelles tendances de l'économie politique* (1895) etc.

[*105*] Ion A. Rădulescu-Pogoneanu (1870 – 1944), licenţiat al facultăţii de litere din Bucureşti şi cu un doctorat obţinut la Leipzig. Făcea parte din grupul de tineri maiorescieni. În 1913 va ajunge profesor la catedra de sociologie, estetică şi etică a Universităţii din Bucureşti, iar din 1920 se va transfera la catedra de Pedagogie. A fost director al Seminarului Pedagogic Universitar şi membru al Academiei Române. Rădulescu-Pogoneanu va aduna *Prefeţele* celor şase volume de *Discursuri parlamentare* ale lui Titu Maiorescu (primul tom apărând încă din 1897), pe care le va publica în 1925 sub titlul de *Istoria contemporană a României*.

[106] Ion Al. Brătescu-Voineşti (1868 – 1946), scriitor, fusese remarcat de T. Maiorescu, care l-a introdus în comitetul redacţional al „Convorbirilor literare", l-a ajutat în cariera de magistrat, îndrumându-i instrucţia sub toate aspectele etc. Din 1896 începe ruptura treptată între cei doi, Brătescu-Voineşti refuzând să se căsătorească cu o rudă a lui Maiorescu. Între 1914 – 1916 va fi director al Teatrului Naţional din Bucureşti, iar din 1918 va fi ales membru al Academiei Române.

[107] Referinţă la Fundaţia Universitară „Carol!", inaugurată la 14 martie 1895. În conformitate cu regulamentul acesteia, comitetul administrativ al Fundaţiei era compus din rectorii celor două Universităţi din Iaşi şi Bucureşti, dintr-un reprezentant al Regelui şi dintr-un director numit de ministerul instrucţiunii pe timp de trei ani.

[108] Este vorba de V.A. Urechea (1834 – 1901), profesor de istoria românilor la Universitatea din Bucureşti. Membru al Academiei Române din 1867, iar mai apoi şi preşedinte al ei. În două rânduri ministru al instrucţiunii (1860 şi 1881 – 1882), preşedinte al Ligii culturale, al Ateneului Român etc., deputat şi senator. A avut o bogată producţie istoriografică şi literară.

[109] Se referă la preocupările lui B.P. Haşdeu în ce priveşte spiritismul şi ocultismul, comunicarea cu cei trecuţi în nefiinţă, neîmpăcat de moartea fiicei sale Iulia Haşdeu. La şedinţele de spiritism, Haşdeu apela de diverse mediumuri, apropiaţi ai savantului.

[110] Ştefan Mihăilescu, actor şi apropiat al lui Haşdeu. A jucat rolul hatmanului polon în *Răzvan şi Vidra* a lui B.P. Haşdeu, a cărei premieră a avut loc la 10 februarie 1867. Constantin Istrati (1850 – 1918), profesor la Universitatea din Bucureşti, cu preocupări şi realizări în multe domenii ştiinţifice (de la chimie şi balneologie până la istorie), cu o operă scrisă impresionantă, membru al Academiei Române, de mai multe ori ministru la Lucrările Publice, Agricultură, Industrie etc.

[111] Teodor Speranţia (1856 – 1929), cu studii la facultatea de litere şi filosofie din Liège, profesor la Liceul „Matei Basarab" şi la Academia de Muzică şi Artă dramatică din Bucureşti. Membru corespondent al Academiei Române, iniţiator al Muzeului Etnografic, autor de manuale gimnaziale şi opere literare.

[112] Apostol Mărgărit (1832 – 1903), fost inspector şcolar pentru şcolile româneşti din Turcia între 1878 – 1902, în acest interval înfiinţând 104 şcoli primare şi 4 secundare. Cu toate relaţiile sale sus-puse cu diverse personalităţi europene şi cu liberalii de la noi, a activităţii lui ce se bucura de aprecierea presei de limbă franceză, a fost totuşi un personaj ce nu s-a bucurat de multă simpatie în teritoriile unde activa. Împotriva sa au avut loc mai multe atentate, ultimul săvârşindu-se în 1890 la Salonic.

[113] Ioan Maiorescu (1811 – 1864), tatăl lui Titu Maiorescu, profesor. Gimnaziul din Giurgiu, unde fusese elev şi Teohari Antonescu, purta acest nume.

[114] Ioan Dianu (1869 – 1939), absolvent al Facultăţii de litere şi filosofie din Bucureşti (în 1888), cu specializare la École des Hautes Études din Paris. În 1895 era profesor la Şcoala Normală, iar în anul următor la Seminarul Central din Bucureşti. Din 1927 devine conferenţiar la Universitatea din Bucureşti.

[115] Este vorba de comitetul de redacţie al „Convorbirilor literare”. Vezi nota [91].

[116] Toma Cămărăşescu, om politic.

[117] Este vorba de *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I-VI, Tipo-lit. H. Goldner, 1888 – 1893. O ediţie populară va apărea în 1896, în 12 volume, la Iaşi, în editura fraţilor Şaraga.

[118] Robert Rössler (1840 – 1881) este autorul lucrării *Romanische Studien*, apărută la Viena în 1871, şi care va genera reacţia unor istorici români din epocă. A.D. Xenopol a publicat un volum, *Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinţei românilor în Dacia Traiană*, Iaşi, Tip. Naţională, 1884, 299 p., în care căuta să răspundă afirmaţiilor istoricului austriac, mai mult sau mai puţin satisfăcător. S-au exprimat asupra analizei lui Xenopol: I. Nădejde, G.I. Ionnescu-Gion, B.P. Haşdeu, N. Densuşianu ş.a. Însă cel mai documentat a fost studiul lui D. Onciul, scris la sugestia şi la insistenţele lui Maiorescu, intitulat: *„Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinţei românilor în Dacia Traiană”, de A.D. Xenopol*, Iaşi, 1884.

[119] Epaminonda Francudi (1829 – 1897), originar din Cipru, s-a stabilit la Bucureşti în 1864, fiind numit profesor de limba şi literatura greacă la facultatea de litere şi filosofie. Director al Şcolii Normale Superioare.

[120] Textul conferinţei se va regăsi în articolul lui T. Antonescu, *Descoperirile din Troja*, în „Convorbiri literare”, XXIX, 1895, nr. 12, p.1071 – 1088.

[121] Constantin Leonardescu (1846 – 1907), fost profesor de istoria filosofiei la Universitatea din Iaşi, membru a societăţii

Junimea.

[122] Vezi nota [88]

[123] Dimitrie Dan (născut în 1865), ardelean trecut în Vechiul Regat, care urma cursurile Facultăţii de litere şi filosofie din Bucureşti (licenţiat în 1896). A fost profesor de limbi clasice prin mai multe oraşe din ţară, stabilindu-se finalmente la liceul „Vasile Alecsandri” din Galaţi. A publicat mai multe studii de filologie şi toponimie în revista

„Convorbiri literare”.

[124] Nicolae Basilescu (1860 – 1904), secretar al facultăţii de litere şi filosofie din Bucureşti (1893), profesor de liceu în Bucureşti, membru în comitetul de conducere al revistei „Convorbiri literare”, autor al unor piese de teatru, articole, recenzii şi traduceri.

[125] „Lumea Nouă”, organ al social-democraţiei, editat la Bucureşti din 2 noiembrie 1894 zilnic, iar din 22 noiembrie 1898 săptămânal.

[126] Este vorba de articolul lui S. Mehedinţi, *Concepţia materialistă a istoriei după dl. e. Dobrogeanu-Gherea*, care va apărea în „Convorbiri literare”, XXIX, 1895, nr. 6 (1 iunie), p.530 – 560.

[127] C. Rădulescu-Motru va publica *Criza ştiinţifică contemporană*, în „Convorbiri literare”, XXIX, 1895, nr. 3 (1 aprilie), p.313328; nr. 5 (1 mai), p.470 – 485; nr. 11 (1 nov.), p.1054 – 1068.

[128] Nicolae Volenti (1856 – 1910), poet, cu studii juridice, membru al Societăţii Junimea. În 1880 a fost transferat ca judecător de la Brăila la Iaşi.

[129] Vasile Burlă (1840 – 1905), publicist, profesor la şcoala Humpel (1880 – 1890) şi apoi la Liceul Naţional din Iaşi. În 1879 intră în Societatea Junimea, în a cărei revistă, „Convorbiri literare”, publică o minuţioasă critică asupra *Gramaticii* lui T. Cipariu şi în paginile căreia a purtat celebra polemică cu B.P. Haşdeu în legătură cu etimologia cuvântului „raţă”.

[130] Ioan Melik (născut în 1840), profesor de matematică la Universitatea din Iaşi, membru al societăţii Junimea.

[131] Alexandru Lambrior (1846 – 1883), absolvent al Universităţii din Iaşi, ajuns profesor la Liceul din Botoşani. În 1871 este destituit de ministrul instrucţiunii de atunci (gen. Tell), iar în 1875 – sub ministeriatul lui T. Maiorescu – îşi continuă studiile la Paris. La întoarcere este din nou profesor de liceu la Iaşi, însă moare curând, lăsând celor care l-au cunoscut impresia că ar fi fost unul din primii şi cel mai temeinic pregătit filolog. În 1893, Gh. Ghibănescu

a publicat la Iaşi o *Gramatică română* întocmită, după cum se arată în prefaţă, pe baza manuscriselor şi publicaţiilor lui Lambrior.

[132] Emile Littré (1801 – 1881), filosof, filolog şi medic francez, cu numeroase lucrări în toate aceste domenii.

[133] Alexandru Philippide (1859 – 1933), profesor la Universitatea din Iaşi, filolog renumit, însărcinat în 1898 de Academia Română cu întocmirea *Dicţionarului limbii române*.

[134] Al. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iaşi, Tipografia Naţională, 1894, 342 p. Cartea a apărut într-un tiraj de 1.000 de exemplare şi reprezenta cursul predat de autor studenţilor de anul întâi. În intenţia autorului, acest volum trebuia să fie primul dintr-o proiectată *Istorie a limbii române*, tomul al II-lea urmând să trateze *Originea poporului român şi a limbii române*. *Latina populară*, iar al III-lea despre *Istoria sunetelor şi istoria formelor*.

[135] Emilia Humpel, sora lui Titu Maiorescu, căsătorită cu Wilhelm Humpel, compozitor şi profesor de muzică austriac, stabilit la Iaşi. În 1872 ea a înfiinţat la Iaşi un pension de fete.

[136] Este vorba de *Istoria Revoluţiei franceze* (1837) a lui Thomas Carlyle (1795 – 1881), autor printre altele şi a celebrei scrieri: *Eroii, cultul eroilor şi eroismul în istorie* (1841).

[137] John Stuart Mill (1806 – 1873), filosof şi economist englez.

[138] Pavel Paicu (născut în 1831), publicist ieşean şi membru al Societăţii Junimea din 1865.

[139] Alexandru Chiblei-Râvneanu (1849 – 1917), prieten cu Eminescu încă din perioada studiilor la Cernăuţi, însoţitor al acestuia – în 1883 – până la Viena, pentru a-l interna la sanatoriul „Ober Döbling”.

[140] Drama lui Henrik Ibsen, *Klein Eyolf*, a fost publicată în traducerea lui T. Maiorescu mai întâi în „Convorbiri literare”.

XXIX, 1895, nr. 2 – 4 (1 febr. – 1 april.), p.111 – 135,

p.263 – 282, p.365 – 380, iar apoi în volum, la Editura Librăriei Carol Müller, 1895; reluată în Titu Maiorescu, *Opere*, III. Traduceri, ediţie de Georgeta Rădulescu-Dulgheru şi Domnica Filimon, Bucureşti, Edit. Minerva, 1986, p.261324. Referitor la această lectură făcută la Iaşi, Maiorescu notează în *Jurnalul* său: „Marţi, 24 ian. /5 febr.95. Zăpadă enormă. Am sosit cu Anicuţa azi pe la 11 1/4 dimin. din Iaşi, unde sosisem duminică la 8 ore dimin., am citit la hotel Binder cu Emilia, Negulescu şi Teohar Antonescu actul I din traducerea mea *Copilul Eyolf* de Ibsen, am prânzit de 2 ori la Emilia, am amânat procesul" (B.A.R., mss.nr. 3657, f.35 v; apud T. Maiorescu, *Opere*, III, p.704).

[141] N. Petraşcu, scriitor şi diplomat, a debutat în „Convorbiri literare", iar mai apoi a avut propria lui revistă, excepţional realizată la vremea aceea din punct de vedere tehnic, „Literatură şi artă română". Volumul citat aici, *Vasile Alecsandri*, Bucureşti, Socec, 1894, vine să completeze un ciclu de lucrări, început cu o carte despre *Mihai Eminescu* (1892) şi o alta despre *Figuri literare contemporane* (1893).

[142] Este vorba de volumul *Poezii*, *1888 – 1894* (Bucureşti, 1894) al lui Artur Stavri (1836 – 1929), poet botoşănean şi influent politician local.

[143] Transilvănean de origine, Petre Dulfu a trecut în Vechiul Regat devenind profesor la Şcoala Normală Superioară din Bucureşti, iar apoi directorul Şcolii Normale din Turnu-Severin şi din nou profesor la Azilul Elena Doamna din capitală. Autor de traduceri, povestiri, texte filosofice şi de estetică etc. Aici este invocat volumul *Isprăvile lui Păcală* (*Epopee poporană*), Bucureşti, 1894.

[144] Sub titlul de *Rustice*, Nicolae Rădulescu-Niger – scriitor şi redactor la mai multe periodice bucureştene – publică trei volume din opera sa literară: vol. I *Poezii*; vol. II *Nuvele*; vol. III *Nuvele şi poezii*, apărute la Bucureşti în 1893 – 1894.

[145] Pentru familia lui Carp, vezi C. Gane, *P.P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, vol. I, Bucureşti, Edit.

Universul, 1936.

[146] Este vorba de desfiinţarea posturilor de conferenţiari ocupate acum de P.P. Negulescu şi T. Antonescu la Facultatea de litere din Iaşi. În locul lor se vor crea două catedre, una de *Logica şi istoria filosofiei moderne* (pentru Negulescu) şi cealaltă de *Arheologie şi antichităţi* (pentru Antonescu), ce trebuiau ocupate prin concurs.

[147] *Gazeta poporului. Ziar naţional-liberal* a apărut la Bucureşti între 13 februarie 1895 – 28 ianuarie 1896, cu evidentă orientare antijunimistă şi anticonservatoare. Ştefan Sihleanu (1857 – 1923) era profesor la Facultatea de ştiinţe şi ocupase până atunci diverse posturi „politice”, fiind director general al teatrelor, director în ministerul finanţelor, secretar general al ministerului instrucţiunii publice etc.

[148] Ilie Bărbulescu (1875 – 1945) era la vremea aceea student în ultimul an la Facultatea de litere din Bucureşti. Va urma mai multe stagii de specializare la Zagreb, Praga, Leipzig, Berlin şi Viena, în 1899 devenind doctor la Agram (Zagreb). Din 1905 a fost numit profesor la Universitatea din Iaşi, fiind fondatorul catedrei de slavistică de aici, iar din 1921 devine directorul „Arhivei”. „Fundaţia Universitară Carol!” a fost inaugurată la 14 martie 1895, cu ocazia proclamării Regatului. La cuvintele rostite de M.S. Regele Carol I au mai răspuns – în afară de Ilie Bărbulescu – N. Culianu (rectorul Universităţii din Iaşi) şi G. Popescu (student la facultatea de teologie).

[149] Eleonora Strătilescu, studentă a Facultăţii de litere şi filosofie între 1893 – 1897. Şi-a continuat studiile la Berlin, fiind prima studentă a Universităţii din Iaşi care a obţinut un doctorat în străinătate. În 1911 a publicat *Amintiri din Universitatea de Iaşi (18931897)*, în „Unirea femeilor române” (III, nr. 4), ce evocă momente şi figuri din viaţa universitară ieşeană şi berlineză.

[150] Este vorba de Clemansa Climescu, fiica profesorului universitar Nicolae Climescu (căsătorit cu Speranţa Gusti), născută în Iaşi, la 22 noiembrie 1877. La

data aceea era studentă. Spre finele anului 1896 Clemansa se va căsători cu Constantin Şumuleanu (18691939), profesor de chimie la Universitatea din Iaşi.

[151] Dimitrie Nanu (1873 – 1943), poet, autor al volumelor de versuri *Nocturne* (1900), *Ispitirea de pe munte* (1914) şi *Poezii* (1933), traducător din Corneille, Racine, Shakespeare ş.a... Editează la Bârlad, din 1904, revista literară de orientare semănătoristă „Paloda literară". Aici se face referinţă la primele două poezii publicate de Nanu în „Convorbiri literare", XXIX, 1895, nr. 6 (1 iunie), p.601 – 604, intitulate: *Marea* şi *Nocturnă*.

[152] Este vorba de Ştefan Cruceanu, medic la Paris, care a publicat două poezii în „Convorbiri literare" şi câteva articole în „Lumea nouă literară". Aici este vorba de poezia sa la *moartea lui Leconte de Lisle*, în „Convorbiri literare", XXIX, 1895, nr. 7 (1 iulie), p.623 – 624.

[153] Cezar Bolliac (1813 – 1881), poet romantic, participant de frunte la revoluţia din 1848, gazetar prolific şi incisiv. A fost preocupat de cercetările arheologice, publicând volumele: *Călătorie arheologică în România* (1858) şi *Excursiune arheologică, din anul 1869* (1869).

[154] Este vorba de Mihai Dragomirescu.

[155] Este vorba de Lucia Poni (1878 – 1956), fiica lui Petru Poni, care în 1895 a absolvit Institutul de fete Humpel. În 1897 s-a căsătorit cu dr. Victor Cioca-Doca, apoi va absolvi facultatea de drept din Iaşi, devenind avocată.

[156] Odobescu era îndrăgostit de Hortensia Keminger (1864 – 1953), nepoata baronului moldovean Keminger de Lippa. Între 1885 – 1888 aceasta este căsătorită cu Alexandru Davila (fiul doctorului Carol Davila), cu care a avut doi copii, de care divorţează. În 1889 se recăsătoreşte cu Dumitru Racoviţă, care moare după numai un an. Devine profesoară de geografie la Bucureşti, tipărind mai multe lucrări de specialitate, prilej cu care este premiată de Societatea de geografie. După legătura devenită publică cu Al. Odobescu şi moartea tragică a acestuia ea este mutată la Botoşani. În 1895 se

căsătoreşte cu profesorul şi publicistul T. Buzoianu, iar în 1900 se întorc împreună la Bucureşti. Despre moartea lui Odobescu vezi: Horia Oprescu, *Tragica romanţă de dragoste a lui A. Odobescu*, în „Viaţa românească”, XXIII, 1971, nr. 7, p.64 – 70.

[157] La aproape doi ani de la moartea lui Odobescu, Teohari Antonescu a publicat un portret al acestuia, sub titlul *Activitatea ştiinţifică a lui Alexandru Odobescu*, în „Convorbiri literare”, XXXI, 1897, nr. 3 – 4, p.339 – 370.

[158] *Le trésor de Pietroassa*, apărut în 3 volume la Paris, între 1889 – 1900.

[159] Vezi nota [149]

[160] State Dragomir (1872 – 1920), student la facultatea de litere şi actor la Teatrul Naţional din Iaşi. A mai fost profesor de liceu şi redactor la „Evenimentul”.

[161] Eduard Gruber (1861 – 1896), fiul arhitectului Ioseb Gruber din Iaşi, suplinitor la catedra de *Psihologie, estetică şi pedagogie* (din octombrie 1893), la Facultatea de litere şi filosofie. Intenţiona, pentru prima dată la noi, „întemeierea unei catedre şi a unui laborator de psihologie experimentală” (cf. *Arh. St. Iaşi, Facultatea de litere-corespondenţă*, 888/1893, f.19). Era căsătorit cu Virginia Livia Micle (din 1891), fiica lui Ştefan Micle (profesor la facultatea de ştiinţe) şi a Veronicăi.

[162] Este vorba de Gheorghe Roiu’, membru al Societăţii Junimea încă din 1865.

[163] Marin Dimitrescu (născut în 1864), licenţiat în litere şi filosofie al Universităţii din Bucureşti (1888). A urmat cursuri de specializare la Paris, Oxford şi Leipzig. Va ajunge profesor şi director la liceul „Gh. Lazăr” din Bucureşti.

[164] Între 1851 – 1858 Titu Maiorescu a fost elev al Academiei Thereziene din Viena, instituţie de învăţământ secundar celebră, în care studiau ca interni sau externi copii de nobili şi înalţi funcţionari şi care asigura o bună instrucţie. Diploma obţinută la Therezianum constituia în sine o excelentă recomandare, mulţi din absolvenţii acestei şcoli bucurându-se de cariere strălucite. Pentru anii

petrecuţi aici, vezi T. Maiorescu, *Jurnal*, I, ed. Georgeta Rădulescu-Dulgheru şi Domnica Filimon, Bucureşti, Edit. Minerva, 1975.

[165] Fiica lui Alexandru Stoianovici.

[166] John Wawrin, sire de Forestel, senior francez din Flandra, călător prin Ţara Românească în prima jumătate a sec. XV, prilej cu care vorbeşte despre realităţile de aici. Fragmente din memoriile sale a publicat Nicolae Iorga, sub titlul: *La campagne des croisés sur le Danube (1445)*, Paris, 1927.

[167] A.C. Cuza (1857 – 1947), profesor de economie politică la Facultatea de drept a Universităţii din Iaşi. După o scurtă activitate în cadrul cercului socialist ieşean din jurul „Contemporanului", va colabora la „Convorbiri literare" şi va face politică junimistă, ajungând deputat (1892 – 1895). După această perioadă se depărtează de junimişti, începând o mişcare personală antisemită, fondând în 1895 – împreună cu N. Iorga – „Liga Antisemită Universală", pentru ca în 1923 să înfiinţeze propriul său partid, „Liga Apărării Naţional Creştine". În 1899 va publica la Iaşi *Despre poporaţie. Statistica, teoria, politica ei. Studiu economic-politic* (ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Imprimeria „Independenţa", 1929, 698 p.), lucrare ce va fi premiată de Academia Română în anul următor, în baza raportului întocmit de Vicenţiu Babeş.

[168] Neculai Beldiceanu (1844 – 1896), profesor de liceu la Iaşi, membru al Junimii. În 1885, împreună cu D. Butculescu efectuează câteva sondaje la Cucuteni, în urma cărora va publica, în acelaşi an, *Antichităţile de la Cucuteni, schiţă arheologică*. Ulterior se va asocia, în cercetările asupra acestei staţiuni arheologice, cu C. Buţureanu şi Diamandi.

[169] Ministrul P. Poni acordase în 1895 lui Beldiceanu un ajutor de 5.000 lei pentru continuarea lucrărilor la Cucuteni. Cele peste 600 de obiecte arheologice adunate au fost depuse – în lipsa unui muzeu arheologic – la Institutul de geologie condus de Gr.

Cobălcescu (pentru istoricul cercetărilor vezi Lucian Nastasă, *Unele date în legătură cu istoricul descoperirilor de la Cucuteni*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, V-VI, 1983 – 1984, p.513 – 522).

[170] I.G. Ionnescu-Gion (1867 – 1904), profesor la Şcoala Normală de Institutori şi la Liceul „Matei Basarab” din Bucureşti, apropiat al lui B.P. Haşdeu.

[171] Petru Răşcanu fiind numit inspector general al învăţământului secundar, T. Antonescu a fost însărcinat să suplinească catedra de *Istoria antică*, *epigrafie şi geografie* de la Facultatea de litere din Iaşi (cf. adresa ministerului nr. 8448 din 11 nov. 1895; *Arh. St. Iaşi*, *Facultatea de litere-corespondenţă*, 918/1895 – 1896, f.20). De asemenea, prin adresa Ministerului Instrucţiunii nr. 2309 din 9 martie 1901, T. Antonescu va mai suplini catedra lui Răşcanu şi sub noua titulatură, de *Istorie antică cu ştiinţele auxiliare*, primind 80% din salariu titularului (cf. *Ibidem*, 886/1891, f.180).

[172] Boniface Hétrat (1851 – 1911), profesor de origine franceză, stabilit la noi. A predat succesiv la licee din Botoşani, Craiova, Iaşi şi Bucureşti. Ca scriitor a debutat la Iaşi, în „Arhiva” (1890). A publicat poezii în mai multe periodice româneşti, bine primite de critica literară.

[173] Theodor Avramescu-Aguletti.

[174] Este vorba de George Alexandrescu-Urechia (profesor la Facultatea de drept din Iaşi), de soţia sa Elena (născută Stihi) şi una din fiicele lor, Virginia (născută la Iaşi, în 7 august 1876 şi căsătorită la 2 noiembrie 1896 cu căpitanul Stelian Ionescu, prezent şi el la serata menţionată aici, în casa lui Aron Densuşianu).

[175] Elena Densuşianu, născută la 19 februarie 1875, la Făgăraş, cu studii de medicină şi viitoare profesoară de oftalmologie la Facultatea de medicină din Iaşi. Căsătorită cu dr. Emil Puşcariu, profesor de histologie la aceeaşi facultate.

[176] Victor Castano era căsătorit din ianuarie 1873 cu Maria Dimitriu (născută la 24 octombrie 1855, la Buimăceni-Botoşani.). Vezi nota [83]

[177] Petru Cujbă, profesor gimnazial în Iaşi.

[178] Gheorghe Cârţan (sau Badea Cârţan), cioban din Ţara Făgăraşului, călător pe jos până la Roma pentru a vedea „Columna" lui Traian, transportator ilegal de cărţi româneşti din Vechiul Regat spre Transilvania.

[179] Este vorba de Maria Elisa Densuşianu (născută la 19 august 1871, la Făgăraş). Se va căsători la 9 noiembrie 1897, la Iaşi, cu Vespasian Erbiceanu (magistrat în Iaşi, născut la 30 noiembrie 1865), fiul lui George Erbiceanu, profesor la Seminarul Socola. Elisa era profesoară (vezi: *Arh. St. Iaşi*, *Căsătorii*, 12552/1897).

[180] Elena Densuşianu, menţionată la nota [175].

[181] Este vorba de lucrarea lui Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, în 12 volume, apărută la Iaşi în 1896.

[182] Dimitrie A. Sturdza (1833 – 1914), ajuns după moartea lui I.C. Brătianu (1892) şef al Partidului Liberal. A fost preocupat de numismatică, publicând mai multe studii pe această temă. Asupra activităţii sale ca numismat, vezi C. Moisil, *Dimitrie A. Sturdza şi numismatica românească*, în „Buletinul Societăţii numismatice române", XI, 1914, p.42 – 48. Multă vreme a fost secretar general şi preşedinte al Academiei Române, influenţând în mod pozitiv evoluţia acestei instituţii.

[183] Mihai C. Şuţu (1842 – 1933), fost guvernator al Băncii Naţionale, membru al Academiei Române. A fost preocupat de numismatică, publicând numeroase studii. Asupra lui vezi C. Miosil, *Mihail C. Soutzo*, în „Balcanica", IV, 1941, p.479 – 502.

[184] Nicolae Quintescu (1841 – 1913), membru al Societăţii „Junimea" (din 1865) şi profesor la Universitatea din Iaşi, iar mai apoi, din 1881, la cea din Bucureşti. La vremea în care se petrec evenimentele descrise în jurnal, Quintescu se apropiase, mai mult fortuit, de grupul hasdeian.

[185] Octav Erbiceanu, profesor de liceu la Iaşi.

[186] Pompiliu Eliade (1869 – 1914), absolvent al Facultăţii de litere şi filosofie din Bucureşti, cu doctoratul

susţinut la Paris. Din 17 mai 1900, profesor suplinitor la catedra de limba şi literatura franceză a Universităţii din Bucureşti (definitiv din 1904).

[187] Fiica lui C. Leonardescu se va şi căsători cu Ion Popovici, colaborator la *Dicţionarul limbii române* al Academiei. Iată ce notează Al. Philippide despre acest eveniment: „I. Popovici s-a însurat cu fata lui Leonardescu şi prin stăruinţele unor burtă-verde din Bucureşti, neamuri de ale socru-se, a reuşit băiatul să aibă o catedră la Liceul Externat şi să capete una şi pentru nevastă-sa" (*Alexandru I. Philipide în dialog cu contemporanii*, I, ed. I. Oprişan, Bucureşti, Edit. Minerva, 1986, p.64).

[188] Victoria Varlam, născută în Bucureşti, la 5 octombrie 1878. Tatăl ei natural era Ion Varlam, din Bucureşti, doctor în medicină. Mama, Elena (Elisa), era recăsătorită în Iaşi, cu Căpitan Văleanu, deputat.

[189] Este vorba de Eugenia Vârgolici, fiica răposatului profesor de la Facultatea de litere şi filosofie din Iaşi şi a primei sale soţii, Natalia (născută Alcaz şi decedată în 22 iulie 1887).

[190] Din a doua căsătorie, cu Elena Tiron, Ştefan Vârgolici a mai avut doi copii, pe Ştefan (născut în Iaşi, la 10 ianuarie 1892) şi Iordachi (născut în Iaşi, la 28 octombrie 1896). Aici este vorba de cel de-al doilea băiat, primul murind la numai o lună de la naştere.

[191] Gheorghe Popovici, pictor ieşean, remarcat pentru compoziţiile cu temă istorică, numit din 1899 profesor (iar mai apoi director) al Şcolii de Arte Frumoase din Iaşi.

[192] Ioan Leatris va ajunge profesor la Facultatea de drept a Universităţii din Iaşi.

[193] Paul Bujor (1862 – 1952), profesor la Facultatea de ştiinţe din Iaşi şi director al Institutului de morfologie.

[194] Este vorba de Neculai Răşcanu (Ţulai), născut la Iaşi în 22 august 1878.

[195] Petre Culianu făcea parte din „sfatul de familie" al minorei Eugenia Vârgolici, aflat sub preşedinţia lui C. Climescu (din „sfat" mai făceau parte: G. Roiu', G.D.

Buţureanu, C. Coroi, M. Vârgolici, P. Poni şi I.G. Stravolca).

[196] Delphina Corina Culianu (5 mai 1882 – 1 februarie 1972).

[197] Dragomir Hurmuzescu (născut în 1865), începuse studiile universitare la Facultatea de ştiinţe din Bucureşti, după care va obţine licenţa (1891) şi doctoratul la Paris (1896). Lucrează apoi în laboratoarele lui G. Lipmann, cu rezultate deosebite. S-a stabilit la Iaşi, unde în februarie 1900 va fi numit profesor la Universitate. Din 1913 se mută la Facultatea de ştiinţe din Bucureşti.

[198] E vorba de soţia lui Spiru Haret. Dragomir Hurmuzescu se înregimentase în cadrul Partidului Liberal.

[199] Părinţii săi erau Martin (Dincă) Hurmuzescu (născut în 1814-decedat la Bucureşti, în 7 februarie 1880), comerciant, şi Paraschiva. Martin Hurmuzescu mai avea un frate în Bucureştii, Dumitru Hurmuzache (născut în 1828), tâmplar. Din cartea lui Retru Russşindilar, *Hurmuzăcheştii în viaţa culturală şi politică a Bucovinei*, Iaşi, Edit. Glasul Bucovinei, 1995, nu rezultă înrudiri între Dragomir Hurmuzescu şi familia cărturarilor bucovineni invocaţi aici.

[200] Iosif Popovici (1876 – 1928), transilvănean din Lugoj, la data la care se face referinţă era student în anul I al Universităţii din Graz, după care îşi va continua studiile la Leipzig, Viena şi Zagreb. Se va specializa la Paris în filologia romanică şi în fonetica experimentală. Docent la Universităţile din Viena (1902 – 1904) şi Budapesta (1904 – 1914), iar din 1919 profesor titular la Facultatea de litere şi filosofie din Cluj.

[201] Este vorba de articolul lui T. Antonescu, *Priviri asupra filosofiei Upanişadelor*, publicat în „Convorbiri literare”, XXXIII, 1899, nr. 2, p.97 – 121; p.236 – 253; nr. 5, p.404 – 418

[202] Ştefan Vârgolici a murit la Iaşi de afecţiune cardiacă, în 28 iulie 1897, orele 19, 30, în casa din str. Sf. Atanasie 24 (cf. *Arh. St. Iaşi, Fond Stare Civilă. Decese*, doc. 680/1897). Evenimentele s-au petrecut astfel: Ştefan Vârgolici se afla la Văratic. Luni dimineaţa, în 28 iulie, a

plecat spre Iaşi, dar în tren, aproape de Iaşi, i-a venit rău, a fost dus acasă (era cu soţia), dar pe la ora mai sus amintită a murit. A fost înmormântat miercuri, 30 iulie 1897, orele 15. Serviciul funerar a fost oficiat de noul arhiereu Conon Arămescu. În momentul ridicării coşciugului a rostit o cuvântare prof. G. Bogdan. La mormânt au mai vorbit prof. C. Meissner şi studentul I. Melik (o relatare cu mai multe amănunte vezi în „Patria", Cernăuţi, I, 1897, nr. 14, 1/13 aug., p.2).

[203] Întâia dată Ştefan Vârgolici a fost căsătorit cu Natalia Alcaz (în 1879; cf. *Arh. St. Iaşi*, *Fond Stare Civilă. Căsătorii*, 16/1879). Aceasta se născuse la Iaşi, în 1 iulie 1859, din părinţii Costache Alcaz şi Ecaterina (născută Bucur). Natalia a murit la Iaşi în 22 iulie 1887, orele 12, în casa din str. Sf. Atanasie 24. Singurul lor copil a fost Eugenia, care se va căsători cu Teohari Antonescu. Ştefan Vârgolici s-a recăsătorit cu Elena Tiron, născută la 29 decembrie 1863. Căsătoria a avut loc la Iaşi, la 18 august 1888 (cf. *Arh. St. Iaşi*, *Fond Stare Civilă. Căsătorii*, 7788/1888).

[204] Guvernul D.A. Sturdza a demisionat la 29 martie 1899, după o aprigă campanie de obstrucţionism parlamentar şi de manifestaţii organizate de conservatori şi junimişti. La 11 aprilie s-a format un guvern condus de Gh. Gr. Cantacuzino (Nababul).

[205] Este vorba de Gheorghe Tiron, căsătorit cu Zoiţa, născută Alcaz (deci Elena Tiron, căsătorită Vârgolici şi mamă vitregă a Eugeniei, era vară primară cu Natalia, prima soţie a lui Ştefan Vârgolici).

[206] Mihai Vârgolici, născut în 1859, căsătorit cu Maria, era profesor în Iaşi. Are o lucrare: M.V. Vârgolici, *încercări asupra înrâurirei polone în Moldova*, Iaşi, Tip. Lucrătorilor români asociaţi, 1888, 38 p. În afară de Virginia, mai avea două fiice – una de numai aproape un an şi care purta acelaşi nume cu cea care acum tocmai se logodea, Eugenia Vârgolici (1898 – 1962), cealaltă, Elena Vârgolici (1888 – 1974), căsătorită Cătănescu – şi un băiat, Ştefan Vârgolici (născut la Iaşi, în 14 martie 1895).

[207] Emanoil Riegler (1854 – 1929), profesor de chimie medicală şi farmacologie la Facultatea de medicină din Iaşi.

[208] Fiul lui Ioan Melik, profesor de matematică la Universitatea din Iaşi şi membru al Junimii încă din 1865.

[209] Alexandru D. Holban, jurnalist şi om politic, înregimentat în partidul consevator, iar mai apoi trecut la junimişti. În mai multe rânduri deputat.

[210] Gheorghe Racoviţă, profesor, membru al Societăţii „Junimea" încă din 1864.

[211] Ioan Ianov (1834 – 1903), publicist şi avocat, membru al Junimii din 1865, deputat în vremea lui Al. I. Cuza, iar mai târziu vicepreşedinte al Senatului.

[212] Gavril Musicescu (1847 – 1903), compozitor, şef al corului mitropolitan din Iaşi, cu care a întreprins mai multe turnee prin ţară şi străinătate, şi profesor la Conservator.

[213] Chesarie (1784 – 1846), episcop de Râmnic din 1826, cu o activitate edilitară şi administrativă deosebită.

[214] Vasile Negel, medic primar al Epitropiei Sfântul Spiridon şi profesor de anatomie patologică la Universitatea din Iaşi.

[215] În ianuarie 1908 Take Ionescu se rupe de conservatorii unificaţi sub conducerea lui P.P. Carp. Va organiza propriul său partid, conservator-democrat, în care atrage o serie de personalităţi precum: A.D. Xenopol şi N. Xenopol, M. Dragomirescu, C. Rădulescu-Motru, Ovid Densuşianu, I.L. Caragiale, N. Titulescu ş.a. Take Ionescu va da dovadă de o mare capacitate organizatorică, prin înfiinţarea rapidă de filiale judeţene, în care se vor înregimenta unii din membrii partidului conservator.

[216] Acesta va fi penultimul banchet care a reunit 47 de „convorbirişti" din vechea şi noua generaţie. Printre filele manuscrisului nu se păstrează invitaţia menţionată aici de Teohari Antonescu.

[217] Theodor Nica, braşovean de origine, membru al Junimii din 1875. Director al Băncii Naţionale şi în mai multe rânduri deputat.

[218] Din 1907 Simion Mehedinţi a devenit director al „Convorbirilor literare”, în locul lui I. Bogdan.

[219] Emil Pangrati (1864 – 1931), arhitect, profesor de geometrie descriptivă la Universitatea din Iaşi, iar mai apoi director al Şcolii Superioare de Arhitectură din Bucureşti (din 1904). Între 1905 – 1910 a fost decan al Facultăţii de ştiinţe din capitală, apoi rector şi ministru al Lucrărilor Publice.

[220] Emanuel Antonescu (născut în 1870), fost profesor de drept civil la Universitatea din Iaşi, transferat din 1904 la cea din

Bucureşti.

[221] Matei Cantacuzino (1854 – 1925), profesor de drept civil la Universitatea din Iaşi şi om politic activ, cu un talent oratoric deosebit.

[222] Vasile Sculy-Logothetides (născut în 1844), avocat la Iaşi, fost consilier comunal şi ajutor de primar.

[223] George Bogdan (1859 – 1930), profesor de medicină legală la Universitatea din Iaşi, al cărui rector a fost din 1907.

[224] Petru Scheletti, descendent dintr-o familie ce a dat mai mulţi ofiţeri superiori, căsătorit cu Maricica Bodnărescu, fiica junimistului Samson Bodnărescu.

[225] Petre Sion (1866 – 1939), avocat la Iaşi şi deputat în mai multe legislaturi.